

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06876

TSVISHN FRAYND

Noah Gris

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נח גריס

צווישן פריינד

פינף יאר אין לאנד
וואס האט באזיגט
דעם היטלעריזם

פארז

פארלאג

1953

NOÉ GRUSS : ENTRE AMIS

—— Tsvichn Fraïnd ——

SOUVENIRS DES ANNÉES 1939-1945

Tous droits réservés pour tous pays
Copyright by Éditions « Ofsnaï »,
14, rue de Paradis, Paris-X^e

PRINTED IN FRANCE

א י נ ה א ל ט

זייט		
7	סעפטעמבער 1939	.1
10	מיר זיינען פריי !	.2
12	די זארג פאר שפייוז און געהאלט	.3
17	איך ווער א שול-אינספעקטאר	.4
22	קאמף פאר א דירה	.5
26	שכנים פון מזרח	.6
30	ריין ווי א טרער	.7
34	דאנקא	.8
38	ערב מלחמה	.9
45	אויפן דניעפר	.10
60	נע ונד	.11
65	פון קיעוו ביז בעלגאראד	.12
69	אלעקסאנדרא סעמיאנאווא	.13
74	די משפחה גילדווארג	.14
78	ליטעראטור און ווירקלעכקייט	.15
83	בריוו נישט ארויסגעשיקטע	.16
88	די באַנען און וואַקזאלן	.17
92	איך האַלט וואַרט	.18
96	קויבישעוו	.19
99	זעקס מעת-לעת אין וואַגאַן	.20
103	„דער פאַטער פון עפל“	.21
107	אין דזשאמבול	.22
111	טאַשקענט קאַכט זיך	.23
115	דאָס דאָרף פון גרינעם וואַסער	.24
119	צווישן קינדער	.25
122	טשערעפּאַשקעט	.26
126	פּאָליטיק און סברות	.27

זייט	
130	קולטור און איינזאמקייט
134	די זון אין נאָוואַסיבירסק גייט אויף ביינאַכט
138	אין עשעלאָן פון מאַביליזירטע
143	אויף טאַרף־פעלדער
147	אַ נייע באַשעפטיקונג — קאַמענדאַנט
151	ווידער אין צוג
153	דער „גאַלדענער רעגן“
157	געבליבן אַן שיד
161	קאַמאַנדיראַווקעס
165	כיזעל מײן האַרץ נישט באַפּלעקן
169	בלוט און שווייס פון ציווילע
174	קלאווא און מאַשאַ
178	שטימונגען און אויסדויער
182	נאָך סטאַלינגראַד
187	סילעבן אויף האַפענונגען און... פאַרשווינדן
190	דער וועג צוריק
195	די ערשטע ווידער-באַגעגעניש
199	אונטער די סאַסנע-ביימער
202	שאַטנס פון עבר
206	ערב אַ נייער וואַנדערונג
210	מאַסקווער סאַלוטן

1. סעפטעמבער 1939

די שולן האבן זיך געגרייט צום נייעם לערניאר. די צימערן זיינען גע-
פאלט, האלץ און קוילן פארגרייט. דער שעהן-פלאץ איז שוין פארעפנטלעכט.
די שילער האבן זיך אומגעקערט פון די קאניקולן און פילן אן מיט טומל
און רעש די ביכער-מאגאזינען. מען קויפט ביכער, מען בייט... פארשטייט זיך
אויסער די קינדער, וואס צוליב מאנגל אין פלאץ האבן זיי נישט געקאנט אב-
קומען אין די עפנטלעכע שולן און אויס מאנגל אין געלט האבן זיי נישט גע-
קאנט לערנען אין די פריוואטע.

אויך די לערערס, וואס האבן געהאט פארזיכערטע פאסטנס, זיינען מיט
זייערע משפחות אויפן ארט. געבליבן נאך א טאג-צוויי ביז צום ערשטן סעפ-
טעמבער — כאפט מען דערווייל אריין א שמועס וועגן אקטועלע ענינים. וועגן
שול — לייגט זיך נישט די צונג צו ריידן.

די איינציקע טעמע, וואס רוקט זיך ארויס אויפן טאג-ארדענונג, איז די
מלחמה.

צי וועט היטלער וואגן צו באפאלן פוילן ?

די וואס האבן געהאלטן, אז ס'איז אוממעגלעך האבן געשטיצט זייער מיי-
נונג מיט איינ-און-איינציקן ארגומענט: גאראנטיעס.

א קלייניקייט! ענגלאנד און פראנקרייך האבן דאך פארזיכערט, אז אין
זעלבן טאג ווען די פוילישע רעגירונג וועט פאדערן הילף, וועלן זיי עפענען
דעם צווייטן פראנט.

עס זיינען געווען געוויסע מענטשן, וואס האבן געספקט אין דער אויפריכ-
טיקייט פון די גאראנטיעס.

ס'איז געקומען דער ערשטער סעפטעמבער.

די שולן האבן ברייט געעפנט זייערע טויערן, אבער נישט פאר... שילער.
געווען בילכערע זאכן; שפיטאלן, קאזארמעס, „ביעזשענצעס“ (פליטים).

ראוונע האט נאך קיינמאל אזא באוועגונג נישט געזען.

צוויי שטראמען מענטשן שטויסן זיך אן איינער אויפן צווייטן. די מאביליי-
זירטע זעלנער גייען פון מזרח צו מערב. די באפעלקערונג אנטלויפט פון מערב
קיין מזרח.

ס'זיינען געגאנגען גאנצענע משפחות: זקנים, קינדער, פרויען און יעדער
פון זיי האט געטראגן א קלומיק אין האנט און אויפן רוקן א זאק. געגאנגען
זיינען אויך איינזאמע מענטשן, פארשלעפטע פון שטראם, וואס האבן שוין בא-
וויזן אויפן וועג צו פארלירן די משפחה.

ביי די זייטן פון וועג האט מען געקאנט זען אויטאס אויף הפקר: ס'איז אויסגעגאנגען דער בענזין האט מען זיי אוועקגעווארפן ווי אן איבעריקע משא און זיך צוריקגעקערט צו דעם פארשעמטן פערד און וואגן, וואס מען האט גע- דונגען אין א דערנעבנדיקן דארף.

אבער אויך זעלנער האבן זיך אנגעהויבן צו באווייזן פון מערב. דער פראנט האט אויפגעהערט צו עקסיסטירן. געווען אפיצירן, וואס האבן אויף מיליטערישע אויטאס עוואקואירט אייגענע משפחות, איבערלאזנדיק דעם זעל- נער אויפן שונאס באראט.

כ'האב געזען אויטאס פון ווארשעווער פייערלעשער אנגעשטאפט מיט הע- כערע קאמאנדירן.

וון ווארשע האט געברענט!

דאס דייטשע מיליטער האט זיך גערוקט פאראויס. די פוילישע רעגירונג האט אפגעטראטן פון פלאץ. יעדע רגע פלעגט מען הערן שמועות, אז דער אדער יענער מיניסטער געפינט זיך אין כעלעם, וולאדימיר, לוצק, קרעמעניץ אא"וו. איין מיניסטער, פלאצארייכמאן, איז יא געווען אין ראוווע. מען האט דער- ציילט, אז ער אינטערעסירט זיך מיט... אלטן וויין.

דאס רוב „ביעזשענצעס" זיינען יידן.

כוואליע נאך כוואליע קומען זיי נענטער צו דער סאוועטישער גרענעץ. פון יעדן ארט, וואס זיי גייען פארביי, שטייען צו זיי צו פרישע נע"זונדיקעס און אלע זיינען דעצידירט. אין פאל ווען די דייטשן וועלן זיך דערנענטערן, אריבערצוגיין די סאוועטישע גרענעץ. מען האט געהאט די זיכערקייט, אז ראטן פארבאנד וועט קיין שוועריקייטן נישט מאכן און וועט עפענען זיינע טויר- ערן פאר די אנטלאפענע.

אויף שבת בין אידן, ווי געוויינטלעך, געקומען צו דער משפחה קיין האשטש, א שטעטלע נישט ווייט פון ראוווע, אכט קילאמעטער פון דער סאוועטישער גרענעץ. דא איז קיין שטוב נישט געווען אן פליטים — פון נאענט און פון ווייט, פון לובלין אדער לוצק, פון ווארשע אדער ראוווע.

פאר מיר האט מען שוין אויך געהאט צוגעגרייט א רוקזאק.

די נאכט פון 16^{טן} אויפן 17^{טן} סעפטעמבער האבן מיר קיין אויג נישט צוגעמאכט. די ליכט אין די שטובן איז געווען מאסקירט, אין די גאסן האבן קיין לאמטערנס נישט געברענט, אבער מענטשן זיינען ארומגעגאנגען אין שטעטל. ס'האבן זיך אויפן מארק פלאץ געשאפן רעדלעך און איבערגעגעבן זיך קעגן זייטיק ידיעות. דער האט געהערט אין ראדיא, וואס ס'קומט פאר אין ווארשע, יענער האט אליין געזען ווי די זעלנער פון דער פוילישער גרענעצוואך פאר- לאזן דאס ארט און גייען אין דער ריכטונג פון אסטריע, א דריטער דערציילט וועגן א דייטשן דעסאנט אין וולאדימיר.

ליל-שימורים! מען איז צופיל אנגעשטרענגט אז מ'זאל קאנען צומאכן אן אויג!

אין דער פרי האט זיך ביי די מענטשן די שטימונג געביטן. פון מויל צו אויער איז דורכגעפליגן א קלאנג וועגן מאלאטאווס א רעדע אין ראדיא. וואס ער האט געזאגט און ווער ס'האט געהערט? — איז נישט געווען קלאר.

א פויער זאל האבן געזען א סאוועטישן טאנק. ווו? ווען? מיט א מאל האט זיך באוויזן אן עראפלאן. מען הייבט אן צו טרעפן: א פוילישער, א דייטשער צי א סאוועטישער?

די ערשטע היפאטעזע איז אבער באַלד אָפגעפאלן. קיינער האט נישט גע- גלויבט, אז פוילישע עראפלאנען זאלן זיך דא געפינען. פון וואנען?

די פוילישע רעגירונג האט דאך פון שטענדיק אן באַטראַכט דעם ראַטן פאַרבאַנד פאַר איר „אייביקן“ שונא. דעריבער האט זי די מזרח־גרענעצן גע- האלטן פאַר א „געפערלעכע“ און נישט געבויט דא קיין לופט־באַזעס.

מער פאַרלאַזט האַבן זיך די פולקאוניקס אויף דייטשלאַנד. די געשיכטע האט באוויזן ווי „ווייטזיכטיק“ ס'איז געווען די פוילישע אויסערן־פאליטיק צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

זאל דאס זיין א דייטשער עראפלאן? דערפאַר האבן מיר מורא געהאט. מיר האבן שוין געהערט וועגן די צעשטערונגען און מאַרדן, וואס זיי האבן גורם געווען אין די מערב־געביטן.

א סאוועטישער? מיינס א שכן, א פוילישער קאפיטאַן, האט אונטערגע- האלטן די דאזיקע ווערסיע.

דער אויטאָריטעט פון מונדיר האט אויף אונדז משפיע געווען און מיר האבן אים געגלייבט. ס'איז אויך געווען באַקוועמער און אַנגענעמער צו וויסן, אז מיר ווערן באַשיצט.

אין קורצן איז אַלץ קלאַר געוואָרן. מיר האבן געהערט מאַסקווע און פאַר- שטאַנען; אזוי ווי די פוילישע רעגירונג עקסיסטירט שוין פאַקטיש נישט און די דייטשע אַרמיי האט דעראַבערט די טעריטאָריע פון פוילן, האט די סאוועטישע רעגירונג באַשלאָסן צו פאַרריכטן די היסטאָרישע עוולה, וואס איז געשען דעם אוקראַינישן און ווייסרוסישן פאַלק און באַפרייען זיי פון פאַשיסטישן יאָך.

וואס דאס באטייט פראַקטיש אין אונדזער לאַגע האט נאָך קיינער נישט געוואוסט.

צווישן די מלוכהשע און מיליטערישע אינסטיטוציעס איז אויסגעבראַכן אַ בהלה. די פאַליציאַנטן האבן זיך צונויפגעזאַמלט אין זייער קאַזאַרמע און גע- ווארט. דאס זעלבע האט געטון די גרענעצוואַך („קאַפּ“). פאַרשפאַרנדיק זיך אין אַ בנין, וואס איז געשטאַנען אין אַ גרויסן גאַרטן, אַרומגעצאַמטן מיט שטעכלדראַט.

אַלע וואַרטן אין שפּאַנונג : וואס וועט זיין ?

9. מיר זיינען פריי!

ארום אַכט אין דער פרי האַבן זיך באַוווּזן אויף דער בריק איבערן האַרין טאַנקען. זיי זיינען געקומען פון מזרח. פון דער בריק צום שטעטל, וואָס איז געלעגן אָן אַ זייט פון הויפט־טראַקט זשיטאַמיר—קאַרעץ—ראַוונע האָט זיך דערנענטערט מיט אַן אויטאָמאָטישן קוילנוואַרפער, אַ פאַנצער־אויטאָ און אויף אים עטלעכע זעלנער. צוגעקומען צו דער פּאַליציי־געביידע האָט אַן אַפיציר פון דער סאַויעטישער מאַנשאַפּט באַפוילן אַלע פּאַליציאַנטן צו גיין אין די קאַזאַרמעס פון דער גרענעצוואַך.

מיט אַ מאָל איז פאַרשווונדן די מורא פון דער באַפעלקערונג פאַר די פאַר־שטייער פון דער פּוילישער פּריצישער הערשאַפּט. די פּאַליציאַנטן האַבן אויסגעזען נעבעכדיק. דער גלאַנץ פון זייער מאַכט איז אַפּגעבלאַקט.

פּלוצלונג איז צוגעגאַנגען צו אַ פּאַליציי־אונטעראַפיציר פאַר פּאַליטישע ענינים אַ יונגער אוקראַינער און אים אַראַפּגעלאָזט אַ היליכן פאַטש :

— דאָס איז פאַר דער אויספאַרשונג — האָט ער געזאָגט — בלויז איין פּראַצענט פון דעם, וואָס דו האָסט מיר געגעבן.

מען האָט די פּאַליציאַנטן אַוועקגעפירט, און זייער געביידע איז באַלד געוואָרן פאַרוואַנדלט, אין אַ „רעוואַקאַם“, ווי ס'האַבן די פּראַוויזאָרישע, סטיכיש־אַנטשטאַנענע שטאַט־פאַרוואַלטונג אַנגערופּן מענטשן, וואָס האַבן געדענקט דאָס יאָר 1917.

ארום צען אַזיגער האַבן די זעלנער פון דער גרענעצוואַך איינציקווייז פאַרלאָזט דעם הויף און אונטער אַן עסקאַרטע זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון אַסטראַע.

גרויס איז געווען די פּרייז פון די יידן. די רויטע אַרמיי איז פאַר זיי געווען אַן אויסלייזער פון די דייטשע פּאַשיסטישע הענט. ווען נישט זי, וואַלטן דאָך הונדערטער טויזנטער יידן אריינגעפאלן אין היטלערס לאַפעס שוין דעמלט. אין שטעטל איז געוואָרן לעבעדיק. דער „רעוואַקאַם“ האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט. אַ רעוויזיע אין „הויף“ (קאַזאַרמעס פון גרענעצוואַך) האָט גע־געבן עטלעכע מיליאָן זלאָטי, וואָס האָט דערמעגלעכט אַנצוהייבן אַ נאַרמאַלע טעטיקייט. מען האָט געהייסן עפענען אַלע קלייטן. די מילן האַבן גענומען מאַלן און פאַרויזכערן ברויט פאַר דער באַפעלקערונג. די שולן האַבן זיך גע־גרייט צו מאַרגנס אַנצוהייבן די לימודים.

איך האב צונויפגערופן אלע לערערס, דערקלערט די פאליטישע לאגע און פארגעלייגט צו פירן די לימודים ביו מען וועט באקומען ווייטערדיקע אג- ווייזונגען. געטון האב איך עס אויפן באפעל פון „רעווקאם“.

ס'האט אבער געפעלט דער דירעקטאר פון דער פוילישער שול. ער האט מורא געהאט, אז פאר זיין מיטארבעט מיט דער דעפענסיווע זאל מען ביי אים נישט פארלאנגען א דין וחשבון. ער האט דעריבער זיך אליין אפגעטראגן. אויף זיין ארט האב איך פראוויזאריש באשטימט דעם עלטסטן לערער פון דער שול.

דאס איז געווען דעם 17טן סעפטעמבער. נאך איבער צוויי וואכן אומזי- כערקייט און יאוש — דער ערשטער רואיקער, זיכערער אונט. די ליכט- מאסקירונג איז געווארן איבעריק. מען האט זיך געקאנט אויסטון און שלאפן ווי גאט האט געבאטן.

געקומען די צייט צו נארמאליזירן דאס לעבן און זיך אומקערן צום פאך. דריי יאר בין איך געווען ארבעטלאז און זיך פארנומען מיט צופעליקע ארבעטן. די פרוי מיט דער מוטער און טעכטערל האבן באשלאסן צו פארבלייבן אין האשט און צו ווינטער-צו קומען קיין ראוווע.

מיר האבן אויסגעפאקט דעם רוקזאק, וואס איז באשטימט געווען צו פירן מיך אויף אומבאקאנטע, ווייטע שליאכן. פון בוידעם האב איך אראפגענומען די „געפערלעכע“ ליטעראטור, וואס האט מורא געהאט פאר א ביז אויג פון אן אומגעוונטשענעם „גאסט“ (מארקס, ענגעלס, לענין). צום ערשטן מאל האבן מיר ביי אפענע פענצטער געהערט דעם סיגנאל פון מאסקווער ראדיא און מיין קליינע טאכטער האט צוגעזונגען די ווערטער:

„שיראקא סטראנא מאיא ראדנאיא“ (רחבותדיק איז מיין היימלאנד).

ס'האט א בלאז געגעבן א פרישער ווינט. די קליינשטעטלדיקע יוגנט האט פריי אפגעעטעמט. דער גרעסטער טייל, וואס איז געזעסן אויף די עלטערנס ארעמע קעסט און האט קיין אויסזיכטן נישט געהאט זיך ווען עס איז איינצור- ארדענען, איז מיטאמאל געווארן אקטיוו. ס'האבן זיך אנטפלעקט פעאיקייטן, ווייל ס'האט זיך באוויזן א ברייט פעלד פאר ארבעט, וואס איז פריער געווען פארצוימט. אין דער ערשטער ריי — מלוכה-פאסטנס. וועגן זיי האט א ייד נישט געקאנט אפילו הלומען. אין גאנץ פוילן איז דאך קיין יידישער בריוו- טרעגער נישט געווען.

צומארגנס האב איך איבערגעגעבן א צווייטן די פירונג פון שולוועזן און זיך געלאזט פארן קיין ראוווע.

כ'האב נאך קיינמאל נישט געזען אזויפיל מיליטער פארן אין אויטאס, טאג- קען. צום ערשטן מאל האב איך בכלל געזען סאוויעטישע זעלנער, א טייל פון דער סאוויעטישער ווירקלעכקייט, וועגן וועלכער מען האט אונדו גע- שטאפט מיט אזויפיל בבא-מעשיות און רכילות.

די קולטורעלע באנעמונג פון די זעלנער האט אויף מיר געמאכט א שטארקן רושם. דאס איז געווען אן ארמיי פון באפרייער.

3. די זארג פאר שפיזי און געהאלט.

ראוונע איז געווען ווי אַ ברויזיקער קעסל. פון טאָג צו טאָג זיינען צוגע-
קומען מער מענטשן. פליטים פון וואַרשע, לובלין און אַנדערע פּוילישע שטעט
האַבן פאַרפּולט די הייזער און גאַסן. האָסט געזען מענטשן גוט געקליידעטע און
מענטשן, וואָס האָבן אין איין טאָג פאַרלוירן אַלץ און געקומען בלוז אין דעם,
וואָס זיי האָבן געהאַט אויף זיך. צווישן די געקומענע זיינען געווען אַ סך פאַ-
ליטישע אַרעסטירטע, וואָס האָבן אויפגעריסן די תּפּיסות און אין אַרעס-
טאַנטסקע מלבושים אָן אַ גראַשן געלט, אַבער מיט גרויס ענטוואַזאָם זיך גענומען
צו געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

מען האָט נאָך נישט געוויסט גענוי, וואָס צו טון, אַבער פאַר אַלעמען איז
געווען קלאַר, אַז ס'האַט זיך געעפנט אַ ברייט פעלד פאַר אַרבעט און אַז עפעס
טון מוז מען.

צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע זיינען זיך צונויפגעקומען די לערערס
פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אין לאַקאַל פון פּוילישן לערער־פאַראיין און
אויסגעוויילט אַ נייע פאַרוואַלטונג. איך בין אַריין אין פרעזידיום און מיט אַ
צייט שפעטער בין איך געוואָרן פאַרזיצער.

פון וואָס זאָלן מיר אָנהויבן ?

קלאַר, אַז מען מוז פּריער פאַר אַלץ עפענען די שולן. דאָס האָט געהערט
אייגנטלעך צו די אויפגאַבן פון דער שולמאַכט, אַזאַ איז אַבער נאָך נישט געווען
און מיר האָבן דאָס גענומען אויף זיך.

דעם 18טן סעפטעמבער אין אַוונט איז געאַנגען אַ דעלעגאַציע זיך פאַר-
שטעלן דער מיליטערישער שטאַט־פאַרוואַלטונג. אויפגענומען האָט אונדז
דער קאַפיטאַן אוספּיענסקי.

אַ טיפּישער רוס, אַ ליבער, צוגעלאָזענער מענטש. מיט גרויס אינטערעס
האַט ער זיך אויסגעפרעגט וועגן דער לאַגע פון שולן, וועגן פּוילישער שול-
אַדמיניסטראַציע, וועגן דער צאָל קינדער, שול־בנינים אא"וו. קיין אַנוויי-
זונגען וויאָזוי צו אַרגאַניזירן די אַרבעט האָט ער אונדז נישט געקאַנט געבן,
ווייל דאָס איז נישט געווען אין זיין קאַמפּעטענץ. ער האָט אונדז פאַרגעשטעלט
דעם פּאַליטרוק בערעגאַוואַי, וועלכער האָט אונדז אינפּאַרמירט, אַז אַ פאַר-
שטייער פון קאַמסאַמאַל געפינט זיך אין בנין פון סטאַראַסטווע און ער וועט זיך
צייטווייליק פאַרנעמען מיט די ענינים, וואָס אינטערעסירן אונדז.

פאר אונדז איז געווען וויכטיק צו האָבן אַ נאַמען אויף וועמען זיך צו פאַררופן און דאָס האָבן מיר שוין געהאַט. מיר האָבן באַשלאָסן צומאַרגנס זיך צו פאַרשטענדיקן מיט דער געוועזענער שול־מאַכט און אָנהייבן די אַרבעט. אין דער פרי זיינען מיר זאַלבעדריט וויוטשאַרוק, סאַוויק און איך געגאַנגען צום שול־קוראַטאָר פון גאַנצן וואַלינער קרייז.

נאָך אין קאַרידאָר זייענדיק האָבן מיר באַמערקט, וווּ ס'שלייכן זיך אַרויס פון קוראַטאָרס קאַבינעט איינציקווייז פאַרשיידענע באַאַמטע. זיי האָבן דאָרט וואַרשיינלעך אָפּגעהאַלטן אַ געהיימע באַראַטונג און דערוויסנדיק זיך, אַז מיר קומען, זי איבערגעריסן.

דער קוראַטאָר האָט אָנגעהויבן דעם שמועס און זיך באַמיט אַריינציען אונדז אין אַ פּאָליטישער דיסקוסיע.

מיר האָבן אים געלאָזט אַפּריידן און געענטפערט קורץ:
— מיר זיינען נישט געקומען דיסקוטירן. וואָס עס איז פאַרגעקומען וויסטו אַזוי גוט ווי מיר. מיר פאַרלאָנגען פון דיר צוויי זאַכן. ערשטנס, זאָג דייע אַינספעקטאָרן, זיי זאָלן צוזאַמען מיט אונדז לאָזן אין גאַנג די שולן. צווייטנס, גיב אונדז דיין אויטאָ. דאָס איבעריקע וועלן מיר שוין אַליין באַזאָרגן. ער האָט נישט געהאַט קיין ברירה און געגעבן זיין הסכמה. ביינאַכט איז ער אַליין נעלם געוואָרן פון שטאַט. ווער האָט אים געדאַרפט?

דין משך פון אַ פאַר טעג זיינען מיר אַרומגעפאַרן מיטן אינספעקטאָר קנאַפּ פון איין דאָרף צום צווייטן, פון איין שטעטל אין אַנדערן און אויפגעפאַדערט די לערערס זיך צו נעמען צו דער אַרבעט.

— וואָס זאָלן מיר לערנען? — האָבן געפרעגט די לערערס.
— אלץ, לויט די אַלטע פּראָגראַמען — פלעג איך ענטפערן — אויסער רעליגיע, פּוילישע געשיכטע און פּאָליטישע געאַגראַפיע פון פּוילן. ווייטער־דיקע אַנווייזונגען וועט איר באַקומען שפעטער.

צוליבן אויטאָמאָביל, איז וועלכן מען האָט מיך געזען אַרומפאַרן, האָבן מענטשן געמיינט, אַז איך בין אַ גרויסע „שישקע“ און האָבן מיך אָנגעהויבן צו באַזוכן, באַגריסן און דערקענען אין גאַס.

די „וויזיטן“ זיינען געווען פאַר מיר זייער פיינלעכע, מחמת כ'האַב די מענטשן נישט געקאַנט העלפן. די אַלע אינטערעסאַנטן זיינען געווען ס'רוב סוחרים, וואָס האָבן געוואַלט אויף גיך באַקומען אַ פּאַסטן און זיך אַפּשאַקלען פון דער פּריערדיקער באַשעפטיקונג.

גראַד אין דעם מאַמענט האָט זיך מיט דער גאַנצער שאַרפּקייט אַנטבליזט פאַר מיר דער דעקלאַסירונג־פּראָצעס, וואָס איז פאַרגעקומען ביי די יידן בעת דער פּוילישער פּריזישער הערשאַפט. נישט קאַנענדיק אַרבעטן אין פּאַך, זיי נען מענטשן מיט פּאַכמענישער בילדונג געוואָרן קרעמערס, פּאַרמיטלערס אַאִוו. צווישן די באַזוכערס זיינען געווען מענטשן מיט דיפּלאַמען פון מעדיצין, אינ־זשעניערן. אויסער מיט אַ פאַר ווערטער פון דערמונטערונג, אַז איצט וועלן זיי געפּינען אַ פּאַסיקע באַשעפטיקונג, האָב איך זיי גאַרנישט געקאַנט העלפן.

ס'האט נאָר קאַמיש אויסגעזען, ווען שטאַט־גבירים זיינען צו מיר געקומען דערציילן וועגן זייערע פאַרדינסטן פאַר דער רעוואָלוציע פון יאָר 1905.

עס איז אָבער געווען איין קאַטעגאָריע מענטשן, וועמענס גורל איז מיר גע־ לעגן אויפן האַרץ: דאָס זיינען געווען די לערער־פּליטים.

אַ געוויסן פאַרטאָג וועקט מיך אויף מיין באַלעבאַסטע פּרוי גאַנדלער, ביי וועלכער כ'האַב געהאַט געדונגען אַ צימער, און זאָגט מיר, אַז ס'וואַרט אויף מיר אַן אינוואַליד אין אַ מיליטערישער קליידונג. ער איז שוין דאָ געווען דאָס וויפּלסטע מאָל און טרעפט מיך קיינמאַל נישט אין שטוב. די פּרוי גאַנדלער האָט פאַרשטאַנען, אין וואָס פאַר אַ נויט ער געפינט זיך און אים יעדעס מאָל גאַסטפּריינדלעך אויפגענומען.

כ'קום אַריין אין צווייטן צימער און דערזע פאַר זיך אַ מענטשן העכער פון אַ מיטעלן וווקס, מיט אַ שטעקן אין האַנט, נישט ראַזירט, אויסגעמאַ־ טערט, מיט אַ בליק, וואָס דריקט אויס פאַרצווייפּלונג.

— גוט מאַרגן, מיין נאַמען איז מילייקאָוסקי.

— גוט יאָר, אַז איר זייט געקומען אַהער, ווייסט איר דאָך שוין אוודאי מיין נאַמען. מיט וואָסזשע קאָן איך אייך העלפּן?

— כ'בין אַ לערער פון לאַדזש. מיין פּרוי און קינד זיינען דאָרט פאַר־ בליבן און איך האָב זיך פאַרוואַלגערט אַהער, נאָקעט און באַרוועס און אַן אַ גראַשן.

— עסט אָפּ מיט מיר פּרישטיק און קומט שפעטער אין לערער־פאַראַיין.

איר וועט באַקומען אַרבעט און לעבן ווי אַ מענטש.

די עטלעכע ווערטער האָבן מילייקאָוסקין ווי איבערגעביטן. אַ שטראָם פון הייסע טרערן האָט זיך געלאָזט פון זיינע אויגן. ער האָט זיך נישט גע־ קאַנט באַהערשן. ער האָט דערפּילט, אַז ער איז נישט קיין איבעריקער אויף דער וועלט, נייערט מען נויטיקט זיך אין אים.

די דאָזיקע איבערלעבונג זיינע האָט אויך אויף מיר משפּיע געווען און מיר נאָך בולטער געוויזן, וואָס מיר האָבן פאַר אַן אויפגאַבע.

מיר האָבן געמאַכט אַ רשימה פון אַלע לערער, וואָס געפינען זיך אין פּאָליאַט און גענומען באַזאָרגן זיי מיט ארבעט.

ס'איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן און גראַד מיר פּערזענלעך איז אויסגעקומען זיך צו פאַרנעמען מיטן דאָזיקן ענין.

כ'האַב זיך דערוווסט אין אַ שמועס מיט בערעגאוואַיען, אַז דער מאַקסי־ מוס שעהן פון אַ לערער איז 18 אַ וואַך. די לערערס פון די פּרויאַטע גימ־ נאַזיעס האָבן גענומען פּראָטעסטירן קעגן דעם, וואָס מיר האָבן אויך אָנגע־ נומען די זעלבע נאָרמע, כדי צו באַשעפּטיקן אַ גרעסערע צאָל לערערס. זיי זיינען געווען געוויינט צו האָבן דרייסיק שעה און מער און נישט וועלן דערלאָזן קיין נייעם לערער אויס מורא פאר קאָנקורענץ.

איך דערמאַן זיך אַ פּאַל ווען צוויי לערערס פון אַ ראַוונער גימנאַזיע האָבן געהאַט אַ סכּסוך צוליב איין שעה אַ וואַך און דערפּירט דעם ענין ביז צו אַ בוררות פון פּראָפּעסיאָנעלן פאַראַיין.

קומט אַריין אַ לערער מיט אַ סטאַזש און פאַרלאַנגט אַ „קאַמפלעט“ שעהן.

— גוט — ענטפער איך אים — דו וועסט באקומען דרייסיק שעה, ווי פאר דער מלחמה. און וואס זאל איך טון מיט נאך אכט מענטשן, וואס מוזן ארבעטן אין דער שולע?
— פארוואס מוזן זיי? זאלן זיי גיין ארבעטן ערגעץ אנדערש, למשל אין דארף.

— די דארפישע שול איז אן אוקראינישע און די ביעזשענצעס קענען נישט די שפראך. זיי קענען פויליש אדער יידיש. איז אפשר א פלאן, אז דו זאלסט פארן אין א דארפשויל, ווייל דו וועסט זיך אן עצהגעבן מיט אוקראיניש און דארט פארזיכער איך דיר אפילו פערציק שעה.
— וואס רעדסטו? ווי קום איך אין א דארף? זאל שוין זיין ווי דו זאגסט. צי וועל איך אבער האבן פון וואס צו לעבן?

— פון דעם האסטו געזאלט אנהייבן. פארשטיי. אז עס איז נאך קיין נארמאלע ארגאניזאציע נישט פאראן. מיר ווייסן נישט גענוי וויפל צו צאלן. מיר האבן אויך נישט קיין געלט. אבער די צייט איז אן אויסערגעוויינטלעכע און דעריבער מוז מען אויך האנדלען אויף אן אויסערגעוויינטלעכן אופן. פריער באזארגן אלעמען מיט ארבעט, כדי קיינער זאל נישט באקומען קיין שטיצע, נאר לויף פאר ארבעט. יעדער וועט דערווייל באקומען לויט די צאל נפשות פון זיין משפחה, חשבונען וועלן מיר זיך שפעטער.

— ביסט טאקע גערעכט.

ס'איז נישט געווען קיין צייט צו איבערצייגן יעדן איינעם באזונדער. די ריכטיקייט אדער אומריכטיקייט פון די מעשים זיינען געווען דער בעסטער ארגומענט. נאר מעשים האבן זיך געפאדערט.

אט למשל פון וואנען נעמען געלט צו באצאלן פאר ארבעט? עס זיינען נאך די אנטשפערענדיקע אינסטאנצן נישט געווען. זיי האבן זיך אויסגעבילדעט דעט ערשט נאך דער נאציאנאלער פארזאמלונג אין לואוואו. מענטשן מוזן דאך אבער לעבן!

איז מיר אויפגעשווומען אין זכרון דער האשטשער „רעווקאם“ מיט זיינע מיליאנען, וואס ער האט געפונען פארגראבן אין „הויף“.

כ'בין געגאנגען צום מיליטערישן שטאט־קאמענדאנט הארבאטענקא און גענומען ביי אים א בריוו צום האשטשער קאמיטעט. אין בריוו איז געווען קורץ אנגעוויזן, אז איך בין באפולמעכטיקט צו נעמען יעדע סומע געלט פארן געברויך פון דער לערערשאפט.

א גרויסן רושם האט אין האשטש געמאכט דער אויטאמאביל מיטן רויטן פענדל. ווען איך בין אריינגעקומען און זיך מיט אלעמען באגריסט, האב איך באמערקט אויף אלעמענס פנימער א נייגיריקייט: וואס ברענגט מיך אהער?

כ'האב אנגעהויבן פארזיכטיק זיך אויסצופרעגן וואס זיי מאכן, צי ארבעטן די מילך, צי די פויערים ברענגען פראדוקטן אין שטאט אריין און פאר מעלעך אריבערגעגאנגען צו דער לערערשאפט, צו די שולן און אזוי ווייטער.

דא האבן זיי גענומען מיך פרעגן ווי אזוי ס'וועט זיין מיט צאלן די לערערס און דעם טעכנישן פערסאנאל פון די שולן, לויט וועלכע פרינציפן און, דער עיקר, ווער דארף דאס טון?

— צאלן וועלן מיר, — האב איך זיי געזאגט און געזען א צופרידנקייט אויף די פנימער — אבער געלט וועלן מיר נעמען ביי אייך.

— וואס הייסט ביי אונדז? פון וואגען האבן מיר? און אויסהאלטן אן אפארט?

— פארשטייט חברים, ס'איז נאך קיין אפיציעלע מאכט נישטא. איר האט די מאכט אליין גענומען, איר האט אליין געמאכט רעוויזיעס און קאנפסקירט געלט. פאר וועמענס וועגן האט איר דאס גענומען? איר וועט דארפן אפגעבן א דין וחשבון דעם אויערדנעם קאמיטעט אין ראונגע. נאט אייך א בריוו פון הארבאטענקא, ווארשיינלעך דער ערשטער בריוו, וואס איר באקומט און וואס אנערקענט אייך אפיציעל. שטייט זשע אויף דער הייך פון דער רעוואלוציאנערער סיטואציע.

— וויפל געלט דארפסטו? — האט מיך א פרעג געגעבן קאנדעלמאן, א בוכהאלטער פון א מיל.

— איך מוז האבן א האלבן מיליאן זלאטי!

— שרייב אן א קבלה!

אזוי האבן די לערערס באקומען זייער ערשטן געהאלט. דער פרעסטיזש פון פאראיין איז אויסגעוואקסן. די לערערהיים איז געווארן א טרעפפונקט פאר אלעמען און דאס האט זייער דערנענטערט די לערערס פון פארשיידענע שולן.

גלייך אין די ערשטע טעג האבן מיר אפגעהאלטן צוויי פארזאמלונגען, אויף וועלכע מיר האבן באקענט די לערערשאפט מיט דער סאוויעטישער קאנסטיטוציע. פאר דער לערערשאפט, וואס האט אליין געזאלט לערנען מיט קינדער, איז דאס געווען נישט אן אויפקלערערישע ארבעט נאר א פראפעסיאנעלע הילף. מיר האבן אין יענע הייסע טעג ארגאניזירט א קאאפעראטיוו, ווו לערער, שולבאדינער, בוכהאלטארן האבן געקאנט באקומען לעבנסמיטל פאר שפאט ביליק. עס איז געווען דער גרויסער פארדינסט פון גימנאסטיק-לערער און מענטש מיט איניציאטיוו יעקב בושעל, וואס האט זיך שנעל אריענטירט, וויאזוי ס'ווערט רעארגאניזירט דער אפראוויזאציע-סיסטעם און געווסט ווהין זיך צו ווענדן, אין יענע טעג פון הרת-עולם.

די לערערהיים איז אין די אונטן פארוואנדלט געווארן אין א מאגאזין. ס'האט זיך געטומלט, גערעשט. מען איז פון דארט אהיימגעגאנגען נישט בלויז מיט ביכער נאר אויך מיט שפיין.

4. איך ווער א שול-אינספעקטאר

אין א זונטיק פארנאכט זיך איך אין פאָדערצימער פון געוועזענעם סטאַ-
ראַסטווע און ווארט אויף אַ קאַנפערענץ מיטן פאַרשטייער פון פראַפאָגאַנדע-אַפ-
טייל פון ראַזונער פאָוויאַט ווייסמאן, אַ ייד פון פאַלטאַווע.

לעבן מיר זיצט אַן אומבאַקאַנטער אין אַ לעדערנעם מאַנטל. ער ווארט אויך.
אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט און ער דערציילט מיר, אז ער איז אַן אינזשעניער
פון דניעפראַפּיעטראַווסק און איז געשיקט געוואָרן אַהער פון דער פאַרטיי אויף
אַרבעט. ער געפינט זיך מאַמענטאַל אין האַשטש.

— צי הייסט איר נישט אַראַנסקי ? — גיב איך אים אַ פרעג.

— און דו ביסט אַוודאי גריס — ענטפערט ער מיר.

עס ווייזט זיך אַרויס, אז ער האָט זיך אין האַשטש געטראָפן מיט מיין פרוי
און זי האָט אים דערציילט וועגן מיר און מיר האָט זי אויך געזאָגט, אַז זי האָט זיך
מיט אים באַקענט.

מיר האָבן זיך באַפריינדעט און שפעטער פלעגן מיר זיך אָפט טרעפן. זיין
פּרוי איז געווען אַ לערערין און געאַרבעט אין איין שול מיט מיר.

ווייסמאן האָט מיך אַריינגערופן און מיר געזאָגט, אַז ס'איז שוין געקומען
א ליטער פון אויערוזנעם שולוועזן און כּוּזאַל מאַרגן אין דער פּרי זיין אין גע-
וועזענעם שול-אינספעקטאָראַט.

מאַנטיק פּרי קום איך אַהין און טרעף דאָרט אַ מאָן פון א יאָר 35 מיט
איידעלע שטריכן, אַ ביסל אָפּגעברענט פנים, טיפע שוואַרצע אויגן.

איך שטעל זיך פאַר און זאָג, אַז כּוּקום לויטן אויפּטראַג פון ווייסמאנען.
— מיך רופט מען טושטשענקאַ אַרסעני אַבראַמאָוויטש. וועגן דיר האָב איך
געהערט און כּוּזיל זאַלטט מיר העלפן פונאַנדערבויען דאָס שולוועזן.

— וואָס וועט זיין מיין אויפגאַבע ?

— דו וועסט זיין אַ שול-אינספעקטאַר.

— וואָס דאַרף מען טון ?

— קודם כל פאַרפיקסירן די צאָל שולן, אַנגאַזשירן לערערס און באַשטימען
פאַר זיי אַרבעטפּלעצער.

אויב די ערשטע אויפגאַבע איז געווען אַ ריין אַדמיניסטראַטיווע, הגם אויך
אַ שווערע, ווייל פאַרפיקסירן הייסט וויסן די צאָל לערערס, שילערס, לערנציי-
ערן און אַ סך אַנדערע פּרטים, זיינען אָבער די אַנדערע אויפגאַבעס געווען
מיט קאַמפּליצירטע.

עס זיינען געווען מענטשן מיט פארשיידענע קוואליפיקאציעס. ווער מיט אן אטעסטאט פון א פריוואטן לערער־סעמינאר, ווער מיט צייגענישן פון אַר־ בעט אין שולן, וואָס די פּוילישע מלוכה האָט נישט אָנערקענט. בפרט די פּליטים האָבן בכלל קיין צייגענישן נישט געהאַט.

איינער האָט מיר געוויזן אַ טראַמוויי־קאַרטע פון זאַרשע, וווּ ס'איז געווען אַנגעשריבן אַז ווי אַ לערער געניסט ער פון אַ הנחה; אַ פּרוי האָט מיר געבראַכט אַ דיפּלאָם פון אַ מעדאל, וואָס לערערס פּלעגן באַקומען נאָך צען יאָר אַרבעט אין מלוכהשע שולן; אַ דריטער קומט אָן פּאַפּירן און וואָגט, אַז ער איז געווען אַ מיטגליד אין לערער־פּאַראַיין.

אין פּרינציפּ האָב איך באַשלאָסן, נאָך אַ באַראַטונג מיט שושטשענקאָ, צו אַנערקענען די דיפּלאָמען פון די יידישע און העברעאישע סעמינאַרן. ס'איז דאָך נישט געווען די שולד פון די סטודענטן, וואָס זיי האָבן נישט געהאַט קיין מלך כּהשע דיפּלאָמען. פּאַרקערט, זיי זיינען געווען קרבנות פון דיסקרימינאַציעס לגבי נאַציאָנאַלע מינדערהייטן און די אויפגאַבע פון דער סאָויעטישער מאַכט איז צו פּאַריכטן אַט די עוולה און געבן אַלעמען גלייכע רעכט פון אַרבעט און וויי־ טערדיקער בילדונג.

אַבער וואָס האָב איך געזאָלט טון מיט אַן עלטערן ייד מיט באַרד און פּאות, וואָס איז געקומען בעטן אַ פּאַסטן פון אַ יידיש־לערער.

ער איז, ווייזט אויס, געווען אַ מלמד, געהאַט אַ חדר און איצט האָט ער זיך געוואָלט „איבערקוואַליפּיצירן“. קיין צייגענישן, פּאַרשטייט זיך, האָט ער נישט געהאַט.

איך פּרעג אים :

— איר קענט יידיש ?

— אַוודאי.

— שרייבטזשע אָן דאָ אויפן אַרט אַ ביטע מען זאָל אייך געבן אַ שטעלע.

— וויאָזוי זאָל איך שרייבן ?

— שרייבט אויף יידיש.

— וואָס רעדט איר עפעס ? צו אַזאָ וויכטיקן אַמט אויף יידיש גאָר ?

— יאָ. יעדער קאָן שרייבן אין זיין שפּראַך.

— משיחס צייטן, נישט אַנדערש.

כ'האַב אים דערלאָנגט פּאַפּיר און אַ פּעדער און ער האָט אַנגעשריבן אַ מעשה מיט אַ לשון פון צאינה וראינה. וועגן אַרטאָגראַפיע איז שווער געווען צו ריידין. קיין פּאַסטן אים געבן האָב איך נישט געקאַנט, אַבער אַ בריוו צו דער סאַציאַלער שוץ, מיט וועלכער ס'האַט אַנגעפירט אַ ראַוונער בחור מיעד־ ויעד, האָב איך אים יאָ געגעבן און געבעטן מען זאָל אים אויסצאָלן שטיצע פאַר זקנים.

אַ צווייטער פּאַל איז געווען מיט צוויי לערערס פון דער תּלמוד־תּורה. מענטשן, וואָס האָבן געקאַנט העברעאיש אַבער צו לערנען אין אַ נאַרמאַלער שול האָבן זיי קיין קוואַליפּיקאַציעס נישט געהאַט, נישט קיין פּאַרמעלע און נישט קיין פּאַקטישע. די תּלמוד־תּורה איז אַבער איבערגענומען געוואָרן דורך

דער שול-מאכט און מיר האבן געהאט א מאראלישן חוב צו פארזארגן די לערערס.

כהאב נישט געהאט קיין אנדערן אויסוועג, ווי צו שיקן זיי אין א שול, ווו אין דער שפיץ איז געשטאנען א באגאבטער לערער און א הארציקער מענטש, דער יונגער דיכטער א. ה. פענסטער. ער האט זיך אפגעגעבן מיט זיי, געהאלפן זיך גרייטן צו די לעקציעס, געזארגט פאר דיסציפלין אין זייערע קלאסן און הגם קיין גוטע לערערס זיינען זיי שוין נישט געווארן, אבער קיין ביז די קינדער האבן זיי אויך נישט פארשאפן.

צו מיין פליכט האט אויך געהערט דאס באשטימען דעם סטאזש און די בילדונג, וואס יעדער איינער האט, כדי צו וויסן וויפל צו באצאלן. אזא ארבעט רופט זיך טאריפיקאציע. קיין קלארע פארשריפטן בנוגע די צענדליקער פריילישע זומערקורסן, דערגאנצונגס-קורסן, קארעספאנדענץ-קורסן, סעמינארן, לערער-אינסטיטוטן אא"וו האב איך נישט געהאט.

עס איז פאר מיר אבער געווען קלאר איין פרינציפ: וואס בעסער ס'וועט זיין די באצאיונג צום מענטשן, אלץ בעסער וועט ער ארבעטן. פון מלוכהשן שטאנדפונקט איז וויכטיקער דער מענטש ווי די אפגעשפארטע פאר זלאטעס.

אז ס'איז אזוי נישט בלויז אין טעאריע, נאר אויך אין דער פראקטיק האב איך געהאט א געלעגנהייט זיך צו איבערצייגן אין דעצעמבער 1939.

דעם 25טן דעצעמבער רופט מיך אריין שושטשענקא צו זיך אין קאבי-נעט. איך זע אין זיין פנים, אז ער איז פארדאגהט. מיט א געדריקט געמיט הייבט ער אן:

— ס'איז נישט גוט. דאס יאר ענדיקט זיך און מיר האבן נאך נישט אויסגעגעבן דאס גאנצע געלט.

— כ'פארשטיי נישט דיין זארג. וועלן מיר האבן אויף איבעראיאך מער צו מאכן אינוועסטיציעס.

— כ'זע אז דו פארשטייסט נישט אונדזער פינאנץ-פאליטיק. מיר האבן א בודזשעט פון אזויפיל און אזויפיל טויזנט זלאטי. פון וואנען נעמט זיך גראד אזא סומע און נישט קיין אנדערע?

— מסתמא האסטו אזויפיל געפאדערט אדער אויפן סמך פון דייע באריכטן האט מען אזויפיל באשטימט.

— ביסט גערעכט. איך האב געהאט אין פלאן צו פארגרעסערן דעם שול-אינווענטאר, באזארגן פאר אייניקע שולן טישן און בענק, כדי די קינדער זאלן פארשפארן זיך ארומצודרייען מיט די פרישטיקס אין די הענט, צוגרייטן א פאר פלעצער פאר ווינטערספארט אא"וו. אבער איך בין דא בסך הכל עטלעכע חדשים, בין נישט באקאנט מיט די ארטיקע באדינונגען און די שוועריקייטן צו קריגן אן ארבעטער קענסטו דאך — מיט איין ווארט עס בלייבן אונדז נישט אויסגעגעבענע 120.000 זלאטי. דעם 31טן דעצעמבער ווערן זיי אראפגעשריבן פון אונדזער קאנטא און מיט אזא סומע וועט קלענער ווערן די באזע פאר פאדערן א נייעם בודזשעט.

— וואסזשע פאר אן אויסוועג איז פאראן?

— מען דארף בעטן א דערלויבעניש צו פארווענדן דאס געלט אויף עפעס אנדערש. מיר מוזן אבער פארענטפערן די סיבה פון נישט רעאליזירן דעם פלאן, אויף וועלכן מען האט אונדז געגעבן געלט און באגרינדן די נויטווענדיגקייט פון מאכן א נייע, נישט פאראויסגעזעענע פריער הוצאה.

— איצט פארשטיי איך שוין. ס'קומט אויס, אז סאין בעסער אויסצוגעבן מער ווי ווייניקער. דאס איז א סימן פון דערגרייכונגען.

— ס'איז אודאי גלייכער צו בעטן נאך, פארשטייט זיך אויף בארעכטיקטע און נישט פארויסגעזעענע הוצאות, איידער צו בלייבן מיט מזומן. וואסזשע פאר אן עצה גיסטו ?

איך האב לאנג נישט געטראכט און געגאנגען אין „סאיוזפיעטשאט“ (צייטונגען און זשורנאלן־אגענטור) אויסשרייבן צייטונגען, זשורנאלן, פאך־ליטעראטור פאר אלע שולן אין גאנצן אייעזד אויף א גאנץ יאר.

די דאזיקע הוצאה האט געקאנט זיין נישט פאראויסגעזען, ווייל ביים צורויפטטעלן דעם פראוויזארישן בודזשעט איז נאך נישט געווען גענוג קלאר וויפל זשורנאלן און אין וועלכע שפראכן מען וועט דארפן. אגב געהערט דאס נישט צו דער אויפגאבע פון בילדונג־אפטייל. אין דעם פאל אבער האט מען צו טון מיט א נייעם עלעמענט לערערס און מען מוז זיי צוהעלפן זיך אריינצופאסן אין די נייע באדינגונגען.

אזויארום האבן מיר אויסגעגעבן א הונדערט טויזנט זלאטי, אויף צו באַזארגן די לערערשאפט מיט ליטעראטור, וואס איז פאר איר געווען זייער וויכטיק. ביז גאר באטייטיק איז די ליטעראטור געווען פארן דארף, ווו די לערערס זיינען געווען כמעט פאראיינזאמט און נישט געהאט קיין מעגלעכקייטן צו געניסן פון די אלע אינסטיטוציעס, וואס די שטאט האט פארמאגט.

די דארפישע לערערס פון דער פוילישער צייט זיינען געווען אן אפגעשטאנענער, אין א גרויסער מאס, עלעמענט, וואס האט מער אין זין געהאט די ווירטשאפט ווי די שול.

די אטמאספער איז דארט געווען א נאציאנאליסטישע און א גינציקע פאר דער סאָוויניסטישער אגיטאציע, וואס האט זיך געפירט פון דער בערלינער צענטראלע אונטער דער אָנפירונג פון פאלקאוויק קאנאוואלעץ פאר א „סאָ-מאָסינא אוקראינא“ (א זעלבשטענדיקע אוקראינע).

כ'האב די דאזיקע לאגע בולט דערפילט בעת מיינעם א באַזוך אין א דארפישער שול.

דער לערער, אן עלטערער אוקראינער, האט זיך פאר מיר געוואלט אויס־מיינען, וואס פאר א סאָוועטיש־פּאַטריאָטישע דערציאונג ער גיט די קינדער און געהייסן זיי זינגען דעם „אינטערנאציאנאל“.

ווען זיי האבן שוין אָפּגעזונגען פרעג איך א יינגלעך :

— וואס באטייט דאס ווארט „אינטערנאציאנאל“ ?

ער האט נישט געוואוסט. כ'פרעג אנדערע קינדער — קיינער ווייסט נישט.

— און וואס הייסט „נאציאנאל“ ?

— „סאמאסטיני“ — האט זיך צו מיר דערטראגן אַ כאַר פון עטלעכע שטימעס. דער דאָזיקער קורצער ענטפער האָט ווי מיט אַ בליץ באלוינטן די לאַגע אין די דאַרפישע שולן ווי אין די דערפער גופא.

מיר האָבן גענומען שיקן אַהין די בעסטע יונגע כוחות.

דער צופאַסונגס־פּראָצעס צו די נייע באַדינגונגען איז פאַר די אַרטיקע לערערס בכלל געווען אַ שווערער.

קודם־כל די שפּראַך. די אָפיציעלע שפּראַך איז געווען די אוקראַינישע. די אַרטיקע לערערס האָבן געקאַנט בלויז פּויליש אָדער רוסיש און ס'איז זיך שווער געווען צו פאַרשטענדיקן מיט די „וואַסאַטשניקעס“, ווי מ'האַט גערופן די אַלע, וואָס זיינען געקומען אַהער פון ראַטן־פאַרבאַנד. ביי זיי זיינען מיר געווען „זאפאדניקעס“ ד. ה. פון די מערב־געביטן.

געווען איז נאָך אַ שוועריקייט : דער קעגנזייטיקער אומצוטרוי צווישן די וואַסאַטשניקעס מיט די זאפאדניקעס, וואָס איז מיט דער צייט קלענער געוואָרן. די פּוילישע לערערס האָבן זיך געהאַלטן פאַר טרעגערס פון דער „מערב־אייִ“ ראַפעאישער קולטור, פאַר גוטע פּעדאַגאָגן און דאָ מיט אַ מאַל נעמען איבער אַנפירנדיקע שטעלעס מענטשן פון ראַטן־פאַרבאַנד, וועגן וועלכן מען האָט אונדז גענערט מיט שקרים און אויסטראַטענישן.

אַ סך מענטשן האָבן גלאַט מורא געהאַט פאַר די סאָויעטן און האָבן יעדן איבערגעלעבטן טאָג באַטראַכט פאַר אַ גליקלעכן.

אויך איך האָב מורא געהאַט. מיין מורא איז געווען פון אַן אַנדער מין. ס'האַב זיך געשראָקן פאַר נישט קאַנען אויספילן ביידע אויפגאַבעס, וואָס מען האָט אויף מיר אַרויפגעלייגט : די אויפגאַבע פון אַ שול־אינספּעקטאָר און די אויפגאַבע פון אַ פאַרזיצער פון פּראָפּעסיאָנעלן פאַראיין פון שול־ארבעטער, וואָס האָט אַרומגענומען 17 שולן פון ראַוונע און דעם לערער־אינסטיטוט מיט עטלעכע הונדערט סטודענטן. מיט דער צייט האָב איך גובר געווען אויך דעם שרעק. דאָס איז געקומען שפעטער, אַדאַנק מיין אַכטער־וואַניע און די צוואַר מענטרעפן מיט פאַרזאַטוואַרטלעכע מענטשן.

5. קאמף פאר א דירה

אין די טומלדיקע סעפטעמבער־טעג פון יאר 1939 האב איך געטראפן אין גאס דעם ארטיסט פון „יונג־טעאטער“ יוסף גליקסאן. אינדער באקאנטשאפט איז געווען אלט בסך־הכל א פאר חדשים. דער טעאטער האט אין די זומער־חדשים געשפילט אין ראווניע און סביבה. זיי האבן געשטעלט דרייזערס, אַמע־ריקאַנער טראַגעדיע, פּרעגערס „שמהה פלאַכטע“ און אַנדערע פּיעסעס פון זייער רייכן רעפערטואר.

זיי האבן געגרייט א פיעסע פון ברונא פראנק: „צוועלף טויזנט“. דער אינהאַלט פון דער פיעסע באַציט זיך צו באקאנטע פאקטן פון דער דייטשער געשיכטע, ווען פירשטן פלעגן פאַרקויפן „זייערע“ מענטשן אויף צו פירן מלחמות מעבר־לים.

דער יונגער רעזשיסער אַלעקסאַנדער וויסקינד, מיט וועמען כ'האב זיך אין יענער צייט באפריינדעט, האט מיך געבעטן צו ווערן א קאנסולטאַנט פאר היסטארישע און פסיכאָלאָגישע ענינים. מיין אויפגאַבע איז באַשטאַנען אין שילדערן די סאַציאַלע סביבה פון יעדן פון די פיעסע־פּערסאָנאַזשן און באַ־שטימען זייערע פסיכאָלאָגישע טיפן, וואָס זאָל טראַגן דעם כאַראַקטער פון וואַרשיינלעכקייט. מיט אַנדערע ווערטער, איך האָב באדארפֿט דערציילן יעדן אַקטיאָר „זיין“ ביאָגראַפיע, כדי עס זאָל אים לייכטער זיין זיך אַריינצולעבן אין זיין ראל.

מיין פאך פון היסטאריקער, מיין באַשעפטיקונג פון פסיכאָטעכניקער און מיין ליבשאַפט צו טעאטער האבן באַקומען א האַרמאָנישע באַפרידיקונג. דעמלט האב איך זיך אויך דערנענטערט צו גליקסאַנען. ווען כ'האב אים איצט געטראפן אין ראווניע ווי א פליט איז נאך דער האַרציקער באַגריסונג מיין ער־שטע פראַגע געווען:

— מיט וואָס קאָן איך דיר העלפן ?

לאַנג־לאַנג האָט ער מיך באַטראַכט שווייגנדיק, אַ שאַקל געגעבן מיטן קאַפּ און מיט אַ זיפֿץ געענטפערט:

— דו ביסט דער ערשטער מענטש, וואָס שטעלט מיר אזא פראַגע. ס'רוב ריידן די יידן מיט די ביעזשענצעס בכלל נישט. מען וויל פון זיי וואָס גיכער פטור ווערן. זיי האַלט מען פאַר שולדיק אין אַלע צרות, וואָס די מלחמה האָט אַרויסגערופֿן.

ער איז געווען אין ראָוונע מיט דער משפּחה פון זיינעם אַ ברודער, בעת זיין פרוי פּויטשע פּיינזילבער האָט געשפּילט אין אַן אַנדער טעאַטער און איז אין יענער צייט געווען אין לואוּו.

מיר זיינען אַהיימגעגאַנגען צו מיר. איך האָב דעמלט פאַרנומען אַ צי-מער ביי דער משפּחה גאַנדלער. די מייניקע זיינען נאָך געווען אין האַשטש. ס'איז באַשטימט געוואָרן צווישן אונדז צו זוכן אַ בשותפותדיקע דירה און אַראַפּברענגען די משפּחות. מיט אַ פאַר טעג שפּעטער קומט צו מיר גליקסאַן מיט אַ ידיעה, אַז ס'איז דאָ צו פאַרדינגען אַ דירה פון זיבן צימערן אויף קאַזשעניאָוסקי־גאַס 12.

דאָס איז געווען אן אמתער פאַלאַץ. אַרום הויז איז געווען אַ שטיינערנער פּלויט. צום הויפּט־אַריינגאַנג האָבן געפירט ברייטע טרעפּן. אין הויף זיינען געווען קעמערלעך, אַ וועשעריי, און אַלטאַנקע און כּלערליי נייטיקע פאַרבו־אונגען. דאָס הויז איז געשטאַנען אין מיטן אַ סאָד און זיך געטונקען אין אַ ים פון בלומען. פינף צימערן מיט אַ קיך זיינען געווען אויפן ערשטן עטאַזש און צוויי צימערן מיט אַ קיך און באַקוועמלעכקייטן ווי אַ מאַנסאַרדע.

דאָס הויז, אַ מין קאַטעדוש, האָט געהערט צום באַקאַנטן אַדוואָ-קאַט און אַנטיסעמיט הירשעל, וואָס איז באַצייטנס פאַרשווונדן פון דער שטאַט. דורך געהיימע וועגן האָט ער געהאַט אַ פאַרבינדונג מיט דער פרוי, וואָס האָט באַשלאָסן צו פאַרקויפן די מעבל, פאַרדינגען די דירה אויף אַ לעב-גערער צייט און מיטן קינד צו פאַרן צום מאַן.

ראַזאַ, מיין פרוי האָט אַנגעקוקט די דירה און באַלד באַשלאָסן צו קומען מיט דער מאַמען און דער טאַכטערקע. מיר האָבן פאַרנומען דריי צימער און די גליקסאַנס — צוויי. אויבן האָט געווינט נאַטאַליאַ לאַנדאַו, אַ באַקאַנטע רע-זיסערין פון שול־טעאַטער און מאַלערין מיט איר מאַן.

ערשט איצט האָבן זיך אַנגעהויבן אונדזערע צרות מיט דער דירה. זי איז געווען צו שיין, אַז מען זאָל אויף איר נישט וואַרפן קיין אויג. בפרט, אַז דער מאַנגל אין דירות איז געווען אַ שרעקלעכער. אין די פּוילישע צייטן איז דער צענטער פון וואַיעוואָדשאפט געווען לוצק. ראָוונע איז געווען בלויז אַ גרויסער האַנדלס־צענטער.

איצט איז ראָוונע געוואָרן אַ זעלבשטענדיקער אַדמיניסטראַטיווער איינס און ס'האָבן דאָ באַדאַרפט באַקומען אַרט געגנטלעכע, שטאַטישע און ראַיאָן־אינסטיטוציעס פון דער אַדמיניסטראַציע, פאַרטיי, קאָאָפּעראַטיוון, סאַציאַלער שוץ, שולוועזן, מיליטער אַאַו. ס'זיינען אויך צוגעקומען אַ סך פּליטים פון פּוילן.

די קאַמונאַלע פאַרוואַלטונג האָט פאַראַרדנט, אַז אַלע בייטן פון דירות נויטיקן זיך אין אירס אַ באַשטעטיקונג.

פאַרשיידענע מענטשן האָבן גענומען באַזוכן אונדז. צווישן זיי שאַנטאַ-זשיסטן, וואָס האָבן געדראַט אונדז צו אַרעסטירן, אויב מיר וועלן נישט פאַרלאָזן די דירה. מיינע וויזיט־קאַרטן מיטן גאַנצן טיטל, וואָס כ'האַב געהאַט. האָבן זיי נישט איינמאַל אַראַפּגעריסן. און געקומען זיינען זיי ס'רוב ווען איך

בין געווען ביי דער אַרבעט. זיי האָבן, זעט אויס, געהאַט גענוג צייט זיך אַרומצושלעפּן. זייער באַנעמונג פּלעגט אַרויסרופן טרערן ביי דער מאַמען און ראַזען. אויסגעצייכנט אין גראַבֿקייט האָט זיך אַ געוויסער ברוש מיטן נאָמען פּאַקשאַ.

אין צווישן איז גליקסאַן אָפּגעפּאַרן מיט פּוּטישען שפּילן אין ביאליסטאָ-קער יידישן טעאַטער און זייער דירה האָט פּאַרנומען אַן אָפּיציר פּון נ.ק.וו.ד. סטראַגאַן מיט זיין משפּחה. אויך די לאַנדאָוס זיינען אין אַ מיטן נאַכט אַוועק-געפּאַרן און מיר האָבן זיך באַזעצט אין די אויבערשטע צימערן.

צוויי צימער פּאַר פּיר נפּשות איז נישט געווען קיין סך, אפילו לויט דער אַנגענומענער קובאַטור בשעת־דוּחק און אויף זיי האָב איך באַשלאָסן זיך צו דערשלאָגן אַן אַרדער.

איך האָב אַנגעשריבן אַ בריוו צום סעקרעטאַר פּון געגנט־קאָמיטעט פּון דער פּאַרטיי בעגמאַ. אין בריוו האָב איך באַשריבן די באַנעמונג פּון אַ טייל אומפּאַראַנטוואָרטלעכע עלעמענטן, וואָס רויבן ביי מיר צו די רואיקייט פּון מיין ארבעט.

כ'האַב געפּרעגט, צי איז דאָס דערלאַזבאַר, אַז מען זאָל פּאַרביטערן דאָס לעבן אַן אַרבעטנדיקן מענטשן. אויב די דירה פאַר פּאַקשאַן איז וויכטיקער ווי מיין אַרבעט, טאָ זאָל מען מיר אָפּזאָגן פּון דער שטעלע און מיר אַריבער-פּירן ערגעץ־וווּ אַנדערש, באַזאָרגנדיק מיר דאָרט אַ דירה. איז מען מיט מיין אַרבעט צופּרידן, בעט איך מיר צו געבן די געהעריקע באַדינגונגען, כדי כ'זאָל נאָך בעסער קאָנען אויספירן מיינע פּליכטן און מיין געזעשאַפטלעכע ארבעט. מיטן דאָזיקן בריוו אין קעשענע לאָז איך זיך גיין צום שטאַט־פּרעזידענט דענט בילעצקי. ווי אַן אַנגעשטעלטער פּון שטאַטישן בילדונג־אָפּטייל ווענד איך זיך צו אים, ווי צו אַ ממונה אויך איבער דעם קאָמונאַל־אָפּטייל, ער זאָל אויפּפּאַדערן דעם פּאַרוואַלטער מיר צו באַשטעטיקן מיין דירה און אַרויסגעבן אויף איר אַן אַרדער.

בילעצקי האָט געהערט און געשוויגן. דאָס האָט מיר אַריינגעבראַכט אין צאַרן און כ'האַב גענומען מיט אַן אויפּגערעגטער שטימע דערציילן אַלץ, וואָס מיר האָבן אויסצושטיין פּון זיינע אונטערגעאָרדנטע און פּאַרענדיקט מיט דעם, אז אויב ער וועט אליין דעם ענין נישט דערליידיקן וועט עס טון עמעץ אַנר דערש. ביי די לעצטע ווערטער האָב איך אַרויסגענומען דעם בריוו צו בעגמען און אים געוויזן.

ער האָט צוגעזאָגט דעם ענין צו דערליידיקן און מיר געבעטן קומען צומאַרגנס.

ווען כ'בין דעם צווייטן טאָג געקומען האָט מיר זיין סעקרעטאַרין געהייסן גיין גלייך אין קאָמונאַל־אָפּטייל, וווּ דאָס פּאַפּירל איז שוין געווען גרייט.

כ'האַב זיך אַ טראַכט געגעבן, ווי גוט איז ווען ס'איז דאָ אַ פּאַרטיי, צו וועלכער יעדער פּשוטער מענטש קאָן זיך ווענדן נאָך הילף.

אזוי האָבן מיר געווינען דעם „קאַמף פאַר אַ דירה“.

ס'זאָט געלויבט צו קעמפּן.

אונדזערע צוויי צימערן האָבן אַרױסגעקוקט אויפן גאַרטן פון דרום און מזרח. אָבער נאָך איידער דו גייסט אריין אין פּאָדערצימער, גלייך פון דער טרעפּ פירן דיר אַ פּאַר טירן אין פּאַרשיידענע קעמערלעך. אין איינעם פון זיי האָב איך ליב געהאַט צו פּאַרברענגען שעהן. דאָרט איז געווען מיין אַרכיוו און ביבליאָטעק פון ביכער, וואָס כ'דאַרף זיי נישט כסדר צו דער האַנט. דאָרט זיינען אויך געווען יקר-המציאותן, וואָס האָבן מורא געהאַט פּאַר אַ „בייז אויג" פון אַ ליבהאַבער צו נעמען ביכער און פון זיי שאפן אַן אייגענע ביבליאָטעק. געווען צווישן די ביכער קאָמפלעטן פון צייטשריפטן, אין וועלכע כ'פלעג פּאַר-עפנטלעכן מיינע ארבעטן. אויף די פּאָליצעס זיינען געווען ביכער אין דער לאַטיינישער, גריכישער, פּוילישער, העברעאישער, יידישער און דייטשער שפּראַך, ווערק פון פּאַרשיידענע וויסנשאַפטלעכע געביטן ווי פּסיכאָלאָגיע, פּע-דאָגאָגיע, פּילאָסאָפּיע, פּילאָלאָגיע אא"וו.

כמעט יעדער בוך פלעגט אַרױסרופן זכרונות. אַט איז אַ בוך פון געשיכטע, וואָס האָט מיר געקאָסט עטלעכע נישט געגעסענע מיטאָגן, בעת כ'האָב זיך גע-גרייט צו אַן עקזאַמען אויפן קראַקעווער אוניווערסיטעט. דאָרט שטייען עטלעכע בענד, וואָס שוליווניק האָט מיר ספּעציעל איינגעבונדן, וויסנדיק שוין מיינע קאָפּריזן און מיין געשמאַק. אַ פּאָליטישע עקאָנאָמיע פון זשידן, וואָס מיין פּריינד ווערבערג האָט מיר געגעבן אַ מתנה מיט אַ קאָמישער צושריפט זייענדיק איר בערראַשט, וואָס ער האָט מיר געבאַרגט אַ צעשאַטן בוך און איך קער אים צוריק אַן איינגעבונדנס.

דער ערשטער צימער איז געווען אַ גרויסער, אַ העלער און אַ לופטיקער. איין וואַנט איז געווען פּאַרנומען מיט קאָסטנס ביכער. די קאָסטנס האָב איך אַליין צוגעטראַכט, ווייל כ'פלעג אָפט בייטן די וווינשטעט. אַרױסגערוקט דאָס ברעט פון קאָסטן בלייבן אַרױמגערעמטע צוויי ביכער-פּאָליצעס פון אַ מעטער די לענג און זיבעציק צענטימעטער די הויך.

צווישן די קאָסטנס זיינען געווען אויסגעשטעלט פּאַפּקעס מיט אויסשניטן פון צייטונגען אויף כלערליי טעמעס. יעדע טעמע אין אַ באַזונדערער פּאַפּקע מיט אַ רשימה פון אינהאַלט.

מיט וואָס פּאַר אַ פּרייט פלעג איך העלפן די חברים אין זייערע אַרבעטן דורך אַן איינפאַך אַרױסנעמען די פּאַסיקע פּאַפּקע און געבן דעם געזוכטן אַרטיקל.

דאָ איז אויך געשטאַנען אַ גרויסער פּיליכס, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אין שטוב מוזיק און נייעס פון דער וועלט.

דער צווייטער צימער האָט געהערט דער טאַכטער.

6. שכנים פֿון מזרח.

ביון יאר 1939 האָבן מיר געקענט די סאָויעטישע מענטשן נאָר פֿון ביכער און צייטונגען. און ווי געוויינטלעך אין אזעלכע פּאלן באַקומען זיך סכעמעס נישט מענטשן. יעדער האָט זיך געמאַלן די בירגער פֿון ראַטן־פּאַרבאַנד לויט זיין אייגענער פּאַרשטעלונג און לויט זיינע פּאַליטישע איי־בערצייגונגען.

איצט איז מיר געגעבן געוואָרן די געלעגנהייט זיך צו טרעפֿן מיט זיי אין איין הויז. וואָס קאָן מער בולטער מאַכן אַ בילד איבער אַ מענטשן פֿון געפינען זיך מיט אים אונטער איין דאָך? וויל איך טאַקע באַשרייבן די ערשטע שכנים.

קאַפּיטאַן סטראַגאַן, אַ מאַן פֿון אַ יאַר פינף און דרייסיק איז ווייניק געווען אין דער היים. זיין אַרבעט האָט נישט געהאַט קיין נאַרמירטע צייט, אַבער דאָך פּלעגן מיר זיך טרעפֿן אין סאַד, ביים ברונעם אין גאַרטן אָדער אַזוי אין אַ שאַטן בעת די הייסע טעג.

אַליין שטאַמט ער פֿון אַ קאַלכאַז און ביז ער איז געגאַנגען אין דער אַרמיי, האָט ער קיין בילדונג נישט געהאַט. די אַרמיי האָט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו לערנען און צו דערגרייכן אַ ראַנג פֿון אַן אַפּיציר. נישט איין מאַל פּלעגט ער זיך פאַר מיר באַקלאַגן אויף זיין זון, וואָס וויל זיך נישט לערנען. ער אַליין איז נישט אין שטאַנד, צוליב זיין דינסט, זיך אָפּצוגעבן צום קינדס דערציאונג.

זיין פּרוי ווידער האָט אויפֿן זון קיין השפּעה נישט געהאַט. זי איז געווען אַ קאַלכאַזניצע, וואָס האָט ליב געהאַט דאָס דאַרף. ס'האַבן איר אויסגעפּעלט הינער, בהמות, די רחבותדיקע פעלדער פֿון אוקראַינע. די שטאַט און אַלץ דאָס, וואָס האָט אַ שייכות מיט איר, האָט זי געלאַנגווייליקט. זי איז געווען פֿון נאַטור אַ שטילע און אַ גוטע. קיין הויך קול האָט מען פֿון איר נישט געהערט. אַז זי פּלעגט אַמאַל קומען צו אונדז וועגן קיכזאַכן האָט מען איר קלאַפֿן אין דער טיר קוים־קוים געהערט. אַ געבאַרגטע כּלי האָט זי שטענדיק צוריקגעבראַכט צו דער צייט און אָפּגעפּוצט, אַז ס'האַט געגלאַנצט.

אויך זי האָט געהאַט עגמת־נפש צוליבן זון, אַבער שטאַלצירט מיט דער טאַכטער, אַ מיידל פֿון אַ יאַר צוועלף. שטענדיק ציכטיק אַנגעטון, העפלעך און גרייט צו פּאַלגן. זי פּלעגט זיך שפּילן מיט אונדזער טעכטערל, זינגען מיט איר, דערצייילן איר מעשיות.

געווען נאך אַ קליין יינגעלע, פון אַ יאָר־אנדערטהאלבן, וואָס האָט ערשט געשטעלט די ערשטע טריט אין לעבן און די טאַכטער איז פאַר אים געווען כמעט ווי אַ מאַמע.

דאָס משפּחה־לעבן איז געווען אַ רואיקס, אַ האַרמאָנישעס. מיר האָבן קיינמאַל נישט געהערט, אַז דאָס פאַר פּאָלק זאָל זיך קריגן צווישן זיך. ס'איז מיר נישט אויסגעקומען צו זען סטראַגאנען אין אַ נישט־ניכטערן צושטאַנד. ער האָט געזאַרגט פאַר דער שטוב: פלעגט האַקן האַלץ, האָט געבראַכט קוילן, נישט איינמאַל געקומען באַלאַדן מיט פּראָדוקטן.

קנאַפע אַנדערטהאַלבן יאָר האָבן מיר געווינט צוזאַמען, אין אַ שייַר נעם טאַג, ס'איז געווען פּרילינג 1941, איז ער נעלם געוואָרן. קיינער האָט נישט געוואוסט, וווּהיין ער איז אַהינגעקומען.

די פּרוי האָט געוואוסט, אַז ער דאַרף ערגעץ פאַרן, אָבער נישט אויף ווי לאַנג.

נישט קיין בריוו, נישט קיין ידיעה, ווי אין וואַסער אַריין.

ס'איז געווען אַ צער בעל־חיים צוצווען דעם עגמת־נפש פון דער פּרוי. געפּעלט האָט איר גאַרנישט: יעדע צוויי וואָכן האָט זי באַקומען אויסגע־צאָלט זיין לויף. ווי פּריער פלעגט זי ברענגען פּראָדוקטן פון ספּעציעלן פאַר־קויפּפונקט פאַר די אַנגעשטעלטע פון נ. ק. וו. ד. און בעת די פּאַשיסטן זיינען באַפּאַלן דעם ראַטן־פאַרבאַנד, האָט זי זיך מיט די קינדער עוואַקואירט אַדאַנק דער זאַרג און הילף פון איר מאַנט אַרבעטס־חברים.

דאָס פאַרשווינדן פון סטראַגאַן, וואָס איז געווען אַן ענערגישער מענטש און האָט גוט געקענט אוקראַיניש, איז מיר ערשט שפּעטער אויפגעקלערט געוואָרן.

די סאָויעטישע רעגירונג האָט געהאַט אַ יסוד צו דערוואַרטן אַן אַנגריף מצד היטלערן, הגם לעת־עתה זיינען די באַציאונגען געווען „קאַרעקטע“, דער פּלאַן פון אַ פאַרטיזאַנען־באַוועגונג איז געווען אויסגעאַרבעט. די קאָמוניסטי־שע פאַרטיי און די סאָויעטישע רעגירונג האָט נישט געוואָלט דערלאָזן צו אַ סטיכישער באַוועגונג מצד די גערודפּטע, נייערט זי האָט מיט דער באַוועגונג אַנגעפירט.

עס איז איצט געגאַנגען אין דעם, אַז געזונטע מענטשן, פּאָליטיש און מיליטעריש, זאָלן פאַרבלייבן הינטערן רוקן פון פיינט אין די אַקופירטע געביטן. נישט אַלע אַרטיקע מענטשן האָבן דערצו געפּאַסט. האָט מען געמוזט מיט חדשים פאַר דער מלחמה באַזעצן מענטשן אין באַזונדערע פונקטן, שאַפן פאַר זיי אַן אַליבי ווי פאַר כלומרשט אַרטיקע. זייער געפינען זיך אין געגעבענעם פונקט האָט נישט געטאַרט ווערן פאַרדעכטיקט. איינציטיק האָבן זיי זיך באַקענט מיט דער אַרטיקער באַפעלקערונג, געוואוסט ווער ס'איז פאַטריאטיש געשטימט, ווער ס'איז אַ צווייפּלהאַפּטער עלעמענט און ווער ס'דערוואַרט דעם שונא.

די דאָזיקע מענטשן האָבן דאָס צוגעגרייט דעם באַדן און דעם אַפּאַראַט פון דער אונטערערדישער־ און פאַרטיזאַנען־באַוועגונג און דאָס איז די סיבה,

פאר וואס זייער עקסיסטענץ האט געמוזט ווערן אַרומגערינגלט מיט טיפער סודותדיקייט.

צו דיין מענטשן, וואס האָבן אויף זיך גענומען נישט נאָר צו קעמפן, נאָר צו לעבן אין א שטענדיקער טויט־געפאַר האָט געהערט אויך מיין שכן קאַפּיטאַן סטראַגאַן.

צי איז ער אַרויס גאַנץ פון דער וועלט־שחיטה ? וועט ווייסט ? דער צווייטער שכן איז געווען גריגאָרי פּאַוּלאָוויטש מאַיאָר מיט זיין משפּחה. אַ נידעריקער בלאַנדער מאַן מיט גאַנץ העל בלויע אויגן, וואָס זעען דיך דורך און דורך. טיילמאַל האָסטו אונטער דער דורכדרינגלעכקייט פון זיין בליק געפילט ווי דינע געדאַנקען זיינען נעגליזשירט. אַ צונג האָט ער געהאַט אַ שאַרפּן, אַ נאַטור אַ הערשערישע. אַלע, וואָס האָבן געהאַט מיט אים צו טון, האָבן פאַר אים געציטערט. גענוג געווען צו זאַגן, אַז גריגאָרי פּאַוּלאָוויטש גרייט זיך צו קומען, אַז מ'זאַל זיך נעמען אַרומזען, צי איז אַלץ אין אַרדענונג.

זיין אופן פון ריידן איז געווען שטרענג זאַלעך; ער האָט געפּאָדערט, אָבער אויך דערמעגלעכט צו רעאַליזירן די פּאָדערונגען. ער איז געווען אַ מיטגליד פון געגנט־קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי און לייטער פון שולוועזן אין דער גאַנצער געגנט. גאַנץ צופעליק זיינען מיר געוואָרן שכנים.

טרעפן פלעגן מיר זיך בלויז אַמאָל זונטיק, ווען מיר ביידע זיינען געווען אין דער היים. טעמעט צו ריידן מיט אים האָבן נישט געפּעלט — די אַרגאַניזאַציע פון די שולן, פון קינדער־געריטנער און קינדער־הייזער, וואָס געהערט אַלץ אַרגאַניזאַציעל צו דעם זעלבן רעטאַרט.

מאַיאָרן האָבן אינטערעסירט די קעגנזייטיקע באַציאַונגען צווישן די אַר־טיקע און די געקומענע פון מזרח. ער האָט געשטרעבט צו פאַרווישן די מחיצה, וואָס איז געווען אַ נאַטירלעכע צווישן מענטשן, וואָס האָבן עטלעכע צוואַנציק יאָר געלעבט אין פּאַרטיידענע, קעגנערישע רעזשימען מיט קעגנזייטיק פּיינט־לעכער אידעאָלאָגיע, אין אַנדערע עקאָנאָמישע באַדינגונגען, אַנדערער מענ־טאַליטעט, געווינהייטן און שטרעבונגען.

ווען כ'האַב אים איין מאַל דערציילט, אַז אַ דירעקטאָר פון אַ מיטל־שול, אַ וואַסטאַטשניק, אַ מיטגליד פון דער פּאַרטיי באַמיט זיך מיך צו טעראָריזירן און מבטל צו מאַכן, האָט ער מיר מיט אַ ווייכן טאָן, צו וועלכן כ'בין ביי אים נישט געוויינט געווען, געזאַגט :

— ס'איז אַ פּאַרבייגייענדיקע דערשיינונג. זיי זיינען נישט אַזוי שלעכט, ווי זיי ווייזן זיך, זיי פעלט נאָר אַ ביסל שכל און... טאַקט. אָבער מורא האָבן פאַר זיי איז נישטאָ וואָס. דו רעכן זיך נישט מיט יענע טיפּן. אויב דיין האַנדלונג געפּעלט זיי נישט, זאַלן זיי זיך קומען צו מיר באַקלאַגן, אָבער כל־זמן דו ביסט אינספּעקטאָר מוזן זיי דיך פּאַלגן. און דו ביסט אינספּעקטאָר, ווייל מיר האָבן צו דיר צוטרוי, אָבער מיר וועלן דיך נישט שוויגען, ווען דו וועסט נישט מקיים זיין דאָס, וואָס ס'פּאָדערט זיך פון דיר. פיל זיך גלייכבאַרעכטיקט, ווייל ביסט אַזאַ „בירגער ווי מיר אַלע“.

אזעלכע ווערטער פונעם „שרעק פון דער געגנט“, אַרױסגעזאָגט אין אַ גוט־מוטיקן טאָן, אַזױ פּרײַנדלעך און חבּרײַש האָבן מײַך דערמוטיקט. קײנער וואָלט מײַר נישט געגלױבט, אז „ער“ האָט מײַט מײַר אַזױ גערעדט.

דאָס איז געווען זײַן הײַמישער סטײַל. אין שטוב איז ער געווען פּשוט און צוגעלאָזן. באַגײסן דעם גאַרטן, האַקן האַלץ, קלאַפּן טשוועקעס, מאַכן רעמאַנטן, הײַצן די אױונט — דאָס אַלץ פּלעגט ער טון. ער האָט געוואָלט אײַנשפּאַרן אַרבעט זײַן פּרױ, רודענקאַ, צו וועלכער ער האָט זיך באַצױגן מײַט פּאַטערלעכער ליבשאַפט און אומגעהײערן דרױ־אַרץ.

זי איז געווען אַ יונגע, שײנע פּרױ מײַט העכערער בילדונג, פון פּאַך איז זי געווען אַן אינספּעקטאָרין פון שולן פאַר דעפּעקטיווע קינדער. מײַט ווירט־שאַפט האָט זי זיך אַלײַן פּאַרנומען און דערצו נאָך דערצױגן צױי יינגלעך פון ערשטן מאָן.

מײַן מאַמען פּלעגט זי אָפט פּאַרטױען אירע משפּחה־ענינים. זי האָט איר דערציילט, — און מײַר האָבן עס באַמערקט, — אז די יינגלעך האַלטן גרױבאַרײַ פּאַולאַױטשן פאַר זײערס אַ פּאַטער. זיי האָבן אים שטאַרק ליב און זײַנען צו אים צוגעבונדן.

גריגאָרײַ פּאַולאַױטשן האָב איך געזען צום לעצטן מאל הינטער קאַרעץ אין אַ זײטיק וועלדל. געווען איז דאָס דעם 29־טן יוני 1941. איך האָב מײַך שױן געפונען אויף דער וואַנדער. אין יענעם וועלדל האָט זיך געפונען דער גאַנצער פּאַרטייאַקטיוו, וואָס איז באַשטימט געווען צו פירן די פּאַרטייאַנקע.

זען כ'האָב זיך אין די זומער־חדשים 1944 געטראָפּן אין קיעווער בילדונג־מײַנסטעריום מײַט דער רודענקאַ. האָט זי מײַר געזאָגט, אַז מאַיאַר איז געפאַלן אויפן שלאַכטפּעלד.

ס'איז לײכט געווען צו ווױנען מײַט די שכנים. יעדע משפּחה האָט געדלעבט איר לעבן, אָבער אויך דאָס גאַנצע ווױז האָט געהאַט אַן אײַגנאַרטיקן רײַט. געווען שמחות — האָט מען זיך קעגנזײטיק גראַטולירט, האָט מען געמאַכט אַ לחיים. די קינדער האָבן זיך געשפּילט און אַז ס'זײַנען צױושן זיי געווען סכּסוכים האָט מען זיי געלאָזט אַלײַן זײער שטעטל באַשטיין, נישט אַרײַנגעמישט זיך לטובת דעם אײַגענעם קינד.

ס'איז זיכער, אַז אין אַ גוטן שכנותדיקן צוזאַמענלעבן האָבן דעם גרעסטן דלק די באַלעבאַסטעס.

בײַ אונדז איז דער ראש פון דער משפּחה געווען די מאַמע.

7. ריין ווי א טרער

די מאַמע בלומע סעגאַל, פון דער היים ראַבינאָוויטש, שטאַמט פון נאָואַ-גראַד וואַלינסקי. באַקענט מיט איר האַב איך זיך, בעת זי האָט געבראַכט צו פירן איר טאַכטער ראָזע אין פינפטן קלאַס גימנאַזיע אין ראָווע. איך בין געווען דער דערציער פון דאָזיקן קלאַס. ס'איז געווען אין יאָר 1929.

ווען איך בין שפעטער געקומען אויף אַ באַזוך קיין האַשטש, וווּ זיי האָבן געווינט, האָב איך זיך שטאַרק פאַרווונדערט, זעענדיק די פרוי סעגאַל שטיין פאַרקויפן אייזן. ס'האָט עפעס נישט האַרמאַנירט די סחורה מיט איר איידעלן אויסזען און אינטעליגענטן פנים.

זי פלעגט ווייניק דערציילן וועגן זיך. מיר האָבן אָבער געוואוסט, אַז זי האָט פאַרקערט אין קרייזן פון פראַגרעסיווער יוגנט און איז געווען באַפריינדעט מיטן מחבר פון „לאַז“ מ. ז. פייערבערג. פרטים פון זיין לעבן און קראַנקייט האָט זי דערציילט ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן.

אונדז האָט פאַראייניקט קודם־כל די באַצייאונג צו ראָזען.

איר שטימע פלעגט ציטערן, ווען ס'איז אויסגעקומען צו ריידן וועגן איר טאַכטער. נישט זי האָט איר געקעכלט און נישט מאַראַליזירט: געגעבן איר פולע פרייהייט, ווייל זי האָט פאַרשטאַנען דער טאַכטערס שטרעבונג צו זעלבשטענדיקייט. דווקא די נישט צודרינגלעכע האַלטונג פון דער מוטער האָט איר פאַרשאפן פריינדשאַפט און צוטרוי מצד דער טאַכטער און זיי האָבן איינע פאַר דער אנדערער קיין סודות נישט געהאַט.

בלומע האָט געהאַט אַ קלאַרן קאַפּ און אַ שכל הישר.

נישט אָפגעשטאַנען פון לעבן. אירע זכרונות האָבן זי נישט געשלעפט אויף צוריק. זי האָט געוואוסט, אַז כדי גייסטיק נישט צו פאַרלירן די טאַכטער, מוז זי אויפנעמען דאָס נייע אין לעבן. זי האָט קודם־כל אַרויסגעוויזן אינר טערעס פאַר דעם, וואָס טוט זיך אין דער סביבה פון איר טאַכטער און איז געווען באַהאַונט אין יעדן פרט פון שוללעבן.

אין יאָר 1937 ווען איר מאַן יעקב סעגאַל איז געשטאַרבן, האָט זי אים בערגענומען דעם מסחר אין גאַנצן.

ראָזע און דאַנקאַ זיינען געווען אין האַשטש און איך, אויף וויפל כּיבין געווען פריי, פלעג איך אַהיימקומען. דער עיקר אויף יעדן שבת. און אַט די שבתים זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן פאַר מיר אין טעג פון פרייד און דערהויבונג.

די שמועסן אונדזערע האָבן זיך באַצויגן צו ראָזען, דאַנקען און ביכער.

קיין שענערע מתנה ווי ביכער האָבן פאַר דער מאַמען נישט עקסיסירט. ביכער זיינען געווען אַ וויכטיקער פּאַקטאָר אין אונדזער פריינד־שאַפט. גאַנצענע אַוונטן האָבן מיר פאַרבראַכט אין דיסקוסיעס איבער זשאַן קריסטאָף, איבער גאַרקיס שאַפּונגען, שלום־עליכמען, פּרצן און צענדליקער אַנדערע ביכער.

אין סעפטעמבער 1939 האָבן מיר באַשלאָסן, אַז ס'איז שוין צייט צו ליקווידירן דאָס געשעפט. כל־זמן ס'האַט אָנגעהאַלטן דער סאַנאַציע־רעזשים, אַזאַר־רעזשים און אַנדערע פּאַשיסטישע רעזשימען, בין איך קיינמאַל נישט זיכער געווען מיטן טאַג. ס'איז אוממעגלעך געווען אויסצושטעלן אויף איי־גענע כוחות. די פּרנסה פאר דער משפּחה איז געווען אָפהענגיק נישט פון מיינע אַרבעט־קוואַליפיקאַציעס. נאָר פון עמעצנס גוטער באַציאונג צו מיר. אַזוי האָב איך זיך אַרומגעדרייט עטלעכע יאָר אַן אַרבעט און ווען כ'האַב פריער יאָ געהאַט אַרבעט איז עס אויך געווען אַזוי ווי אין יענער מעשה, ווען איינער פּרעגט דעם צווייטן:

— ווו אַרבעטסטו ?

— דאָרט און דאָרט.

— אַזוי גאר ! איז פון וואַסזשע לעבסטו ?

טיילווייזע אַרבעט פלעג איך האָבן : קאַרעפּעטיציעס, אַרבעט אין דער פּאַד־באַראַטונג־שטעלע פון „צענטאַס“ (געזעלשאַפט פאַר יתומים־שוין), אַ פאַר שעה אַ וואַך געשיכטע אין אַ האַנדל־שול אַא"וו, אָבער „פון די אַלע זיבן זאַכן איז נישט געווען קיין שבת צו מאַכן“.

מיטן קומען פון דער סאַוויעטישער מאַכט איז איינגעטראָטן אַ פּרינציפּיעלע ווענדונג אין מיינ לעבן. כ'האַב נאָך נישט געוואָסט מיט וואַס כ'וועל זיך פאַר־נעמען, אָבער אַז כ'וועל האָבן שטענדיק אַרבעט און אַז אויך ראַזע וועט אַנ־הייבן צו אַרבעטן — אין דעם האָב איך אויף קיין איין מינוט נישט געצוויפלט און דעריבער האָבן מיר באַשלאָסן אַריבערצופאַרן קיין ראַוונע און ענדלעך אַנ־הייבן צו פירן אַ נאַרמאַל משפּחה־לעבן.

דריי דורות זיינען געקומען צו פאַרן : די מאַמע מיט דער טאַכטער און אייניקל.

די מאַמע איז געווען דער אויטאָריטעט פון דער משפּחה. איך האָב געוואָסט, אַז זי קאַן אַמאַל ליידן מוזמת מאַטעריעלער אָפהענגיקייט פון אונדז. זי איז דאָך שטענדיק געווען זעלבשטענדיק. פאַרקערט, מיר פלעגן נישט איין מאַל אַנקומען צו איך נאָך געלט. זי פלעגט אָבער אַלץ געבן אויף אַזאַ שיינעם און האַרציקן אופן, אַזוי ווי מיר וואַלטן איר אַ טובה געטון, וואָס מיר באַוויליגן צו נעמען. איצט ווען די ראַלן האָבן זיך געביטן האָבן מיר, ראַזע און איך, נישט אַפּריינדיק זיך אפילו צווישן זיך, איבערגעגעבן דער מאַמען די לייטשעס און נא. פאַר !

מיר האָבן זיך נישט אַריינגעמישט. אויב מיר האָבן עפעס באַדאַרפט האָבן מיר געבעטן די מאַמען. אויך געלט. מיר האָבן נישט געוואַלט בייטן די טראַדיציעס. צוויי מאַל איז חודש האָבן מיר אַהיימגעבראַכט אונדזער לויך. ראַזע האָט פאַרדינט איבער דריי הונדערט רובל אַ חודש, איך האָב געהאַט פון אינספּעק־

טאראַט פינף הונדערט, פון לערער־פּאַסטן פיר הונדערט און נאָך אַ פּאַר הונדערטער פּאַר צייטונגס־אַרטיקלען, אינסטרוקטאָזש פון לערער־קאַנדידאַטן אא"וו. יעדע קאַפּיקע האָבן מיר געבראַכט דער מאַמען און אַז מען האָט אַמאָל באַ־ דאַרפט האָט מען געהאַט ביי וועמען צו בעטן און וועמען אָפּצוגעבן אַ דיך־ וחשבון. די מאַמע האָט טיילמאָל געלאַכט פון אונדזער פינקטלעכקייט אין אויסרעכענען זיך פון אונדזערע הוצאות.

איצט, ווען די מאַמע האָט זיך באַפרייט פון עול פרנסה און איז פטור געוואָרן פון איר שווערער אַרבעט אין אייזן־געשעפט האָט זי דערפילט אַ נייעם צופלוס פון גייסטיקע כוהות, א שפע פון אינטעלעקטועלע פּאַראינטער־ רעסירונגען. עס איז איצט צוגעקומען נאָך אַ ליטעראַטור אין דער שפּראַך, וואָס האָט די מאַמע צוריקגעפירט צו איר יוגנט, אין רוסיש.

ביכער האָבן ביי אונדז אין שטוב נישט געפעלט. אַדאַנק מיינע אַמט־ לעכע פונקציעס האָבן איך געהאַט פּאַרבינדונגען מיט די ביכער־ און זשורנל־ נאַלד־פאַרשפרייטער און אַזוי אַרום צום שנעלסטן באַקומען די נייע אויסגאַ־ בעס און געבראַכט זיי דער מאַמען.

די באַקוועמע דירה און די פרייע צייט האָט זי אויסגענוצט אויף צו לייענען. כ"האַב געהאַט אַ הנאה צו גיין מיט דער מאַמען אין טעאַטער. איר וויי־ סער קאַפּ האָר, שלאַנקע פיגור און זיכערער טריט האָבן אַרויסגעוואָרן אַ שטוי־ נונג ביי אַלע וואָס האָבן זי געזען.

די לעצטע וואָכן פּאַר דער מלחמה האָבן געשפילט אין ראָוונע אידאָ קאַמינסקאָ און מאיר מעלמאַן, מיינס אַ חבר פון גימנאַזיע נאָך. זיי זיינען גע־ קומען אין דער שפיץ פון לואָווער יידישן מלוכה־טעאַטער.

איך האָב באַקומען אַן איינלאַדונג צו אַלע פּאַרשטעלונגען. די מאַמע און ראָזע פלעגן זיך בייטן, ווייל איינע פון זיי איז געבליבן ביים יינגעלע יעקב, וואָס איז געבוירן אין פעברואַר 1941.

זונטיק, דעם 22־טן יוני נאָכמיטאָג האָבן אידאָ און מאיר געזאָלט קומען צו אונדז אויף אַ באַזוך. אויף דעם זעלבן טאָג, אַזייגער האַלב עלף פרי, איז געווען באַשטימט אַ פּאַרזאַמלונג פון דער שטאַט־אינטעליגענץ מיטן טעאַ־ טער־קאַלעקטיוו. אַרגאַניזירט די פּאַרזאַמלונג האָט דער סעקרעטאַר פּאַר פּראַ־ פּאַגאַנדע פון שטאַטישן פּאַרטי־קאַמיטעט ווייסמאַן און איך בין באַשטימט געווען צו לייענען אַ רעפּעראַט וועגן יידישן טעאַטער.

זונטיק איז אויך דערשינען אין דער אַרטיקער צייטונג מיינער אַן אַר־ טיקל וועגן יידישן טעאַטער אין פּוילן און וועגן דער ראַל פון אידאָ קאַמינסקאָ. ס'איז אונדז אָבער שוין נישט אויסגעקומען דעם טאָג דורכצופירן לויט אַ פּאַראויסבאַשטימטן פּלאַן.

ס'האַט זיך אַנגעהויבן דער פּאַרברעכערישער איבערפּאַל פון היטלערס זיילות אויף ראַטן־פּאַרבאַנד. אַרום צען אין דער פרי זיינען שוין געפּאַלן באַמבעס אין ראָוונע. ס'זיינען געפּאַלן די ערשטע קרבנות אויף וואַליע, אַ פּאַרשטאַט פון ראָוונע.

נאָך מיטאָג האָבן זיך די אַרטיסטן געלאָזט אויף זייער וואַנדערונג אויף מזרח. דעם טאָג צו דערמאַנען איז מיר אויסגעקומען אין יולי 1944, ווען כ"האַב זיך אין מאַסקווע געטראָפּן מיט אידען און מיט מעלמאַנען.

אויך מיר אין דער היים האבן באטראכט די לאגע. די מאמע האט באַ שלאסן, אַז וואָס עס זאָל נישט פאַרקומען וועט זי זיך פון אַרט נישט רירן. אירע אַרגומענטן זיינען געווען, אין יענער מינוט, וואָגיקע : איר עלטער, שוועריקייטן ביי שלעפן זיך מיט צוויי קליינע קינדער, דאָס פעלן פון געלט אויף צו דינגען פערד און וואָגן פאַר אַ ווייטער רייזע אד"גל.

בנוגע מיר האָט מען באַשלאָסן, אַז איך זאָל זיך עוואַקואירן. מיין אַנוועזן הייט קאָן נאָר שאַדן ברענגען דער משפּחה.

ווען כ'האַב זיך מיט עטלעכע טעג שפּעטער געזעגנט און געזאָגט, אַז אין אַ חודש־צוויי קום איך צוריק האָט די מאַמע געלאָזט פאַלן ווערטער, וואָס האָבן זיך מיר איינגעקריצט אין מוח אויפן גאַנצן לעבן :

— זון מיינער, אַ מלחמה איז נישט קיין שפּילעכל. מיר געזעגענען און צע־שיידן זיך איצט און הלוואי מיר זאָלן זיך זען אין אַ צוויי־דריי יאָר אַרום.

גענוי צו די דריי יאָר האָב איך זיך אומגעקערט.

די מאַמע האָט שוין נישט געלעבט. זי איז געשטאַרבן אין האַשטש אין ווינטער 1941. געהאַט מזל, וואָס מ'האַט זי נישט געמאַטערט ווי מיליאָנען אַנדערע מענטשן.

איך שטעל זיך פאַר, ווי שווער ס'איז איר געווען אין די לעצטע מינוטן : ראַזא איז געבליבן איינע אַליין מיט צוויי קליינע קינדער. וועגן מיר, האָב איך זיך שפּעטער דערוואָסט, זיינען אין יענער צייט אַרומגעאַנגען קלאַנגען אַז כ'בין דערהרגעט געוואָרן ביי קאַרעץ נאָך אין די ערשטע מלחמה־טעג.

און איך האָב די גאַנצע צייט, אויף די ווייטע וועגן פון גרויסן ראַטנלאַנד אַרומגעטראָגן אין האַרצן אַ טיף־איינגעקריצטע געשטאַלט פון אַ פרוי, וואָס דער יידישער גורל האָט זי געצוואַנגען איר גאַנץ לעבן זיך צו פאַרנעמען מיט זאַכן, וואָס האָבן איר קיין באַפרידיקונג נישט געגעבן און ווען ס'איז גע־קומען אַ צייט, ווו ס'איז מעגלעך געווען פאַר יעדן איינעם צו אַנטוויקלען זיינע פעאיקייטן און צו פאַרנעמען זיך מיט ענינים, וואָס אינטערעסירן אים, איז זי שוין געווען אַלט און מיד. און טאַמער וואָלט זי נאָך געקאַנט לעבן רואיק אין קרייז פון אַ משפּחה, וואָס האָט זי ליב געהאַט און פאַרערט איז געקומען דער ווילדער פאַשיזם און א תל געמאַכט פון גליקלעכע לעבנס.

8. ד א נ ק א

א הערלעכער און טראגישער קאפיטל פון מיין לעבן.

א קינד וואס מיר האבן באגערט פון גאנצן הארצן, געוואלט מיט אלע פיר בערן פון דער נשמה. מיר האבן דאס קינד געזען אין אונדזערע חלומות און געצערטלט עס אויף דער וואך אין געדאנק נאך איידער ס'איז געבוירן געווארן. מיר האבן זיך נישט פארגעשטעלט ווי דאס קינד וועט אויסזען. מיר האבן אבער קלאר געוויסט, וויאזוי מיר וועלן דאס קינד דערציען, וויאזוי זיך אפגעבן צו אים און וויאזוי רעגולירן אונדזערע קעגנזייטיקע באציאונגען.

אלץ האבן מיר ארומגערעדט, אלץ דורכגעטראכט בעת די הארבסט און ווינטער־חדשים 1935, ווען כ'בין געווען אין ביאליסטאק דירעקטאר פון דער יידישער גימנאזיע. דער געדאנק וועגן קינד איז געווען דער צענטראלער אין אונדזער דעמלטיקן לעבן.

מיר האבן געטראכט וועגן א נאמען פארן קינד. נישט געווען דוכט מיר קיין העלד אין דער ליטעראטור, וואס מיר זאלן נישט געווען טראכטן, צי איז זיין נאמען צוגעפאסט צו אונדזער אידעאל.

אויפן געדאנק איז אונדז נישט געקומען צו געבן א נאמען, ווי עס פירט זיך, נאך מיין טאטן, ברודער אדער אנדערע קרובים.

ראזא האט באקומען א פאך־צוגרייטונג צו פארנעמען זיך מיט קינדער, א טעארעטישע און א פראקטישע. אין ביאליסטאק האט זי נאך פראקטיצירט אין שטאטישן געווינערין־הויז.

איך האב מיך נאך מער פארטיפט אין דערציאונג־פראבלעמען. ס'האט מיך ספעציעל פאראינטערעסירט אן ארטיקל וועגן צוויי־שפראכיקייט ביי קינדער. ס'איז געווען א באריכט פון א בוך, אין וועלכן ס'ווערט געשילדערט א פארפאלק, וואס האבן כסדר גערעדט מיטן קינד אין צוויי שפראכן, יעדער פון זיי אין אן אנדער און דאס קינד איז אויסגעוואקסן, פארענדיקט א מיטלשול און געקענט גלייך גוט צוויי שפראכן.

אין יענער תקופה האבן מיר געלייענט טאגביכער פון עלטערן וועגן זייערע קינדער. דעמלט איז טאקע אנטשטאנען ביי אונדז דער געדאנק פון אויספרוון אונדזערע כוחות אויך אויף דעם געביט.

מיר האבן אנגעהויבן א צוויי חדשים פאר דער געבורט פון דער טאכטער. געווען איז עס אין א ווינטער־נאכט. א סקריפעדיקער פראסט האט שוין אנגעהאלטן עטלעכע טעג. דערצו איז נאך צוגעקומען א מוראדיקער שניי־שטורעם.

כ'ליג שוין און האַלט ביי איינשלאַפן.
פּלוצלונג ברעכט ראָזע אויס אין אַ געוויין. כ'האַב אויפגעצייטערט נישט
וויסנדיק די סיבה. מיט אַ דערשטיקטער שטימע זאָגט זי מיר אַז שוין צוויי טעג
ווי זי פילט נישט דאָס קינד און זי האָט מורא פאר א טויטער געבורט.
מיר האָבן זיך האַסטיק אָנגעטון און ארויס אין די פינצטערע נאַכט. מיר
זיינען געלאָפן. דער ווינט האָט געשמיסן, דער שניי איז געווען ביז איבער די
קני און מיר האָבן נישט געקוקט אויף גאַרנישט נאָר זיך באַוועגט, ווי ס'וואַלט
אונדז דערוואַרט ערגעץ ווייט אַ פריידיקע בשורה.
אַפגעלאָפן אַ שעה אָדער מער האָט זיך ראָזע אין מיטן גאַס אָפגעשטעלט
און אַרויסגעלאָזט אַ פריידיקן געשריי : עס רירט זיך.
אַזוווי די זון וואַלט מיט אַמאָל דורכגעדרונגען מיט אירע שטראַלן די
שוואַרצע כמאַרעס, אַזוי איז אונדז ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. אַ שטיין איז
אַראָפּ פון האַרצן און די פליגל פון פרייד האָבן אונדז אומבאַמערקט אַריבערגע-
טראָגן אין שטוב אַריין.
די דאָזיקע איבערלעבונג האָט פאַרנומען דעם אויבן-אַן פון אונדזער טאָג-
בוך. ווייטער זיינען שוין געקומען מאַמענטן פון לעבן, אַבסערוואַציעס, אויפנאַמעס.
דעם 30-טן יאַנואַר 1936 איז געקומען אויף דער וועלט אונדזער מיידעלע.
צומאַרנס איז געקומען צו פאָרן די מאַמע און מיר האָבן דעם קינד אַ נאַמען
געגעבן דאַנקא. אויפן נאַמען פון גאַרקיס אַ העלד „דאַנקאַ“, וואָס האָט אַרויס-
געריסן זיין האַרץ פון דער ברוסט און עס געטראָגן ווי אַ פאַקל פאַרן פאַלק
באַלייכטנדיק אים דעם וועג אין דער פינצטערניש.
דעם טאָגבוך האָבן מיר געפירט סיסטעמאַטיש. וואָס האָבן מיר דאָרט נאָר
טירט ? דאַנקאַ האָט אַרויסגעבראַכט פון אירע ליפן דעם ערשטן קלאַנג. האָט
נאַכגעפאַלגט מיט אַ בליק די באַוועגונגען פון אַ פינגער, האָט שוין פאַרשטאַנען
צו אונטערשיידן קאַלירן, האָט געמאַכט דעם ערשטן זעלבשטענדיקן שריט. איז
געווען קראַנק. אין טאָגבוך זיינען געווען אַריינגעקלעבט אירע ערשטע צייכע-
נונגען, פאַרשריבן אַבסערוואַציעס איבער איר זכרון. מענטשן, וואָס זי האָט קיין
מאָל נישט געזען נאָר פון אונדז געהערט זייער נאַמען האָט זי על פי זכרון
געקענט אַנרופן ביים נאַמען לויט זייערע בילדער.
נישט גאַנצע פיר יאָר איז זי אַלט געווען, ווען מיר האָבן ענדלעך אָנגעהויבן
צו לעבן נאַרמאַל, אַלע צוזאַמען.
זי האָט קיין סכסוכים צווישן אונדז נישט געמערקט און בנוגע איר דער-
ציאונג האָבן מיר געהאַט אַן איינהייטלעכע ליניע.
מיר האָבן מיט איר גערעדט מיט אַ נאַרמאַלער איינפאַכער שפראַך. מענטשן
פלעגן זיך טיילמאַל ווונדערן, ווי רייך ס'איז דעם קינדס אוצר פון ווערטער.
יעדע פראַגע אירע האָבן מיר פאַרענטפערט און אויב מיר האָבן נישט באַלד
געקאַנט ענטפערן האָבן מיר איר צוגעזאָגט נאַכצוקוקן אין אַ בוך. מיר האָבן
שטענדיק געהאַלטן וואַרט.
אַזוי האָט זיך ביי איר אַנטוויקלט אַ באַציאונג פון דרך-אריץ פאַר ביכער.
דאַנקאַ האָט געהאַט אירע אייגענע קינדער-ביכער. ס'האַט זי אָבער אַמאָל
אָנגעכאַפט אַ השק צו „לייענען“ אונדזערע ביכער, בפרט אילוסטרירטע. אַן

אנדערש מאל ווידער האָט זי גענומען לידער, וואָס די באַבע פלעגט איר לייענען און מיט די פינגער טייטלען אויף יעדעס וואָרט באַזונדער, וואָס זי האָט גע- קענט אויסנווייניק.

נישט געווען אַבער קיין פּאַל זי זאָל נישט בעטן קיין דערלויבעניש, צוריק- לייגן שפעטער אויפן אָרט און מעלדן, אַז זי האָט צוריקגעלייגט.

אין יאָר 1941 האָט זי זיך פאַראינטערעסירט מיט חיות און פייגל. האָב איך דעמלט גענומען אַ פּאַסיקן אַטלאַס ביי אונדזער פריינד דעם לערער קראַ- שינסקי און איר געוויזן. נאָך אַ געוויסער צייט האָט זי געקאַנט הונדערטער בעלי-חי באַצייכענען מיט אַ נאָמען.

אַ מאָל האָבן מיר איר געבראַכט אַ רוסישן אילוסטרירטן אלף-בית. געווען דאָרט זייער שיינע בילדער. מיר זיינען נישט אויסן געווען זי צו לערנען לייענען, אַבער אַדאַנק איר נייגיריקייט האָט זי פון אונדז אַרויסגעשלעפט דעם סוד פון די אותיות און יעדן אות אַ נאָמען געגעבן מיט דער זאָך, וואָס איז געווען דאָרט אָנגעצייכנט.

מאַכט זיך אַ מאָל, אַז מיר שפּאַצירן אין גאַס און ס'פּאַרן פאַרביי עטלעכע לאַסט-אויטאָס. דאָנקאָ קוקט זיך איין און פרעגט מיך :

— פּאַפּא, פאַר וואָס איז אויף די אויטאָס אָנגעשריבן „פּאַנטאַן, שטשאַטקאַ“ ? אין ערשטן מאָמענט האָב איך נישט פאַרשטאַנען, ערשט שפעטער האָב איך זיך געכאַפט, אַז די אויטאָס פון אונדזער געגנט זיינען געווען באַצייכנט מיט די רוסישע אותיות, וואָס לייענען זיך „פּ“, „שטש“, אַזוי האָט זיך דאָנקאַ צו פינף יאָר אויסגעלערנט צו לייענען רוסיש, אין וואָס ס'האַבן איר נאָך צוגע- האַלפן פּושקינס מעשהלעך, וואָס די באַבע פלעגט איר לייענען.

באַהערשנדיק די טעכניק פון לייענען רוסיש איז איר שוין לייכט אָנגע- קומען צו לייענען אויך יידיש.

מיר האָבן זי נישט געלערנט, נישט געוואָלט לערנען, אַבער מיר האָבן נישט געקאַנט לאָזן אירע פּראָגעס אָן אַן ענטפּער. און אַלע פּראָגעס האָבן געהאַט אַן אינטעלעקטועלן כאַראַקטער.

דאַנקאַ איז געווען דיסציפּלינירט. קיין קאַנפּליקטן צווישן אונדז זיינען נישט פאַרגעקומען. מיר האָבן איר נאָכגעגעבן אין אַלץ, וואָס זי האָט געוואָלט, אויב מיר האָבן עס נישט געהאַלטן פאַר שעדלעך; אויב יאָ — פלעגן מיר איר געלאָסן אַלץ אויפקלערן און זי האָט רעזיגנירט. זי האָט געהאַט אַ צייט פאַר עסן און שלאָפן.

צו איר פינפטן געבוירן-טאָג זיינען געווען ביי אונדז אַ סך באַקאַנטע. דאַנקאַ איז געווען גוט אויפגעלייגט און האָט זיך זייער געפרייט. אין מיטן דערין איז צו איר צוגעגאַנגען ראָזע און שטיל, אויפן אויער, איר געזאָגט, אַז ס'איז שוין אַכט דער זייגער. דאַנקאַ האָט זיך באַלד אויפגעשטעלט, געזאָגט אַלעמען אַ „גוטע נאַכט“ און אַריין צו זיך אין צימער. אין בעט ליגנדיק האָט זי געבעטן די באַבע זאָל צו איר צוגיין און מיט איר „איבערקיינען“ די איינדרוקן פון טאָג.

נאָך יעקבס געבורט האָב איך זיך מער אָפּגעגעבן צו דאַנקען, ווייל ראָזע איז געווען פארנומען מיטן יינגעלע. דאַנקאַ איז אפילו געווען אייפערזוכטיק,

אבער צוועענדיק אונדזער באציאונג צו אים האָט זי בהדרגהדיק גענומען אונדז נאָכטון און זיך פאַמעלעך־פאַמעלעך צו אים צוגעוויינט, געלאַכט פון זיין אומבאהאַלפנקייט, ווי איינער רעדט „זעט סארא גרויסע איך בין“ און באקומען צו אים אַ געפיל פון אַן עלטערער שוועסטער, וואָס איר חוב איז אים צו באַשיצן.

דאַנקאַ האָט באַזוכט אַ רוסישן קינדער־גאַרטן. טאַג־איין און טאַג־אויס האָט זי געהאַט די געוויינהייט, אַפצוגעבן אַ באַריכט. מיר האָבן גענוי גער־וויסט, וואָס זי האָט געגעסן אין דער פּרי, וואָס אויף מיטאַג און וואָס זייגער פיר, ווהיין זיי האָבן שפאַצירט, וועלכע שפּילצייג זי האָט געהאַט. זי פלעגט איבערחזרן אין שטוב דעם רעפּערטואַר פון לידער, טענץ און מעשיות, וואָס זי האָט דעם טאַג בייגעוויינט. זי האָט נישט געקאַנט פּאַרליידן קיין שמוץ און אומאַרדענונג. יעדער שפּילצייג האָט ביי איר געהאַט אַן אַרט. זי האָט אויך נישט געוויסט פון שרעק: מען האָט זי קיינמאַל נישט געשראַקן. שלאָפן אין אַ פינצטערן צימער איז געווען נאַטירלעך.

מחמת נייגיר פלעגן מיר אַמאַל פאַרגלייכן אונדזערע רשימות מיט אויס־פאַרשרעזולטאַטן, וואָס זיינען אַנגעגעבן אין ביכער פון פעדאַגאָגישער פּסי־כאַלאָגיע. אין אלע פּאלן איז דאַנקאַס ניוואַ געווען העכער ווי אַ דורכשניטלעכער. די פיזישע אַנטוויקלונג איז נישט אַפּגעשטאַנען פון דער אינטעלעקטוע־לער. געווען אַ געזונט קינד מיט בלאַנדע האַר און בלויע אייגעלעך.

ווען כ'האַב דעם 26־טן יוני פאַרלאָזט מיין משפּחה איז מיר דאַנקאַ נאָכ־געלאָפן מיט אַ געוויין. צום ערשטן מאַל האָב איך זי געזען וויינען צוליב אַ נישט קינדערשער סיבה. דער־אַ מאַמענט שטייט מיר נאָך פאַר די אויגן. און ביז היינטיקן טאַג קאַרטשעט זיך ביי מיר איין דאַס האַרץ ווען כ'זע קינדער...

איין פּראַגע עקבערט מיר כּסדר דעם מוח: פאַר וואָס האָב איך נישט מיטגענומען מיט זיך לכל הפּחות דאַנקען? די מאַמע און ראָזאַ מיטן פיר־חדשימדיקן קינד האָבן נישט געקאַנט גיין און פאַרן — איז נישט געווען מיט וואָס. אַבער דאַנקאַ?

ביז היינטיקן טאַג פייער איך איר געבוירן־טאַג און כ'האַב צומאַל דאַס געפיל, וואָס שמען פּרוג האָט אויסגעדריקט אין דער באַלאַדע: „דעם שמש'ס טאַכטער“, אַז איך לעב מיין טאַכטערס יאַרן.

סימנים, אז די מלחמה מיט דייטשלאַנד דערנענטערט זיך, זיינען געווען א סך די דייטשע פראוואקאציעס האבן זיך געלאזט מערקן אויף פיל אופנים. מיט אַ פאַר חדשים נאָך פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה האט מען אין פאַר-שיידענע ערטער געזען דייטשע אויסשפיר-עראַפלאַנען. אַזוויי די פרעסע האָט וועגן דעם נישט געשריבן האָט מען וועגן דעם גערעדט נאָר דאָרט, וווּ ס'האַט עפעס פאַסירט.

אין ראַוונע למשל איז אומגעפער אין הודש מערץ אָדער אַפּריל אַראָפּ-געפאַלן אַ דייטשער עראַפלאַן און געליטן אַן אַוואַריע. דער פּילאָט איז אַרויס פון דער קאַבינע און איידער נאָך ס'זיינען זיך צונויפגעלאָפן מענטשן האָט ער זיך אַרויפגעכאַפט אויף אַ צופעליק פאַרבייפאַרנדיקן וואָגן און מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט אויפגעפאַדערט דעם בעל-עגלה ער זאָל אים אַוועקפירן אין דער ריכטונג פון נישט ווייטן וואַלד.

זי איז דאָס טאַקע גענוי אַזוי געווען זויס איך נישט אָבער אַ פאַקט איז, אַז מען האָט דעמועלעבן טאָג געבראַכט דעם פּילאָט צו דער אויספאַרש-מאַכט און די קינדער פון דער שול, וואָס איז געשטאַנען נישט ווייט פון אַוואַ-ריע-פלאַץ, האָבן געבראַכט טיילן פון עראַפלאַן אין שול אַריין.

סוף אַפּריל בין איך געווען אין לואוואו, באַזוכט קרובים, באַקאַנטע.

לואוואו איז געווען די זעלבע שיינע און לעבעדיקע שטאָט ווי פריער. די געשעפטן זיינען געווען אָפן, ביוראָס האָבן געאַרבעט, טעאַטערס האָבן גע-שפּילט און קינדער זיינען געגאַנגען אין די שולן.

ס'איז אָבער דאָך געווען נישט דאָס. אַן אינהאַלט א ניער, אַ גייסט אַ פרי-יער, אַ פּולס אַ שטאַרקערער. עס זיינען געקומען צום וואָרט נישט די מענטשן, וואָס האָבן געהאַט געלט, נאָר די וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייערע סעאַיקייטן.

קאַנפּעראַטיווע וואַרשטאַטן, מלוכהשע געשעפטן, נאַציאָנאַליזירטע פאַב-ריקן האָבן געשאַפן פאַרן פאַלק. די טעאַטער- און קאַנצערטן-פּובליקע האָט זיך געביטן. אויב פריער איז דער גרעסטער טייל באַזוכער באַשטאַנען פון סנאַבן, גבירים און באַזוכער אויף יוצא צו זיין — האָסטו דאָרט איצט געטראָפן אַ סך יוגנט, אַרבעטער און דאָרפסלייט, וואָס זיינען אַראַגאָניזירטערהייט געקומען גע-ניסן פון די מענטשלעכע קולטורווערטן.

די פארלאגן האבן געארבעט מיט פולער קראפט. לערנביכער פאר דער יוגנט זיינען דערשינען אין נישט-געזעענע ביז איצט טיראזשן און צו ביי ליגע פרייזן.

מיין אייגנטלעכער ציל פון באזוך אין לואוואו איז טאקע געווען צו באַ זארגן די פוילישע שולן מיט לערנביכער, וואָס זיינען דאָ געגרייט געוואָרן. אין פאַרלאַג אויף טשאַרניצע-קריגאָס 12 האָב איך זיך געטראָפּן מיט אַלטע באַקאַנטע, וואָס האָבן קיינמאַל אין פּוילן נישט געקאַנט אַרויסווייזן זייערע פעאַקייטן, ווייל מען האָט זיי נישט צוגעלאָזט.

געווען איז דאָרט דער איצטיקער אויסערן-מיניסטער פון פּוילן סקזשע-שעווסקי, וועלכן מ'האַט געהאַט אָפּגעוואָגט פון לערער-פּאַסטן, אַ מענטש, וואָס האָט נאָך אַלץ סטודענט זיך אויסגעצייכנט אין פּילאָזאָפּיע און געווען אַן אַסיס-טענט אויפן קראַקעווער אוניווערסיטעט. אָבער צו קיין וויסנשאַפטלעכער אַר-בעט נישט צוגעלאָזט געוואָרן.

כ'האַב זיך באַגעגנט מיט פּאַוועל האַפּמאַן, איצטיקן שער-רעדאַקטאָר פון דער פּוילישער האַלב-אַפּיציעלער צייטונג „זשעטשפּאַספּאַליטאַ" און אַנגעזע-ענעם ליטעראַטור-טעאָרעטיקער, וואָס האָט רעדאַקטירט די ליטעראַטור-כרעס-טאַמאַטיעס פאַר די העכערע קלאַסן פון די פּוילישן מיטלשולן. מיט אים האָב איך זיך געהאַט געטראָפּן, נאָך אַן איבעררייס פון צוועלף יאָר אין ראַוונע אין סעפטעמבער 1939. ער איז געקומען מיט אַ גרופּע פּוילישע קאַמוניסטן, צווישן וועלכע ס'האַט זיך געפונען וואַנדאַ וואַסילעווסקאַ. יעקב בערמאַן, יוסף צאַלמאַן-וואַנדאַ וואַסילעווסקאַ איז באַלד אָפּגעפאַרן קיין לואוואו, בערמאַן, מיט ווע-

מען כ'האַב זיך ערשט אין יענער צייט באַקענט, האָט אַרגאַניזירט די פּראַפּע-סיאָנעלע פּאַראיינען און איז שפּעטער אַוועק קיין ביאַליסטאַק. האַפּמאַן האָט באַשלאָסן אַ געוויסע צייט צו בלייבן אין ראַוונע און דעמלט האָב איך אים פאַרגעלייגט אַ שטעלע פון לערער פאַר געשיכטע און פּאָליטישער עקאָנאָמיע אין דער אַמאַליקער פּוילישער האַנדלשול פון „מאַטשעזש שקאַלאַ", וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טעכניקום פאַר האַנדל-וויסנשאַפטן. דעם פּאַסטן האָט ער אַנגענומען און געאַרבעט ביז מ'האַט אים אַרויסגעפאַדערט קיין לואוואו.

נאָך אַ לענגערן שמועס מיט האַפּמאַנען וועגן די ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין פאַרשיידענע סעקטאָרן פון פּאָליטישן, געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן, האָב איך זיך פאַראינטערעסירט מיט דער לאַגע פון געווע-זענע סחריים, בעלי-מלאכות, אַנגעשטעלטע, מיט דער לאַגע פון אַלע די, וואָס האָבן געבילדעט דעם מיטעלן קלאַס.

איך בין אַוועק אין מאַנשאַפּט-געשעפט פון זיך ערליך, מיינס אַ יוגנט-פּריינד, ביי וועמען מיין ברודער איז געווען אַנגעשטעלט אַ סך יאָרן. דאָס גע-שעפט אויף יאַגעלאַנער-גאַס האָט ווייטער עקסיסטירט ווי אַ קאַאָפּעראַטיוו. אַלע אַנגעשטעלטע זיינען געווען אויפן אַרט. ס'זיינען אָבער געווען נאָך אַנדערע, בעלי-מלאכות. מען האָט דאָ געעפנט אַ וואַרשטאַט און אויסגעאַרבעט פון די סחורות מלבושים לויט באַשטעלונגען, וואָס זיינען אַנגעקומען פון כל-ערליי אינסטיטוציעס. מיין ברודער איז געווען דער לייטער פון פּלאַן-אַפּטייל, זיין אויפגאַבע איז געווען צו קאָאָרדינירן די ארבעט, דעם אַפּזאָץ פון סחורות, דעם

איינקויף פון שטאָפּן, די צאל אַרבעטער און זייערע לוינען. עס האָט זיך אים מאַטעריעל גוט געלעבט. ער איז אָבער געווען שטאַרק פאַרנומען, ווייל דאָס געביט פון אַרבעט איז פאַר אים געווען ניי, דאָסגלייכן די מעטאָדן.

ערליך אליין האָט דאָס געשעפט פאַרלאָזט און געוואָרן אַ לייטער פון אַן אַנדערן קאָאָפּעראַטיוו. צו דעם שריט האָט אים קיינער נישט געצווונגען. פאַר-קערט. זיין מענטשלעכע באַציאונג צו זיינע אַנגעשטעלטע נאָך פאַרן יאָר 1939 האָבן אים פאַרשאַפּן סימפּאַטיע און זיי האָבן אים געבעטן צו פאַרבלייבן. ער האָט געהאַט זיינע אויסרעכענונגען און האָט רעזיגנירט פון געשעפט, לעבנדיק ווייטער, ביזן אויסברוך פון דער מלחמה מיט דייטשלאַנד, אין אַ ווילע אויף אַפּיצערסקאַגאַס 14. אומגעקומען איז ער ביי די דייטשן.

בעל־מלאכות האָבן ווייטער געאַרבעט אַן שטערונגען. ווער עס האָט גע-וואַלט איז אַריין אין אַ קאָאָפּעראַטיוו, וווּ די אַרבעט־באַדינגונגען זיינען גע-ווען לייכטערע. ס'איז זיי אַראָפּ אַן עול פון טראַכטן וועגן סחורה, האָבן צו טון מיט די שטייער־עקזעקוטאָרן, וועקסלען און אַנדערע קאָפּ־פאַרדרייענישן, וואָס יעדער איינער פלעגט האָבן ביים פּויליש־פּריזישן רעזשים; אַפּגעאַרבעט זיין צייט איז ער געווען פּריי. האָט ער געוואַלט האָט ער נאָך צוגעאַרבעט איבער-שעהן און מער פאַרדינט. זייער אַ גרויסע צאל האָט אָבער, צי אויס געווינהייט צי מחמת נישט קענען זיך צופאַסן צו נייע באַדינגונגען, געפירט אייגענע וואַרשטאַטן און אַ סברא אַז פאַרדינט נישט ערגער ווי פאַר די פּוילישע צייטן. דאָס זיינען געווען שניידערס, שוסטערס, פּריזערן, סטאַליאַרעס, גאַלאַנטעריסטן פון לעדער, שטאָפּן, האַליץ אא"וו.

קראַמען פון שפּייז, מלבושים, שפּילצייג זיינען געווען אויך פּריוואַטע און קיינער האָט נישט געשטערט צו האַנדלען.

די פּראַגע וואַלט זיך געשטעלט שפעטער, וויאזוי אויסצוהאַלטן די קאַני-קורענץ מיטן מלוכהשן האַנדל, פּונקט ווי עס איז שטענדיק געשטאַנען די פּראַגע פון קאַנקורענץ מיטן שטאַרקערן און רייכערן אונטערנעמער.

פאַראַן אָבער אַן אונטערשייד און דאָס אַ וועזנטלעכער: דער קאַפּיטאַל-ליסטישער קאַנקורענט שלינגט איין דעם שוואַכערן און לאַזט אים גיין מיט טאַרבעס, בעת דער סאַציאַליסטישער רעזשים איז פאַראינטערעסירט צו גע-ווינען דעם פאַכמאַן און אים לאַזן ווייטער אַנפירן מיט די מלוכהשע געשעפטן צאַלנדיק אים אַ פאַסיקן לוי, וואָס זאל אים דערמעגלעכן ווייטער צו לעבן פון זיין פאַד.

ס'איז למשל געווען אין ראָוונע אַן אייגנטימער פון אַ ביר־זאָוואַד לעוו פּיסיוק. ווען דער זאָוואַד איז נאַציאָנאַליזירט געוואָרן איז פּיסיוק געבליבן אַרבעטן ווי אַ געהילפּס־דירעקטאָר, ווייל ער איז געווען אַ פאַכמאַן. און ווי דער דאָסזעלבע: אויס אומבאַגרינדעטער מורא האָט ער פאַרלאָזט ראָוונע און אַריבערגעפאַרן קיין לוואָוו. דאָרט איז ער געוואָרן אַן אַנגעשטעלטער אין אַ סאָויעטישער אינסטיטוציע. בעת כ'האָב זיך מיט אים געטראָפּן האָט ער מיר דערציילט וועגן זיין געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט אויפן אַרבעטפלאַץ. זיינע קינדער האָבן זיך געלערנט אין די הויכשולן פּונקט ווי הונדערטער אַנדערע קינדער, פאַר וועלכע ס'האָבן זיך געעפנט ברייט די טויערן פון די אוניווער-

סיטעטן, וואס זיינען ביז איצט געווען געשלאסן פאר אַבסאלווענטן פון פרי-
וואַטע שולן, בפרט פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן.

א סך, אַ סך סוחרים, מיינע באַקאַנטע, האָבן גיכער געוואַלט האָבן פּאַסטנס
פון אַנגעשטעלטע אין מלוכהשע געשעפטן איידער זיך דרייען דעם קאַפּ מיט
אייגענע.

די פּראָגע פון קריגן אַרבעט איז בכלל נישט געשטאַנען. זי איז אויפגע-
קומען אין ראָוונע למשל באַלד אין סעפטעמבער 1939. ס'האַט זיך געשאַפן אַן
„אַרבעט־בירזשע“, וואָס האָט רעגיסטרירט אלע אַרבעט־זוכערס און אַלע אַר-
בעט־פלעצער. אַ פּאַר וואָכן האָט זיך געטומלט אויף דער „בירזשע“ אין גרויסן
זאַל פון לערערהויז אויף שקאַלאַנאָ. גלייכצייטיק האָט זיך אויך אַרגאַניזירט יעדע
פּראָפּעסיאָנעלע סעקציע און די צענטראַלע פון די פּראָפּאַראַיינען אונטער דער
אַנפירונג פון קרילאָוון. געניטע מענטשן האָבן דאָ געאַרבעט : יעקב בערמאַן,
יוסף צאַלמאַן, טורעניעץ און אַנדערע מענטשן מיט לאַנגיאַריקער דערפאַרונג
אויף דעם געביט. די צענטראַלע האָט זיך באַזעצט אין דער אַמאַליקער „בירזשע
פון תּבואה“ און אין יענער צייט איז דאָס געווען איינע פון די וויכטיקסטע
איינסטיטוציעס, וווּ ס'האַבן זיך אַפּגעשפיגלט די סאַציאלע און ווירטשאַפטלעכע
פּאַרוואַנדלונגען פון יענער צייט.

בהדרגהדיק איז די צאַל אַרבעט־זוכערס געפאַלן, די „בירזשע“ האָט זיך
ליקווידירט און מען האָט גענומען טראַכטן וועגן קורסן אויסצובילדן נייע
פּאַבלייט. אַזוי גרויס איז געווען דער נאַכפּרעג אויף אַרבעטסטהענט, אויף ספּע-
ציאַליסטן, אויף אַנגעשטעלטע, בוכהאַלטאַרן, באַאַמטע, סטענאַטיפּיסטינס, מאַ-
גאַזינערן אאַװו.

אַזויאַרום האָבן געפּעלט מענטשן. געוויסע מענטשן האָט מען אָבער נישט
דערלויבט צו וווינען אין די הויפטשטעט. דאָס זיינען געווען גרויסע אונטער-
נעמערס, וואָס פּלעגן עקספּלאַאַטירן אַנדערע, וואָס האָבן זיך שלעכט באַצויגן
צו זייערע אַרבעטער, וואָס זיינען אויפגעטראַטן קעגן ראַטן־פּאַרבאַנד אין פּאַר-
שיידענע צייטן, אַדער פּאַרנומען פּאַראַנטוואַרטלעכע פּאַסטנס, געזעלשאַפטלעך
כע פּאַזיציעס, געהאַט אויסצייכלענונגען פּאַר פּאַרדינסטן לטובת דער פּאַשיס-
טישער מאַכט.

אַ טייל פון די עלעמענטן האָט מען דערלויבט צו וווינען אין קלענערע
שטעט פון דער זעלבער געגנט נישט דיסקרימינירנדיק זיי ביי באַקומען אַרבעט,
לויף אַדער ביים בילדן פון זייערע קינדער.

אַנדערע האָט מען עוואַקואירט אין די סאָויעטישע געגנטן, וואָס זיינען
ווייט פון גרענעצן פון קאַפּיטאַליסטישע לענדער.
ווער זיינען געווען די פּאַרשיקטע ?

געווען איז עס אין סעפטעבער 1939. אין אַ געוויסן טאַג קומט צו מיר
מיין פּריינט ווערבערג און זאָגט, אַז מיר דאַרפן גיין צום מיליטערישן קאַמענד-
דאַנט זיך באַמיען, מען זאַל באַפּרייען פון אַרעסט אונדזערס אַ חבר, דעם
גימנאַסטיק־לערער דליגאַטש. די סיבה פון זיין פּאַרהאַפּטונג איז געווען דער
פּאַקט, וואָס אין יאָר 1920 איז ער געווען אַן אַפיציר אין דער פּוילישער אַרמיי,

וואס האט געקעמפט קעגן ראטן־פארבאנד. הגם ער האט זיך אין די שפער טעריקע יארן מיט קיין פאליטיק בכלל נישט פארנומען און אין דער ארמיי איז ער געווען מאביליזירט, האט אבער די סאָויעטישע מאַכט געהאַט איר קוקווינגל. פון שמועס מיטן פּאַלקאָוויק, וואָס האָט אונדז זייער פּריינט־לעך אויפגענומען, האָבן מיר פּאַרשטאַנען, אַז אַ ייד, וואָס האָט אין אַ רעזשים פון יידן־רדיפות געקאַנט דערגיין צו אַ מדרגה פון אַן אַפיציר, איז ביי אים פאַרדעכטיקט און אין ראַיאָן, וווּ ס'איז פאַראַן אַ מיליטערישע קאַמענדאַנטור און נישט ווייט פון דער גרענעץ קאָן מען אַזעלכע מענטשן נישט דערלויבן זיך פריי צו באַוועגן.

מען האָט דליגאַטשן אַוועקגעשיקט און אויך דערלויבט זיין פרוי מיט די קינדער מיטצופאַרן.

איך בין זייער צופרידן, וואָס אונדזער „שתדלנות“ האָט זיך נישט איינגעגעבן, ווייל אדאנק דעם האָט ער געהאַט אַ מעגלעכקייט זיך צו רעהאַביליטירן און צוריקקומען קיין פּוילן אין יאָר 1945 ווי אַן אַפיציר פון דער באַ־פרייערישער פּאַלקסאַרמיי און איז נישט אומגעקומען פון די פּאַרברעכערישע דייטשע הענט ווי זיין „שתדלן“ ווערבערג, וואָס האָט אפילו ביי די דייטשן פּראַטעסטירט קעגן פּאַרשלעפּן דעם לערער בוסליק און איז טאַקע אויפן אַרט אויך צוגענומען געוואָרן.

עס איז אַרעסטירט געוואָרן ווייטשאַרוק, דער ערשטער פּאַרזיצער פון לערער־פּאַראַיין און דער וואָס איז געגאַנגען מיט מיר פּאַדערן ביים קוראַטאַר, ער זאַל געבן אַנווייזונגען די אינספּעקטאָרן מיטצואַרבעטן מיט דער סאָויע־טישער מאַכט.

די ערשטע טעג איז ער מיט אַמאַל געוואָרן אַ הייסער סאָויעטן־פּריינד, געהאַלטן ראַדיקאַלע רעדעס און געמאַכט דעם רושם, ווי ער וואָלט קיין מאַל וועגן עפעס אַנדערש נישט געטראַכט.

ס'איז אַבער באַלד געוואָרן באַוויסט, אַז נאָך מיט אַ פּאַר חדשים צוריק איז ער אַרויסגעטראָטן אויף אַ מיטינג מיט אַ פּאַרשלאַג פּאַרצוזעצן פעטלוראַס פּאַליטיק ד. ה. מאַכן אַ בונד צווישן פּוילן און אוקראַינע קעגן ראַטן־פּאַרבאַנד.

אין דער זעלבער דעלעגאַציע צום קוראַטאַר איז געווען נאָך איינער: סאוויק, ווייטשאַרוקס אַ גוטער פּריינד. עפנטלעך האָט ער אַרויסגעוויזן אַ קליינע אַקטיוויטעט, ווייזט אַבער אויס, אַז ער איז דאָס געווען דער דעה־זאַגער, וואָס האָט אַנגעגעבן דעם פּאַליטישן טאָן צווישן די אוקראַינישע שאַ־וויניטישע עלעמענטן. ער איז דאָס געוואָרן בעת דער אַקופּאַציע פון ראַוונע שטאַט־פרעזידענט, אַבער אַ געוויסע צייט פּאַרן אַנהויב פון דער מלחמה איז ער נעלם געוואָרן און די באַקאַנטע זיינע און משפּחה האָבן געמאַכט דעם אַנשטעל ווי ס'וואָלט אים „פּאַרכאַפּט“ די „נ.ק.וו.ד.“ פּאַקטיש איז געווען אַרגאַניזירט אַ נעץ פון דייטשן שפּיאַנאַזש, וואָס האָט אַנגעפירט מיט דער דיווערסיע און דאַרט האָט מען אים געהייסן זיך אויסבאַהאַלטן.

ביי אַזאַ לאַגע איז געווען קלאַר, אַז פון די גרענעץ־געביטן, כּפּרט פון די פּריש פּאַראַייניקטע מיטן ראַטן־פּאַרבאַנד, זאַלן באַזייטיקט ווערן מענטשן, וואָס זייער לאַיאַלקייט אין אין אַ ספּק.

געווען אזעלכע וואס האבן נישט געווארט ביז מען זאל זיי זאגן און זיינען אליין ארויסגעפארן אין אנדערע שטעט. יעדער פון זיי האט געהאט זיין סיבה. איינער, א דירעקטאר פון א יידיש-פוילישער גימנאזיע, פלעגט זוכן נושא'ן צו זיין ביי דער פוילישער סאנאציע, ביים סטראסטע און האט אנגערטן מענטשן צרות. כדי צו באקומען, למשל, א שטעלע פון א דערציער אויף א זומער-קאלאניע פון דער יידישער געזעלשאפט, טאז, ווו ער איז געווען פאר זייער האט מען געמוזט ברענגען א לאיאליטעט-צייגעניש פון דער פאליציי. דאס האט מען נישט פארלאנגט אפילו ביי אננעמען וויכטיקערע מלוכהשע פאסטענס. דער מענטש האט געהאלטן, אז ס'איז אים בעסער צו זיין דארט, ווו מען קען אים נישט.

אנדערע זיינען נעלם געווארן פון דער שטאט נאך אין יאר 1940, נאך דעם ווי זיי האבן שוין געהאט „פאסטנס“. פאסטנס פלעגן געוויסע מענטשן נעמען אויף צו זיין „געזעקט“, אז זיי ארבעטן. דעמלט זיינען טייל אזעק קיין ווילנע און פון דארט ווער קיין ארץ-ישראל און ווער קיין אמעריקע.

אזא „אליב-פאסטן“ האט ביי מיר געבעטן איינער ר. א געוועזענער אפייר ציר אין דער פוילישער ארמיי, אן אקטיווער און אנפירנדיקער טוער פון דער רעוויזיאניסטישער פארטיי. ארבעטן? פארוואס נישט? כ'האב אים געזאגט, אז ס'איז פאראן א פרייע לערער-שטעלע און ער קאן זי באקומען. ער האט צוגעזאגט צו קומען צו דער ארבעט אין א באשטימטן טאג. צום טערמין איז ער שוין אבער געווען אין לואוון. ביי דער דייטשער אקופאציע איז ער געווען קא-מענדאנט פון דער יידישער פאליציי און אנגעטון די יידן געהאקטע צרות. דער גורל האט געוואלט, אז ער זאל בלייבן לעבן און היינט האבן אן אזיל אין אמעריקע, ווו קיינער טשעפעט אים נישט און קיינער משפט אים נישט.

דאס זיינען ביישפילן פון מענטשן, וואס האבן פיינט געהאט דעם סאוויע-טישן רעזשים, הגם לויט זייער סאציאלן מצב האבן זיי נישט געהאט זיך וואס צו שרעקן פאר אים. אבער די אנטי-סאוויעטישע פראפאגאנדע, וואס האט זיך געפירט אין פוילן ווי אויף דער גאנצער וועלט זייטן יאר 1917 ביז 1939 האט אין גאנצן דעפארמירט דעם מוח ביי א סך מענטשן און ארויסגערופן א פענאקייט צו באטרעטן קאשמארן פאר וואר, פאנאסטטישע מעשיות פאר ווירקלעכקייט און די רעאליטעט — פאר... פראפאגאנדע.

דער דאזיקער קרוימער שפיגל האט אין א גרויסער מאס דערפירט יידן צו זייער קאטאסטראפע און געהאלפן היטלערן דורכצופירן זיינע קאנטיבאלישע פלענער.

פון די אקופירטע פוילישע געביטן פלעגן אנקומען ידיעות וועגן די רדיפות אויף יידן. מיר האבן שוין געוויסט וועגן אויסזידלונגען, וועגן געטאס; באר קאנטע האבן באקומען בריוו פון זייערע קרובים, אין וועלכע זיי האבן געשריבן, אז די נויט איז גרויס, אז מען הונגערט. א סך מענטשן האבן געשיקט שפייז פעקלעך צו זייערע משפחות. א חבר האט מיר געוויזן אן אפיציעלן בריוו פון דער דייטשער מאכט, איבערגעשיקט פון זיין ווארשעווער ווינונג, אז זיינע מעבל זיינען קאנפיסקירט, ווייל זיי געהערן צו א יידן. מען פלעגט דערציילן וועגן פאלן פון קאסטריינג. אמת, קיין קרעמאטאריעס האט די ראפנירטע

דייטשע מאַכט נאָך דעמלט נישט געבויט, אָבער אַנדייטונגען אויף יידן אויסראַטונג זיינען געווען אַ סך. די דייטשן האָבן נישט אויסבאַהאַלטן, אַז היטלערס, „מיין קאַמף“ איז פאַר זיי אַן עוואַנגעליע און אַ פּראַגראַם.

און דאָך האָבן זיך געפונען אַ סך יידן, וואָס האָבן זיך געוואַנדן צו דער דייטשער מיליטערישער קאַמיסיע פאַר גרענעץ-ענינים, מען זאָל זיי דער-לויבן צוריקצופאַרן קיין פּוילן.

די מאַטיוון, וואָס זיי האָבן אָנגעגעבן, זיינען געווען דער עיקר משפּחהדיקע: דער האָט איבערגעלאָזט אַ מוטער, יענער אַ פּרוי מיט קינדער אא"וו. געווען אָבער אַזעלכע, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין גענוגדיקע סיבה פאַר וועלן פאַרן צום דייטש, אויסער שנאה צום ראַטן-פאַרבאַנד.

איך דערמאָן זיך אין אַ געוויסן האַכגעלערנטער, אַ לערער פון לובלין. אין איינעם אַ טאָג קומט ער צו מיר אַ פאַרזאַרגטער און בעט מיר, כּוּזאַל איבערריידן מיטן לייטער פון בילדונג-אַפּטייל, אַז מען זאָל אים געבן אַ באַשטעטיקונג וועגן זיין נוצלעכקייט. ער גיט צו, אַז ער האָט באַקומען אַן אויפפאַדערונג אין משך פון עטלעכע טעג זיך צושטעלן צו אַ טראַנספּאָרט אויף מזרח.

די זאָך איז מיר נישט געווען פאַרשטענדלעך. לערערס האָט מען אַן דעם וויסן פון בילדונג-אַפּטייל נישט געהאַט קיין רעכט אַראַפּצונעמען פון דער ארבעט. זיין פּרוי איז געווען אַ ציין-דאָקטאָרין און אויך געארבעט אויף אַ מלוך כּהשן פּאַסטן. זייער סאַכטער האָט זיך געלערנט אין שול און אין פּיאַנאָ-קלאַס פון קאַנסערוואַטאָריע.

דער ענין איז נישט געווען קלאַר. ס'האַט זיך צום סוף אַרויסגעוויזן, אַז אויך ער האָט זיך פאַרשריבן אויף צו פאַרן קיין לובלין, ווהיין ס'האַט אים געצויגן זיין דירה פון פיר צימערן מיט שיינע מעבל. ער האָט געמיינט, אַז דאָרט, אין לובלין, איז אַלץ ווי ס'איז געווען.

ס'איז געווען ערב-מלחמה. די סאָויעטישע מאַכט האָט אָפּגערייניקט פון די גרענעץ-געביטן נישט זיכערע עלעמענטן. ס'איז שווער געווען מיטן פּראַסטן שכל צו פאַרשטיין, נאָך וואָס עס רייסן זיך יידן צום דייטש אין דער צייט ווען מען רודפט זיי אזוי. האָבן דאָך די סאָויעטישע מיליטערישע אָפּטיילן בעת זייער צוריקגאַנג, פון די פּוילישע ראַיאָנען, צום טייך בוג אין סעפטעמבער 1939 אַליין געראַטעוועט יידן, פּאַרלייגנדיק זיי מיטצופאַרן אויף מזרח.

האַכגעלערנטער האָט באַוויזן צו באַקומען דאָס פאַרלאַנגטע פּאַפּירל. די שולד פון פאַרשריבן זיך האָט ער אַרויפגעוואָרפן אויף דער פּרוי. מעגלעך אפילו, אז ער איז אין יוני 1941 צוריקגעפאַרן קיין לובלין, אין זיין וווינונג. און נישט ווייטער, ווי דריי קילאָמעטער פון לובלין געפינט זיך מיידאַנעק!...

די פאַרבלינדונג ביי אַ טייל איז געווען אַ טראַגישע. מען האָט זיך נישט פאַרגעשטעלט פון איין זייט, אַז אין ראַטן-פאַרבאַנד קאָן מען נאַרמאַל זיך איינ-אַרדענען און פון דער צווייטער, אַז די פּאַשיסטן זיינען פּעיק צו מאַרדן. יעדער האָט געגלויבט, אַז מאַרדן וועט מען אַנדערע אָבער ער וועט בלייבן לעבן. אַט די לייכטגלויביקייט האָבן אויסגענוצט די נאַצישע פעלקער-מערדער.

10 . א ו י פ ן ד נ י ע פ ר

נאך דעם ווי די נאציאנאלע פארזאמלונג אין לואאו (אין אקטאבער, צי נאך וועמבער 1939) האט באשלאסן זיך צו פאראייניקן מיט מזרח־אוקראינע, האבן די אלטע גרענעצן נישט אויפגעהערט צו עקסיסטירן. פארן קיין זשיטאמיר, צי אפילו קיין נאוואגראד־וואלינסקי, א מרוחק פון א פיר צענדליק קילאמעטער פון קארעץ, האט מען געקאנט בלויז מיט א ספעציעלער דערלויבעניש. געפארן זיינען ס'רוב די אנפירער פון כלערליי אינסטיטוציעס און זיי זיינען געווען דער עיקר „וואסטאטשניקעס“ (פון דער מזרח־זייט). א סך פון אונדו האבן געגארט צו זיין אין קיעוו, מאסקווע, אדער בכלל דארט, ווו דער סאוועטישער רעזשים איז שוין פון לאנג געווען באפעסטיקט. ס'איז אויך פארשטענדלעך.

מען האט אונדו געהאט געשפייזט מיט אזויפיל סתירותדיקע און אומוואר־שיינלעכע אינפארמאציעס איבער אלץ, וואס קומט פאר פון יענער זייט „קאר־דאן“, אז ס'האט זיך געגלוסט זען מיט די אייגענע אויגן און זיך איבערצייגן מיט די אייגענע חושים, וואס עס מיינט פסס"ר.

געווען איז אבער נאך א סיבה. מיר יונגע בירגער פון א לאנד מיט אן אב־דערער ארדענונג האבן געוואלט דורך א דירעקטן קאנטאקט זיך איבערצייגן ווי אזוי מיר דארפן וואס גיכער אריינצואקסן אין דער נייער ווירקלעכקייט. מיר האבן דא אויפן ארט געהאט אן איבערגאנג־עטאפ, ווען ס'פלעכטן זיך אדורך אלטע געווינהייטן און מנהגים מיט נייע, נישט גענוג פארדייטע, און אן אינ־דיווידועלן צוגאנג אפטמאל צו פראבלעמען פון א געזעלשאפטלעך־מלוכהשן כאראקטער.

עס איז געווען לאגיש, אז לאנג דויערן קאן נישט אזא מצב. ס'איז דעריבער גלייכער צו האבן א פארשטעלונג, אין וועלכער ריכטונג סדארפן גיין אונדזערע באמיאונגען. מיר האבן געהאט אן אנדערע מענטאליטעט, וואס האט געשטערט אויפצונעמען פירונגען, וואס זיינען פאר די סאוועטישע בירגער געווען נאטירלעך.

כ'דערמאן מיד א שמועס מיטן אינספעקטאר איוואנענקא וועגן שפארזאמ־קייט. ער האט מיר געהאט דערציילט, ביי א געלעגנהייט, אז ער פארדינט כך וכך און אז יעדן חודש בלייבט אים א העלפט פון פארדינסט. ער און זיין פרוי האבן געארבעט אין א דארפשויל, ווו ס'האט גארנישט געפעלט : אן אייגענער גארטן, א ווירטשאפט מיט עופות, א קו, א חזיר אא"וו. דערצו נאך דער לוינ אין מזומנים.

— האסט שוין אוודאי אפגעשפארט א היבש ביסל קאפיטאל ? — גיב
אין א פריג.

— קיין גראשן נישט — ענטפערט איוואנענקא.

— וויאזוי קאן דאס זיין ?

— פראסט־פשוט, איך גיב אויס דאס גאנצע געלט.

— אויף וואס ?

— כ'האב געקויפט א ראדיא, א וועלאסיפעד, נייע מעבל, א סך ביכער.

— און אז האסט שוין דאס אלץ געהאט, וואס האסטו ווייטער געטון מיטן געלט ?

— רעמאנטירט דאס הויז, יעדעס יאר געפארן אין עסקורסיעס, געווען אין מאסקווע, אין לענינגראד, קאווקאז, געקויפט, וואס ס'האט זיך מיר פארגלוסט.

— נו גוט. און דו טראכטט נישט, אז ס'קאן קומען א שווערע מינוט, א קראנקייט, אומפעאיקייט צו ארבעט, אדער מאלע וואס עס מאכט זיך און דו וועסט נישט קאנען פארדינען ?

— כ'צאל דאך שטייערן און מיטגליד־אפצאל אין פראפארטיין און בין פארזיכערט אין גאסטראך (מלוכהשע פארזיכערונג). זיי וועלן שוין פאר מיר זארגן. אין פאל פון קראנקייט באקום איך אויך דאקטוירים און היילונג אן געלט.

— און קינדער פארזארגן ?

— וואס הייסט קינדער פארזארגן ? איצט האלט איך זיי אויס. לערנען קאסט נישט. וועלן זיי האבן חשק וועט זיי דאס ווייטערדיקע שטודירן אויך דערמעגלעכט ווערן אומזיסט. זיי וועלן נאך אפילו באקומען א סטיפענדיע. און שפעטער ? שפעטער דארפן זיי מיך שוין נישט, ווייל זיי וועלן זיין זעלב־שטענדיק, זיי וועלן ארבעטן און פארדינען.

דער גאנצער געדאנקען־גאנג פון איוואנענקא איז געווען א לאגישער, א נאטירלעכער, א פארשטענדלעכער.

פאר מיר אבער, וואס האב שטענדיק געהאט דאגות פרנסה און געזען, וואס עס טוט זיך ארום, בפרט אין דער יידישער בירגערלעכער סביבה, האבן די ווער־טער געקלונגען ווי מוזיק פון דער ווייטער צוקונפט, ווו מען קאן נאך נישט פונאנדערקלייבן די באזונדערע טענער.

מיך און א סך אנדערע האבן אינטערעסירט די פרטים, די איינצלע קלאָנ־גען. מיר האבן זיך אנגעשטויסן נישט נאר אין אזעלכע „אומפארשטענדלעכע“ זאכן ווי אפשפארונגען. אויף אלע געביטן פון לעבן האבן זיך ארויסגעוויזן „אומפארשטענדלעכקייטן“.

מיר האבן נישט פארשטאנען, נאך וואס מען פירט פראפאגאנדע פאר די וואלן צו א שטאטראט צי צום אויבערשטן ראט און נאך וואס ווערט דער טאג פון די וואלן פארוואנדלט אין א יום־טוב, דער לאַקאל, ווו מען גיט אפ שטימען — דעקארירט אד"גל. לויט אונדזערע באַגריפן איז דאס אלץ איבעריק, א שאד געלט, ווייל סיי ווי וועט מען אויסוויילן דעם ארויסגערוקטן קאנדידאט.

מאכט זיך א מעשה, אז עס קאנדידירט אין אונדזער ראיאן א געוויסער ג. ער טרעט ארויס אויף מיטינגען, ווו יעדער קאנדידאט איז מחויב צו דערציילן וועגן זיין ארבעט און צו ענטפערן אויף פראגעס, וואס ווערן אים געשטעלט

דורך די פארזאמלטע, בנוגע זיין פאליטישער, געזעלשאפטלעכער, פראפע-
סיאנעלער און אנדערע טעטיקייטן.

האט זיך געפונען צווישן די אנוועזנדיקע, אויף איינעם פון די מיטינגען,
איינער, וואס האט פארלאנגט פון רעדנער אן אויפקלערונג, פארוואס ער האט
אומקאלעגיאל געהאנדלט לגבי א גרופע חברים. דער ענטפער זיינער האט
נישט באפרידיקט קיינעם. מען האט גענומען פארשן און ס'האט זיך ארויס-
געוויזן, אז דער מאראלישער גיווא פון ג. פארדינט נישט דעם צוטרוי פון
פאלק. אויף זיין ארט האט מען ארויסגערוקט א פויערישן זון מאלעצקי, וואס
איז ארויס אין יאר 1939 פון תפיסה נאך א סך יארן זיצן פאר קאמוניזם.

אויסקלייבן א מענטשן הייסט שענקען צוטרוי איינעם, וואס דארף זארגן
פאר מיר, פאר מיין שטאט, פאר מיין לאנד. דאס הייסט אויך געניסן פון די
רעכט צו באשטימען דעם גורל פון דער געזעלשאפט אין וועלכער איך לעב.
צוליב אזא פייערלעכן אקט דארף אויך געשאפן ווערן א פייערלעכע שטימונג.
און כדי יעדער איינער זאל זיך אפגעבן א השבון פון דעם, וואס ער גייט טון
פירט זיך א פראפאגאנדע און א שטוב־אגיטאציע, וואס קלערט אויף די אויפ-
גאבעס, וואס שטייען פארן לאנד אין געגעבענעם מאמענט. עס איז טאקע דע-
ריבער קיין ווונדער נישט, וואס יעדער סאלדאט פון דער סאוויעטישער ארמיי
איז אדאנק זיין באווסטלין געווען א פאקטישער אגיטאטאר. מיר פלעגן
דאס באווינדערן אין פארשיידענע שמועסן מיט זיי און פארגלייכן מיטן נידע-
ריקן גיווא פון אמאליקן פוילישן זעלנער.

אויף צו זען דאס לאנד פון נייע מענטשן און א נייער מענטאליטעט זיי-
נען געווען א סך בעלנים. פון צייט צו צייט האט זיך אויך געמאכט א גע-
לעגנהייט.

אט האבן פאראיינען באקומען איינלאדונגען צו שיקן זייערע חברים צו
דער לאנדווירטשאפטלעכער אויסשטעלונג. מיר האבן געשיקט דריי מענטשן :
א לערערין פון רוסיש־מארטשוק, דעם דירעקטאר פון א יידישער שול —
פענסטער און נאך איינעם, וועמענס נאמען כ'געדענק נישט. אנדערע זיינען
געפארן קיין קיעוו. בדרך־כלל אבער איז די צאל פארערס געווען א קליינע.
זומער 1940 האבן מיר באקומען ווי אלע פאראיינען, א צאל פרייע פלע-
צער אין סאנאטאריעס, קורערטער, אפרוהייזער און אויף עקסקורסיעס.
איך האב באקומען א „פוטיאווקע“ (באצאלטער רייזע־בילעט) אויף א
צוויי־ואכיקער עקסקורסיע מיטן דניעפר פון קיעוו קיין כערסאן און צוריק.

מיט דער באן בין איך געפארן דורך זדאלבונאוו קיין שעפעטאווקע. אין
באן גופא, צווישן די ביידיע סטאציעס, איז פארגעקומען די דאקומענטן
קאנטראל. גרענעץ־סאלטאן אין גרינע היטלעך האבן ארויסגעוויזן א גרויסע
העפלעכקייט און זיך אויך אריינגעלאזט אין אן אויבנאויפיקן שמועס, ווי
ס'פירט זיך אין באן, מיט צופעליק באגעגנטע מענטשן.

פון שעפעטאווקע האב איך „גענומען די אויגן אין די הענט אריין“ און
אנגעשטרענגט געקוקט אין אלע זייטן, כדי נישט צו פארלירן קיין שום בילד,
קיין שום איינדרוק. איך האב געטראכט: מער ווי צוואנציק יאר זיינען מיר
געווען אפגעשניטן פון די פעלדער, וואס ליגן אזוי נאענט, כאטש שטרעק

אויס די האַנט. ברידער, שכנים, פריינד זיינען אין אַ געוויסן טאָג צעשיידט געוואָרן און זיך מער נישט געזען.

אין משך פון די יאָרן האָט זיך געביטן דער אויסזען פון דער לאַנדשאַפט. דער מערבדיקער שטח פון די פעלדער איז צעטיילט אין קעסטלעך, טעפּיכער, צווישן איין פּלאַכטע ערד און דער צווייטער — אַ הויפּן ערד, אַ טאַל, אַ בערגפּאַס. וויפּל טרערן און ליידן האָט די מענטשן געקאַסט אזא גרענעץ! וויפּל סכּטוכים, געשלעגן האָבן אַרויסגערופן די „מעזשעס“! וויפּל אַדוואַקאַטן האָבן געלעבט פון דער פּויערישער דחקות.

טרעסטו אָבער אַריבער די גרענעץ אויף מזרח — קיין סימן פון דעם אַלעמען, די שטחים איז נישט מיטן אויג אַרומצונעמען און זעסטו ערגעץ אַ „מעזשע“, איז זי בלויז צום פּונאנדערטיילן פּאַרשיידענע סאַרטן תּבואה. די ערד פּאַראַייניקט די מענטשן, געהערט די מענטשן און זיי געניסן פון איר. וואַלינער ערד, ווי רייך זי איז!

געקומען קיין קיעוו האָב איך דעם באַגאַזש איבערגעלאָזט אין „קאַמראַ כּראַגניעיאַ“ (באַגאַזש־סקלאַד) און זיך געלאָזט אין טוריסטן־ביוראָ, אויף וועמענס קעסט כּ'האַב זיך געפּונען פון דעם דאָזיקן מאַמענט ביזן צוריקקער זיך קיין קיעוו. אין אינפאַרמאַציע־ביוראָ האָט מען מיר אָנגעוויזן צו וועלכן אָנגעשטעלטן כּ'דאַרף זיך ווענדן. ווען כּ'בין אַריינגעקומען צו אים און גע־זאָגט מיין נאַמען, האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַק מיט פּאַפּירן און אַנווייזונדיק אויף יעדן באַזונדער געזאָגט:

— דאָס איז דער פּראַספעקט פון דער עקסקורסיע, דאָס איז דער בילעט אויף דער לוקסוס־שיף „סטאַלינסקאָיאַ קאַנסטיטוציאַ“, מיט דעם קאַנסטו גיין אין האַטעל, וווּ עס איז רעזערווירט אַ פּלאַץ, די טאלאַגען זיינען אויף צו עסן אין רעסטאָראַן פון טוריסטן־היים, ביזן אַרויפּשטייגן אויף דער שיף.

לאנג אַרומצוגיין אין שטאָט האָב איך נישט געהאַט קיין צייט. כּ'בין געווען ביי באַקאַנטע, צו וועלכע מיין שוועגערין איז ספּעציעל געקומען צו פאַרן פון ביעלאַיאַ צערקאָוו, כּדי זיך מיט מיר צו זען. די שטאָט האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן רושם מיט איר מאַלעריש־קייט. דער ברייטער דניעפּר, די אַרומיקע בערגלעך און וועלדער, די ברייטע גאַסן, אַלטע, היסטאָרישע בנינים און די מאַדערנסטע סטילמעסיקע הייזער פון „סאָוונאַרקאַם“ און אַנדערע, דער שטאַלץ פון קיעוו: דער היסטאָרישער קרעשטשאַטיק און דער גאַנץ נייער באַטאַנישער גאַרטן — דאָס אַלץ האָט זיך צונויפּגעגאַסן אין איין איינדרוק פון שיינקייט. איך האָב זיך אויך נישט געקאַנט באַפּרייען פון היסטאָרישע אַסאַציאַציעס. ס'האַבן אויפגעלעבט גע־שטאַלטן פון פאַר טויזנט יאָר און ס'האַט זיך דערמאַנט אויך, אַז פאַר מיין לעבן שוין איז דאָ געווען דער באַרימטער עלילת־דם־פּראַצעס פון מענדל בייליס.

כּ'האַב זיך געפּרייט מיטן באַוווסטזיין, אַז דער איצטיקער רעזשים וועט צו אַזעלכע זאַכן קיין מאַל נישט דערלאָזן. די אלע געדאַנקען, פאַרגלייכן און היסטאָרישע פאַראַלעלן האָבן מיר נישט געשטערט צו זען ממשותדיקע זאַכן. פאַרבייגעענדיק אַ גרויס הויז זע איך אַ

שילד מיט קידוש-לבנה-אותיות: „גאסטראנאם“. אזויפיל גריכיש האב איך נאך פארשטאנען, כדי צו וויסן, אָז ס'האָט צו טון מיטן מאַגן. אגב האָט מען נישט באַדאַרפט קענען קיין שפראַכן נאָר צו האָבן אַ נאָז און אויגן. וואָס איז דאָרט נישט געווען? פון אַלעם גוטן: קעזן, וורשטן, פישן און פליישן, ברויט און חלות, פרוכטן און גרינווארג, קאוויארן און וויינען. אַלץ אין גרויסן אויסוואַל צו מעסיקע פרייזן.

ביישטיין דעם נסיון איז געווען שווער און כאַטש כ'האָב געהאַט טאלאַנען אויף אומזיסטע מאַלצייטן האָב איך זיך געלאָזט פארפירן פון יצר-הרע אין געשטאַלט פון אַ יונגער פאַרקויפערין אין א שנייווייסן פאַרטוך און טועם געווען פון עטלעכע מאכלים מיט משקאות.

אַרויס פון „גאסטראנאם“ און אַריין אין „אוניווערמאג“ (אוניווערסאלער מאַגאַזין). דער מאַגאַזין פאַרנעמט אַ געבידע פון פיר צי פינף שטאַק. דאָרט האָט מען געקאַנט קויפן סחורות פון כל המינים: גלאַזוואַרג, פאַרצעלאַנען, קליידער, וועש, שיך, פעלצן, מעבל, טעפּיכער, שפּילצייג, שרייב-מאַטעריאַלן. יעדעס צימער האָט זיך זיינע קוגים: קינדער האָבן אַן אינטערעס פאַר שפּילצייג, יונגע פאַרלעך — פאַר מעבל, מעגלעך, אַז זיי קומען דירעקט פון „זאגט“, ווו זיי האָבן עפנטלעך דעקלאַרירט דעם ווילן צו פאַרבינדן דעם גורל פון זייער לעבן.

כמעט אויף יעדן ראַג געפינט זיך אַ קיאַסק: צייטונגען, סאַדע-וואַסער, אייז-קרעם... עס וואַרפן זיך אין די אויגן שילדן פון זייער אַ סך אַמטן: רעפּובליקאַנישע, געגנטלעכע, שטאַטישע, ראַיאַניקע. די שטאַט אַליין איז דאָך פאַרטיילט אין עטלעכע ראַיאָנען. די באַוועגונג אין שטאַט איז אַ גרויסע. מען גייט צו פּוס און מען פאַרט מיט אויטאָמאָבילן, אויטאָבוסן, טראַמוויען, מאַטאַציקלען, וועלאַסיפּעדן. די באַוועגונג-פאַרשריפטן ווערן אַפּגעהיט. אין דעם פּרט איז דאָס פאַלק דיסציפּלינירט. ס'איז מיר נישט אויסגעקומען צו זען, לייענען, אַדער הערן וועגן אַן אומגליקפאַל. ליכט-סימנים, שילדן, באַצייכענונגען פון דורכגאַנגערטער געפינען זיך אויף טריט און שריט.

ס'דערנענטערט זיך די צייט פון אַפּפּאַר. די שיף וואַרט שוין אין פאַרט אויף אירע פּאַסאַזשירן, אן אויסגעפּוצטע, אן אויפגעראַמטע, מיט איין וואַרט אַ לוקסוסשיף.

אין מאַמענט, ווען דו גיסט אַפּ דיין בילעט ווערסטו אַ מיטגליד פון אַ קאָלעקטיוו, וואָס אונטערשיידט זיך מיט אלעמען, מיט זיין מהות, פון אלע אנדערע קאָלעקטיוון, מיט וועלכע דו ביסט ווילנדיק צי נישט ווילנדיק פאַרבונדן.

דאָ גייט קיינעם נישט אָן ווער דו ביסט און מיט וואָס דו פאַרנעמסט זיך. ביסט א גלייכבאַרעכטיקטער פּאַסאַזשיר און נאָר דיינע פּערזענלעכע מידות און פעאַקטיטען וועלן דיך אַרויסרוקן, אַדער לאָזן אין שאַטן, וואָס איז אויך נישט קיין אומגליק. קענסט זינגען? — וועט מען דיך „מאַביליזירן“ אין כאָר און ס'וועט זיך ביי דיר אפילו דערוועקן דער חשק אויפצוטרעטן. דער „קולטאַרג“ (פאַראַנט-וואַרטלעכער פאַר אַרגאַניזירן קולטור-אונטערנעמונגען, פאַרווילונגען אַא"וו)

וועט אין דיין אופן פון ריידן דערקענען, צי האָסטו דעקלאַמאַטאָרישע פעאיקייטן און וועט שוין געפינען אַ געלעגנהייט דיר צו „עקספּלאַטירן“ מיט אונדז איז געפאַרן אַ רוסישער שרייבער פּאַלטוראַצקי. דער „קולטאַרג“ האָט נישט פאַרזאַמט איינצואַרדענען אַ ליטעראַרישן אַוונט. בעת וועלכן פּאַלטוראַצקי האָט פאַרגעלייענט זיינע דערציילונגען.

דערנענטערנדיק זיך צו קאַכאַווקע האָט דער שיף־פּיאַניסט אויפגעשפּילט דאָס באַרימט־געוואָרענע ליד „קאַכאַווקאַ“, וואָס באַזינגט די העלדישקייט פּון די רוסי־אַרמייער בעת דער וויסער אינטערווענץ און נישט באַמערקנדיק אפילו ווי אַזוי געפינסטו זיך אין סאַלאַן, וווּ ס'איז אַראַנזשירט אַ בילדער־אויסשטעלונג אויף דער טעמע: קאַכאַווקע. דו זעסט דאָרט די לאַנדשאַפּט, די מענטשן, די קאַמפּן און די בויאונג. און אַזוי ביי יעדן וויכטיקן פּונקט. אָדער ביי יעדער שטאַט, וואָס פאַרסט פאַרביי זעסטו אַן אנדערע אויסשטעלונג. צוגעפאַסט צום אָרט. און שוין זיינען די ערטער און די אומגעגנט פון דניעפר. עס האָבן זיי שוין באַזונגען דיכטער, געציכנט מאַלער און דורך דעם נאָך מער פאַרטיפּט דעם בליק און פאַרשאַרפט די פּילבאַרקייט פון די מענטשן, וואָס קומען אָהער.

אַט איז קאַנעיוו. דאָ איז געשטאַרבן דער גרעסטער אוקראַינישער דיכטער טאַיאַס גריגאָריעוויטש שעוושענאַק. פון ברעג האָבן מיר זיך געלאָזט צום באַרג פון וועלכן מען זעט דעם דניעפר און די גאַנצע סביבה. דאָ געפינט זיך אַ שעור טשענאַק־מוזיי און אין אים אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צום פּאַלקס־דיכטער: כתב־ידן, זיינע צייכענונגען, ביכער־אויסגאַבעס, רעצענזיעס און קריטיקעס. בריוו, מעגל און אנדערע זאַכן מיט וועלכע ער האָט זיך באַנוצט. אויף אַ שטח, פאַרן הויז, זיין קבר מיט אַ גרויסער מצבה, אויף וועלכער ס'איז אויסגעקריצט זיין צואה אין פּערזן פּול מיט ליבע צום פּאַלק און צום דניעפר.

ווי שטאַרק האָט מיר די דאָזיקע צואה דערמאַנט אין דער צואה פון אונז דער גרעסטן פּאַלק־שרייבער שלום־עליכט, וואָס האָט אויך נאָך ביים־לעבן צו געגרייט זיין עפיטאַפּיום, אַן אויסדרוק פון טיפּער ליבע צו זיין פּאַלק, צום פּראַסטן מענטשן.

גרופּעסווייז גייען מיר אַריין אין דערבייאיקן וועלדל און מען זיצט פאַר־טראַכט. אונטערן איינדרוק פון דער לאַנדשאַפּט, פון דער נאַטור־שיינקייט און פון געזעענעם ווילט זיך אפילו נישט ריידן. געווען טוריסטן מער פאַרויסזעענדיקע, וואָס האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט שעוושענאַקס לידער און דאָ אין דער נאַטירלעכער „אַמביאַנס“, פאַרגעלייענט עטלעכע פון די סאַמע פּאַסיקע. ס'איז ליינט געווען דאָ צו פאַרשטיין דעם זין פון די שורות:

„ווער דען דיכטער וויל פּערשטעהען
„חס אין דיכטערס לאַנד געהטן“.

אַ הילכיקער סיגנאַל פון שיף האָט אונדז צוריקגעבראַכט פון חלומות־לאַנד צום ברעג.

די שיף גייט אין מיטן טייך מיטן שטראָם. „די זון פאַרגייט אין פּלאַמען“, פאַרשווינדט, בלויז די וואַלקנס פאַרוויטלען זיך אַ ביסל און מיר, פאַרנומען מיט צוגרייטונגען צום אַוונט־עסן, באַמערקן אפילו נישט ווי די נאַכט איז שוין דאָ. מען זעצט זיך צום טיש און מען שליסט באַקאַנטשאַפּט. געוויינטלעך האָט

מען באקאנטע פון דער היים. אדער פון דער ערשטער באַגעגעניש אויף דער שיף. עס שאַפן זיך פאַרלעך, אַדער קליינע גרופקעלעך און מאַדנע, וויאזוי זאָלסט זיך נישט דרייען און אַנווענדן די סטראַטעגישע קונסט — ביסטו אַ מאַן וועסטו באַ- שטימט קריגן דיין פלאַץ לעבן א פרוי.

מיין שכנטע איז געווען אַ דאָקטאָרין פון קיעוו. זי איז געווען אין מיליטע- רישן אוניפאָרם. צוזאמען מיט איר שוועסטער, וואָס איז אויך מיטגעפאָרן, איז זי געווען אויפן פינלענדישן פראַנט און איצט אַרבעט זי אין אַ שפיטאַל.

זאלבעדריט זיינען מיר געבליבן זיצן אויפן דעק, אין וועג שליסן זיך שנעל באקאנטשאפטן, מען איז זייער, ביז אומזשענירטקייט, אויפריכטיק און גרייט צו בליצן מיט געדאַנקען און אַרויסרופן פון די טיפענישן געפילן, וואָס אין נאָר- מאלע באדינגונגען פאַרטרויסטו אָן נאָר די סאמע נאַענטע. ס'נעמט זיך דערפון, וואָס די צייט איז באגרענעצט, וואָס דו ווילסט זי אויסנוצן ווי אמאיןטערעסאַנטסטן און וואָס דו האָסט נישט קיין מורא פאַר קאַנסעקווענצן. דעם מענטשן וועסטו שוין וואַרשיינלעך מער אויף דיינע אויגן נישט זען. ער וועט נישט אויסנוצן קעגן דיר דיינע לאַפּסוסן צי דיינע אינטימקייטן, וואָס האָסט אַרויסגעבראכט אין מיר נוסן פון שוואַכקייט אַדער איבערגעטריבענער אָפּהאַרציקייט.

דאָ, אין די שמועסן מיט די שוועסטער און בכלל מיט אַנדערע פאַסאַזשירן, שכנים פון איין קאַבינע, אַדער צופעליק באגעגנטע, האָב איך צום ערשטן מאל אין לעבן דערפילט דעם טעם פון גלייכע רעכט מיט אַנדערע פעלקער.

טאַקע דאָ איז מיר אויפגעשווומען אויפן זכרון די ביטול- באַציאונג מצד נישט- יידן אין פּוילן לגבי מיר און אַנדערע. אין בעסטן פאל איז די באַציאונג געווען א טאַלעראַנטע. ס'פלעגט מיר נישט איין מאל אויסקומען צו זיצן מיט פּאָליאַקן אויף זיצונגען, קאַנפערענצן, קורסן — שטענדיק זיינען מיר יידן געווען איזאָ- לירט. ווען דער סעניאָר פון די גימנאַזיע-דירעקטאָרן אין ביאליסטאָק, דער גלח האַלקא, פלעגט איינלאָדן אויך אונדז, די יידישע דירעקטאָרן, צו אַ צוזאַמענטרעף מיטן וויזיטאַטאָר, האָבן מיר דאָס באַטראַכט פאַר אַ טובה און אים גערופן „דער אַנשטענדיקער מענטש“.

אין פראַגרעסיווע פּוילישע קרייזן האָבן זיך אויסגעבילדעט אַנדערע באַצי- אונגען, אָבער מיין אַרבעט האָט מיך מיט זיי נישט צונויפגעפירט.

אין סעפטעמבער 1939 האָבן זיך געשאפן די הנחות פאַר אַ נייעם צוגאנג פון מענטש צו מענטש, אומאָפּהענגיק פון אָפּשטאַם. אַזעלכע זאכן קומען אָבער נישט מיט אַ מאל. מען מוז זיך אַריינלעבן אין די נייע באדינגונגען. ביי אונדז אָבער אין די מערב-געביטן, איז געווען נאָך אַ מניעה : דער אונטערשייד צווישן „וואָס- טאַטשניקעס“ און „זאפאדינקעס“. אונדזערע לאַנגיאַריקע געווינהייט איז געווען אַזוי טיף איינגעוואַרצלט, אַז ביי אַ סך איז אויסגעקומען, אַז נישט די סיטואַציע האָט זיך געביטן נאָר די מאַכט, דער באַוווסטזיין איז אַ גרויסער קריכער און ער איז אַ פּועל-יוצא פון דער לעבנס-רעאליטעט.

אָבער דאָ, אויפן ברייטן, שטילן דניעפר איז קיינעם נישט אָנגעגאַנגען מיין אָפּשטאַם און מיין מערבדיקייט. אויב עמעץ האָט זיך יאָ מיט מיר פאַראינטערע- סירט איז עס געווען נישט, כדי מיך צו דערנידעריקן, נאָר כדי צו הערן וועגן אַן אומבאקאנט לעבן.

צווישן די טוריסטן, מיט וועלכע ס'איז מיר אויסגעקומען צו ריידן איז געווען אן אינזשעניער פון יאר־אסלאוו, אַ לערערין פון טביליסי, אַן אַדוואַקאַט פון איר קרוסק, אַ קאַלכאַזניק פון קירגיזיע, אַ סטודענטין פון קיעוו.

דער מענטש אַליין, זיין באַנעמען, געזעלשאַפטלעכקייט האָבן דעצידירט וועגן זיין אַרט אין דער קליינער, שווימענדיקער רעפּובליק, וואָס איז געווען עטנאָגראַף פּרש אַן אַפּשפּיגלונג פון גרויסן ראַטן־פּאַרבאַנד.

פאַר מיר איז דאָס געווען אן איבערלעבונג פון דעצידירנדיקן באדייט. וועגן דעם האָבן מיר גערעדט נישט איינמאַל מיט די דאָקטאָרינס, וואָס זיינען אויך געווען יידישקעס, אָבער האָבן דאָס פאַרשטאַנען נישט אויפן סמך פון אייגענער דערפאַרונג, נאָר לויט די איבערלעבונגען פון זייערע עלטערן, אין אַמאַליקן צאַר־רישן רוסלאַנד. ערשט איצט און דאָ האָב איך זיך אָנגעהויבן צו פילן ווי אַ פּרייער מענטש. מיין יידישקייט איז מיר אין דעם נישט געווען קיין שטער.

די זומער־נעכט זיינען קורצע. דו באַווייזסט נישט איינצושלאָפן ווי דו פילסט אַ צי פאַר דער דעקע. דאָס וועקט דיך דער קאיוט־שכּו, זאַלסט באַווונדערן דעם זונאויפגאַנג. מיר האָבן דאָס נעכטן באַשלאָסן און ער האַלט וואַרט.

איך דריי זיך איבער אויף דער צווייטער זייט, נאָר ער לאָזט נישט אָפּ : — שלאָפן וועסטו באַווייזן אין דער היים ! נישט יעדער מענטש איז זוכה צו זען דעם דניעפּר אין דער פּראַכט פון דער אויפגייענדיקער זון.

כ'בין אויפגעשטאַנען, אַרויף אויפן דעק און דאָ זיינען מיר אין טשערקאַסי. אן אבסאָלוענט פון א פּוילישער שול קאָן נישט זיין גלייכגילטיק צו די ער־טער, וואָס שענקעוויטש האָט באשריבן אין זיין טרילאָגיע. מיר פאַרן איצט פאַרביי מקומות, וווּ ס'האָט אַמאַל באַוווּן העלדישקייט סקוּעטוסקי און וווּ זאַגלאַבאַ האָט געפונען אויסוועגן פון קאַמפּליצירטע לאַגעס. דאָ האָבן געקעמפט יאַרעמאַ און כּמיעלניצקי.

די געפילן זיינען פאַרשידענע : דער פּוילישער שרייבער האָט פאַרערט דעם פירשט ווישנאַויעצקי, וואָס האָט געמאַרדעט די פּויערים אויף זייער אייגענער ערד. איך דערצייל די מיטפאַסאַזשירן, אַז אין פאַשיסטישן פּוילן האָט זיך געפּר־נעט אַ פּראָגרעסיווער פּראַפעסאָר אַלגעראַד גורקא, וואָס האָט געפּאָדערט צו באַ־זייטיקן פון שולפּראָגראַם אין מזרח־גאַליציע שענקעוויטש, „מיט פייער און שווערד“, כדי נישט צו צערייצן די נאַציאָנאַליסטישע געפילן פון די פּאָליאַקן. איך האָב זיך אויך דערמאַנט, אז ווי א שילער פון דער גימנאַזיע אין לואוּוו, האב איך אין יאָר 1922 געלייענט אַ רעפּעראַט און קריטיקירט שטאַרק שענקע־וויטשן, שטיצנדיק זיך אין אַ גרויסער מאָס אויף דער קאַמפּאַניע, וואָס ס'האָט אַמאַל געפירט נאַלקאווסקי און בזשאַוואַוסקי קעגן דעם שאַוויניזם פון שענקעוויטשן. ווייער האָבן די רייזע־חברים זיך אינטערעסירט מיט קולטור־ענינים פון אַמאַליקן פּוילן און געצויגן פאַראַלעלעס מיט ראַטן־פאַרבאַנד.

קרעמענטשוו ! דער מאַרק האָט מיך דערמאַנט אין אַ סצענע פון „קידוש־הימים“. ס'איז מיר געווען אומבאַגרייפלעך נאָך וואָס עס עקסיסטירט אין ראַטן־פאַרבאַנד בכלל אַ מאַרק. כ'האָב נישט געוויסט ווער זיינען דאָ די פאַרקויפּערס און ווער די קונים. אין געדאַנק האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אַז אין ראַטן־פאַר־באַנד איז די פּלאַנירונג אַזאַ פּולקאַמע, אַז...

פשוט נישט דערטראכט אלץ ביז צום סוף. ווען כ'האב מיט יארן שפעטער זיך באקענט מיט דעם טאג-טעגלעכן לעבן איז מיר אויסגעקומען קאמיש מיין אמאליק נישט-פארשטיין.

אויך אין קרעמענטשוג האבן מענטשן ליב פרישע פוטער און סמעטענע. יאגעדעס און מאלינעס, גריבעס און שפעק. די קאלכאזניקעס ברענגען דאס אלץ אין שטאט אריין און פארקויפן. ס'איז דאך אזוי פשוט !

ווען ס'האט זיך געטונקלט האט זיך אונדזער שיף דערנענטערט צו דניעפֿ ראדזשערזשינסק. קיין אָפּשטעל איז נישט געווען אין פלאן. דאָס האָט אונדז אָבער נישט געשטערט צו באַווונדערן דעם פייערפּאַל, וואָס באַווויזט זיך און פאַרשווינדט, ווי ס'וואַלט געווען אַ פייערלעכע אילומינאַציע. דער „קולטאַרג“ האָט אונדז אויפגעקלערט, אַז דאָס זיינען די טשוהון-גיסערייען און אין דער פינצטערניש באַקומט זיך דער איינדרוק, ווי שטראַמען פייער וואַלטן זיך אַריינגעגאַסן אין דניעפֿר.

דער פלאן פון דער רייזע איז געווען אויסגערעכנט אויף צו פארן ביי נאכט און צו באזוכן די אינטערעסאַנטסטע ערטער ביי טאג. דעם אָונט זיינען מיר געווען אויסגערוט, ווייל מיר האָבן אַ סך צייט פון טאָג פאַרבראַכט אויף דער שיף און דער „קולטאַרג“ האָט אַראַנזשירט אַ טאַנצאַונט. מען האָט געטאַנצט וואַלטן און טאַנצט אָבער די אינטערעסאַנטסטע זיינען געווען די אינדיווידוּ דועלע אויפטריטן פון רעגיאַנאַלע טענץ : קאַזאַטשאַק, לעזגינע, דעבאַק און נאָך אַנדערע, וואָס כ'קאָן נישט זייער נאָמען. אָבער זיי האָבן אַרויסגערופן אַ געוואַלדיקן ענטוויאָונג און באַווונדערונג.

דער באיאניסט (דער וואָס שפילט אויף א באיאן — אַ מין אַקאָרד דעאן) איז געווען אַ מענטש מיט דערפאַרונג. נישט געווען אַ מעלאָדיע ער זאל זי נישט קענען. זיין עצם שפילן, זיינע באַוועגונגען, אויסרופן, מינעס האָבן אַריינגעבראַכט אַן אומבאַשרייבלעכע פּריילעכקייט. ס'איז גלייך געווען צו זען, אז ער האָט ליב זיין מלאכה און איז אַ גוטער פּסיכאָלאָג : ער האָט פון פריער געוויסט, ווי אזוי דער עולם וועט רעאַגירן.

איך מוז מודה זיין, אַז צו דעם פאך זיינען נויטיק באַווונדערע אייגנשאַפטן: ליבע צו מענטשן און באַוווּסטזיין פון דערפילן אַ באַווונדערע שליחות.

ס'קאָן דאָך לייכט געמאַלן זיין, אַז גראַד דער אָונט אָדער דאָס גוטע פאַר- ברענגען אויף דער שיף זיינען די עלעמענטן, וואָס פאַרגיטיקן איינעם זיין מי פון אַ גאַנץ יאַר און גיבן כוחות צו ווייטערריקע אַנשטרענגונגען אין אַרבעט. בויאונג, דערפּינדונג, אַן די אייגנשאַפטן און דעם באַוווּסטזיין וואַלט די אַרבעט. פון א באיאניסט געווען אַן אַפּקומעניש און נישט קיין פאַרגעניגן. און אין ראַטן-פאַרבאַנד צווינגט אַזאַ מענטשן גאַרנישט צו פאַרנעמען זיך גראַד מיט דעם. פאַראַן אַנדערע, ברייטע מעגלעכקייטן פון אַרבעט, אייך אויפן געביט פון מוזיק.

וואָס איז וויכטיק און אינטערעסאַנט אין אַזעלכע אָונטן, איז דער קאַלעקט- טיווער אַנטויל פון טריסטן אין דער שמוחה. יעדער אין זיין רעפּערטואַר : אַ טאַנץ, אַ זינג אַ דעקלאַמאַציע, אַ מעשה, אַן אַנעקדאָט, אַ קונץ. אלץ זעט אויס ווי אימפּרזאָוויאַציע. די אויפטריטן זיינען דאָך פּרייוויליגע.

פאקטיש איז די „אימפראוויזאציע“ אַ פלאַנדרטע. אויסער דעם קולטאָרג און באיאניסט איז פאראן נאָך אַ פאַרטאָרג (סעקרעטאר פון דער פאַרטיי־ אייזער אַרגאַניזאַציע), וואָס זאָרגט דערפאַר, אַז יעדער פאַסטאַזשיר זאָל באַ־ קומען דעם מאַקסימום פאַרגעניגן, באַקוועמלעכקייט און אַפּרו. אַלע אונטער־ נעמונגען, אויספלוגן, באַזוכן, עקסקורסיעס ווערן גענוי באַטראַכט, פלאַנירט, דיסקוטירט. דער פאַרטאָרג ווייסט, אַז אַ טוריסט, וואָס לאַנגווייליקט זיך, וועט באַשולדיקן אין דעם נישט זיך, נאָר עמעצן אַנדערש. נישט צופרידענע מענטשן רויַן זיך נישט אָפּ, געניסן נישט פון אורלויב און קערן זיך צוריק צו דער אַרבעט פאַרביטערטע, מידע אָן חשק צו אַרבעט. דאָס אַלץ אויסצומיידן איז באַרופן דער פאַרטאָרג. וועמען מען זעט נישט, אָבער וועמענס אַרבעט דער־ מעגלעכט ערשט צו געניסן פול און גאַנץ פון אַפּרו. ווייל דער אַפּרו פון אַר־ בעטסמענטש איז אין פּסס״ר נישט נאָר אַ פאַראַגראַף פון דער קאָנסטיטוציע נאָ־ אַ רעאלע ווירקלעכקייט, אַ פאַליטישער אַקט.

נאָך אַזאַ אַוונט וויל זיך נישט גיין שלאָפן. מיט טאַנצנדיקע טריט, אונט־ טערברומענדיק אַ ניגון, גייט מען אַרויף אויפן דעק און אויסציענדיק זיך אויף די באַקוועמע ליגשטולן, ציט מען ווייטער די מעלאָדיעס, וואָס קלינגען נאָך אין די אויערן. האַסט מורא. זיי זאָלן נישט פאַרשווינדן און דיך לאַזן אויעמער.

דער שלאָף איז אָבער אַן אומברעהמנותדיקער געאַאיסט: ער רעזיגנירט נישט פון דעם, וואָס קומט אים. מיר גיבן זיך אונטער, אָבער נישט אויף לאַנג. אַט אַט קומען מיר אַן אין דניעפראַפּיעטראַווסק (אַמאַל: יעקאַטערינאַסלאַוו). אַ שטאַט מיט אַ גרויסן פאַרנעם. לאַנג באַזוכן קאַנען מיר נישט, אָבער די געציילטע פאַר שעה האָבן מיר איינגעזאַפט אַ שלל מיט איינדרוקן און איינ־ פאַרמאַציעס.

מיר האָבן באַזוכט דעם „גאַרני אינסטיטוט“ (אינסטיטוט פאַר מינעראַל־ גרובנס) מיט זיינע לאַבאָראַטאָריעס און דעם שטאַטישן מוזיי. דאָ האָבן מיר געקאַנט זען און לערנען די געשיכטע פון דער שטאַט זייט איר גרינדונג און דער עיקר די סאָויעטישע תקופה. מער ווי דער מוזיי און זיינע עקספּאַנאַטן האָבן מיך אינטערעסירט די באַזוכערס. געווען דאָרט אַ גרופע קאַלכאַזניקעס פון דער סביבה, וואָס זיינען אַרגאַניזירטערהייט געקומען מיט אַן אייגענעם פירער.

מיך האָט פאַראינטערעסירט אַ יונג מיידל פון אַ יאָר זעכצן־זיבעצן, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל און עקשנותדיק באַטראַכט אַ בילד. כ״בין צוגעגאַנגן גען צו איר און געפרעגט:

— צי קאַנסטו מיר זאָגן, וואָס דו זעסט אין דעם בילד און פאַרוואָס גראַד דאָס בילד ציט צו דיין אויפמערק?

מיט אַ נאַטירלעכער העפלעכקייט און אַן פאַזע האָט זי מיר געענטפערט: — איך ענדיק אין גיכן די מיטלשול און ביי אונדז איז אַ מנהג צו שרייבן אַ קאַנקורס־אַרבעט אויף אַ פרייער טעמע, וואָס האָט אָבער אַ שייכות צו אונדזער שטאַט. איך האָב ליב מאַלעריי און בין שטאַלץ מיט אונדזער הידראַ־ עלעקטראַ־סטאַציע. און אַט דאָס בילד שילדערט די אַרבעטער בעתן בויען

דעם דניעפראגעס (באקאנט אונטערן נאמען „דניעפראסטראי“). זייערע פנימער דריקן אויס איבערגעבונקייט און גלויבן אין כוח פון מענטשן צו ענדערן די נאטור און אויפצווינגען זי צו דינען פארן גליק פון דער געזעלשאפט. נישט אומזיסט טראגט דער „געס“ לענינס נאמען.

איך ווייס נישט, צי דאס יונגע מיידל האט באקומען דעם פרייז. איך ווייס אבער יא, אז די יוגנט פון איר עלטער, וואס האט אין איין עלעקטרא-סטאציע געקאנט זען דעם סימבאל פון א גרויס פאטערלאנד און א גליקלעכער מענטשהייט, אט די יוגנט האט דאס געקאנט באזיגן דעם פאשיזם.

ט'האב באזוכט נאך א מוזיי: פון דניעפראגעס. דער דירעקטאר האט אונדז געוויזן פארשיידענע פלענער פון אויסניצן די דניעפרא-וואסערן אין דער סביבה פון די „פאראגען“ (די שטיין-פעלדזן אין דניעפר) אין א כראנאלאגישן סדר, אנהייבנדיק פון די קאזאקישע צייטן 16^{טן} — 17^{טן} יארהונדערט. צווישן די פלענער האט, פארשטייט זיך, נישט געפעלט לענינס זאך, אז סאציאליות באטייט די סאוויעטישע מאכט פלוס עלעקטריפיקאציע פון לאנד. די קעגנערס האבן אויסגעלאכט די דאזיקע שטעלונג, אדרופנדיק זי עלעקטראפיקציע, אבער דאס לעבן האט געוויזן, ווער עס האט געלאכט דער לעצטער...

דער צוריקוועג צום פארט האט אונדז געפירט דורך דער קארל מארקס-אליי. דאס ערשטע מאל אין לעבן, דוכט מיר, איז מיר אויסגעקומען צו זען אזא ברייטע גאס. פון ביידע זייטן גאס ביי די הייזער צייט זיך א ברייטער טראטאר, וועמענס ריינקייט דערמאנט מיר דעם מאסקווער מעטרא, וואס איז א שם-דבר.

געענטער צו מיטן גאס, פאראלעל צו די טראטארן זעען מיר א ברייטן שאסיי פאר אויטאס און אנדערן טראנספארט. דורכגעגאנגען דעם שאסיי טרעפן מיר טראמווילינעס, וואס זיינען אפגעטיילט מיט א ברייטער אליי פאר שפאצירער. אז דו זיצסט אויף א באנק אין דער אליי, זעסטו קוים די ברייט פון דער גאס. הויכע ביימער באשאטענען די ברייטע סטעזשקע און אין הייסן זומער-טאג פילסטו זיך ווי אין א וואלד.

ווי קאן מען אבער פארלאזן דניעפראפיעטראווסק און נישט באזוכן, די קינדערשע איינזבאן? וועגן דער דאזיקער באן האב איך געהאט געליינענט נאך מיט יארן צוריק אין א רעפארטאזשן-בוך פון א מערבדיקן שרייבער. בעת דער רייזע האב איך זיך דערוויסט, אז אין טביליסי איז אויך פאראן אזא באן.

די אידיי און איר רעאליזירונג זיינען זייער אינטערעסאנט. אין שטאטפארק אויפן נאמען פון בארימטן פליער טשקאלאווי האט מען אויסגעבויט א באן-טראסע פון עטלעכע קילאמעטער. די שעפן פון די עטלעכע סטאציעס, די באדינונג, די קאסירערס, די סאניטארן, די קאנטראל-לארן — אלץ געפינט זיך אין די הענט פון קינדער אין שולעלטער. זיי טראגן די אייזנבאנער אויפארמען. כדי צו ארבעטן אויף דער באן, האבן זיי דורכגעמאכט קורסן.

די וואגאנען זיינען צוגעפאסט צו די קליינע פאסאזשירן. איך האב זיך געמוזט א ביסעלע איינבייגן ביים אויפשטיין, די וואגאנען זיינען ריין, עס

בליחוטשעט. יעדער וואגאן האט זיך זיין אויפזעער, וואס זארגט, אז די פאסאזשירן זאלן זיך פירן לייטיש. די פאסאזשירן פון זייער זייט זיינען גוט באהאונט אין די פארשריפטן און באציען זיך צו זיי מיט רעספעקט. אין רעזולטאט האט דער וואגאן־אויפזעער נישט וואס צו טון.

די גאנצע אונטערנעמונג איז א שפיל, וואס איז אויסגערעכנט צו שאפן ביים קינד באשטימטע געווינהייטן, אינטערעס און ליבשאפט צו א פאך. דאס מיניסטעריום פון קאמוניקאציע, וואס האט די אויפזיכט איבער דער קינדער־באן באנוצט זיך אויך מיט דעם סימפאטישן מיטל צו געווינען קאדרען פאר דער באן. ווי א פסיכאטעכניקער און לערער האב איך געהאלטן דעמלט, און האלט אויך היינט, אז ס'איז א גרויסער אויפטו, אויב מען קאן פארפלאנצן אין די קינדער די ליבשאפט צו ארבעט. דעמלט הערט זי אויף צו זיין א צוואנג, א קללה און ווערט פארוואנדלט אין א פארגעניגן, א ליידנשאפט אפילו. מיר האבן „אריינגעכאפט“ א רונדע מיט דער באן און שיר־שיר נישט פארשפעטיקט צו דער שיף. מען האט זיך געטיילט מיט איינדרוקן פון געזעענע נעם און נאך נישט באוויזן אלץ צו פארדייען, ווי מיט א מאל האט זיך גענומען שיטן א סעריע פלאי־פלאים, ווונדער וואס אזעלכע זיינען אויף דער וועלט נישט געווען.

א ריזיקער בנין, וואס דערמאנט א טעמפל. רעפלקטארן און לאמפן, נישט קלענערע ווי דער ים־לאמטערן פון פאראס, וואס האט זיך גערעכנט פאר איינעם פון די זיבן וועלטווונדער. מעגלעך, אז ווען מיר זוכן שטארק, וואלטן מיר געפונען עלעמענטן פון אלע זיבן וונדער מיט א סמיטשעק. אויף דעם ארט איז דער דניעפר באזייט מיט פעלדזן. אפילו די קאזאקישע לאדקעס האבן זיך מיט סכנות אדורכגעגליטשט צווישן זיי. אנשטאט דער טיין זאל פארבינדן דעם צפון מיטן דרום, האט ער זיי, מחמת די שטיינער, אפגעטיילט.

קיינ אונדערער רעזשים אויסער דעם סאציאליסטישן איז נישט פעאיק געווען גובר צו זיין דעם נאטור־מכשול. מען האט געדארפט דערטרינקען די פעלדזן און הייבן דעם ניווא פון טיין — אויפטוען, וואס קאנען נישט געמאכט ווערן אן ריכטיקער אנטפירונג, אנגעשטרענגטער מי קאלאסאלער געוואגטקייט און שטארקן ווילן.

ווי אזוי זעט פראקטיש דאס אריבערפארן די „פאראגען“?

ווען דו פארסט מיטן שטראם, ד.ה. בארג אראפ, קומסטו צו צו א טויער. דער טויער עפנט זיך, די וואסערן פון טיין פליסן בארג־אראפ, אבער א צווייטער טויער איז א געוויסן מרחק ווערט פארמאכט און דער אויבערפלאך פון וואסער פאלט ביזן ניווא פון דער ערשטער שלוזע. אז דער ניווא פון טיין און שלוזע גלייכט זיך אויס, גייט שוין די שיף לייכט אריין. די זעלבע אפעראציע חזרט זיך איבער דריי מאל און יעדעס מאל לאזט זיך די שיף אראפ אויף צוועלף מעטער. אויף אזא אופן פארט מען דורך דעם געפערלעכן שטח, אראפלאזנדיק זיך אויף 36 מעטער.

פארשטייט זיך, אז ביים צוריקפארן פארמאכט זיך דער הינטערשטער טויער, כדי דאס וואסער פון אויבן זאל זיך פארהאלטן און אויפהייבן די שיף

אויף צוועלף מעטער. דעמלט פֿאַרט זי שוין גלייך אַרײַן אין דער צווייטער שלוע. מען פֿאַרמאַכט דעם צווייטן הינטערשטן טויער און אַזוי ווייטער, ביז די שיף הייבט זיך אויף מיט 36 מעטער און איז אויסער יעדער געפֿאַר, אז די פעלדזן זאָלן זי קאָנען באַשעדיקן.

צוליבן פֿאַשיסטישן איבערפֿאַל איז צעשטערט געוואָרן דער ווונדער פון מענטשלעכן גייסט. אָבער די וואָס האָבן געוואוסט, וויאָזוי צוריק אויפצושטעלן דעם דניעפֿראָגעט. היטלעריזם האָבן אויך געוואוסט, וויאָזוי צוריק אויפצושטעלן דעם דניעפֿראָגעט. מיר האָבן זיך געפונען אין אינדוסטריעלן טייל פון אוקראַינע. אויב קיעוו איז דער פֿאַליטישער צענטער, איז זאַפֿאַראַזשע דער אינדוסטריעלער.

מעטאַל־פֿאַבריקן און גיסערייען טרעפסטו דאָ אָן אַ צאַל. מיר זיינען גע־גאַנגען באַזוכן דעם זאוואָד „זאַפֿאַראַזשעסטאַל“, וווּ ס'ווערט אויסגעאַרבעט שטאַל. עס איז מיר שווער צו זאָגן, וויפֿל קוואַדראַט־קילאָמעטער ס'פֿאַרנעמט דער זאוואָד. מיר האָבן באַזוכט נאָר איין צעך. אָן אינזשעניער אין אַ קאַמבי־נעזאָן האָט אונדז געפירט פון מאַשין צו מאַשין, דערקלערט דעם אַרבעט־פֿראַך צעס ווי אויך די געשיכטע און פֿאַרווענדונג פון יעדער פֿראַדוקציע. נאָך אַ קנאַ־פע צוויי שעה זיינען מיר מיד געווען און זיך קוים דערשלעפט צום טראַמוואַי, וואָס האָט אונדז צוריקגעבראַכט אין שטאַט אַרײַן. און מיר נעמען שטוינען : קיין זכר פון רויך, פון מאַרטען־אויונט, פון מאַטאַרן, פון טומל הוֹ־האַ, וואָס לאָזט דיך אין די פֿאַבריקן נישט הערן דיין אייגענע שטימע.

דער אינדוסטריע־קוואַרטאַל איז אָפֿגעטיילט פון באַוווינטן טייל שטאַט. דאָ וואַרפט זיך אין די אויגן אַ גרויסער פֿאַרק. קומסט אַרײַן און זעסט אַ גרויסע סצענע. מען קלערט דיר אויף, אַז דאָס איז אַ „טאַנץ־פֿלאַשטשטאַדקאַ“. אין די אַוונטן קומט אַהער אַן אַרקעסטער און די יוגנט טאַנצט.

אין אַ צווייטן עק פֿאַרק — אַ קינדער־וועלט : הוידלקעס, אַ באַסיין, זאַמד, שפּילצייג. הונדערטער קינדער זיינען דאָרט באַשעפטיקט מיט לאָזן שיפלעך, בויען שלעסער, מאַכן גימנאַסטישע איבונגען אאַו.

אַ ריי הייזער אין שטאַט זעט אויס מאַדנע : אַ געשטאַלט פון אַ שיף, אַ טאַנק אאַו. געווען אַמאָל אַזאַ מאַדע פון „קאַנסטרוקטיוויזם“. מען האָט גע־בויט אַזוי, אַז די הייזער זאָלן האָבן אַ געשטאַלט פון אַ נויטיקן קעגנשטאַנד, נאָר נישט פון אַ הויז. מען האָט פֿאַרגעסן, אַז דער צוועק פון די הייזער איז קודם־אַל צו דינען דעם אַרבעטער, זיין באַקוועמלעכקייט. מען האָט נישט געטאַרט ייד פֿאַרנעמען מיט „קונסט לשם קונסט“ אויפן חשבון פון אַרבעטער.

אויך אין אַנדערע שטעט האָב איך אָנגעטראַפֿן אַזעלכע בנינים. אָנשטאַט צו באַצייכענען אַ גאַס האָט מען געזאָגט : גיי צום „קאַראַבל“ (שיף) וועסטו דאָרט טרעפֿן אזא און אזא מאַגאזין.

אויך אין דעם פֿרט, פון בויאונג איז געקומען צום אויסדרוק אַ באַשטימטע פֿאַליטישע טענדענץ און ס'האַט ערשט געמוזט קומען דער פֿאַליטישער פֿאַקטאָר, וואָס זאָל אַ סוף מאַכן צו די אַלע „נייעסן“ און לייגן אַ יסוד פֿאַר אַ געזונטן צוגאַנג, וועמענס ציל איז צו דינען קודם־אַל און דער עיקר דעם מענטש, און בלויז דעם מענטש.

די נאָענסטע סטאַציע נאָך זאָפּאַראַזשע איז געווען ניקאָפּאַל. אויף מיר האָט געמאַכט אַן איינדרוק אַ געוויינטלעכער געדענק־טאָול אויף אַ וואַנט פון אַ הויז, וווּ ס'איז געווען אַנגעשריבן אַז אין דעם הויז האָט זיך אין יאָר 1917 פאַרזאַמלט דער סאַויעט פון די אַרבעטער. אַנדערע האָבן די אויפּשריפט אפילו נישט באַמערקט. געווען געוויינט וואַרשיינלעך.

כ'האַב אַמאַל געזען אויף אַ ווינער בית־עולם אַ מצבה מיט אַ קורצער אויפּשריפט : „די געפּאַלענע אין מערץ 1848“. דאָס איז אַבער געווען אַ מצבה. אַנדענק־טאָולען אַ סך האָב איך געזען אין לואוואו, אין קראַקע, ווילנע אַזױ. זייער אינהאַלט האָט געהאַט אַ שייכות צו מלכים, פירשטן, גראַפן. אין ווילנע אַ טאָול אויפן הויז וווּ נאָפּאַלעאָן איז איינגעשטאַנען, אין לואוואו — וווּ סאָר ביעסקי האָט געוויינט אַזױ. יעדע שטאַט מיט אירע גדולים.

אין ניקאָפּאַל האָב איך דערשפּירט דעם פּליגל־פּלאַטער פון דער געשיכטע און איר נייעם גייסט. דער אַרבעטער איז דער בויער פון שטאַט און איר פּאַרזאָרגער. די געשיכטע פון דער אַרבעטער־באַוועגונג אין ראַטן־פּאַרבאַנד איז גלייכצייטיק די געשיכטע פון פּאַלק, און פּלעכט זיך אַדורך מיט דער געשיכטע פון דער מענטשהייט. אין דער געשיכטע איז דאָס אַ גייס און אַ רע־וואַלוציאַנערער איבערברוך — אַ נייע קוואַליטעט. ס'איז מיר אויך פּאַרשטענד־לענער געוואָרן, פּאַרוואָס מען לייגט אַזוי פּיל אַכט אויפן לימוד פון דער פּאַר־טיי־געשיכטע : די געשיכטע פון דער פּאַרטי איז די געשיכטע פון ראַטן־פּאַרבאַנד.

מיר זיינען שוין ביים סוף פון אינדזער רייזע : כערסאָן. הגם די שטאַט האָט אַ גרויסן פּאַרט, אַ סך פּאַבריקן, שולן אַזױ שוועבט איבער איר אַ שטיל־קייט און אירע ווייסע הייזער שטייען ווי פּאַריתומטע. דער לעבנס־פּולס איז דאָ אַ שוואַכער. מעגלעך, אַז דאָס אַריבערשירן פון דאַנען דעם אַדמיניסטראַטיוון צענטער קיין ניקאָלאַיעוו האָט געלייגט אַ שטעמפל אויף דער שטאַט, וואָס איז אַ מאָל געווען אַ „גובערנסקי גאַראַד“.

מעגלעך, אַז כ'בין זיך טועה, אז כ'האַב בעת מיין פרייען שפּאַציר נישט אַנגעטראָפּן אויף די טומלדיקע ערטער. אַבער דער איינדרוק נעמט זיך פון דעם, וואָס כ'האַב געזען : ווייניק קונים אין מאַרק, באַבעס זיצן מיט אייניקלעך אויף די פּריזבעס אפילו אויף די הויפט־גאַסן און אַנדערע סימנים. כערסאָן האָט איר בערגעלאַזט דעם רושם פון אַ באַעוולטער שטאַט.

קיין סך צייט צו פּאַרברענגען אין כערסאָן האָט מען אונדז נישט געגעבן. מיר האָבן אויסגעדרייט דעם דיזשל און געמאַכט אַ „השיבנו נאָזאַד“.

דער וועג אויף צוריק איז שוין דורכגעאַנגען אין אַן אַנדערער שטימונג. ס'האַט אַפּגעלאַזט די נייגיריקייט און די זוכעניש פון איינדרוקן ; ס'האַט זיך באַוויזן אַ נייגונג צו רוען און טיפּער איינצוזאַפּן און צו סעגרעגירן אין מח דאָס געזעענע, געהערטע, איבערגעלעבטע.

מיר האָבן איצט געהאַט אַ רייזע „קעגן שטראַם“ ד. ה. אַ לאַנגזאַמערע און מער רואיקע. דער עולם האָט שוין ווייניק וואָס גענאַסן פון ברעג, אפילו ווען מ'פלעגט זיך אַפּשטעלן. פּאַרן צוריקערן זיך צו דער אַרבעט האָט זיך גע־גלוסט אַפרוען.

גראד איצט האב איך געמוזט האבן אן עגמת־נפש.

אין איינעם פון זיי פארטן בין איך אראפגעגאנגען, באזוכט דעם פארט און... פארשפעטיקט די שיף. כ'האב זיך פשוט פארפלאנטערט צווישן די בריקלעך, שיפלעך, דורכגענג און ווען כ'האב דערקענט מיין שיף איז זי שוין געווען א פאר צענדליק מעטער פון ברעג. און דאָ בין איך געבליבן אן געלט און אן דאָקומענטן. די לאַגע מיינע איז געווען אַ שווערע. וווּ נעמט מען עפעס אַ לאַדקע, וואָס זאל אַניאָגן אַ שיף? זי וועט עס וועלפן?

נאָך עטלעכע שעה אַרומזוכן האָט מיך אַ פאַראַנטוואָרטלעכער פּאַרט־באַאַמ־טער אַריינגעזעצט אין אַ לאַסטשיף, וואָס איז געגאַנגען קיין קיעוו. די שיף איז געקראַכן ווי אַ טשערעפּאַכע און וואָלט בשום אופן נישט אַנגעיאָגט די „סטאַ־לינסקיאַ קאָנסטיטוציאַ“, ווען יענע האָט נישט אין פּלאַן אויף איין נאַכט זיך אַפּצושטעלן אין טריפּאַליע, שוין נישט ווייט פון קיעוו.

כ'האב זיך אַרומגעדרייט אויף דער לאַסטשיף ווי אַ צעדולטער. ס'האָט מיך גאַרנישט אינטערעסירט דאָ, נישט קיין עסן און נישט די קעלט. כ'האָב געציטערט אין איין העמד וואָס כ'האָב געהאַט אויף זיך, אָבער אַריינגיין אין אַ קאַבינע האָב איך נישט געוואָלט אויס מורא נישט צו פאַרזען מיין שיף.

נאָך אַ מעתְרלעך האָבן זיך גענומען ווייזן די אויבערשטע קאַבינעס און שפּעטער די גאַנצע שיף. דער קאַפיטאַן פון לאַסטשיף האָט זיך גענומען פאַר־שטענדיקן מיט מיין פּריעדריקן קאַפיטאַן. די שיפן האָבן זיך דערווייל דער־נעענטערט צו אַנאַדער און איידער מען האָט באַוויזן פאַרמעל איבערצוגעבן „די אבידה“ האָבן מיך מיינע טוריסטן אַריבערגעשלעפט איבער די באַריערעס.

כ'האב נאָך געהאַט גליק, וואָס מ'האָט מיך נישט אַראַפּגעלאָזט אין דניעפּר אריין.

אַ קבלת־פנים האָט מען מיר דאָ געמאַכט אַ פייערלעכע: מיט אַפּלאַדיס־מענטן, האַנטדרוקן, אויסרופן, שאלות, אימפּראַוויזירטע אַנעקדאָטן.

כ'האב ערשט איצט דערפילט, וויפּל פריינדשאפט ס'עמאַנירט פון אַזאַ קאַלעקטיוו „אויף רעדער“.

עס איז אויך קלאַר, אַז עקסקורסיע־טעג זיינען אַנדערע ווי אַרבעט־טעג. די אַריטמעטישע געזעצן האָבן דאָ נישט קיין אַנווענדונג. די צייט פון אַ טר־ריסט מעסט זיך נישט מיט שעהן און מינוטן נאָר מיט כוח פון איינדרוקן. אַ טוריסט וואַרפט פון זיך אראַפּ זיין שטענדיקע רוטינ־מאַסקע און איז גרייט צו ווערן „אַ ראַמאַנטיקער“... ד. ה. אויפריכטיק מיט זיך אַליין און נאָכגעבן אייגענע שוואַכקייטן. ער קוקט אַנדערש אויף אַלץ און ווערט דורך דעם אַזוי ווייט אַבסאַרברט, אַז ער פאַרגעסט וועגן „נאַרמאַלן“ לעבן און קערט זיך צו אים צוריק אַן אַפּגעפּרישטער.

פאַר ומיר זיינען די צוויי וואַכן געווען ווי אַ חלום אויף דער וואַר. איך האָב זיך דעמלט נישט פאַרגעשטעלט, אַז אין אַ יאָר אַרום וועל איך ווידער זיין פון יענער זייט גרענעץ צוזאַמען מיט הונדערטער טויזנטער אַנ־דערע יידן, וואָס האָבן געזוכט שוין פאַר דער פּאַשיסטישער מגפה.

11. נע ונד.

דאָנערשטיק, דעם 26טן יוני 1941 בין איך נאך געגאנגען צו דער אַרבעט. ס'איז שוין ביי אונדז אין ביוראָ קיינער נישט געווען פון די אַנגעשטעלטע. די שטאָט איז שוין געווען טיילווייז צעשטערט, נאך דעם מיטוואַכדיקן/לופט־אַנפאל. עס זיינען שוין געווען זייער פיל קרבנות. אַ באַמבע איז אריינגעפאלן אין אַ טראַנשיי, וואָס מענטשן האָבן אויסגעגראָבן אויף צו פארטיידיקן זיך און אַ סך זיינען דאָרט אומגעקומען, צווישן זיי פרוי בעקער, מיין שילערינס אַ מוטער. פון אַ באַמבע איז צעשטערט געוואָרן דער רעסטאָראַן פון קאַראָועס און ער מיט דער משפּחה זיינען אומגעקומען.

די דייטשן פלעגן וואַרפן בייטאָג צינדבאַמבעס און די שרפות האָבן גער־דויערט שעהן־לאַנג און געדינט ווי אַן אַריינטייר פאַר די נאַכט־אַנפאלן. באַמבארדירט האָבן די פּאָליסטן כמעט אויסשליסלעך די ציווילע באַפעל־קערונג, וואָס האָט געוווינט אין צענטער. דאָרט זיינען קיין מיליטערישע אַביעקטן נישט געווען.

מענטשן האָבן גענומען פאַרלאָזן דעם צענטער און זוכן אַ באַהעלטעניש אויף די פּעריפּעריעס. מיטוואַך און דאָנערשטיק האָבן זיך אין אונדזער דירה געפונען צענדליקער מענטשן, פליטים אין דער אייגענער שטאָט. דאָנערשטיק איז געפאלן אַ טאַניקע באַמבע אַ פּופציק מעטער פון אונ־דזער שטוב, אַ פאַר שריט פון יתומים־הויז.

אַ פּאָניק האָט באַהערשט אלעמען. מענטשן האָבן זיך אויסבאהאלטן אויפן בית־עולם, געלאָפן הינטערן שטאָט אין פאַרק, אין די סאַסענקעס, אַ דריי קילאָמעטער פון שטאָט און ווי די אויגן האָבן נאָר געטראָגן.

דער לערער שטיף, מיינס אַ שכן, האָט מיט דער פרוי, טאַכטער און צוויי אייניקלעך זיך געלאָזט צופוס אויף מזרח, שטופנדיק פאַר זיך אַ קינדער־ווע־געלע מיט אַ ביסל אַרעמקייט.

געווען אינסטיטוציעס, וואָס האָבן געהאט אין זייער רשות אויטאָמאָבילן און מיטגענומען מענטשן, וועלכע זיינען געווען אַנגעשטעלט ביי זיי. ביז מיט וואָך האָט מען נאָך געקאַנט אַפּפּאָרן מיט באַנען, הַגם ס'איז געווען שווער זיך אַריינצובאַקומען און געפערלעך צו פאַרן, מחמת די דייטשע לופט־אַנגריפן אויף פאַרנדיקע צוגן.

איך בין געזעסן אין ביוראָ, וואָס האָט זיך געפונען אין אַמאָליקן מאַגיס־טראַט, און געהאַט נאָך אינטערעסאַנטן. געווען דער דירעקטאָר פון דער פּו־

לישער שול אויף דער פארשטאט צעגעלניע קרוקאווסקי און מיט אים האבן מיר באטראכט דעם צוזאמענשטעל פון לערערס פארן קומענדיקן לערניאר. דער דאזיקער קרוקאווסקי איז מיט א גרופע פון עטלעכע צענדליק פוי לישע אינטעליגענץ געווען פון די ערשטע דייטשע קרבנות. ארום צוועלף בין איד ארויס פון ביורא זען, וואס ס'טוט זיך אין שטאט. מען הייפט קיין קארעץ. ס'פארשפרייטן זיך קלאנגען, אז דייטשע דעסאנטן האבן פארנומען זדאלבונאוו. די בהלה איז געווען גרויס נאך צוליב דעם, וואס מען האט געזען מיליטערישע טראנספארטן; זיך באוועגן אין דער ריכטונג פון קיעוו.

ס'האבן מיר אנגעכאפט עטלעכע באקאנטע און געפרעגט וואס איך האב ברעה צו טון. יעדער האט געמיינט, אז דער צווייטער ווייטט אפשר עפעס מער. איך האב געהאט צושרט ברעה צו בלייבן.

ווי איך גיי אזוי אין גאט באגעגן איך דעם לייטער פון שול'סעקטאר ביים געגנט-קאמיטעט פון דער פארטיי, סיטשעוואאי. מיר האבן זיך געקענט נאך פון אקטאבער 1939 בעת ער, אין אן אוניפארם פון א קאפיטאן, איז געקומען אין לאקאל פון דער וואל-קאמיטע צו דער נאציאנאלער פארזאמלונג, ווו איך בין געווען א מיטגליד. אין יענעם אונט האט זיך צווישן אונדז געפירט א מיי-נוגס-אויסטייש און אן אינפארמאטיווע קאנווערסאציע וועגן געשיכטע, פילאזאפיע, דיאלעקטיק. ער האט זיך געוונדערט פון וואנען מיר זיינען באקאנט נעמען ווי קאנט הענעל, מארקס. שפעטער פלעגן מיר זיך באגעגענען ביי פארשיידענע געלעגנהייטן און אפילו געווינט אין נישט-ווייטער שכנות. זיין פרוי האט געארבעט אין אן אוקראינישער שול, ווו איך פלעג אפט קומען.

איך האב געפרעגט דעם חבר סיטשעוואאי, ער זאל מיר זאגן וואס ס'קומט פאר און וואס כ'האב צו טון. ער האט מיר מיט א ציטערדיקער שטימע גע-ענטפערט: וואס עס קומט פאר זעסטו דאך, אן איבערפאל א פארברעכערישער, וואס קאסט שוין א סך קרבנות און ווער ווייסט וויפל ס'וועט נאך קאסטן. בנוגע דעם וואס צו טון, הייסט איך דיר בפירוש זיך עוואקואירן.

— און די משפחה מיינע? — פרעג איך.

— ס'איז שפעט צו טראכטן וועגן פארן. צו פוס אויב איר קענט איז גוט. און טאמער קאן די פאמיליע נישט פארן — פאר אליין. דיין פארבלייבן וועט זיי שאדן ברענגען. און מיר נויטיקן זיך אין מענטשן. ווו דו וועסט זיך געפינען וועסטו צונוך קומען.

כ'בין אהיימגעגאנגען און דערציילט וועגן דער באגעגעניש... און האלב פיר נאכמיטאג האט זיך אנגעהויבן דער גרויסער נערווד. נישט ווייט פון שטאט האב איך געטראפן דעם זייערמאכער וויינשטיין מיטן זון. דער זון איז געווען אלט א פאר און צוואנציק יאר. צו צוויי און צוואנציק האט ער באקומען א דאקטארט פון מאטעמאטיק. אין יאר 1939 איז ער געווארן מעטאדיסט פאר מאטעמאטיק אין אינסטיטוט צו פארפולקאמען זיך פון לערער. ס'איז אים גע-געבן געווארן א מעגלעכקייט צו פארן קיין מאסקווע, ווו דער אוניווערסיטעט האט אנערקענט זיין דיפלאם און אים פאררעכנט צו די קאנדידאטן פאר וויסנ-שאפטלעכער ארבעט. ס'איז פאר מיר געווען קלאר, אז דוד מוז ארויס פון

דאנען. נאך יארן האב איך זיך דערוואוסט, אז זיי זיינען צוריקגעקומען פון וועג און געטיילט דעם גורל פון אלע יידן.

דער וועג איז געווען געשטאפט. וואס ווייטער כ'בין געגאנגען אלץ מער האב איך געזען מענטשן. ס'זיינען געקומען אויך פליטים פון די דערבייאַר-קע שטעטלעך און דערפער. געווען ביי אונדז א כלי-זמר ווילקאמירסקי. ער האט געטראגן זיין ארבעט-ווארשטאט מיט זיך — דעם פידל.

ס'איז געווען אויסטערליש און עפעס רירנדיקס אין דער דאזיקער טראַג-גישער שעה ! ס'דענערווירן זיך מאמעס, וואס זייערע קינדער וויינען, ס'זשון מען די מאטארן פון פריינדלעכע עראפלאנען און אלע מאל לויפט מען זיך באהאלטן אין די קוסטעס, אין ראָוון, ס'פליען טראסירנדיקע קוילן פון מאַשי-נען-ביקסן און מענטשן פאלן טויטע — און דאָ א פידל.

די רעאליטעט פון לעבן !

דעם זעלבן אָוונט בין איך נאך אָנגעקומען קיין האַשטש.

אויפן וועג האט מיר איינער געוואלט פארקויפן אַ פאַר פערד פאַר שפאַט ביליג. אין מיין פאַרמעגן האב איך פאַרמאָגט דריי הונדערט רובל. אלץ איך בעריקע איז געבליבן פאַר דער משפּחה. מיין צופעליקער קאַמפאַניאָן אין וועג האט אַפילו יאָ געהאַט געלט צו קויפן די פערד, אָבער מיר האָבן ביידע גע-האַט תּמימותדיקע סּפקות : טאַמער זיינען דאָס קאַזיאַנע פערד און מען וועט אונדז כאַפן ?

ווען מען קוקט פון א פערספעקטיוו פון יארן און מען קאן די לאַגע פון יענער צייט זעט מען, אז די פערד וואָלטן אפּשר געווען געקאַנט לייזן די פראגע פון עוואקואירן די משפּחה און ממילא אליין אויך געראַטעוועט און איבערגעגעבן ווערן אין רשות פון דער מאַכט אַ פאַר צענדליק צי הונדערט קילאָמעטער ווייטער אויף מזרח. אָבער דער שכל קומט צו שפּעט.

אין האַשטש האב איך אָנגעטראַפן באַקאַנטע : די משפּחה גייפּמאַן, וואָס האָבן זיך נאך אין דער פרי אויסבאַהאַלטן ביי אונדז אין ראָוונע און זיינען אַוועק מיט דער איבערצייגונג, אז איך פאַרבלייב אין ראָוונע. די טאַכטער פון די גייפּמאַנס מיט איר מאַן זיינען אַוועק ווייטער און לעבן — די עלטערן זיינען געבליבן...

צו פוס האב איך זיך צומאַרגנס פאַרטאַג געלאָזט ווייטער גיין. דער שליאַך האט געפירט דורך קאַרעץ-נאַוואַגראד-זשיטאַמיר. בין זשיטאַמיר האב איך קיין טראַנספּאָרט נישט באַקומען : די אויטאָס, וועגענער זיינען געווען פול געפאַקט; די באַן-סטאַציעס זיינען געווען באַמבאַרדירט.

צווישן קאַרעץ און נאַוואַגראד האט מיך אָנגעיאָגט אַ וואָגן, איינגע-שפּאַנט אין אַ פאַר פערד, אויף וועלכן ס'זיינען געזעסן אַ פאַר פאַרשוין אין אַוויפאַרמען פון מיליציאַנערן.

זעענדיק מיך גיין איינעם אליין מיט אַ מאַנטל און פאַרטפּעל אין האַנט — מיין גאַנצער באַגאַזש — האָבן זיי זיך אפּגעשטעלט און מיך מיטגענו-מען מיט זיך.

אבער זייער שפראך איז מיר נישט געפעלן. די פיינדלעכע באציאונג צו דער ראטנמאכט, דאס אפשפאטן פון מענטשן, וואס אנטלויפן נישט וויסנדיק פאר וואס — דאס אלץ האט מיך ארויפגעפירט אויפן געדאנק, אז דאס זיינען די ווערסאנטן ספעציעל אונטערגעשיקטע, אז די אוניפארמען זיינען נאר קאמפליאזש און אז זיי פארנעמען זיך ריכטיק מיט שפיאנאזש.

כ'האב זיך קוים דערווארט אויף א צופאל, וואס דער וואגן האט זיך אפגעשטעלט און איך בין פטור געווארן פון דער דאזיקער „געזעלשאפט“.

די ווערסאנטן האבן זיך ארומגעדרייט דעמלט פארשיידענע, זיי זיינען געווען אומעטום. עס פלעגן פאר דער מלחמה טיילמאל פארשווינדן ווערן מענטשן, דערהויפט אוקראינער און שפעטער האט זיך ארויסגעוויזן, אז זיי זיינען געווען גרויסע שישקעס ביים דייטש.

געווען איז אין ראווניע א פוילישע פאלקסשול אין אמאליקן הויז פון „תרבות“ נר. 3 אויף דער וואליע, וואס האט געהערט, דוכט מיר, צו הערש העלער דעם כראניקער פון ראווניע און איר אנגעזעענעם בירגער. אגב, וועגן אים פלעגט מען דערציילן, אז ער האט אנגעקלאגט די צארישע רעגירונג פאר דורכפירן א באן אין מיטן שטאט. אין שטערן דורך דעם די נארמאלע צירקולאציע.

דער דירעקטאר פון דער פוילישער פאלקשול איז געווען א פאלאגני-זירטער אוקראינער זינטשענקא.

איין ומאל קומט ער צו מיר א פארוויינטער און בעט כ'זאל ראטעווען זיין זון, מען האט אים ארעסטירט אומשולדיק, דער פאטער האט געשוויירן ביי אליץ הייליקע, אז אין שטוב הערט דער זון נישט קיין ווארט פאליטיק און ער האט זיך קיין מאל מיט דעם נישט פארגומען. אויף וויפל דער זון איז געווען פארמישט אין פאליטיק — ווייס איך נישט, אבער וועגן פאטערס אפאליטישקייט האט מען זיך געקאנט איבערצייגן, נאך דער אקופירונג פון שטאט. זינטשענקא איז געווארן רעדאקטאר פון א צייטונג, וואס איז דער-שינען אין ראווניע אונטער דער אפטרופסות פון געשטאפא.

אין זשיטאמיר האב איך זיך ערשט אויפגעזעצט אויפן באן, וואס איז געפארן קיין פאסטאוו, און פון דאנען גענומען דעם צוג קיין בעלאיא צערקאוו.

עס וואלט מיר אויסגעזען מאדנע און כ'וואלט זיך קיין מאל דאס נישט געקאנט מוחל זיין פארבייצופארן נישט ווייט פון ארט, ווו ס'האט געווינט דער מאמעס אייניקל באריא מיט זיין מוטער זאיען.

דאס ערשטע, וואס כ'האב געטון איז געווען זיך גיין מעלדן אין ווא-ינקאמאט (קאמיסאריאט פאר מיליטערישע ענינים) און דאס צווייטע — זיך אויסבאדן.

די שטאט איז שוין געווען פול מיט לאזארעטן. הגם דא האט מען נאך נישט געווארפן קיין באמבעס און קיינער האט וועגן עוואקואציע נישט גע-רעדט, אבער די קריגסשטימונג האט זיך געפילט. אין יעדער שטוב איז געווען ווער מאביליזירט : א מאן, א זון, א ברודער, פרויען, וואס האבן נישט

געארבעט זיינען פרייוויליק געגאנגען העלפן אין די שפיטעלער, פארנעמען זיך מיט עוואקואירטע אד"גל.

צום ערשטן מאל זייט דעם 22-טן יוני האב איך זיך אוועקגעלייגט שלאפן אין אַ בעט. דאָס איז געווען דער 1-טער יולי. אָפּגערוט אַ נאַכט האָב איך זיך גאַנץ פּרי געגרייט אָפּצופאַרן קיין קיעוו.

נישט לייכט איז געווען זיך אריינצובאַקומען אין אַ צוג. קיין רעגולערער פאַרקער איז שוין נישט געווען. די מיליטערישע טראַנספּאָרטן אויף מערב און די סאַניטאַרע צוגן פון מערב האָבן אַריינגעבראַכט אַ צעמישונג אין באַרמאַלן פאַרקער. די פאַרבייפאַרנדיקע עשעלאָנען און לאַסטצוגן האָבן אין אַ געוויסער מאָס פאַרלייכטערט די לאָגע. פאַרשטייענדיק די באַדינגונגען האָבן די סטאַציע און וואַקזאַל-שעפּן אַליין געראַטן די פּאַסאַזשירן זיך אַרויפצוכאַפּן אויף די טראַנספּאָרטן. זיי זיינען אויך געווען פאַראינטערעסירט, צוליב זיכערקייט-צוועקן, אַז קיין גרויסע מאַסן וואַרטנדיקע מענטשן זאָלן זיך נישט אַנזאַמלען אויף איין אָרט. אַדאַנק דער אַט עלאַסטישקייט און הוי-מאַניזם פון די פאַראַנטוואַרטלעכע פאַרן טראַנספּאָרט האָב איך באַוויזן דעם זעלבן טאָג נאָך אַנצוקומען קיין קיעוו.

ס'האָט זיך געפירט אין מלחמה־צייט, אז יעדער מאנספארשויגן איז זיך מחויב צו מעלדן אין וואַיענקאָמאט אויב ער פארבלייבט אין געגעבענעם אָרט מער ווי פיר און צוואַנציק שעה.

איך בין געווען גרייט צו פארבלייבן דאָ און בכלל זיך נישט דערווייטערן פון מיינע מקומות. ס'איז מיר געקומען אויפן געדאנק, מיט וואָס פאר אַ נייגיר כ'האָב באַטראַכט קיעוו מיט אַ יאָר צוריק, ווי שטאַרק ס'האָט זיך מיר דעמאָלט געגלוסט צו פארלענגערן די „פּוטיאָוקע“ און ווי פּריש ס'זיינען געווען די איינ־דרוקן פון געזעענעם. נישט געווען קיין זאך זי זאָל נישט האָבן אַרויסגערופן אַ פּאַרוונדערונג: אַ ניי הויז, אַ שיינע אַלייע, פּריילעכע קינדער־פּנימלעך, ליכט־סיגנאַלן אויף די גאַסן, דער ריטעם פון דער שטאָט און די שטילקייט פון אירע גרינע ווינקעלעך.

קיעוו האָט געביטן דעם אויסזען און איך האָב אַנדערש געקוקט. דער ברעג פון דניעפּר, די וואַקזאַלן זיינען געווען אַנגעפּראַפט מיט מענטשן, וואָס האָבן געהאַלטן אין עוואַקואירן זיך. מען האָט נישט געקאָנט וויסן, ווי לאַנג מען וועט דארפן ווארטן. ס'האָט איבער משפּחות געהאַנגען דער כסדרדיקער פּחד פון פּאַרלירן זיך אין מאַמענט, ווען דער צוג אָדער דער דאַמפּער וועט אָנ־קומען. אָבער אויך זיצן אויף אַן אָרט האָט מען נישט געקאָנט, ווייל דער הונגער האָט זיך נישט גערעכנט מיט קריגצייט און די קינדערלעך האָבן געהאַט טענות צו די עלטערן. היות ווי די צאָל פּליטים איז געווען אַ גרויסע, האָבן זיך אין די מאַגאַזינען געשאפן רייען נאָך פּראָדוקטן.

פּול מיט פּליטים זיינען געווען אויך אַנדערע ערטער: סקווערן פּאַר צענ־טראַלע אינסטיטוציעס, פּאַרקן און הויפּטזעכלעך דער ריזיקער באַטאַנישער גאַרטן. אזוי ווי מ'וואָלט זיך אָפּגערעדט פּאַראויסן איז דער גאַרטן געוואָרן אַ פּליטים־בירושע. דאָ האָבן זיך צוריקגעפונען צעשיידענע, דאָ האָט מען גע־הערט לעצטע נייעס וועגן פּאַרלאָזענע שטעט און שטעטלעך און דאָ איז אויך געווען די לאַבאָראַטאָריע פון פּאַלשע קלאַנגען.

כאַטש ס'איז געווען אַ הייסער זומערטאָג האָט מען געזען זיך שלענגלען רויכן פון די קויענס און דער ווינט האָט פּונאַנדערגעבלאָזן פּאַראשטע בלע־טער פון געוויסע ארכיוון, וואָס מען האָט נישט עוואַקואירט און אויך נישט געוואָלט איבערלאָזן פאר די דייטשן.

מיינע באַקאַנטע פון פּאַראיאַרן האָבן איך אַנגעטראָפּן אין לעצטן מאַמענט פאר זייער עוואַקואציע מיטן דניעפּר. אַנגעגאַנגען אין אַ ויכוח צווישן מאַן און

ווייב, צי וואלט נישט געווען בעסער מיט אן אויטאָ אָדער באַן. יעדער איינער האָט געהאַט זיינע אַרגומענטן.

— בעסער צו פֿאַרן מיטן באַן, ווי מיט אַ שיף. די דייטשן האָבן שוין גע-וואָרפן באַמבעס אויף פֿאַרשיידענע בריקן. זיי ווילן צושפּאַרן די אַרמיי צום דניעפּר און אוממעגלעך מאַכן איר דעם ריקצוג.

— האָסט נישט געהערט וועגן באַמבעס אין וויכטיקע באַן־קנופּנס ווי למשל דאַרניצאַ?

דעצידירט האָט די פֿאַקטישע מעגלעכקייט צו באַקומען אַ טראַנס־פֿאַרט־מיטל און אלע דיסקוסיעס זיינען געווען אַ מין פֿאַרזיכערן זיך אַ פּאַטענט אויף שכל אין פּאַל ווען דער צווייטער צד וועט האָבן אַ דורכפּאַל. „אַהאַ, כִּ׳האַב געזאַגט — סטראַטעגיע“.

אַבער אין דער אמתן האָט מען זיך געמוזט אַריענטירן לויט די מינוטן. אלע וויילע איז געווען אַן אנדערער קלאַנג און אַן אנדערע שטימונג.

אין וואַיענקאַמאַט האָט מען מיך פֿאַרשריבן אַבער נישט פֿאַרהאַלטן. אַ שלעכטער סימן געווען. דאָס האָט געהייסן, אַז מען קלייבט זיך נישט דאָ צו מאַביליזירן, נאָר מען שיקט אַפּ אלעמען אויף מער זיכערע פּונקטן.

אין דעם מאַמענט האָב איך נישט געוויסט וועגן דער פֿאַראַרדענונג צו באַ־פּרייען פּון דער אַרמיי אלע „זאַפּאַדניקעס“. (אַפּשטאַמיקע פּון מערבֿ־אַוקראַינע און מערבֿ־ווייטרוסלאַנד).

באַפּרייט פּון מיליטער בין איך געגאַנגען אין פֿאַלקס־קאַמיסאַריאַט פֿאַר בילדונג. ערשטנס האָב איך געהאַלטן פֿאַר מיין חוב איבערצוגעבן אַפיציעל וועגן מצב אין ראַוונע און צווייטנס האָב איך געוואַלט, ווי אַן אַנגעשטעלטער פּון געגעבענעם קאַמיסאַריאַט באַקומען ווייטערדיקע אויפּטראַגן.

פּון די ענטפּערס האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז אין קיעוו האָב איך נישט וואָס צו טון. קיינער האָט נישט געזאַגט איך זאָל בלייבן און קיינער האָט מיך נישט געהייסן פֿאַרן. ס׳איז אַבער געווען צו פֿאַרשטיין, אַז אין אזאַ טומל און דערצו נאָך אין דער צייט פּון די שול־פּעריעס וועל איך קיין אַרבעט נישט קריגן.

אין די קאַרידאָרן פּון מיניסטעריום האָב איך געטראַפּן די פּרוי פּון מאַיאָר. זי האָט זיך געגרייט ווייטער צו פֿאַרן. כִּ׳האַב איר דערציילט, אַז נישט ווייט פּון קאַרעץ האָב איך געטראַפּן איר מאַן גריגאָרי פּאַוולאַוויטש און אנדערע חברים טון דער אַרבעט. עצות בעטן האָב איך געהאַלטן פֿאַר נישט נוצלעך.

מיט אַ שווער געמיט האָב איך זיך געלאָזט גיין ווייטער. דער וועג האָט מיך געפירט קיין בראַוואַרי. מיטן באַן פֿאַרן פּון קיעוו זאָב איך נישט געוואַלט מחמת סכּנה פּון באַמבאַרדירונג און שווערקייט צו באַקומען אַ פּלאַץ. אויף אַ קלענערער סטאַציע האָב איך גערעכנט גיכער צו כאַפּן אַן עשעלאָן.

די דערפּער האָבן מיך אַ ביסל באַרוואַיקט. נישט געווען דאָרט אַזוי טומל־זיך, ווי אין די שטעט. מיט לאַנגזאַמע טריט האָב איך געשפּאַנט פּון איין ישוב צום צווייטן. אין די דאַרפישע הייזער איז מעגלעך געווען צו באַקומען אַ שטיקל ברויט, אַ גלאַז וואַסער. כִּ׳האַב זיך גאַנץ אַפּט אַנגעטראַפּן אויף פּויערים, וואָס האָבן מיר פֿאַרגעלייגט מילך אַנשטאַט וואַסער און קיין געלט נישט געוואַלט

נעמען. די דערפער זיינען געווען אויסגעליידיקט פון מענער. צומיינסטן האָבן זיך געוויזן אַלטע לייט, פרויען און קינדער. ס'האָבן זיך ארומגעדרייט פערצן פופצן יאָריקע קינדער מיט בענדער אויף די אַרעמס : פרייוויליקע מיליץ, „לופט־ און כעמישע־ פאַרטיידיקונג־גרופעס“ (פּוּכ־אַ) אאָװ.

אין איין דאָרף האָט מיט מיר פאסירט אזא פאל. כ'האָב געפרעגט א יינגל דעם וועג אין א צווייט דאָרף. גאנץ העפלעך האָט ער מיר געענטפערט, אז ער וועט מיר ווייזן. איך גיי אים נאָך, רייך מיט אים וועגן שול, לימודים און ער ענטפערט מיר רואיק אויף אלץ. צום סוף קומען מיר צו צו א שטוב און ער זאָגט מיר כ'זאָל צווארטן. אין א סעקונדע ארום קומט ארויס א מיליציאָנער און פארלאנגט מיינע דאָקומענטן. כ'האָב זיך לכתחילה פארווונדערט און גע־וויזן אלע מיינע פאפירן.

שפעטער האָט מיך דער מיליציאָנער געפרעגט, וווּ כ'האָב גענומען מיינ מאנטל. כ'האָב א קוק געגעבן אויפן מאנטל און אלץ פארשטאנען. אויף דער פאָדשעווקע פון מאָנטל איז געווען אַ פאַבריק־צעטל מיטן נאָמען פון דער פירמע „דזע דזשענטלמען“. ווען דער יונגער „פּוּכ־אַאיסט“ האָט דערזען אַן אויפ־שריפט אין א פרעמדער שפראך האָט ער מיך באלד גענומען חושד זיין צי איך בין נישט קיין דיווערסאָנט. נישט וועלנדיק זיך אָבער פאַרראַטן האָט ער מיט מיר זייער העפלעך געשמועסט און מיך געבראכט צו פירן צו... דער מיליץ.

איך האָב אויפגעקלערט, אַז דעם מאָנטל האָב איך געקויפט נאָך אין פּוילן און מיט גוטע ווונטשן פון מיליציאָנערן זיך געלאָזט ווייטער. כ'בין אָבער גע־וואָרן פאַרוויכטיקער און געטראָגן דעם מאָנטל מיטן פנים אַרויף.

אין בראַוואַרי האָב איך געכאפט א וואַגאָן פון קוילן און זיך אוועקגעלייגט רוען. ס'איז אָבער נישט באשערט געווען צו האָבן א הנאה. א גאָס רעגן האָט זיך געלאָזט פון הימל און מיך דורכגעווייקט. דערצו נאָך האָט א ווינט גע־שאַטן שטיקלעך קוילן אין פנים אַריין. און דאָ איז נישטאָ וווּ זיך צו באַר האלטן. דער צוג לויפט און פון דער פלאטפאָרמע אריבערגיין אין א געדעקטן וואַגאָן איז אוממעגלעך. ערשט אין גיעזשין, דער שטאָט פון גאַנאַל, האָט זיך דער צוג אָפגעשטעלט און פוטש־נאס מיט א פנים פון א קוימען־קערער בין איך אַריבער אין אַ געדעקטן וואַגאָן און אַזוי שוין פאַרפאַרן בין קאַנאַטאַפּ.

וווּהיזן פאַרט מען ווייטער ? וואָס פאר א פלאַן האָב איך ? וועמען זאָל איך פרעגן ? כ'האָב נאָך געהאט געהערט אין קיעוו, אז מענטשן פאַרן קיין טאַש־קענט. פארוואָס גראַד טאַשקענט ? עס נעמט זיך ביי די „זאַפאָדניקעס“ פון א ליטעראַרישער סוגעסטיע. געווען א מאָל א זייער פאַפולער בוך פון א. גיע־ויעראָוו : „טאַשקענט די שטאָט פון ברויט“. וווּהיזן זאָל מען פאַרן אין אן עת־צרה ? דאָרט וווּ ס'איז פאראן וואָס צו עסן..

מיינ געדאַנקען גאַנג איז געווען אַן אַנדערער : זיין וואָס נעענטער צו ראַוונאַ. עס מוז זיך דאָך אָפּשטעלן דער מאַרש פון די דייטשן און אָנהייבן אַן אָפּענסיווע. איז גלייכער צו זיין נישט ווייט און באלד קאַנען צוריקפאַרן. דעמלט האָב איך נישט געטראַכט, אז די ידיעה וועגן באַפרייען ראַוונע וועט מיך טרעפן א פיר הונדערט קילאָמעטער פון מאַסקווע.

אין קאָנאָטאָפּ האָב איך נישט געוואָלט אויפבויען מייע געצעלטן. ס'איז מיר אויסגעקומען, אז דאָ אין פּראָווינץ וועל איך קיין ארבעט נישט קריגן און כ'וועל די נייעס פון פּראָנט נישט הערן.

לאנג צו טראכטן איז נישט געווען וואָס. נישט פון מיר איז אָפהענגיק ווהיזן ס'פּאַרט דער נאָענטסטער צוג און אויב דו האָסט מזל און קריגסט זיך אין אים אריין — איז פרעג נישט, ביז וואנען ער וועט דיך פירן.

געפירט האָט ער ביז ביעלגאָראָד. די שטאָט איז נישט ווייט פון כאָר'קאָוו, געהערט אָבער אדמיניסטראַטיוו צו דער רוסישער פעדעראַציע, קורסקער געגנט. פון דאנען האָט א בלאָז געטון מיט הינטערלאנד. ווי נאָר מיר זיינען אָנגעקומען אויפן וואָקזאַל, האָבן אונדז באגעגנט פרויען פון הילפס־קאָמיטעט פאר עוואַקואַירטע און מכבד געווען מיט ברויט און הייטער זופ. אויב דאָ ווערט געזאָרגט פאר מענטשן פון דער פרעמד, איז א סימן, האָב איך געטראכט, אז די אַרטיקע פירן נאָר א נאָרמאַל לעבן. פארוואָסזשע זאָל איך טאקע נישט בלייבן דאָ ?

בפרט, אז פליטים, וואָס זיינען שוין געווען אין שטאָט האָבן דערציילט, אז אויך דאָרט מערקט זיך א זאָרג פאר די עוואַקואַירטע. פאראן א סטאַלאַווקע, ווו זיי עסן און א פּראָוויזאָרישער לאַקאַל אויף צו נעכטיקן. וואָס דארף מען זיין מער ? דער עיקר איז שטענדיק דער ערשטער מאַמענט, דער ערשטער קאָנטאַקט מיט מענטשן. אז מען קומט איבער דעם ערשטן פעריאָד, איז לייכט דערווייל צו זוכן ארבעט. דו ביסט נישט פארצווייפלט, אויב מען זאָגט דיר אויף איין אַרט אָפּ. האָסט צייט צו זוכן א צווייט.

קיין גרויסן חשק צו וואנדערן אָן א ציל האָב איך נישט געהאט. דערצו איז צוגעקומען נאָך א געדאנק : וואָס ס'וועלן טון אנדערע סאָויעטישע בירגער, וועל אויך איד טון. כ'האָב אויך געטראָפן דאָ באקאנטע פון ראָוונע : דעם אויגן־זאַקטאַר שאפיר און די משפּחה מאַרמאַר. שאפיר האָט שוין געאַרבעט אין אַ פּאָליקליניק און מאַרמאַר איז געווען אינזשיניער אין א קעסל־זאוואָד. אלץ זאָט גערעדט דערפאַר, כ'זאָל וועלן פארבלייבן אין ביעלגאָראָד. און איך בין פארבליבן.

13. אל'עקסאנדרא סעמיאָנאָוואַ

ס'זיינען פאראן מענטשן, וואָס טיילן זיך מיט גאַרנישט אויס פון זייער ארום. נישט קיין פאָסטן, נישט קיין געזעלשאפטלעכע טעטיקייט, נישט זייער אויסערלעכער אויסזען פארמאָגט אין זיך עפעס מארקאנטס. אין גאס לייגסטו אויף אזא מענטשן נישט קיין אכט, זיין אַנטון איז גרוי, ווי ס'פירט זיך אין גע-געבענעם מיליע.

אייע פון אַזעלכע מענטשן איז געווען, און אפשר איז זי נאָך פאַראַן, אל'עקסאנדרא סעמיאָנאָוואַ ליניק, וואָס האָט אין יאָר 1941 געווינט אויף לענין-גאס נומער 4 און נאָך דער מלחמה, אויף נאַראַדנאַיאַ 61.

נאָך צוויי טעג פאַרברענגען אין קלוב פון די אַנגעשטעלטע אין שטאָ-טישע אינסטיטוציעס, ווו ס'האָט זיך געפונען דער מקום-מקלט פון די פליטים, האָב איך באַשלאָסן צו זוכן אַ דירה, ד. ה. אַן אַרט אויף איבערצונעכטיקן. ביי טאָג איז מען ארומגעגאנגען זוכן ארבעט, זיך טרעפן מיט מענטשן און הויפט-זעכלעך ווארטן אויפן וואַקזאַל. דאָ האָט מען שטענדיק געקאָנט באגעגענען א באקאנטן פון דעם אַדער יענעם לעבנס-פּעריאָד.

דאָ איז מיר אויסגעקומען צו פאַראייניקן א משפּחה. געשען איז עס אזוי. איין מאָל באגעגן איך די פרוי פון א מיטלשול-דירעקטאָר אין ראָוונע, ברייט-ווא. זיצן מיט דריי קינדערלעך אין ווארטעזאַל פון וואַקזאַל. איך פרעג, וואָס ס'איז געשען. דערציילט זי מיר אַ מעשה, ווי אזוי זי האָט פאַרלוירן דעם מאָן בשעת אַ סוכמאַכע.

דריי טעג איז זי אַפּגעזעסן און צום סוף אַפּגעפאַרן ווייטער און מיר איך בערגעלאָזט אן אדרעס וווּהין זי וויל זיך דערשלאָגן.

אומגעפער אַ וואָך שפּעטער טרעף איך בריטווען א פאַרצווייפּלטן. ער דער-ציילט די זעלבע מעשה און איז אויסער זיך פון צרות. כ'האָב אים באלד געגעבן דער פרויס אדרעס. אין יאָר 1945 האָב איך זיי געטראָפן אלע אין ראָוונע.

א דירה האָב איך געזוכט נאָענט פון באָן און טאקע געפונען אדאנק א קאסירערין פון דער סטאנציע. זייענדיק דאָרט אזא אַפּטער גאסט האָב איך אמאָל זיך באקענט מיט איר און גערעדט וועגן זאכן, וואָס האָבן דעמלט אלעמען איי-טערעסירט : מלחמה, פליטים, מערב-אוקראינע. מען האָט שוין דעמלט געוויסט וועגן שפיאנאזש און דיווערסיע מצד גרופעס פון דער דאָרטיקער באפעלקער-זונג, וואָס האָט געלייגט האַפּענונג אויף היטלערן, אז ער וועט אויפשטעלן א „סאָמאַטינאַ אוקראינאַ“ מיט קאנאוואלעצן צי באנדערא בראש. זי האָט זיך באצויגן צו מיר מיט א סך מיטלייד און צוגעזאָגט צו געשינען א דירה.

זי האט געהאלטן וואָרט.

ביי א צווייטער באַגעגעניש האָט זי מיר געזאָגט, אז אירס א חברטע, ווער מענס דריי זין און איידעם געפינען זיך אויפן פראַנט, איז גרייט, אויפן סמך פון איר רעקאָמענדאציע, מיך אַרײַנצולאָזן צו זיך ווײַנען.

דאָס איז געווען אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ.

איר מאַן ספירידאַן סעמיאַנאָוויטש פון אַ יאָר זעכציק אָדער מער, איז געווען אַן אַנגעשטעלטער אין א טאַבאַק־פאַבריק, די טאַכטער האָט געאַרבעט נישט ווייט פון סומע ווי אַ כעמיקערין אין אַ צוקער־זאַוואַד. אין שטוב האָט זיך געכאַוועט אַן אייניקל, וועמענס פאַטער איז געווען אין דער אַרמיי און די מוטער האָט געאַרבעט אין אַ קאַלכאַז.

די דירה איז באַשטאַנען פון אַ קוך, אַן אַלקער, אַ קליין צימערל און אַ גרויסן צימער.

ווען איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, האָט זי מיר באַלד אָפּגעטראָטן דעם גרויסן צימער און זיי זאַלבעדריט האָבן זיך איבערגעטראָגן אין אַלקער. מיין פראַטעסט האָט נישט געהאַלפן.

מיט באַדויערן האָט זי באַטראַכט מיין „באַגאַזש“ און מיר צוגעגרייט אַ בעט מיט קישנס, קאַלדדעס, ליילעכער, אַזוי ווי כװאַלט געווען אַ זייער אַנ־געלייגטער גאַסט.

די מעבלירונג פון שטוב איז געווען אַ פשוטע, אַן אַלטפּרענקישע. אַ קאַ מאַד האָט פאַרנומען אַ פּערטל צימער. אויפן קאַמאַד האָבן מיך פאַראינטערע־סירט די ביכלעך. געווען דאַרט שאַפונגען פון פעט, אַ באַנד טאַלסטאַי און אַ דיקער בוך אין אַ פראַכט־איינבאַנד, וואָס איז שוין אַלט געווען אַ יאָר פּופציק אָדער מער און אַריבער בירושה פון די עלטערן : ביידע טעסטאַמענטן. לויט דעם אופן פון אַפּשטויבן דעם בוך, פון אַוועקלייגן אים און אַנדערע דיסקרע־טע, נישט אויסדריקבאַרע סימנים האָב איך פאַרשטאַנען, אַז אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ איז אַ גלויביקע.

אין דעם האָט זי זיך מיר טאַקע מודה געווען און זיך באַקלאַגט, אַז אירע קינדער זיינען פּולשטענדיקע בעזבאַזשניקעס (אַטעאיסטן).

ס'איז מיר נאָר איבערגעבליבן זי צו טרייסטן, אַז זי איז נישט די איינציקע און אַז מיין מאַמע פּלעגט זיך ביי מיר בעטן :

— כ'פאַרשטיי, יעדן טאַג קאַנסטו נישט דאַווענען, שבת האַסטו אויף עפעס א תירוץ, אַבער איין מאַל אין יאָר יום כיפור ? אפילו די גרעסטע אפיקורסים — דאָ פּלעגט קומען אַ צעטל פון „דייטשן“ ד. ה. אינטעליגענטע גבירים — גייען דאָן אויך אין טעמפל איין מאַל אין יאָר.

כה'תאָב דערציילט אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ, אַז מיין מאַמען איז נמאָס געוואָרן מיר צו דערמאַנען, ווייל נאָך דעם, ווי זי פּלעגט דערמאַנען, אַז „די אפיקורסים גייען דאַווענען“ האָב איך געוויינטלעך צוגעגעבן :

— נישט נאָר זיי גייען, נאָר זיי קומען אַפילו צו פאַרן צו „כל־נדרים“, מיט אויטאָס, אַזוי אילן זיי זיך צום רבּונו של עולם אויסנאַרן אַ קאַנצעסיע אים אַפּצונאַרן אַ גאַנץ יאָר.

אלעקסאנדרא סעמיאָנאָוואַ פלעגט לאַכן פון אַזעלכע אַנעקדאָטן. איר רעליגיאָזיטעט איז געווען אַ טיף איינגעוואַרצלטע אָבער אַ טאַלעראַנטע און נישט פּאַנאַטישע. זי איז געווען רעליגיעז פאַר זיך פונקט ווי אַנדערע זיינען וועגעטאַריאַנער, ספּיריטיסטן, מעלאַמאַנען אא"וו.

זי האָט אידענטיפּיצירט רעליגיע מיט עטיק און מאַראַל און אין דעם פּרט איז זי געווען אַ באַמת זעלטענער מענטש.

שוין איר איידל באַנעמען האָט אַרויסגערופן דרײַ־אַרץ. זי האָט מיך אָפט איינגעלאָדן צו אַ גלאַז טיי אָדער צו אַ מאַלצייט, וויסנדיק אָדער פּילנדיק אַז מיין איינזאַמקייט קאָן געמילדערט ווערן דורך אַ משפּחה־סביבה. איך פלעג אויסמיידן צו זיין אין שטוב בעת זיי פלעגן עסן, כדי נישט אַוועקצושטעלן זיי אין אַ לאַגע פון מיוזן מיך איינלאָדן צום טיש.

אַלעקסאַנדראַ סעמיאָנאָוואַ פלעגט אָבער געפינען תּירוצים מיך צו צוויי־גען אַנצונעמען אַן איינלאָדונג. אַ מאַל איז דאָס געווען דער באַזוך פון איר טאַכטער נילאַ, אַמאָל האָט מ'ען איר געבראַכט גוטע זאַכן פון קאַלכאַז, אַ דריט מאַל קומט צו איר איר חבּרטע די קאַסירערין פון וואַקזאַל און אַזוי ווייטער. כּוועל נישט זאָגן, אַז ס'איז מיר נישט געווען ליב אַזאַ באַציאָנונג. איך האָב זיך שנעל צוגעבונדן און דער משפּחה און ווען כ'האַב אפּילו געאַרבעט אין סטאַרי גאַרד, פּינף קילאָמעטער פון ביעלאַגאָראַד פלעג איך כמעט יעדן טאָג קומען זיי באַזוכן.

אַ כאַראַקטעריסטישער שטריך צו אַלעקסאַנדראַ סעמיאָנאָוואַס באַציאָנונג צו מענטשן און מיטלייד צו זייער גורל איז דער פּאַל מיט דער משפּחה קאַטשקאַ.

אין קלוב, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ האַטעל, האָבן מיר באַ־קאַנטע פאַרגעשטעלט אַ פּרוי פון ראָוונע. איך האָב זי נישט געקענט פון פּריער. דאָס איז געווען די פּרוי פון מאַטל קאַטשקאַ מיט וועלכער ער האָט חתונה גע־האַט אין וואַרשע. דערהערט דעם נאָמען קאַטשקאַ זאָג איך איר, אַז כ'האַב באַ־גענגט מאַטלען נאָך אין קאַרעץ. ער איז דאָרט געווען מיט די עלטערן. זיי (די עלטערן) האָבן באַשלאָסן ווייטער נישט צו גיין און אַזוי אַרום האָט ער זיך געקליבן איינער אַליין אין ווייטערדיקן וועג.

זי האָט זיך דערפּרייט מיט דער ידינה. זי האָט זיך עוואַקואירט מיט אירס אָן אינסטיטוציע און כ'דערמאָן זיך נישט גענוי ווי אַזוי זי האָט זיך צעשיידט פון מאַן. דע עיקר — זי איז געבליבן אַליין.

ווי נאָר כ'האַב דערציילט די מעשה זאָגט מיר באַלד אַלעקסאַנדראַ סעמיאַ־נאָוואַ כּוואַל די פּרוי ברענגען צו פּירן אַ היים. זי וועט שוין פאַר איר געפינען אַן אַרט. קלאַר, אַז מיין בעט האָט זי איצט פאַרנומען און איך בין אַריבער אויפן דיל, וווּ ס'איז געווען אויך גאַנץ ווייך אויסגעבעט.

אין אַ געוויסן טאָג קלייב איך זיך צו פאַרן קיין כאַרקאָוו זען און הערן וואָס ס'טוט זיך אויף דער וועלט. אין כאַרקאָוו האָט אויך געווינט זאָיעס שוועס־טער זינאַאידאַ איוואָנאָוואַ, פאַרהייראַט מיט אַן אינזשיניער פון טראַקטאָרן־זאַ־וואַד גרוויש. דאָס פאַרן איז נישט געווען אַזוי פשוט. קיין כאַרקאָוו האָט מען

נישט צריינגעלאזט אן א דערלויבעניש. אין קאזאטישא האָט מען געמוזט שטעמער פלען די בילעטן. איבערגעקומען אַלץ אין אַ מזלדיקער שעה בין איך אריינגעטארן אין כאַרקאָוו.

הגם די שטאַט איז שייך, ממש פאַרכאַפנדיק, איז מיר אָבער פון יענער צייט גאַרנישט נישט געבליבן קיין איינדרוקן. כ'האַב געזוכט מענטשן, גע'טראָפן שוין זאיען מיטן קינד ביי דער שוועסטער. פונקט דעם טאָג איז זי אַוועק גראָבן טראַנשייען צוזאַמען מיט טויזנטער אנדערע פרויען. די שולן זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אָדער אין שפיטעלער פאַר פאַר-וונדעטע אָדער אין לאַגערס פאַר עוואַקואירטע.

אין איינעם פון די דאָזיקע לאַגערס האָב איך באַגעגנט... מאַטל קאַטשאַ. די ערשטע פראַגע, וואָס מענטשן האָבן אין יענער צייט געשטעלט איי'נער דעם צווייטן איז געווען: צי האַסטו באַגעגנט מיין פרוי, קינד, עלטערן, פריינט אא"וו.

ווי איבערראַשט איז געווען מאַטל, ווען כ'האַב אים געזאָגט, אַז זיין פרוי געפינט זיך זעכציק קילאָמעטער פון דאַנען און איז פאַרזאָרגט דורך אַ רו'סישער פרוי מיט אַ דאך איבערן קאַפּ.

צו זיין פרייד איז קיין גרענעץ נישט געווען. מיט אומגעדולד האָט ער שוין געוואָרט, מיר זאָלן צוריקפאַרן קיין ביַעלאָגראַד.

מער ווי דאָס אָפגעפונענע פאַרפאַלק האָט זיך געפרייט די פרוי ליבניק. זי האָט נישט געוויסט ווי אזוי אויפצונעמען מאַטלען. ס'איז אפילו נישט גע'שטאַנען די פראַגע, ווו ער זאָל גיין וווינען. ס'איז געווען זעלבסטפאַרשטענד'לעך, אַז מיר וועלן שוין זאָלבעדריט וווינען אין צימער. אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ וואַלט זיך וואַרשיינלעך פונקט אזוי געפרייט ווען איר איידעם קומט צוריק פון דער מלחמה און באַגעגנט זיך מיט נילען.

דעמלט האָב איך ערשט אָנגעהויבן זיך בעסער צוצוקוקן צו איר און אויסגעפונען ענלעכקייטן, פאַרשיידענע ענלעכקייטן אין אויסזען, אין באַנעמען, אין די באַוועגונגען און אופן רעדן פון אונדזער באַלעבאַסטע. כ'האַב אנט'דעקט, אַז זי קעמט זיך ווי מיין מוטער, אַז זי רעדט מיט איר טאַכטער און מיטן אייניקל פונקט אזוי. ווי ס'האַט גערעדט בלומע מיט ראָזען און דאַנקען. אירע גרויע האָר און דער יונגער פנים האָבן איר צוגעגעבן אַן אַ שיעור חן. זי איז אַמאָל אַרויסגעגאַנגען הינטערן שטאַט זוכן איר זון צווישן אַ גרופע זעלנער, וואָס האָט געדאַרפט דורכגיין פון אַ זאַמלפונקט צום בריאַנס'קער פראַנט גראַד אזוי ווי בלומע איז אין די סעפטעמבער'טעג 1939 אַראָפּ צום האַרין זען. צי ס'געפינט זיך נישט צווישן די זעלנער איר זון שמחה, ווען וועלכן זי האָט שוין לאַנג נישט געזעהרט גאַרנישט.

אַמט, אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ האָט דאָס מאַל געהאַט מער מזל און יאָ געזען איינעם פון אירע זין. אַ צווייטער איז געווען אין פּליער-שול אויף אוראַל. וועגן איידעם, נילאַס מאַן איז קיין ידעיה נישט געווען.

אַן אינטערעסאַנטער פאַל פון אַ שמועס מיט נילאַ ספּירידאַנאָוואַ האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון. איר מאַן, פּלאַזינסקי, פון פּוילישער אָפּשטאַם-מונג, קומענדיק צו גאַסט צו דער שוויגער, אַ פּוילישער פרוי, האָט זיך

נילא אויסגעלערנט אַ פּאָר פּוילישע ווערטער. מיך האָט אינטערעסירט צו וויסן, וועלכע ווערטער זי קען און האָב אזוי אין שפּאַס אָנגעהויבן מיט איר צו רייַדן פּויליש. נילא האָט מיר באַלד גענומען רעציטירן אַן עפיגראַם, וואָס שטאַמט פּון אַ פּוילישן פּאָליטישן שרייבער פּון 18טן יאָרהונדערט:

„פּאַשטש חאָזשע אי נאָרוד וויעלקי,
זגינאָטש — טילקאָ ניקטשעחניי.“

וואָס הייסט, אז פּאַלן קאָן אויך א גרויס פּאַלק, אונטערגיין — נאָר א נישטיקס.

דער דאָזיקער זאָך, געהערט פּון א רוסישער פּרוי, וואָס האָט זיך אים אויסגעלערנט פּון אַ פּוילישער לאַנגיאַריקער עמיגראַנטקע, אַדער אָפּשטאַ-מיקער פּון עמיגראַנטן. האָט מיר געגעבן א סך צו טראַכטן וועגן דער צוגער-בונדנקייט פּון די פּאַליאַקן צו זייער לאַנד. כ'האַב זיך אויך נישט געוווּן דערט, וואָס נאָכן באַפּרייען פּוילן פּון פּאַשיסטישער הערשאַפט זיינען טויזנטער עמיגראַנטן צוריקגעקומען אויפבויען דאָס לאַנד און דאָרט לעבן ווי א פּאַלק.

דער פּראָנט האָט זיך דערווייל דערנעענטערט קיין ביעלאַגאָראַד. עס האָט זיך אויך דאָ געשטעלט די פּראָגע פּון עוואַקואַציע. נילא, ווי אַ קאָנדידאָטין פּון דער פּאַרטיי, האָט נישט געטאָרט בלייבן. זי האָט זיך געזאַלט עוואַקואירן און אַריבערפּאַרן אַרבעטן אויף אַ זאוואַד אין טאַלדיקורגאַן אין קאַזאַכסטאַן.

פּאַר איר אָפּפּאַרן האָט מיר איר מוטער געזאָגט: דו וועסט דאָך אוודאי אויך פּאַרן, איז האָב איך צו דיר אַ ביטע, דו זאַלסט פּאַרן צוזאַמען מיט גילען. אַז כ'וועל וויסן, אז זי האָט א נאָענטן מענטשן ביי זיך, וועל איך זיין רואיק. און טרערן האָבן זיך איר געשטעלט אין די אויגן.

אירע ווערטער האָבן אויך מיר געגעבן א קלעט ביים האַרצן: צו-טרוי, אין אזא שוידערלעכער, אומרואיקער צייט. זי האָט געמאַסטן די מענטשן לויט איר אייגענער מאָס גוטסקייט, וואָס האָט פּון איר עמאַנירט. נישט האָר בענדיק די אייגענע קינדער אינדערהיים האָט זי די גאַנצע מוטער-לעכע ליבשאַפט איבערגעטראָגן אויף אַנדערע. זי האָט געגלויבט, אַז אויך אַנדערע וועלן איר אָפּצאַלן מיט דעמזעלבן. ס'האַט זיך מיר נישט געלייגט די צונג אָפּצוזאָגן.

און כ'האַב געהאַלטן וואָרט.

14. די משפחה גילדווארג

אין דער סטאלאָוקע, וווּ מיר פלעגן עסן, זיינען שטענדיק געווען אַרטי קע איינוווינער. א טייל פון זיי האָט געהערט צום קאַמיטעט, אנדערע האָבן געארבעט בשכנות און זיינען אין דער מיטאָגישע גלאַט אַריינגעקומען. ס'זיינען געווען אויך נייגעריקע, וואָס האָבן געוואָלט זען „ביעזשענצעס“.

אוווּשן די באזוכערס האָבן נישט געפעלט קיין יידן. זיי האָבן אונדז דערקענט לויט אונדזער פאַרקריפלטן רוסיש און אפשר אויך לויטן אויסזען. זייער פריינדלעכקייט האָט זיך געמערקט פון ערשטן מאָמענט. פון זיי האָט מען באַקומען עצות, וווּ צו קריגן אַ דירה. זיי האָבן געגעבן אינפאַרמאַציעס וועגן אלץ, וואָס האָט א „ביעזשעניעץ“, בפרט מיט משפחה, געקאַנט אינאָרעסירן: וווּ און ווען קויפט מען מילך, גרינוואַרג, פלייש, ברויט; וויאזוי דערליידיקט מען פאַרמאליטעטן אין די אַמטן; ביי וועמען דאַרף מען זיך באַכפּוועגן אויף אַרבעט.

מיט זיי איז לייכט געווען זיך צו פאַרשטענדיקן אין יידיש. אין קלוב האָבן איך זיך באַקענט מיט בנימין איסאַקאוויטש גילדוואַרג, א מענטש פון איבער די פּופציק, נידעריק געוואַקסן מיט אן ערנסטקייט אין פנים.

מיר האָבן זיך זייער שנעל מתקרב געווען. ער האָט זיך באַגעפּרעגט נאָך מיין פּראָפּעסיע. ווען כ'האָבן אים דערציילט, אַז איך בין א לערער, א פּובליציסט און שרייב אַמאַל אויף אַ וויסנשאַפטלעכער טעמע, האָט ער זיך פאַרטראַכט, א ווייל געשוויגן און ביים געזעגענען זיך געבעטן, כ'זאַל אים קומען באזוכן.

פון זיין גאַנצן באַנעמען האָבן איך זיך אָנגעשטויסן, אַז ס'דריקט עפעס אויף זיין געמיט און ער האָט חשק מיט מיר זיך צו טיילן. דער קלוב איז דערפאַר נישט קיין פּאַסיקער אַרט.

גיין צו אים אַהיים אַדער נישט?

די אַ פּראָגע איז אין יענע מאָמענטן נישט געווען קיין איינפאַכע, ווי ס'קאָן זיך היינט דאַכטן. גיין האָבן איך געוואָלט, ווייל כ'האָבן געוואָלט זיין אין א געוויינטלעכער, נאַרמאלער שטוב, פילן א היימישע וואַרעמקייט און הנאה האָבן פון יענעם פרייד, אויב איך אליין האָבן זי נישט. אָבער דער געדאַנק, אז מען קאָן מיך מכבד זיין מיט אַ גלעזל טיי אַדער מיט אַ טעלער זופ האָט כמעט ווי דעצידירט, כ'זאַל די איינלאַדונג נישט אָננעמען. מיך האָט

די גאנצע צייט פון מיין זיין געזונד פארפאלגט דער געדאנק, אז מען דער-
נידעריקט מיך דורך ארויסווייזן א ווארעמקייט. כ'האָב די עלעמענטאַרסטע
מענטשלעכע געפילן באטראכט פאר רחמנות, וואָס באליידיקט.

אין אַ סך, זייער א סך פאלן בין איך נישט געווען גערעכט. אין דעם
פאל, למשל, מיט גילדווארגן האָב איך געדאַרפט זיין דער שטאַרקער און אים
און זיין פרוי ברענגען טרייסט. דער אופן, ווי ער האָט מיך געבעטן קומען
האָט מיר אונטערגעזאָגט, אז כ'וועל באגיין אַן עוולה לגבי א מענטשן, אויב
כ'וועל אים נישט לאָזן, זיך אַרפּריידן פון האַרצן.

כ'זעט אויס, אז ס'זיינען פאַראַן נאָך מער אומגליקלעכע מענטשן פון אַ
פליט. אַ פליט איז נאָך געצוונגען צוליב די אויסערלעכע באַדינגונגען זיך
צו האלטן אין די ראמען. ער לעבט אין אַן אומזיכערקייט און האַפּענונג און
באַמיט זיך צו קאַנסערווירן, כדי איבערצוקומען די צייט.

אַן איינגעזעסענער איז ווייניקער פאַרהאַרטעוועט. ווען ער מיינט, אז ס'איז
נישט אלץ כשורה, גליטשט זיך ביי אים ארויס דער באַדן פון אונטער די פיס.
דער עצם פאַקט, אַז מען לאדט מיך איין ווי א מענטשן, האָט מיר
צוריקגעגעבן מיין ווירדע און א באַרוויקטער בין איך געקומען צו בנימין
איסאקאוויטשן אין שטוב.

די ווינונג האָט זיך נישט אונטערשיידט פון אַ סך אנדערע אין די קליינע
שטעטלעך פון פוילן אָדער די קרעטן: גרויסע בעטן מיט א סך קישנס און
איבערבעטן, אן אלטמאָדישער אַלמער אויף זאַכן און אַ פאַר פאַליצעס ביכער.
אין מיטן צימער איז געשטאַנען א טיש, וואָס מען קאַן פאַרלענגערן און אַ
פאַר ווייניגער שטולן. אויף די ווענט יידן אין יארמולקעס און פרויען אין
פארוקן: די עלטערן פון די בעליבתיים.

די ביכער: חומש, מחזורים, פושקין, טאַלסטאַי, מאַרקס, ענגעלס, לענין.
א צענטראַל אַרט צווישן אַלע בילדער האָט פאַרנומען אַ פאַרטעט פון אַ בחור
פון א יאָר דריי-און-צוואנציג.

איצט האָב איך שוין אַלץ פאַרשטאַנען!

מיכאַל איז געווען די הויפט־פיגור אין שטוב. די עיקר־טעמע
פון אַלע שמועסן, דער דעצידירנדיקער פאַקטאָר פון אַלע טראכטענישן און
טראַנגען.

און ער איז געווען ווייט, ערגעץ אויפן פראַנט.

דער פאַטער האָט אַרויסגענומען פון שופלאַד אַ פאַפקע, געעפנט זי און אַרויס־
געשלעפט אַ בינדל אַרטיקלען אויף פילאָזאָפישע טעמעס מיט דער אונטערשריפט:
מ. ב. גילדוואַרג קאַנדידאַט פון פילאָזאָפישע וויסנשאַפטן. אַזאַ טיטול, וואָס עפנט
דעם וועג צו אַ קאַטעדראַע אין אוניווערסיטעט פאַרמאָגן נישט אַ סך.

די מוטער האָט מיר געוויזן שול־צייגענישן, בריוו. העפטן, בילדער, דער אופן
פון אַננעמען די אַלע קעגנשטאַנדן האָט ערות־געזאָגט, אַז דאָ היט מען די זאַכן ווי
רעליקויעס. כ'וואָלט זיך אפילו נישט געווען געוונדערט, ווען די עלטערן גיבן
אַ קוש אַ העפט איידער זיי לייגן אים צוריק אויף אַן אַרט.

דער זון האָט שוין זייט עטלעכע וואָכן נישט געשריבן. דער לעצטער בריוו
פון סוף יולי האָט אַנטהאַלטן אַ רמז, אַז ער איז אַן איבערזעצער אין שטאַב.

שפעטער האט זיך באקומען א נישט־דירעקטע ידיעה, אז דער שטאב זאל כלור־
מרשט זאָבן געווען אַרומגערינגלט און געפינט זיך אפשר אין געפאַנגענשאַפט.
זיי האָבן נישט גערוט, די עלטערן, דער עיקר דער טאַטע. די מאַמע איז
געווען באַשעפטיקט מיט ווירטשאַפט, פלעגט קומען צווישן מענטשן און זיך
אַראַפּריידן פון האַרצן. דעם פּאַטערס טרויער איז געווען אַ שטילער, אַ שוויי־
גענדיקער.

מיין אַנוועזנהייט האָט אויף אים געווירקט באַרואַיקנדיק.
ער האָט מיר דערציילט:

מיכאַל איז געווען אַ באַגאַבט קינד. אין שול איז ער געווען דער ערשטער
שילער. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער איז געווען אַ בן־יהיד האָבן מיר
מיטן דערציען אים קיין שוועריקייטן נישט געהאַט. ער האָט נישט באַנוצט
קיין גראַבע ווערטער, איז שטענדיק געווען גרייט צו די לימודים און האָט ליב
געהאַט אַ סך צו לייענען.

אין ביעלאַגאָראַד איז נישטאָ קיין סך יידן און די, וואָס זיינען פּאַראַך, לעבן
ווייט איינער פון אַנדערן. קיין יידיש לעבן איז נישטאָ. אָבער אַזוי ווי כ'האַב
נישט געוואָלט ער זאל זיין פרעמד פון יידישקייט האָב איך פאַר אים געדונגען
אַ לערער, וואָס האָט מיט אים געלערנט העברעאיש. מיכאַל האָט געלייענט תנך
און קאַז די לידער פון יהודה הלוי.

ווען ער האָט געענדיקט די דיפּטיאַטילעטקע (מיטלשול) האָבן מיר געהאַט
צו ליין אַ דילעמע. וואָס זאָלן מיר מיט אים ווייטער מאַכן ?
וועט ער ווייטער לערנען — הייסט, אַז מען וועט זיך מיט אים מוזן צע־
טיידן. די איינציקע הויכשול פאַר אים אין ביעלאַגאָראַד איז געווען בלויז דער
פעדאַגאָגישער אינסטיטוט. מיר האָבן אויף אים משפיע געווען ער זאל זיך
דאַרט לערנען און אַזוי אַרום אים האָבן ביי זיך נאָך אַ פאַר יאָר. ער איז נאָך
געווען צו יונג אויף צו זיין אין דער פרעמד.

אין ביעלאַגאָראַדער אינסטיטוט האָט אים אַ פּראַפעסאר געראטן צו פאַרן
קיין מאַסקווע, ווייל דאָ איז נישטאָ קיין פּאַסיקער מיליע פאַר זיין וויסנשאַפט־
לעכער אַרבעט. ער איז אַוועקגעפאַרן. פינקטלעך יעדע וואָך איז אַנגעקומען פון
אים אַ בריוו, אָבער קיינמאָל האָט ער פון אונדז נישט געבעטן קיין געלט. אַז
ער פלעגט קומען אויף די זומער־אָדער ווינטער־פּעריען האָבן די ווענט פון
דער שטוב געשמייכלט.

מיט אויסצייכענונג האָט ער פאַרענדיקט זיין אספיראַנטור און זיך גע־
גרייט צו וויסנשאַפטלעכער אַרבעט.

און מיט אַ מאָל...

אויף פאַרשיידענע אופנים און יעדעס מאָל מיט אַנדערע פרטים האָבן די
אַרעמע עלטערן איבערדערציילט די ביאַגראַפיע פון זייער זון.

אין סעפטעמבער 1941 האָבן זיי געזאָלט אַפּפאַרן פון ביעלאַגאָראַד. ווען זיי
האָבן באַקומען דעם אַטעסטאַט פון זייער זון (אַ פּולמאַכט פון אַן אַפיציר מען
זאל אויסזאָלן אַ טייל פון זיין געהאַלט), האָבן זיי מיר פאַרגעלייגט איך זאל
מיט זיי מיטפאַרן קיין יעסונטוקי, וווּ בנימין איסאקאוויטש האָט זיך גע־
דאַרפט היילן.

איך וואלט מיט פארגעניגן מסכים געווען, ווען נישט די התחייבותן לגבי אלעקסאנדרא סעמיאנוווא. כ'האב זיי געהאלפן פארפאקן דעם באגאזש און אריינזעצן זיך אין וואגאן.

נאך א פאר חדשים האב איך אין אוזבעקיסטאן באקומען א בריוו פון זיי מיט א ביטע צו קומען. דעמילט איז עס מיר שוין געווען אוממעגלעך. וועגן זון האבן זיי נאך אלץ נישט געהאט קיין ידיעות.

צוליב אביעקטיווע סיבות האט זיך אונדזער קארעספאנדענץ איבערגעריסן. איך האב עס כסדר באדויערט אבער איך פיל זיך גליקלעך, וואס אויף מיין שווערן וועג אין די טראגישע יארן האב איך אנגעטראפן אויף א מענטשן, וואס האט צוליב אייגענע צרות נישט אויפגעהערט צו זיין מענטש. האט געהאט באציאונג און ווארעמקייט פאר אנדערע.

15. ליטעראטור און ווירקלעכקייט

מייגע דריי הונדערט רובל, וואָס כ'האַב מיטגענומען פון דער הייט האָבן געדויערט זייער לאַנג, כמעט אַ חודש. ס'איז אָבער געקומען אויך זייער צייט צו פאַרשווינדן פון מיין רשות און איך בין פאַרבליבן אָן אַ קאַפּיקע. ס'איז שלעכט צו זיין אָן געלט ביי זיך אין שטאָט אין אַ נאַרמאַלער צייט בפרט נאָך אין דער פרעמד בעת שטורעמדיקע טעג.

כ'האַב זיך געוואָנדן אין „נאַראַבראַז“ וווּ מען האָט מיך באַשטימט אויף אַ פּאַסטן אין אַ מיטלשול אין סטאַרי גאַראַד. די גילטיקייט פון דער נאַמינאַציע איז געווען פון 15־טן אויגוסט. ס'איז אויך געווען מיט חסד, ווייל דאָס לערנאַר הייבט זיך אן דעם 1־טן סעפטעמבער און ס'איז נישט פאַראַן קיין געזעץ, וואָס זאל צאָלן אַ מענטשן פאַר דער צייט, איידער ער איז צוגעטראָטן צו דער אַרבעט.

דערווייל האַלטן מיר ביי יולי און עסן דאַרף מען. און נישט אַזוי דאָס עסן איז וויכטיק, ווי די געדריקטע שטימונג צוליב דער אָנמעכטיקייט און הילפלאַזיקייט.

וואָס טוט מען ? ווי אזוי שלעפט מען אַדורך די צייט ביז צום באַקומען אַ געהאַלט ? ווי זאָגט עס אַ גלייכווערטל : ביז דער קרעטשמע דאַרף מען אויך נעמען אַ טרונק בראַנפן. כ'האַב זיך דערמאַנט אָן דער עקסיסטענץ פון פּראַפעטיאָנעלן פאַראַיין. אַהיין בין איך געגאַנגען, געוויזן מיין מיטגליד־קאַרטע, פאַרגעשטעלט די לאַגע און געבעטן אַ הלוואה.

ווי גליקלעך בין איך געווען מיט די הונדערט רובל ! זיי האָבן נישט נאָר מיר פאַרזיכערט אַ שטיקל ברויט; זיי האָבן מיך מאַראַליש געשטאַרקט און פֿר־נאַנדערגעטריבן די מרה שחורה פון איינזאַמקייט.

הונדערט רובל איז געווען אַ מטבע. אויף צו האָבן אַ באַגריף וועגן דעם וויל איך דערמאַנען, אַז מיין באַלעבאַסטע פון סטאַרי גאַראַד האָט ביי מיר גע־בעטן פאַר קעסט — דריי רובל אַ טאַג. דירה־געלט האָט געצאָלט די שול. אַזאַ געזעץ אין פאַראַן אין די דאַרפישע אַרטשאַפּטן.

די שול איז געווען אין אַ גרויסן בנין פון אַן אַמאַליקן גרעפישן פּאַלאַץ. ברייטע קאַרידאָרן, גרויסע צימערן, אַ פיינער גאַרטן — דאָס אלץ האָט גע־צויגן. ס'איז פשוט אַ פאַרגעניגן צו ארבעטן אין אַ גוטער געביידע. דאָס קאַמ־פענסירט אַמאַל אנדערע חסרונות.

די לערער האָב איך נאָך נישט געקענט. וועגן דירעקטאָר האָב איך גע־האַט די ערגסטע מיינונג. ער איז געווען אַ מענטש, וואָס האָט אַלץ געטון

לפנים וועגן, אויף יוצא צו זיין. ס'איז אים נישט געגאנגען אין דעם א זאך זאל דערליידיקט ווערן נאָר אין דעם מען זאל אים לויבן און זאָגן, אַז ער האָט דעם ענין דערליידיקט. אין נאָרמאלע צייטן איז דאָ אַ מעגלעכקייט צו קאָנטראָלירן אַזעלכע פאַרשוניגען און דעמלט מוזן זיי פאַקטיש דערפילן, וואָס מען הייסט זיי. אָבער אין מלחמה-באַדינגונגען האָט אַזאָ אומפאַראַנטוואָרטלעכע פירונג געגרענעצט מיט סאַבאַטאַזש.

איינמאַל לייענען מיר אין צייטונג אַ נאַטיץ פון דירעקטאָר שאַיענקאָ, אַז לכבוד דעם, „אינטערנאַציאָנאַלן יוגנט-טאַג“ האָבן 645 שילער אָפּגעטון אַ באַ-שטימטע פעלד-אַרבעט. מיר, די לערער, האָבן וועגן דעם גאַרנישט נישט גע-הערט. אַדריאַן אַיוואָנאַוויטש ליטווינאַוו האָט פאַרגעלייגט מען זאל פאַר יעדן ליגן פאַרמשפּטן דעם מחבר אויף צען יאָר שווערע אַרבעטן.

דער דירעקטאָר איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך (קיין אַנדערן האָט ער נישט צוגעלאָזט) פאַרן צונויפּזאַמלען און אַרויספירן בראַך-אייזן. די לערער און די עלטערע שילער זיינען אַרומגעגאַנגען פון שטוב צו שטוב, אויפגעקלערט דעם באַדייט פון דער אַקציע און געבעטן מען זאל לעבן דער שטוב צונויפ-זאַמלען אַלץ, כדי ס'זאל זיין לייכטער עס אַוועקצופירן.

די פאַטריאַטישע שטימונג פון דער באַפעלקערונג איז געווען אין לשער. נישט נאָר אַלט אייזן. די נשמה איז זי גרייט געווען אַוועקצוגעבן פאַרן זיג איבערן שונא.

שאַיענקאָ האָט אָבער דעם טראַנספּאָרט נישט באַזאָרגט. כ'האַב אין די פּאַר וואַכן, וואָס כ'בין געווען אַנגאַזשירט אין סטאַרי-גאַראַד, געלייענט אַ סך וועגן רוסישע מענטשן. ס'איז מיר אויסגעקומען צו לייענען אין אַלעקסיי טאַלסטאַיס „פּיאָטר דער ערשטער“: „אין מאַסקווע — וויסנשאַפטן, קונסט!... ביי אונדז האָט מען זיי נישט איינגעפירט, מ'האַט מורא געהאַט... אונדזערע באַיאָרן, די אַדעליקע — אָפּגעשטאַנענע מוזשיקעס, שלאָפּן, פרעסן, און דאַווענען... פינצטער איז אונדזער לאַנד...“

טשעכאַוו האָט כאַראַקטעריזירט דאָס רוסישע פּאַלק: „אַ מאַדנע באַשעפעניש — דער רוסישער מענטש. ווי אין א זיפל פאַר-האַלט זיך ביי אים גאַרנישט.

„אין דער יוגנט פילט ער האַסטיק אָן זיין נשמה מיט אַלץ, וואָס קומט אים אונטער די הענט און צו דרייסיק יאָר בלייבט אין אים עפעס אַ גרוי הייפל מיסט. כדי צו לעבן, ווי אַ מענטש — דאַרף מען דאָך אַרבעטן. אַרבעטן מיט ליבע און גלויבן. און ביי אונדז קען מען דאָס נישט. אָן אַרכיטעקט, וואָס האָט ביי אונדז אויפגעבויט צוויי-דריי לייטישע הייזער, זעצט זיך שפילן אין קאַרטן און שפילט אַזוי אָפּ זיין גאַנץ לעבן אַדער טאַרמשעט הינטער די קוליסן פון טעאַטער. אַ דאַקטאָר, וואָס האָט פּראַקטיק הערט זיך אויף צו אינטערעסירן מיט דער וויסנשאַפט, לייענט גאַרנישט אויסער, „די נייעס פון דער טעראַפּיע“ און צו פּערציק יאָר איז ער איבערצייגט, אַז אַלע קראַנקייטן נעמען זיך פון אַ פאַרקילונג. כ'האַב נאָך נישט באַגעגנט סיי אין באַאַמטן, וואָס זאל כאַטש אַ ביסל פאַרשטיין דעם באַדייט פון זיין אַרבעט...“

„אין אדוואקאט, וואס האט זיך פארשאפן א נאמען, אדאנק א געלונגענער פארטיידיקונג, הערט זיך אויף צו זארגן וועגן פארטיידיקן דעם אמת... עסט אוסטריזעס און רעדט זיך איין, אז ער איז א ראפנירטער מבין אויף אלע געביטן פון קונסט.

„אין אקטיאר, וואס האט לייטיש אפגעשפילט צוויי־דריי ראלן, לערנט שוין מער נישט קיין ראל, נאר ער טוט אן א צילינדער און מיינט, אז ער איז א זשעני.

„גאנץ רוסלאנד — א לאנד פון א מין זשענע און פוילע מענטשן : זיי עסן און טרינקען א סך — א שרעק, האבן ליב צו שלאפן בייטאג און פון שלאף שנארכצן זיי. צוליב ארדענונג האבן זיי א ווייב — אין דער היים און צוליבן פרעסטיוז אין דער געזעשאפט האבן זיי — געליבטע. זייער פסיכאלאגיע איז א הינטישע : מען שלאגט זיי — און זיי פישטשען שטילניקערהייט, פארוקן זיך אין זייערע לעכער, צערטלען — לייגן זיך אויפן רוקן, די לאפקעס ארויף און פאכען מיטן וויידל“...

„האב פארגליכן די צוויי ציטאטן, פארשריבן זיי אין מיין טאג־בוך און געזוכט זייערע מענטשן אין היינטיקן לעבן. געווען נאך געציילטע אזעלכע מענטשן.

מיין באלעבאסטע, לוקעריא וואסיליעווא דראזדאווא, איז געווען א גוטע פרוי, א פשוטע, מיט א סך ליבשאפט צו מענטשן. זי האט נישט געקאנט זיך ליידיק, אבער, אז איר חזל איז קראנק געווארן, האט זי פריער אנגעצונדן א לעמפל פאר דער איקאנע, וואס איז געהאנגען אין ווינקל פון צימער און ערשט שפעטער, טאקע גאנץ שפעט, האט זי זיך מישב געווען צו רופן דעם וועטערינאר.

געווען אויך דער דירעקטאר, א מענטש, וואס האט גענומען דאס נעגאטיווע פון אלטן רעזשים און עס געוואלט דורכשמוגלען צום נייעם. זעס זיינען אבער געשטאנען פאר מיר אויך אנדערע, ווערטפולע מענטשן, און זיי זיינען געווען אין דער ריזיקער מערהייט.

זעם דירעקטארס פארטרעטערין פאר פעדאגאגישע ענינים איז געווען וויערא דימיריעווא, א פרוי מיט העכערער בילדונג, מיט ארגאניזאטארישע פען־איקייטן און קרישטאָל־ריינעם כאַראַקטער. זי האט עס אנגעפירט מיטן לערן־פראצעס אין שול : געמאכט דעם שעה־פלאַן, קאנטראלירט די צוגרייטונגען מצד די לערער, געזארגט פאר דער ביבליאטעק, מכשירים, געהאט א גוטע עצה און ווארעם ווארט פאר א נייעם אָדער יונגן לערער, געקאנט ריידן מיט קינדער, איבערצייגן עלטערן... און מאכן די אלע ארבעטן אין יענער צייט איז געווען שווער.

קודם־כל האט מען דעם רעמאנטירטן שול־בנין איבערגעגעבן פאר א שפּי־טאל און מיר זיינען אריבער אין דריי קליינע היילעך, ווו ס'האבן זיך געזאלט לערנען א 600 קינדער פון ערשטן ביזן צענטן קלאס.

מיר האבן געארבעט אין דריי שיכטן. די ארבעט האט זיך אנגעהויבן אַכט אין דער פרי און פארענדיקט ניין אין אָונט און ס'האט כמעט ווי נישט פאסירט מען וואָל וויערא דימיריעווא נישט טרעפן ביי דער ארבעט.

אלעקסיי סטעפאנאוויטש מאלכיז אין געווען אַ דאָצענט פון דער רוסישער ליטעראַטור אין לואווער אוניווערסיטעט. די מלחמה האָט אים פאַרוואַרפן, פונקט ווי מיר, אין דאָזיקן דאָרף. מאלכיז אין געווען אַ מענטש מיט אַ חוש פאַר אַרדענונג, דיסציפלין, פינקטלעכקייט. ביי זיין הויכער אינטעליגענץ און טיפע ידיעות האָט נישט פאַסירט, אַז ער זאָל אַמאָל נישט קומען צו דער מי-נוט אין קאַלכאַז, ער זאָל זיך אַרויסדרייען פון אַן אַרבעט, וואָס איז דירעקט נישט נוגע געווען אונדז.

ס'איז געווען אַזאַ צייט, אַז מיר האָבן מער געאַרבעט פיזיש, אָדער זיך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעך - אויפקלערערישער אַרבעט ווי געלערנט, צו אונדזערע פליכטן האָט אויך געהערט צו דיושורעווען און איבן זיך אין פּו.ב.א. (קעגן לופטפּאַרטיידיקונג). אַלעקסיי סטעפּאַנאוויטש האָט אויסגעפירט אַלע זיינע פליכטן מיט אַ גענויקייט פון העכסטער מדרגה.

אַ ביזנאַר אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט איז געווען דער לערער פון נאַטורוויסנשאַפט און דייטש, אַדריאַן איוואַנאוויטש ליטווינאָוו. ער איז שוין דעמלט אַלט געווען איבער די פּערציק. זיין אויספּורעמען זיך איז פאַרגעקו-מען נאָך פאַר דער רעוואָלוציע. ער האָט געהאַט זיינע אייגענע גענג און אַ ספּע-ציפּישן אופן פון טראַכטן. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַן אינדיוידוואַליסט און נישט ליב געהאַט, אַז מען קאַמאַנדעוועט מיט אים. וויסנדיק אָבער, אַז געוויסע זאַכן דאַרף מען מאַכן, פלעגט ער כאַפּן די פיש פאַר די נעץ, ד. ה. אַליין פאַר-לייגן מען זאָל דורכפירן, וואָס מען האָט געדאַרפט.

ער איז געווען זייער חבריש. ער האָט זיך באַמיט מיך מקרב צו זיין און מיר נישט לאָזן פילן מיין איינזאַמקייט.

אים האָבן אינטערעסירט מיינע לימודים אויף די פּוילישע אוניווערסיטעטן, די לערן-מעטאָדן אין די שולן, די מעגלעכקייטן פון פאַראייניקן וויסנשאַפטלעך-כע פאַרשונגען מיט פראַקטישער אַרבעט. כדאי דאָ צו דערמאַנען זיין פּרעכ-טיקן גאָרטן, וואָס איז געווען אייגנטלעך אַן עקספּערדימענטן-סטאַציע.

ער איז געווען אַ הייסער פאַטריאַט און ליב געהאַט דאָס רוסישע פּאַלק, זיין קולטור און זיין צוקונפט.

ווען כ'האַב אים אַמאָל געפּרעגט, צי ער איז אַ חבר אין דער פאַרטיי האָט ער מיר געענטפּערט :

— איך בין פון דער נאַטור ווייניק קעמפּעריש. זיין אין דער פאַרטיי דאָס הייסט זיין אייביק מאַביליזירט און גרייט מען זאָל דיך שיקן פון איין עק לאַנד אין צווייטן. איך מיט מיינ טעמפּעראַמענט פיל זיך בעסער אויף איין אָרט און כ'בין איבערצייגט, אַז כ'טו אויך אַ וויכטיקע אַרבעט.

ס'איז אים נישט אויסגעקומען צו האָבן א הנאה פון זיען אויף אַן אָרט : פון אַלע לערער איז ער דער ערשטער מאַביליזירט געוואָרן, אין מיטן סעפּ-טעמבער, און אַוועק אין משך פון עטלעכע שעה.

כ'האַב זיך צוגעקוקט צו אַלעמען : דאָס איז געווען אַ נייע פאַרמאַציע פון אַרבעטזאַמע מענטשן.

מיין באַלעבאַס איז געווען אַ פענסיאַנער, אַפּגעאַרבעט אויף די באַנען-צענדליקער יאַר, אויסגעווען גאַנץ ראַטן-פאַרבאַנד, באַקומען אַן עלטער-פענ-

סיע, פון לאַזאַר מאַסייעוויטשן, זיך אָפּגעשפּאַרט אַ הייזל מיט אַ ווירטשאַפּט : אַ קו, אַ חזיר, היבער. אָבער פון אין דער פּרי ביז אויף דער נאַכט איז ער גע- ווען באַשעפּטיקט : פּאַרבן דעם פּלויט, צוקלאַפּן אַ לאַדן, 'צעהאַקן האַלץ, אויסרוימען דעם שטאַל, פּאַרריכטן אַ מלבוש פּאַרלאַטן די שיך — אַלץ האַט ער געקענט.

אַזעלכע זיינען אין דאַרף געווען הונדערטער, מענטשן מיט איינפאַל, מיט אַ „סמיקאַלקע“. זיי האָבן צייט צו אַרבעטן, צו טון געזעלשאַפּטלעכע שליחות און... צו זיין מענטשן : צו שמייכלען, צו וויצלען זיך, צו קומען צו גאַסט און איינלאַדן צו זיך, צו העלפּן דעם צווייטן.

עס זיינען שוין געווען ידיעות וועגן געפּאַלענע זין, מענער. דער רוסישער פּויער און אַרבעטער האָבן זיך נישט איינגעבראַכן, נישט פּאַרלוירן דאָס גלייכ- געוויכט, נאָר ווייטער געפירט אַ נאַרמאַל לעבן. אַזוי מענער און אַזוי פּרויען.

דאָ האָב איך אויך באַנומען, אַז טשעכאַוו האַט געשריבן וועגן אַ דינעם שיכט, אַ פּריווילעגירטן : אַ דאַקטאָר, אַן אַדוואַקאַט, אַן אַקטיאָר, אַרכיטעקט.

דאָס פּאַלק איז אודאי געווען אַנדערש. אין די צאַרישע צייטן האָב איך עס נישט געקענט, די סאָויעטישע תקופה האַט אָבער באַשטימט קאַריגירט די ליי- טעראַטור.

16. בריוו נישט ארויסגעטיקטע

ס'איז אמאל א גליק פאר א „ביעזשעניעץ“ וואס ער איז שטענדיק פאר-
נומען. די געשעענישן גיבן אים נישט קיין צייט צו טראכטן. דאס מוז ער אין
זיין האבן עסן, דארט — נאכטלעגער, באַלד זיך רעגיסטרירן, ווידער זיך אויס-
שרייבן, נישט דורכלאזן קיין פראדוקטן-קארטן, באַזארגן זיך מיט באַנבילעטן
שטאטעווען אויף א צוג, קאמבינירן א טראנספארט אויף אן אנדערן אופן, גיין
אין וואיענקאמאט, אויסבאהאלטן זיך בעת אַ לופט-אלאָרם אאזױו.

איז מען פאַרנומען מיטן היינט און מיט זאַרגן פאַרן מאַרגן — ווערט דער
בעכטן אָפּגערוקט און אַ זייט פון געדאַנקען-שליאַך. אמת, עס נאָגט ביים האַרצן
אַ נישט פאַרגעסלעכע בענקשאַפט, ליבע געשטאַלטן שטייען פאַר די אויגן אין
חלום און אויף דער וואַר, אָבער זיי לאַזן זיך צו רן, זיי אַבסאַרבירן זיך נישט
אין גאַנצן, ווי זיי וואַלטן רחמנות געהאַט מיט דיר און נישט געוואַלט דיר
שטערן אין טאַג-טעגלעכן לעבן.

אַנדערש איז אָבער — ווען דו האַסט צייט.
אין עטאַפן צווישן איין וואַנדערונג און דער צווייטער האָב איך געהאַט
אַ רעגולירטע אַרבעט און נאָרמאַלע פרייע צייט.
געווען ביך-השמחות אין ביעלגאָראַד, סטאַרי-גאָראַד, סוקאַק ווען מ'האַט
קיין לאַמפּ נאָך נישט אָנגעצונדן, די טאַג-אַרבעט איז געווען פאַרענדיקט, דער
טעלער „שטשי“ אויסגעליידיקט און די פייקע אָנגעצונדן. וואָס טוט מען דע-
מלט?

פאַרטרייבן די ליבע געשטאַלטן האָב איך נישט געוואַלט. פאַרקערט, כ'האַב
זיי צוגעצויגן, געשמעסט מיט זיי, זיך באַשולדיקט און זיי געטרייסט.
אין אַזעלכע מאַמענטן האָב איך געשריבן בריוו, בריוו, וואָס כ'האַב זיי
קיינמאַל נישט אַרויסגעשיקט. זיי וואַלטן אין יענער צייט ממילא נישט דער-
גאַנגען. די דאָזיקע בריוו האָבן מיך באַגלייט אויף אַלע מיינע וואַנדערונגען און
זיינען פאַרשריבן אין מיין טאַג-בוך, וואָס כ'האַב געפירט די גאַנצע צייט פון
דער מלחמה. אַט זיינען אייניקע פון זיי :

ביעלגאָראַד, יולי 17, 1941.

טייערסטע מיינע,

היינט איז געוואָרן זיבן יאָר זייט אונדזער חתונה. מיט אַן איבערלעכן צי-
טער, מיט אַ הייליק געפיל האָב איך געפיערט דעם טאַג, און נישט נאָר דעם.

יעדער טאג איז פאר מיר אן אנדענק פון עפעס אן איבערלעבונג פון א פייערלעך געשעעניש.

צי לעבסטו נאך? צי לעבן די מאמע און די קינדער? צי בין איך נישט שולדיק אין אייער טויט? ס'נאגט אזוי ביים הארצן און מ'איז הילפלאז. מיט וויפל צארטקייט רינגל איך ארום דיין נאמען, מיט וויפל ליבע טראכט איך וועגן דיר און אונזערע צוויי קינדערלעך!
ס'קומען אויפן געדאנק פייניקנדיקע געדאנקען וועגן דיין גורל. כ'זויל זיי אפילו אויפן פאפיר נישט ארויסברענגען.

וועלן מיר זיך נאך זען?
ווען איר ווייטט כאטש, אז איך לעב און הער נישט אויף צו טראכטן וועגן אייך! איך גיי אלעמאל צום באן, ווך אין די עשעלאנען, געווען אין כארקאוו, געשריבן צו בערקסאנען, וויל אפזוכן א סימן, א זכר פון אייער לעצטן אויפ־האלט־ארט, זיך פארשטעלן די לעצטע מינוטן, ווען מ'האט אייך געזען.
כ'בין אזעקע איז יענעם טאג און אפילו דיין בילד נישט מיטגענומען. ערשט ביי זאיען גענומען אן אלטע פאטאגראפיע פון דיר מיט דער מאמע און היט זי ווי א הייליקייט.

איך ווער פארציטערט, אז איך זע קינדער. איך שפיל זיך מיט זיי, באמי זיך זיי צו העלפן און טראכט אלץ וועגן דאנקאלען און יעקבן.
טרערן ווערן, נאר איך שטארק זיך, בין גובר דאס וויינען. אפשר וועט מען נישט דארפן, זיך באגיין אן געוויין.

איך בין אייך מקנא, וואס איר זייט צוזאמען מיט די קינדער, לעבעדיק אדער טויט. און אן אנדערער געדאנק, טאמער איז עמעץ פון אייך נישטא? טאמער זיינען געבליבן די קינדער אליין, אדער דו אן די קינדער, דער מאמען?
אך, וואס גיכער איבערלעבן די שחיטה און וויסן אלץ.

איך קוש אייך און שיק אייך מוט און אויסדויער אויסצוהאלטן און איבער־צוטראגן, אלץ צוליב די עופהלעך אונזערע, אייער פארוואגלטער און אויס־געבענקטער נאך אייך...

סטארי גארד, יולי 22, 1941.

ליבינקע,

זיינט איז געווארן א הודש זייטן אנהויב פון דער מלחמה און היינט האב איך נאמערקט. אז כ'בין גרא געווארן. דערזען האב איך עס ביים ראזירן — די בארד איז גרא. כ'האב זיך דערשראקן און געווען געפלעפט. נישט צוליבן קאליר, נאר צוליב די סיבות.

דערמאנט זיך, מיט יארן צוריק, ווען כ'בין געווען ארבעטלאז אא"וו האב איך געזאגט, אז אויב ביז די פערציק יאר וועל איך זיך צו גארנישט נישט דערשלאגן איז מיין לעבן א פארפאלנס. צו זיבן און דרייסיק געווארן שול־אינספעקטאר, אבער היינט, ערב די פערציק...

אן דיר, אן אייך.

כ'וועל דא פארדינען קנאפע זעקס הונדערט רובל, לערנען דייטש אין די 8—10 קלאסן. אויף די עלטערע יארן געווארן גאר א גערמאניסט. גוט וואס כ'האב דעם דיפלאם.

...פאראן מאמענטן ווען כ'האב מורא נישט אריינצופאלן אין א משוגעת.
כ'רייד צו דיר אדער מיט זיך אליין, זינג אפט לידער פון בענקשאפט, בפרט
גריגס: דאס ליד פון סאלוויג.

אבער דו לעבסט, יא, ראזיטשקע, און די קינדער אויך.
איך לעב צוליב אייך, כ'וועל קומען צו אייך, זיך איינארדענען פון דאס ניי.
כ'בין אלט, אבער דו ביסט יונג פארינגערסט אויך מיך דיין...

סטארי גארד, יולי 26, 1941.

דאנקאלע, מיין טייערע טאכטערקע,

ס'איז געווארן א הודש ווי כ'האב זיך מיט דיר געזעגנט און אוועק. איך
דערמאן זיך, אז נאך א האלבער שעה בין איך צוריקגעקומען און זיך געטראפן
אין טרערן, א פארוויינטע. קאן זיין, אז דו האסט מיט דיין קינדיש-נביאישן און
פרויען-אינסטינקט געפילט, אז מיר שידן זיך אויף אייביק. איך ווייס נישט,
צי דו לעבסט נאך און אויב יא — גליקלעך זאלסטו לעבן צוזאמען מיט דער
באמען, באבען און יעקבן — ווייס איך נישט, צי איך וועל דערלעבן זיך צו זען.
איך פיל זיך שוואך. די איינזאמקייט איז א שרעקלעך אומגליק. איך באמי
זיך צו האלטן שטייף און אפהיטן זיך — פאר אייך, פאר דיר מיין אויסגעז
בענקט, אויסגעפיעטשעט צארט און קלוג נפשל.

כ'קאן זיך אבער נישט האלטן, איצט, אין דעם מאמענט ווען איך טראכט
וועגן דיר גיסן זיך מיר טרערן פון די אויגן און איך קאן נישט באהערשן די
ספאזמען. דאס ערשטע מאל וויין איך. א הודש א גאנצן געקעמפט מיט די
טרערן, נאך ווען ס'איז געקומען צו דיר האב איך שוין מער נישט געקאנט...
צי ווייסטו וויאזוי איך — מיר — האבן זיך ליב געהאט? וויפל צארטקייט
און געפיל וויפל באהערשונג און אויפמערקזאמקייט מיר האבן דיר געווידמעט?
דו וועסט עס פארשטיין ווען דו וועסט זיין א גליקלעכע מאמע, אבער
כ'ווייס, אז דו האסט עס ארויסגעפילט. איך ווייס עס פון דיין געוויין אין מא
מענט פון מיין אוועקגיין.

איך האב אייך נישט אוועקגעווארפן, איך בין נישט אנטלאפן ראטעווען מיין
לעבן — פאר זיך, ווען איר, די מאמע זאלט אזוי טראכטן, וואלט איך זיך דאס
לעבן גענומען פאר הרפה...

זיי גוט צו דער מאמען און העלף איר דערציען יעקבן, זיינע קלוגע, שמייכ
לענדיקע אויגן שטייען פאר מיר כסדר.

דיין קלוג פנים וועט מיך באגלייטן אין קבר.

ווי גליקלעך וואלט איך געווען ווייטער צו קאנען פארשרייבן אין דיין טאג
בוך, וואס מיר פלעגן טון, זייט דיין געבורט.

צי איז נאך פאראן דער בלויער טאג-בוך-אלבאם מיט גאלד-אויסגעקריצטע
אותיות, "דאנקא 30.1.1936"...

לעב גליקלעך, דאנקא, מיין אויסגעטרוימט פון א לעגענדע קינד מיט אזא
שיינעם נאמען און שיינע אויגן.

אויגוסט 3, 1941

ראזיטשקע האַרצייקע,
היינט איז דיין געבוירן־טאָג. זעקס און צוואַנציק יאָר...
...לעב גליקלעך, זיי געזונט, דערצי די קינדער...

אויגוסט 11, 1941

געליבטע...

...בלויז אַ קוק געבן ווי דו זעסט אויס.

איך שטעל זיך פאַר ! עסן האַסטו שוין פאַרגעסן. די מאַמע האָט טענות
הלמאי דו עסט נישט און דו האַסט נישט קיין אַפעטיט צו די מאַכלים. ביסט
איינגעשרומפן, מאַגער. וועגסט 42 קילאָ. זאַרגסט פאַר די פּיצלעך און טראַכסט
וועגן מיר. צי לעב איך נאָך, אויב יאָ. וויאַזוי גיב איך זיך אַן עצה, וווּהיין
האַט עס מיך פאַרוואַרפן ?

און איך געפין זיך אין סטאַרי גאַראַד, ליג אָפּ נעכט וואַכנדיק און ווער
קויב איינגעדרימלט פאַר טאָג.

כ'מאַך פּלענער פאַר דער שול און טראַכט זיך, אַז מ'וועט זיי נישט אויס־
נוצן. ס'קאָן מיר אויסקומען צו לויפן ווייטער. און איצט איז קעלטער, ס'רעגנט.
פּסימיש ווירקט שוין אויף מיר נישט דער געדאַנק. כ'לויף דאָך סיי ווי נישט
פון דער היים. אָבער כ'בין פיזיש דערשעפט.

זיצנדיק דאָ, פיל איך זיך אויך ווי אין אַן עשעלאָן. כ'בין ווי אין עשעלאָן
גישט אַליין. איינס נאָר, כ'עס יעדן טאָג אַ וואַרעמען באַרשטש...

פון אינדערפרי איז היינט דער הימל פאַרוואַלקנט און איצט, זיבן דעם
זייגער, רעגנט. נישט אַרויסצוגיין און אויך נישט מער צום שרייבן (פינצטערלעך).
שלאָפן איז צופרי. וועל איך זיצן און טראַכטן, קוקן אומבאוועגלעך אויף
די פעלדער און אין זינען האַבן אונדזערע שפּאַצירן איבער די האַשטשער
לאַנקעס.

וועלכע געדאַנקען וועלן נאָך קומען ? ווער ווייסט ?
איך שיק דיר אַ בעכער נישט אויסגעוויינטע טרערן מיניע...

אויגוסט 16, 1941

ס'איז מיר היינט געקומען אויפן געדאַנק זיך צו מאַכן אַ קאַלענדאַר און צו
ציילן די טעג און וואַכן, ווי אַ פרומער ייד — ספירות...

אַז איך לייען אין צייטונג עפעס אַ שוידערלעך בילד פון דער דייטשער
באַנעמונג אין די אַקופירטע אַרטשאַפטן שטעל איך זיך גלייך פאַר, אַז דאָס איז
פאַרינטומען מיט עמעצן פון אייך.

וועלכע האַלוצינאַציעס ס'באַפאַלן מיך, כ'וויל זיי נישט אַרויסשרייבן.
אל תפתח פה לשון !

סטאַרי גאַראַד, סעפטעמבער 9, 1941.

ווידער האָב איך אויסגעשטראַכן אַ טאָג אין מיין קאַלענדאַר פון ליידן און
בענקשאַפט. דער 76־טער טאָג ! ס'קלעמט ביים האַרצן און ס'ווילט זיך עפעס
טון אויף צו דערנעענטערן אונדזער באַגעגעניש.

נעכטן געווען אין וואַיענקאָמאט. צו מיליטער האָט מען מיך נישט
גענומען...

די צייט קומט מיר פאַר ווי א גרויזאמער זולום, פון וועלכן מיר וועלן זיך
אויפוועקן קלוגערע, דערפאַרענע און אויסגעלייטערטע.
צי געדענקסטו היינעס :

ווען דו (מ) יינע ראָזע שאוסט,
זאג איך לאָסס זי גריסן.

ערב ראש השנה, 21. 11. 1941

טייערע און שטאַרק געאכטעטע מאַמע,

ס'איז איצט דער מאַמענט, ווען קינדער קומען צו עלטערן, ווינטשן זיי אַ
גוט יאָר און דאָס פאַמיליען־לעבן ווערט נאָך מער און ענגער צונויפגעשמידט.
מ'ווייזט זיך ארויס קעגנזייטיקע ליבע און גוטסקייט.

מאַמע, וויאזוי וואָלט איך היינט געווען גליקלעך, ווען כ'קאָן דיר מיט
ציטערנדיקע ליפּן אַ קוש געבן אין האַנט און אַ גלעט טון דיינע ווייסע האָר!
וואָס וואָלט איך נישט געטון, אויף צו קאַנען ברענגען דיין איינציקער טאַכ־
טער, אַזוי ווי דאָס פלעגט טון דער טאַטע, אַ שיינע, זאַפטיקע קאווענע און
עטלעכע שטענגעלעך וויינטרויבן!

מאַמע, כ'וואָלט אַזוי געזעסן א פאַר שעה און מיט דיר געטענהט, פון
דעם ווערט לייכטער אויפן האַרצן און פריילעכער אויף דער נשמה.

איך באַוונדער דיין כוח, אָבער איך ווייס אויך, אַז בלויז א טראַכט
וועגן דאנקעלען גיט דיר צו כוחות אויסצודויערן, הגם ס'קאָסט געזונט, אויך
ביי מיר אין אזוי...

איך גיבן וועל איך אוועק פון דאנען. די ארמיי ציט זיך צוריק. מען
טרייבט טויזנטער בהמות און סטאַדעס פערד, נישט איבערצולאָזן זיי דעם דייטש.
איך אַזאַ צייט מוז מען זיין שטאַרק און איך וועל זיך באַמיען צוליב דיר,
דיין טאַכטער און דיינע צוויי אייניקלעך, וועלכע מיר האָבן ביידע שטאַרק ליב...

סוקאַק, 21. 3. 1942.

זיי מיר מוחל! כ'בין שולדיק אין דיין יונג פאַרוועלקט לעבן. עס בעטן
ביי דיר מחילה

מיינע פאַרגאַסענע און נישט־פאַרגאַסענע טרערן
מיינע אומעטיקע טעג און שלאַפלאַזע נעכט
מיינ אָפגעשטאַרבענער שמייכל און אויסגעוועכטע לעבנספרייד
מיינ אַן־סופיקע פאַרצווייפלונג.

17. די באנען און וואקואלן

ווער עס האט דורכגעמאכט די ערשטע מלחמה-חדשים אויף די געביטן, וואָס זיינען שפעטער געוואָרן אַקופירט דורך די דייטשן האָט געקאָנט האָבן אַן איינדרוק פֿון אַ געוואָלדיקן כאַאָס.

אַ פֿאַרעריי פֿון מיליטערישע אויטאָס, אַנגעלאָדענע וועגענער און אויטאָס פֿון אינסטיטוציעס, קאַלכאַזן, פֿאַבריקן. אויף די באַנען לאַדנט מען דעמאַנט-טירטע פֿאַבריקן און אין די טיעפֿלושקעס — די אַרבעטער-משפּחות, דאַרט וואָרטן שעהן גאַנצע וואַגאַנען מיט דענערווירטע „ביעזשענצעס“. דער סטאַציע-פֿערסאָנאַל מוז זיין פֿון אייזן אויסצוהאַלטן די אַלע טענות, וואָס מען האָט צו אים. טאָג און נאַכט אַ באַוועגונג, אַ סיגנאַליירונג, כּסדרדיקע טעלעגראַמעס מיט טעלעפֿאָנען.

קומט אַריין צום לייטער פֿון דער סטאַציע אַ הויכער מיליטער-מאַן אין פֿאַדערט, מען זאָל אים באַלד עפענען די ליניע, ווייל ער פירט אַן עשעלאַן פֿאַרווונדעטע פֿון פֿראַנט.

קומט אַריין צום לייטער פֿון דער סטאַציע אַ הויכער מיליטער-מאַן און נישט אַדורך זיין טראַנספֿאָרט מיט אַמוניציע צום פֿראַנט.

אין אַזעלכע סצענעס קומען פֿאַר נישט איין מאַל אַ טאָג און דאָס איז נישט דער איינציקער מין סצענעס. פֿאַראַן אויך אַנדערע, וואָס אַפעלירן צום בירגעוילעכן געוויסן, צום מענטשלעכן געפֿיל.

שטייט למשל, אַן עשעלאַן ביעזשענצעס ד. ה. אַ פֿערציק-פּופּציק וואַגאַנען צו פּונציק ביז אַכציק מענטשן אין יעדן. יעדער וואַגאַן קלייבט אויס זיין סטאַראַסטע, וואָס גיט איבער אַלע אינפֿאַרמאַציעס וועגן פֿאַרן, וועגן מעג-לעכקייטן צו קריגן עסן, באַזאַרגט מעדיקאַמענטן און מעדיצינישע הילף, גלייכט אויס סכּסוכים צווישן פֿאַסאַזשירן אא"וו. די סטאַראַסטעס וויילן אויס אַ פֿאַראַנטוואָרטלעכן פֿון עשעלאַן, וואָס דאַרף קומען אין קאַנטאַקט מיט דער מאַכט, מיטן וואַקואַל-נאַטשאַלניק אא"וו.

קומט אַריין דער פֿאַראַנטוואָרטלעכער צום נאַטשאַלניק און שטעלט אים פֿאַר די לאַגע: מיר שטייען שוין צוויי מעת-לעת, די נעכט זיינען שרעק-לעך קאַלטע. וויפּל איז דער שיעור? שטעל דיר פֿאַר, אַז דיין פֿרוי און קינדער געפינען זיך אין אַזאַ עשעלאַן!

דאָס איז די אכילעס-פּיאַטע פֿון נאַטשאַלניק. ער ווייסט טאַקע נישט, וווּ זיין פֿרוי און קינדער געפינען זיך און אַליין, ווי אַ סאַלדאַט, געפינט ער זיך

אויפן פאסטן טאג און נאכט, שלאפט זיצנדיק, גישט אויסטוענדיק זיך וואכנ' לאנג, עסט כאפנדיק, ווייל קיין צייט האט ער נישט.

אבער וואס קאן ער, דער העלד פון אויסדויער, וואס ווערט דער ערשטער באמבארדירט דורכן שונא און טאָר זיך אפילו נישט באַהאַלטן, ווייל ער מוז סיגנאַליזירן די געפאַר ווייטער, וואס קאן ער טון? זיין פונקט איז דאך אפהענגיק פון אַנדערע, ער איז בלויז אַ רינגעלע אין אַ לאַנגער קייט פון סטאַציעס.

מיר לייגן פאַר אַזאַ איינעם, אַז מיר זיינען אים גרייט צו העלפן, כל זמן מיר שטייען דאָ, אַבער ער האָט אפילו נישט קיין צייט אונדז צו ענטפערן, ווייל ס'איז ווידער אַן אַלאָרם און ווי מוראַשקעס, ווען מען שטעקט אַריין אין זייער נעסט אַ שטעקן, צעלויפן זיך טויזנטער מענטשן אין אַלע זייטן, ווער ס'קריכט אריין אין אַ קעלער און ווער ס'לאָזט זיך ווייטער אין די קוסטעס, און גראַד דעמלט באַפרייט זיך עפעס אַ ליניע, אַ לאַקאָמאָטיוו גיט אַ פּיף און מען ווייסט נישט וועלכער.

עס הייבט זיך אַן אַ געלויף, מען דראַפעט זיך אַרויף אויפן נאַענטסטן וואַגאָן, ווייל ס'איז פאַראַן אַ מורא, אַז ביז צום ריכטיקן וועט מען שוין גישט סטאַטועס.

צום סוף פאַרט אַפ אַן עשעלאָן, אַבער... נישט אונדזערער, איבערלאָזנדיק אונדז אַ ירושה: עטלעכע מענטשן, ס'רוב פרויען און קינדער, וואס האבן זיך פאַר-בלאָנדזשעט צווישן די רעלסן און געזען ווי מענטשן לויפן, זיינען זיי נאָכגעלאָפן און... פאַרשפּעטיקט. דער פאַראַנטוואַרטלעכער פאַרן עשעלאָן לויפט ווידער צום נאָטשאַלניק און איז זיך מיט אים מישב, ווי אַזוי איבערצושיקן די צוריקגעבליי-בענע. דער נאָטשאַלניק זאָגט, אַז דער עשעלאָן מיט פאַרווונדעטע גייט אַפ פאַר אונדזערן און אַזוי ווי ער האָט, פּריאַריטעט, וועט ער געוויס אַניאַגן יענעם עשעלאָן, ער ווייסט נאָר נישט וווּ, יעדנפאַלס וועט ער עס איבערגעבן צו דער באַן-מיליץ אין די ווייטערדיקע פונקטן, אַז די און די געפינען זיך אין סאַג-טאַרן-צוג נומער אַזאַ און אַזאַ. אַזווי די סטאַראַסטעס פון יענעם עשעלאָן האָבן אויך געגעבן צו וויסן דער מיליץ וועגן די פאַרפאַלענע, וועט מען זיי שוין זיכער צוריקפירן צו זייערע וואַגאָנען.

אויף יעדער סטאַציע איז געווען אַ „קובאַוואַיאַ" ד. ה. אַ שטיבל, ווו ס'האָט זיך געקאַכט וואַסער. פון די דרויסנדיקע זייטן זיינען געווען קראנען פאַר קאַלט און הייס וואַסער. ווי די הייליקע וועסטאלינס, וואס האָבן געהיט אין רויס, אַז דאָס פייער אין טעמפל פון דער געטין וועסטא זאָל קיינמאַל נישט אויסגעלאָשן ווערן, אזוי האָבן פשוטע רוסישע פרויען געדאָגהט דערפאַר, ס'זאָל פאַר די דורכרייזנדיקע נישט אויספעלן קיין געקאַכט וואַסער, כדי זיך צו פאַרבריען אַ ביסל טיי, אַפּקאַן אַ גאַלאַפּיופּ, אַפּוואַשן אַ קינד, אויסרייניגן אַ כלי.

הייסע וואַסער אין וועג בשעת קעלטן, פרעסט און שנייען איז אפשר נאָך מער וויכטיק ווי אַ קאַלטער טרונק, פאַר אַ בלאַנדזשענדיקן אין מדבר.

פיל זארג איז אויך אפגעגעבן געווארן פאר די וואגאנען מיט בהמות.
נישט נאר מענטשן, נאר אויך בהמות דארפן האבן מול.

געווען בהמות, וועלכע מען האט נישט באוויזן צו עוואקואירן מיט דער באן.
זיי האבן זיך געשלעפט מיט די וועגן פון פאלטאוו, פון סומי, פון טשערניגאוו.
די באגלייטערס, קאלכאזנע פאסטעכער, פלעגן אריינקומען צום ראש פון קאלכאז
און אדער באקומען פארטיקע פאשע, אדער ארויסגעפירט די בהמות אויפן פעלד.

די בהמות האבן חלילה נישט געוואלט אומזיסט: זיי האבן באַלד, אויפן
ארט באַצאלט אין מזומן — מיט מילך. אן איבעריקע אַרבעט פאַר די קאַלכאַזנע
מעלקערקעס! אבער ווער האט זיך דעמלט גערעכנט מיט צייט, מיט אַרבעט.

און אזוי האבן זיך געשלעפט די בהמות הונדערטער קילאמעטער ביז זיי
זיינען צום סוף דערגאנגען צו אַ קאַלכאַז, וואָס האָט זיי געגעבן אַזיל־רעכט
אויף דער צייט פון דער מלחמה.

אַנדערש איז אַבער געווען די לאַגע פון „פּריווילעגירטע“ בהמות, ד. ה.
פון אַזעלכע, וואָס האָבן זיך געפונען אין אַ וואַגאַן. דער זאַפּאַס היי און האַבער
האַט זיך שוין פון לאַנג אויסגעלאָזט. די באַגלייטערס האָבן דעריבער, געמוזט
קודם־כל זאָרגן פאַר די בהמות. שטעלט זיך אַ צוג ערגעץ אַפּ, לויפן זיי באַלד
מיט זעק, מיט קאַסעס, מיט רעקאַמענדאַציע־פּאַפּירלעך און זוכן פּאַשע.

צו שטיין אויף אַ סטאַציע מיט אַזעלכע „יחסנים“ איז געווען אַ פאַרגעניגן:
מען האָט באַקומען מילך „גלייך פון דער קו“, אויב ס'איז פאַרשטייט זיך, נישט
געשטאַנען אויך אַ סאַניטאַר־צוג, וואָס האָט געהאַט די בכורה אין באַזאָרגן זיך
מיט מילך.

ס'איז וואָס ווייטער אַלץ קלאַרער געוואָרן, וויפּל הוש פאַר אַרדענונג, וואָס
פאַו אַ ווייטער קוק און סאַראַ מאַס פון אויסדויער ס'האַבן געמוזט אַרויסווייזן
די, וואָס זיינען געשטאַנען אין דער שפיץ פון דער גרויסער מאַשיין, וואָס רופּט
זיך פאַרטיידיקונג פון פּאַטערלאַנד.

שוין אין נאָוועמבער, צו דעם 24־טן יאַרטאַג פון דער רעוואָלוציע, האָבן
די עוואַקואירטע זאַוואַדן געגעבן פּראָדוקציע פאַרן פּראַנט. נאָך סטאַלינגראַד
און קורסק האָבן די דאָזיקע זאַוואַדן געשיקט הילף פאַר די באַפּרייטע שטעט,
געוואָלפן זיי אויפבויען און אליין פאַרבלייבנדיק שוין ערגעץ־וווּ, מעבר לאוראַל,
גענומען דאָס שעפּטום איבער די פאַבריקן פון וואַנען זיי אליין שטאַמען, באַ־
זאָרגט זיי מיט אַלץ נויטיקע און אזוי אַרום פון טעכטער־זאַוואַדן זיינען זיי אויס־
געוואַקסן צו מוטער־זאַוואַדן.

עס האָט מיך אויך אינטערעסירט דער גורל פון די אומגליקלעכע בהמות.
אויך זייער גורל איז נישט געווען הפקר.

עס ווייזט זיך ארויס, אַז די פּאַסטעכלעך, וואָס האָבן זיי באַגלייט האָבן גע־
האַט פּולמאַכטן און אַנווייזונגען, וואָס צו טון און וויאָזוי נישט צו פאַרטאַכלע־
ווען דאָס פּאַלקס־פאַרמעגן.

אין די באשליסן וועגן פלאנירונג פון דער לאנדווירטשאפטלעכער ארבעט, וואס ווערן פארעפנטלעכט אין די צייטונגען, איז געווען אנגעגעבן וויפל יעדער קאלכאז פון דער געגעבענער געגנט דארף האבן אין די שטאלן קעגן אייגענע און וויפל ער דארף צוריקגעבן, אריינרעכענענדיק דעם צווייטן, די מערבדיקע קאלכאזן (אנגעגעבן דעם נאמען).

אזוי האט דער סאָויעטישער מערב פארטיידיקט דעם מזרח קעגן פאשיזם און דער סאָויעטישער מזרח האט געהאלפן אויסבויען די תורבות פון די פאר-ניכטעטע מערבדיקע געגנטן.

18. איך האלט ווארט

דעם 2טן אקטאבער האב איך באקומען א דערלויבעניש פון „נאראבראז“ צו פארלאזן די ארבעט און אן איבערווייזונג אין באַנק אויף א סומע פון 372 רובל פאר דער צווייטער העלפט סעפטעמבער. צוויי טעג פון אקטאבער אין זעקס טעג אורלויב — צו יעדן חודש ארבעט קומען צו דריי טעג.

פון פריער האב איך זיך שוין געהאט געקויפט א ביסל ווארעמע וועט, א קורטקע מיט א פוטערנעם קאלנער און א רוקזאק.

זי איך גיי אזוי קיין ביעלגאראד הער איך ווי עמעץ רופט מיך ביים נאָר מען און א לאַסט־אויטאָ שטעלט זיך אָפּ האַרט לעבן מיר. כ'הייב אויף דעם בליק און דערזע סאָניא בערענגאַלץ — א לערערין פון ראָוונע, א „וואַס־טאַטשניצע“.

כ'האָב זיך שטאַרק דערפרייט, פונקט ווי מיט יעדן באַקאַנטן פון אַמאַל און אויסגעפרעגט וועגן פּרטים פון איר רייזע. זי איז געפאַרן קיין ראַסאַט און מיר פאַרגעלייגט א פּלאַץ אין אויטאָ.

אין יענע טעג איז דאָס געווען אַן אידעאַל פון אַן עוואַקואירטן: צו פאַרן אין אַ מאַשין. הגם ביי די אַסיענדיקע וועטערן זיינען די זייטיקע וועגן געווען אזוי ווידר, אַז אויב ביסט אריין מיט אַ ראָד אין א יאמע וועסטו שוין פון דאָרט אזוי שנעל נישט ארויס. מיט די הויפט־שאַסייען ווידער צו פאַרן איז געווען נאָך מער געפערלעך: מען האָט געקאַנט דאָרט אומקומען פון אַ באַמבאַרדירונג אָדער פון אַ פיינטלעכן פולעמאַט.

צום באַדויערן האָב איך געמוזט סאַניען אַפּזאַגן: איך האָב געהאַט צו־געזאַגט אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ זיך צו עוואַקואירן צוזאַמען מיט נילען. איצט איז געקומען די צייט.

אין ביעלגאראד האָב איך זיך דערוויסט, אַז פאַלטאַווע איז שוין געפאַלן. נילאָ האָט געזאַלט צומאַרגנס אין דער פּרי אַרויספאַרן מיט פּערד אין דער ריכטונג פון סטאַרי־אַסקאַל. ווען איך בין געקומען מיט מיין באַגאַזש, האָט מיר אַלעקסאַנדראַ סעמיאַנאָוואַ געזאַגט, אַז זי איז שוין אוועק, ווייל דער אייגנטימער פון די פּערד האָט נישט געקאַנט וואַרטן. לויט דעם מאַרשורט און זערפער, וווּ זיי האָבן באַשטימט צו נעכטיקן, האָב איך פאַרשאַטאַנען, אַז אַניאַגן זיי וועל איך אָדער מיט אַן אויטאָ אָדער ערשט אין אַסקאַל, ביי איר הברטע פון זאַוואַד מילאַ זאַכאַריעוואַ סוואַראָוואַ.

מיט א שווערן באגאזש און א נאך שווערער געמיט פארלאזן איך ביכל-
גארד. אלעקסאנדרא סעמיאנאוו האט מיר געגעבן אין וועג אריין, וואס
נאר זי האט געקאנט, הארציק מיך ארומגענומען און געזעגנט זיך ווי מיט
אן אייגן קינד.

— כל זמן ס'גייט די פאסט שרייב. דיין גורל גייט מיך שטארק אן.
כ'ווינטש דיר די מלחמה זאל זיך וואס גיכער ענדיקן און זאלסט צוריק זיין
צוזאמען מיט דיין משפחה.

זע, כ'פארטרוי דיר אן דאס טייערסטע וואס כ'האב, מיין לעצט קינד. דער-
פיר זי בין צו אן ארט, ווו וועסט זי קאנען מיט א ריין געוויסן איבערלאזן
אליין, טאמער וועט זיך דיין וועג פירן ערגעץ-ווו אנדערש.
נאך דער מלחמה לאזן פון זיך הערן!

כ'בין אוועק צו פוט. אויפן וועג האבן מיך אויפגענומען א פאר יונגע
בחורים, וואס זיינען געפארן מיט פערד קיין קארטאטשע.

און ווידער בין איך פארבייגעפארן סטארי גארד און דאס הויז, פון
וואנען כ'פלעג גוטע טעלעכע וואכן ארויסקוקן, צי כ'וועל נישט באגעגענען
א באקאנטן. כ'האב זיך שוין געהאט צוגעווינט צום דאזיקן ארט און פארביי-
פארנדיק איצט, צום לעצטן מאָל אליין א פליט, האב איך זיך געטראכט, אז
פון דאנען אוועקצופארן איז מיר נישט אזוי שווער. שווער איז נאר געווען
דער ערשטער שריט.

גענעכטיקט האבן מיר אין א דארף מיט א מאדנעם נאמען: מיאסאי-
דאוקא. ס'האט מיך דערמאנט אין מענדעלעס טוניעיאדעווקע.

גאנץ פרי האט מען אויף פרישטיק אונדז דערלאנגט א גרויסע שיסל
„שטשי“ מיט קארטאפּל. מיר האבן ארויסגענומען אונדזערע לעפל, אן
אינסטרומענט פון וועלכן מען פלעגט זיך אין יענע טעג נישט שיידן, און פון
דער שיסל האט זיך גיך באוויזן דער דעק. דעם זעלבן אונט בין איך נאך
געווען אין דארף פלאטאוועץ, ווו א סימפאטישער דירעקטאר פון א שול האט
מיך איינגעלאדן צו נעכטיקן און אזוי „ברכב וברגל“ דורך קארטאטשע, סקא-
ראדינאיא, באבראוקא, קמא האב איך זיך דערשלעפט, נאך דריי טעג, קיין
סטארי אסקאל און דארט געטראפן נילען.

איר פרייד איז געווען נישט צו באשרייבן. די מוטער האט איר אזויפיל
אנדערציילט וועגן מיר, אז אין מאמענט ווען זי האט מיר דערזען איז איר
צוגעקומען מער זיכערקייט און גלויבן, אז זי וועט זיך דערשלאגן צום נייעם
ארט אין קאזאכסטאן, ווו איר זאוואד האט זי געשיקט אַרבעטן.

ביי איר חברטעס שוועסטער האב איך איבערגענעכטיקט. פארשטייט
זיך, אז כ'האב זיך פריער גוט אויסגעבאדן, איבערגעביטן וועט, די שמוציקע
אויסגעוואשן און אויפן ארט געלאזט טרוקענען. צומארגנס האבן מיר זיך
געלאזט אין וועג אריין.

איבער א מעתלעת האט געדויערט די רייזע קיין וואראניעזש.
די נאכט זיינען מיר שוין דורכגעזעסן ארום וואקזאל. דער וואקזאל אליין
איז געווען אזוי אנגעפראפט מיט מענטשן, אז ס'איז זיך שווער געווען צו
דערשלאגן צו וועלכן ניט איז פענצטערל, כדי צו רעדן מיט א באאמטן.

אין דער פרי איז נילע געגאנגען אויפזוכן אירס א חבר און איך האב זיך געלאזט אנקוקן די היסטארישע שטאט, וווּ פיאָטר דער גרויסער האָט גענומען בויען זיין פּלאַט. אין אַ צענטראַל אַרט שטייט זיין דענקמאַל און אַ סך ערטער זיינען פאַרבונדן מיט זיין נאָמען און זיין תקופה.

וואַראַניעזש אליין האָט זיך מיטן טראַנספּאָרט פון עוואַקואַרטע נישט פאַרנומען. עס איז געווען נויטיק אַפּצווענדן די גרויסע כּוואַליע מענטשן פון צענטראַלע שטעט, מחמת לופט־געפּאַרן, און איבערצופירן זיי אין קלע־נערע מקומות. אזוי האָבן מיר געמוזט צופאַרן צום „עוואַקאַפּונקט“ אין אַט־ראַזשקע און נאָך געוויסע פּאַרמאַליטעטן און אַ קאַנטראַל פון קערפּערלעכער רייז־אַ נאָך, אַ דעזינפּעקציע פון זאכן און אַ קאַנטראַל פון קערפּערלעכער רייז־קייט, אַז וואָס מ'האַט בשום אופן קיין בילעטן נישט פאַרקויפט, האָבן מיר באַקומען בילעטן קיין אלמאַאַטאַ. אַ בילעט אויף אַ מהלך פון טויזנטער קילאָמעטער פאַר 113 רובל.

ס'איז געווען אַ מעגלעכקייט צו פאַרן מיט אַן עשעלאַן אָן געלד. מיר האָבן אָבער אויסגעקליבן די אינדיווידועלע רייזע, כדי וואָס גיבער אַרויסצו־פאַרן פון דאַנען, הגם מיר האָבן נישט געוואוסט, וואָס עס דערוואָרט אונדז ווייטער. ס'איז דאָך נישט געווען קיין דירעקטער צוג און דער בילעט האָט נאָך געמוזט ביי יעדן איבערשטייגן געשטעמפלט ווערן. אַ מעלה פון אַן עשעלאַן איז דווקא די, וואָס די פּאַסאַזשירן דאַרפן אליין נישט טראַכטן וועגן זייער רייזע.

און אזוי בין איך זיך געלעגן אויפן צווייטן עטאַזש פון אַ וואַגאַן, וואָס האָט מיך געפירט דערווייל קיין מיטשוריןסק. דער עיקר איז איצט געווען פאַרן, וואָס שנעלער, וואָס ווייטער פון די שטחים, וואָס זיינען באַדראַט פון דער לופט.

אין אַונט זיינען מיר אָנגעקומען קיין מיטשוריןסק און אָפּגעזעסן דאָ אַ נאַנט מיט אַ האַלבן טאַג און שפּעטער ערשט אָפּגעפאַרן קיין ריאַזשסק, פון וואָנען ס'האַט געזאַלט זיין אַ דירעקטער צוג קיין אלמאַאַטאַ. אָבער אויך דאָ זיינען מיר אָפּגעזעסן קנאַפע צוויי מעת־לעת, ווייל אַלע ליניעס זיינען געווען פאַרנומען דורך מיליטער־טראַנספּאָרטן. מיר האָבן שוין געוואַלט מוותר זיין אויף אַ פּאַסאַזשיר־צוג און פאַרן אין משאַוואַגאַנען, אָבער ס'איז שויער געווען זיך צו דערשלאַגן צו עמעצן.

אומעטום ריינען: נאָך ברויט, נאָך לימאַנאַד, נאָך אינפּאַרמאַציעס.

אויפן דריטן טאַג האָבן מיר ערשט באַוווּן אַריינצוקומען אין אַן עשע־לאַן, וווּ די מערהייט זיינען געווען טשערנאָוויצער און בעסאַראַבישע יידן מיט פרויען און קינדער.

נילע, נאָך אַ חבר אירער פון דער אַרבעט ארקאדי און איך זיינען גע־זעסן איינגעקורטשעט אין אַ ווינקל. פון אונדזערע אלע באַגאזשן האָבן מיר באַוווּן אויסצוקאַמבנירן אַ געלעגער, וווּ נילע איז געשלאָפּן ביינאַכט און מיר האָבן לויט דער ריי געכאַפט אַ דרימל ביי־טאַג.

די ערשטע דרייהונדערט קילאָמעטער זיינען מיר אָפגעפאָרן גענוג שנעל,
אבער די לעצטע הונדערט פאָרן מיר שוין אַ מעת־לעת. מיר געפינען זיך
בסך־הכל זיבן קילאָמעטער פון פענזע און קאָנען זיך אהין נישט דערשלאָגן.

אונדזער פאָראַנטוואַרטלעכער האָט אונדז באַזאָרגט מיט אַ הייסער זופ
און פרישטיק. אַז דו זיצסט דאָ אין עשעלאָן ווערט דיר סוף כל סוף גלייכ־
גילטיק ווען און ווהיין וועסט אַנקומען.

פון דער אַפאָטיע פירט אָבער אַרויס דער הונגער. מיר באַמיען זיך נאָך
אַלץ צו קויפן אויפן וועג, אָבער ברויט איז שוין שווער צו קריגן. מיר מוזן
אַנרירן די זאַפאָסן פון סוכאַרעס.

ערשט נאָך זעקס טעג פאָרן זיינען מיר אַנגעקומען אין אַוונט קיין קויבישעוו.

19. קוֹיִבִישׁ עוּו

פאר קויבישעווי האָבן מיר געהאט א מאַמענט פון גרויסער פרייד, איי
בערראַשונג און האַפענונג. דאָס איז געווען אין משך פון קורצן אויפנטהאַלט
אויף דעם וואַקזאַל אין פענזא.

אהין זיינען מיר אַריינגעפאַרן אין אַוונט. געוויינט צו דער פינצטערניש
אויף די פריערדיקע סטאַציעס, האָט אונדז אין ערשטן מאַמענט פאַרבלענדט
די אויגן דאָס העלע ליכט. ס'איז אונדז אויסגעקומען ווי מיר וואַלטן זיך אַריי
בערגעטראָגן אויף אַן אַנדער פלאַנעט. אויף איין סעקונדע האָט זיך אונדז
געדאַכט, אַז מיר זיינען אַריינגעקומען אין אַ לאַנד פון שלום, פון פרייד און
רויאיקער שאַפונג. הונדערטער לאַמפן האָבן געפונקלט מיט גאַלד־זילבערנעם
גלאַנץ און אונדז אַנגעזאָגט, אַז ס'איז נאָך פאַראַן אַ שטח פון זיכערקייט. אַ
האַפענונג האָט אַנגעפילט אונדזערע הערצער. כל זמן ס'זיינען פאַראַן שטעט
און דערפער, פאַבריקן, זאוואַרן און אינסטיטוציעס, וואָס ארבעטן און פאַר
זאָרגן מיט אלעם נויטיקן די ארמיי און די ציווילע באַפעלקערונג הייסט עס,
אַז ס'זיינען פאַראַן גוטע אויסזיכטן צו באַזיגן דעם שונא.

מיר האָבן זיך געטיילט מיט דעם איינדרוק, וואָס די ליכט־איבערלעבונג
האָט אויף אונדז געמאַכט. נילאָ האָט זיך אויפגעהערט צו דענערוירן. די
לופט־אַלאַרמען האָבן אויפגעהערט צו ווערן דער אייביקער קאַשמאַר און
דאָס זשוזשען פון עראַפלאַנען האָט שוין מער נישט אַרויסגערופן קיין אומרו
און שרעק.

פון איצט אָן איז יעדער עראַפלאַן געווען אַ סאָויעטישער, אַן אַנזאָר
גער פון זיג. דאָס פאַרן איז פאַר אונדז געוואָרן אַ מאַטערניש. נישט אַ פיזישע
נאָר אַ מאַראַלישע.

— גיב נאָר אַ טראַכט, זאָגט נילאָ, מענטשן קעמפן איצט, מענטשן אר
בעטן און מיר שלעפן זיך דאָ אין די וואַגאַנען, טוען גאַרנישט און העלפן
נישט דעם לאַנד.

— דאָס איז נאָך נישט אַלץ, גיב איך צו, וואָס מיר דאַרפן זיך פאַרוואַרפן.
נישט גענוג, וואָס מיר טוען גאַרנישט, אבסאַרבירן מיר נאָך טויזנטער מענטשן,
פאַרנעמען וואַגאַנען און פאַרשאַפן זאָרג דער מאַכט מיט אונדזער עצם פאַרן
און וואַנדערן. אונדזער וואַגאַן וואַלט דאָך געקאַנט אין איצטיקן מאַמענט
פירן ברויט אַדער אמוניציע פונקט אין אַ פאַרקערטער ריכטונג און נישט

טארמאזירן די באוועגונג, פארנעמען ליניעס און אזוי ארום אפשלעפן דעם מאמענט פון זיג.

איין טרייסט איז אבער געווען, אז מיט אונדזער דערווייטערן זיך פון דייטש, שטארקן מיר די כוחות פון הינטערלאנד.

די טרייסט האט אונדז אויבנאויפיק באראיקט, אבער אין תוך נישט גע- שטיילט דאס געוויסן. ס'איז אין אונדז געווען א געפיל פון שולד לגבי דעם לאנד.

און אזוי זיינען מיר שפעט ביינאכט, דעם 17טן אקטאבער, אנגעקומען קיין קויבישעוו, דעם פראוויזארישן זיצארט פון דער רעגירונג און אויסלענר- דינע דיפלאמאטישע פארשטייער.

די שטאט איז גרויס, מאדערן געבויט. די וואלגא גיט איר צו חן. אין די אטעלן איז קיין פלאץ נישטא, אין די סטאלאוקעס לאנגע רייען.

וועגן באלדיקן ווייטערפארן האט נישט געקאנט זיין קיין רייד. איך לאז זיך אין שטאט אריין זוכן א באד. גראד געפינען זיך צוויי בעדער אין רעמאנט און זיי פונקציאנירן נישט. דערווייל זע איך א גרויסע ריי פון מענטשן. אויב א ריי איז א סימן, אז מען קאן דא עפעס קריגן, שטעל איך זיך אויך אוועק, כדי צו פארנעמען אן ארט אין דער ריי. שפעטער ערשט פרעג איך איינעם וואס מען וועט דא טיילן און דערוויס זיך, אז מען דארף ברענגען ברויט.

ווי איך שטיי אזוי, מיטן בינדל וועט אונטערן ארעם קומט צו איינער פון דער ריי מיט א כעמישן בלייפעדער און בעט די האנט, כדי אויפצושרייבן א לויף-נומער. אזוי ארום האבן זיך די מענטשן אליין ארגאניזירט, כדי אויסצומיידן אומארדענונג ביים אריינגאנג אין מאגאזין. שטענדיק פלעגט זיך געפינען איינער, וואס האט אכטונג געגעבן ביי דער טיר, אז אלץ זאל גיין כשורה. ווי מאדנע ס'זאל נישט זיין, אבער אז ס'געפינט זיך א מענטש מיט אינציאטיוו, ווארפן זיך אים אלע אונטער און די גרעסטע סקעפטיקער זיינען צופרידן פון די יושרדיקע מיטלען, מיט וועלכע דער אינציאטאר בא- נוצט זיך. האסטו א נומער מעגסטו זיין זיכער, אז פון דער ריי וועט מען זיך נישט ארויסשטויסן און קאנסט דערווייל אוועקגיין דערליידיקן עפעס אנדערש. אזוי האב איך טאקע געטון.

געאנגען אין באד. דא האב איך זיך גוט אפגעוואשן, אפראזירט, איבערגע- טון וועט און א צופרידענער צוריקגעאנגען נאך ברויט.

ווי גרויס איז אבער געווען מיין דערשטוינונג, ווען מ'האט מיך נישט גע- וואלט אריינלאזן אין דער ריי.

— וויזו די האנט, רופט זיך אן דער „ארדנער“.

איצט האב איך זיך ערשט אפגעגעבן א חשבון, וועגן מיין דורכפאל. פון נומער איז קיין זכר נישט געבליבן...

נאך דעם פאקט איז מיר נישט איין מאל אויסגעקומען צו שטיין אין א ריי און צו ווערן נומערירט, אבער די האנט האב איך שוין קיינמאל נישט אונטער- געשטעלט, געהאט גרייט אויף יעדן פאל א שטיקל פאפיר.

בוריקגעקומען צום וואַקאַזאַל הייבן מיר זיך אָן צו אינטערעסירן מיט דער ווייטערדיקער רייזע.

נילאַ זיצט ביי די זאכן און ארקאדי מיט מיר באמיען זיך צו דערגיין א טאַלק. מיר פרעגן אין אינפֿאַרמיר-ביראַ, מיר כאַפֿן אַן גלאַט איינבאַנער און ווילן אַרויסבאַקומען פֿון זיי, צי געפינט זיך נישט עפעס אַ צוג אויף דער סטאַציע. דערנאָך צעטיילן מיר זיך מיט די פֿונקציעס: ער דאַרף געפינען אַן אָפֿן ווי אזוי זיך אַריינצובאַקומען אויפֿן פֿעראַן און מיין פֿונקציע איז צו שטיין ביי דער קאַסע און צו שטעמפלען די בילעטן.

מיט אַמאַל קומט צו ארקאדי און גיט מיר איבער בסוד, אַז אויף אלמאַ-אַטא גייט באַלד אַפֿ אַ פֿאַסאַזשיר-צוג און מיר מוזן זיך אַהיין אַריינבאַקומען. איך לאָז איבער די ריי, גיי שנעל אַרויס צו אונדזער באַגאַזש און מיר גייען צום פֿעראַן.

נישט לייכט איז אונדז דאָס אַנגעקומען. די קאַנטראַל איז געווען אַ שטרענג גע. אַבער דער געדראַנג פֿון מענטשן האָט אוממעגלעך געמאַכט יעדע קאַנטראַל. מיר האָבן געוויזן אונדזערע בילעטן און צוזאַמען מיט דער גאַנצער כּוואַליע מענטשן אַרויס אויפֿן פֿעראַן און זיך אַריינבאַקומען אין ערשטן בעסטן וואַגאַן. ווען דער קאַנדוקטאָר איז אַריינגעקומען און באַטראַכט אונדזערע בילעטן, האָט ער זיך גענומען בייזערן און פֿאַרלאַנגט, מיר זאָלן באַצאָלן שטראַף פֿאַר נישט שטעמפלען די בילעטן.

איך האָב אים זייער העפלעך געענטפֿערט:

— יאָ, דו ביסט גערעכט. זאָג וויפֿל מיר דאַרפֿן באַצאָלן, וועלן מיר דיר גלייך געבן.

ער האָט זיך גענומען פֿאַרענטפֿערן, אַז ס'איז געוואָרן שווער צו אַרבעטן, ס'פֿאַרן אַזויפֿיל מענטשן, פֿאַראַן אויך אַזעלכע, וואָס רעכענען זיך נישט מיט די פֿאַרשריפטן און זיינען גורם אומאַנגענעמלעכקייטן אַהין. מיר האָבן אים באַצאָלט פֿאַר אַן אומלעגאַלער רייזע ביז דער נאַענטסטער סטאַציע און אים געבעטן, אַז דאָרט זאָל ער שוין אַליין שטעמפלען אונדזערע בילעטן, ווייל אונדז וועט זיין שווער אַראַפֿצוגיין אַהין.

ער האָט מסכים געווען דאָס צו טון און מיט אַ סך פֿריינדלעכקייט אונדז באַזאָרגט די פֿאַרמאָליטעטן. דאָס איז געווען די לעצטע זאָרג אונדזערע בנוגע דער לאַנגער רייזע, וואָס איז שוין צוגעגאַנגען נאַרמאַל און האָט אונדז דערווייטערט פֿון פֿראַנט און פֿון... דער היים.

20. זעקס מעת-לעת אין וואגאן.

זונטיק פרי דערנענטערן מיר זיך קיין טשקאלאוו. דער וואקזאל טראגט נאך דעם אלטן נאמען: ארענבורג. די לאנדשאפט ענדערט זיך. ס'וואקסן היימישע בעריאזעס. אויפן וועג, ביי יעדן אפשטעל, זיינען פאראן באזארן. דאס ערשטע, וואס ווארפט זיך אין די אויגן זיינען ארבוזן. פול. זיי זיינען זייער ביליק.

אויף די דאזיקע באזארן קאנסטו קויפן פלייש און צום פלייש א 4-3 אויגעקעס פאר א רובל. מען באקומט אויך מילך און געקאכטע קארטאפל. ווי נאך דער צוג שטעלט זיך אפ, גיבן זיך די פאסאזשירן א לאז צום באזאר, איינצוקויפן ווייטערדיקע צידה'לדרך.

אין אוונט זיינען מיר שוין אנגעקומען קיין אקטויבינסק. מיר פארן אלץ דורך סטעפעס און פלאכלאנד. דאס ארט פון פערד פארנעמען קעמלען. די איינציקע פארשיידנארטיקייט, וואס דו האסט — זיינען די שטערן אויפן הימל-געצעלט. בעת אזעלכע רייזעס האסטו גענוג צייט צו באקענען זיך מיט דייע מיט-פאסאזשירן, ווי אויך צו ליגן און טראכטן.

עס פארט מיט אונדז א קאפיטאן. זיין קאמאנדיראוקע איז קיין טשימר קענט, ווו ער דארף זיך היילן און ארבעטן. ער האט שוין באוויזן צו זיין אויפן פראנט, פארווונדעט צו ווערן און צו ליגן אין א שפיטאל, פון וואנען מען האט אים איבערגעשיקט אויף ווייטערע קוראציע אין הינטערלאנד.

ער האט אויסגעקליבן טשיקמענט, ווייל ער האפט דארט צו טרעפן זיין משפחה, וואס האט אפשר באוויזן זיך צו עוואקואירן און קומען צו קרובים. וואס ווינען דארט פון לאנג.

אליין א פארווונדעטער האט ער אפגעטרעטן זיין פלאץ, כדי נילע זאל זיך קאנען ליגן שלאפן און זיך איבערגעזעצט אויף אונדזער באנק. מיר האבן זייער לאנג געשמועסט מיט אים. ער איז געווען דער ערשטער מענטש פון פראנט, וואס מיר האבן באגעגנט. זיינע דערציילונגען וועגן די דייטשע אכזריותן לגבי דער ציווילער באפעלקערונג און לגבי סאָויעטישע געפאָר-גענע, האבן אונדז געמאכט אויפציטערן. מיר האבן נאך דעמלט ווייניק וועגן דעם געוויסט. פארנומען די גאנצע צייט מיט זיך אליין, כסדר אין וועג, אין יאגעניש נאך א וואגאן, נאך ברויט, האבן מיר אפילו קיין געדולד נישט געהאט צו לייענען די צייטונגען.

ער האט אונדז אויפגעקלערט די לאגע און מיר האבן אנגעהויבן צו באנעמען די גאנצע שרעקלעכקייט פון קריג.

מאסקווע איז געווען אין א סכנה.

אין אזעלכע מאמענטן האבן מיר ערשט געזען די נישטיקייט פון אונדזער פערזענלעכן וואלגערן זיך אויף די וואקזאלן און עשעלאנען. ס'האט זיך געוואלט שרין זיין אויף אן ארט, ווו מ'וועט קאנען ארבעטן, טון דאס וואס מען וועט דארפן און אויספירן די שליחותן, וואס וועלן זיך פון אונדז פאר דערן. א געפיל פון אן איבעריקן, אומנוציקן מענטש ווירקט אויף מיר דער פרימירנדיק.

אבער פאר א סך פון מייענע מיטפאסאזשירן — פליטים פון די נייע מערב־געביטן האב איך זיך געמוזט שעמען. זייערע האנדלונגען האבן פארשאפט א סך אומאנגענעמלעכקייטן און ארויסגערופן לגבי אלע פליטים א פיינטלעכע באציאונג.

אט למשל קומען מיר אן אויף דער סטאציע אראלסק. דער צוג שטעלט זיך אפ און פון אלע וואגאנען לויפן ארויס מענטשן: ווער נאך „קיפאטאק“, ווער נאך מילך, ווער נאך ברויט... עס שאפן זיך באלד רייען און מען קויפט. מיט א מאל גיט איינער א געשריי, אן דער צוג רירט פון ארט. ביז מען האט פארשטאנען, אן ס'איז א פאלשער אלארם, איז מען זיך אינ'טוינטוויי צעלאפן און בלויז א פאר מענטשן, וואס האבן געוואוסט, אן דאס איז געווען א טריק, האבן אויסגענוצט דעם מאמענט און אן א ריי גענומען איינהאנדלען אלץ, וואס האט זיך נאר געלאזט. די געקויפטע פראדוקטן האט מען אוועקגעגעבן באקאנטע, וואס זיינען דערווייל נעלם געווארן, ווייל דעמלט האט טאקע דער צוג זיך געגעבן א ריר.

אזעלכע סצענעס האב איך אָבסערווירט אויך אין קאזאלינסק און איך בין אודאי נישט געווען דער איינציקער, וואס האט דאס געזען און אויף וועמען דאס האט געמאכט א פיינלעכן איינדרוק. ס'האט זיך פאר מיר פשוט געשטעלט די פראגע, צי איז כדאי געווען צו ברענגען אזויפיל קרבנות, כדי צו ראטעווען גראד אט די עלעמענטן, וואס אפילו אין אזא שרעקלעכער צייט, ווען זיי זיינען אליין געוואנד, נארן זיי אפ אנדערע, אויך נישט קיין איבעריק גרויסע נגידים.

ווייל, ווער זיינען דאס די, וואס פלעגן ארויסטראגן צו פארקויפן די פראדוקטן? מוטערס, פרויען און קינדער פון מאביליזירטע זעלנער, וואס זיינען אין יענע טעג אפגעגאנגען אין בלוט ביי בריאנסק, ביי כארקאוו, ביי לענינגראד. אין זייער לעבן האט זיך אויך אריינגעריסן די מלחמה און הגם זיי האבן דעם שונא אויף די אויגן נישט געזען, האבן זיי אים אבער גוט געפילט.

ס'איז געווען פיינלעך און אומעטיק. בפרט האט עס דעפרימירט מיך, ווייל די גרויסע מערהייט פון די דאזיקע פליטים זיינען געווען יידן און עס האט געקאנט ארויסרופן ביי טייל געליטענע, אנטיסעמיטישע געפילן.

ס'איז געווען א גליק פאר די יידן די שטארקע האנט פון דער סאוועיערטישער מאכט, וואס האט דורכגעפירט און פירט דורך דעם פרינציפ פון פעלקער־פריינדשאפט און פארניכטעט יעדע שפור פון אַנטיסעמיטיזם. דארט, ווו ס'באווייזט זיך אַנטיסעמיטיזם איז פארויסצווען אויך דעם שונא פון ראטן

פארבאנד. ער באווייזט זיך בלויז ווי א סימפטאם, אט אזוי ווי פאררויטלטע באקן זיינען אפט א סימפטאם פון א טובערקולאזיקראנקן. אזעלכע טרויעריקע געדאנקען באגלייטן מיך די גאנצע צייט פון דער רייזע. מיר ציילן די טעג און יעדער טאג איז פארבונדן מיט אנדערע זכרונות.

מיטוואך, דעם 22-טן זיינען מיר אין דער פרי געווען אין קויל-ארדא און דא זיך קעגנזייטיק דערמאנט, אז ס'איז היינט פיר חדשים פון מלחמה אנגיב. מיר זיינען שוין מיד געווארן צו ריידן וועגן מלחמה און זיך גע-טיילט מיט איינדרוקן איבער דער פארבייגעפארענער לאנדשאפט און מיט פלענער אויף דער צוקונפט.

וואס פאר שטארקע נאטור-קאנטראסטן שוועבן פאר אונדז פארביי. נעכטן ביינאכט זיינען מיר שיר נישט דערפרוירן געווארן אין דער געגנט פון אראלער ים און איצט איז הייס נישט אויסצוהאלטן. אין אונט וועלן מיר זיין אין אריס, ווו מען דארף בייטן דעם צוג. דארט איז דער באנקופ, פון וואנען מען פארט אויף טאשקענט אדער אלמא-אטא.

אין אריס האב איך באגעגנט א באקאנטן פון ראווני, דעם לערער שטיפס א שוואגער. ער איז געקומען צום באן זוכן באקאנטע, פרעגן אויף קרובים. איך האב אים מקנא געווען, וואס ער געפינט זיך שוין אויף אן ארט און דארף שוין ווייטער נישט פארן.

מיין מיסיע איז נאך נישט געווען פארענדיקט. כ'האב נאך געמוזט פארן מיט גילען קיין אלמא-אטא. הגם קיין באזונדערן אינטערעס האב איך דארט נישט געהאט און פונקט אזוי האב איך געקאנט פארן קיין טאשקענט.

דער וועג איז איצט געווען א שיינער: בערג, בורעקעס-פלאנטאציעס און פרוכטביימער. די בערג זיינען נישט קיין נאקעטע, מיט גרינס באדעקט פאר-מאגן זיי אויסגעצייכנטע פאשע.

דאס וועטער איז ווארעם, אבער פייכטלעך. ס'איז א דין רעגנדל.

ביי אלע מיינע דאגות וועגן מארגן און האבנדיק אין פארמעגן בסך הכל 200 רובל, האב איך זיך דאך געפילט אין א געוויסער מאס גייסטיק באפריי-דיקט. כ'האב זיך אפגעגעבן א קלארן דין-וחשבון, אז כ'געפין זיך איצט אויף א שלאך, וואס אמאל האב איך אים געזען אין קינא און, געוויינטלעך איז אזעלכע פאלן, האב איך געוואלט דא זיין אין דער אמתן. כ'האב זיך דערמאנט אין פילם „טורקסיב“ און מיט א געמישט געפיל פעסטגעשטעלט, אז איך פאר גראד איצט אויף דער שטרעקע. פארשטייט זיך, אז אין אנדערע באדינגונגען, ביי אנדערע אומשטענדן, וואלט מיין באפרידיקונג פון מאכן אזא רייזע געווען אן אומבאשרייבלעכע. אבער אויך איצט האב איך געהאט דאס געפיל פון אנזאמלען איינדרוקן פאר דער צוקונפט, אויב ס'וועט קומען א צייט, ווען כ'וועל זיי קאנען אויפוועקן און פון זיי הנאה האבן. אין יענעם מאמענט איז דאס אלץ געווען „טויטער קאפיטאל“. כ'האב נישט געקאנט און אויך נישט געוואלט געניסן פון לעבן, גייערט גרייט געווען צו מאכן יעדע אגשמרענגונג, וואס זאל קאנען בא-רעכטיקן מיין געפינען זיך אין פיזישער זיכערקייט און אויסער יעדער לעבנס-געפאר.

דער קאפיטאן האט אונדז שוין פארלאזט. די פאסאזשירן האבן זיך דער-
ווייל געביטן און מיר האבן גענומען גרייטן דעם באגאזש צום אראפגיין אין
דער הויפטשטאט פון קאזאכסטאן: אלמא-אטא.

דער צוג האט זיך אפגעשטעלט. מיר גייען אראפ, בלייבן שטיין און ווייסן
נישט ווהיין זיך צו ווענדן. דערווייל גיב איך זיך א קוק ארום און דערזע מיין
שכן, דעם לערער שמואל שטיף מיט זיין משפחה. כ'דערוויס זיך פון אים, און
ער האט שוין א שטעלע און פארט איצט אין דארף אריין, ווו ער וועט בלייבן
וויינען. איך האב אים איבערגעגעבן א גרויס פון זיין שוואגערס משפחה, וועגן
וועלכער ער האט גארנישט געוואוסט און אויך זייער אדרעס. אזוי ארום בין
אין שוין דאס וויפלסטע מאל בעת די עטלעכע חדשים געווען א שליח-מצוה.
אבער נישט נאר איך. כמעט יעדער מענטש איז געווען אן אדרעסן-ביורא.

מיר זיינען מיט נילען און ארקאדין צוגעפארן צום צווייטן וואקזאל. אוועק
געשטעלט דארט די זאכן און בעת איך בין געבליבן זיי היטן, זיינען זיי געגאנגן
גען אין מיניסטעריום דערליידיקן די נאמינאציע. עס פירט זיך, און יעדער נייע
צוגעקומענער ארבעטער דארף זיך פאררעגיסטרירן אין קאדערען-אפטייל. אויסער-
דעם האבן נילא און ארקאדי געדארפט האבן א גענויערע אינפארמאציע וועגן
ארט, ווהיין זיי דארפן פארן.

דעם 25טן אקטאבער זיינען זיי אפגעפארן קיין טאלדי-קורגאן אויף א צו-
קער-זאווואד. מיטן באוואוסטזיין פון א דערפילטן חוב לגבי אלעקסאנדרא סע-
מיאנאווא האב איך זיך געזעגנט מיט נילען און לאנגע-לאנגע חדשים נאכ-
דעם האבן מיר זיך דורכגעשריבן. איצט בין איך געשטאנען אויפן אלמא-אטא-
וואקזאל איינער אליין מיטן ביסל ארעמקייט, און א דאך איבערן קאפ, און א נא-
ענטן מענטשן און און א לעבנסדערפארונג אין די נייע באדינגונגען.

21. „דער פאָטער פֿון עפֿל“.

די אינטימסטע, ריינסטע און אויף אַ טאַמע זאַרגעוודיקסטן אופן פֿאַרוואַל־טעטע שטאַט, וואָס כ׳האַב ביו דעמלט געזען אין אלמאַראַטאַ. שוין אין נאַמען, וואָס הייסט אין איבערזעצונג „דער פֿאַטער פֿון עפֿל“, איז פֿאַראַן אַ געוויסע פֿאַרבינדונג מיט דער נאַטור, מיט איר עשירות און גוטסקייט. (די שטאַט האָט אַמאַל געהייסן — וויערני).

אויפֿן פֿאַן פֿון די הויכע, מיט שניי באַדעקטע בערג, האָט די שטאַט אויס־געזען ווי אַ מיניאַטור. סקווערן, אַלייען, בולוואַרן זיען זיך דורך דער גאַנ־צער שטאַט און די בענק, אונטער די ביימער, שאַפֿן אַ געמיטלעכקייט. אין אַ גרויסער מאָס האָט מיר אלמאַראַטאַ דערמאַנט אין די קראַקעווער פֿלאַנטן.

אין אַ זונטיקדיקן טאַג אַמאַל זיינען דאָ באַשטימט געזעסן עלטערן מיט זייערע קינדער, אַ סך יוגנט, פענסיאַנערן. היינט האָט זיך געביטן די פֿיואַנאַמיע פֿון דעם אַלייען־פֿובליקום: יונגע מענטשן זעט מען כמעט נישט, זייער אַרט האָבן פֿאַרנומען וואַנדערער, פֿאַר וועלכע די דאָזיקע, דורך קאַזאַכן פֿאַרערטע, באַר זונגענע און אויסגעחלומטע שטאַט, איז נאָר אַן עטאַפֿ אויף זייער וועג.

כ׳בין געגאַנגען אין בילדונגס־מיניסטעריום און אין צענטראַל־קאָמיטעט פֿון פֿראַפֿאַראַיין, אָבער אויסער אַ פֿאַראיין־שטיצע פֿון 150 רובל האָב איך זיך צו גאַרנישט נישט דערשלאָגן. עס ווייזט אויס, אז די צאָל לערער איז אין אלמאַ־אַטאַ שוין געווען אַ שפעדיקע און פֿאַר די געגנטן זאַרגט מען אויף די ערטער גופֿא.

איך האָב אַ ביסל באַדויערט, וואָס כ׳בין נישט געפֿאַרן קיין טאַלדי־קורגאַן אויף וועלכער נישט איז אַרבעט. מענטשן צו אַרבעט האָבן אומעטום געפעלט. כ׳בין נאָך אָבער געווען נישט גענוג באַהאַונט אין די אומשטענדן פֿון דער נייער צייט. אגב האָב איך זיך נישט פֿאַרגעשטעלט, אז כ׳האַב אַ רעכט אַליין צו גיין ווהיזן איך וויל. לויט מיין אויפפאַסונג האָט אַ לערער געדאַרפט גיין צו לערעריי, ס׳זאָל אים אפילו זיין מאַטעריעל ערגער ווי ביי אַן אַנדערער אַרבעט. און אזוי האָב איך טאַקע געהאַנדלט, הגם צוזאַמען מיט באַקאַנטע ווי נילאַ, אַר־קאַדי, סוואַראַוואַ, וואָס האָבן געאַרבעט אויף איין זאַוואַד און האָבן מיר געקענט פֿון פֿריער, וואָלט איך פֿאַרשפֿאַרט די חבלי־לידה פֿון אַריינפֿאַסן זיך אין אַ נייער סביבה.

די שטאַט איז מיר געפעלן און ביי מיין דעמלטיקן מצב אפילו, האָב איך פֿאַרמאַגט גענוג אַביעקטיוויזם אַפּצושאַצן די שיינקייט און אַראַנזשאַציע פֿון דער שטאַט.

ס'געדענקט זיך איין פרט, וואָס האָט אויף מיר דעמלט געמאַכט אַ שטאַרק אַיינדרוק.

אין אלמאָאטא זיינען געווען זעקס טראַמוויי-ליניעס. אויף אייניקע קנאָפֿן סטאַציעס דורך וועלכע ס'גייען דורך מער ווי איין ליניע זיינען געווען קאַלירטע סיגנאַלן. יעדע ליניע האָט איר פאַרב. ביי דער סטאַציע גופא איז פאַראַן אַ טאַוול, וואָס קלערט אויף וועלכער קאַליר עס באַצייכנט יעדע ליניע. קאַנסטן זיך רואיק זיצן אויף דער באַנק און, בייטאָג צי ביינאַכט, וויסן ווען זיין טראַמוויי קומט אָן. טאַקע נאָר אַ בלינדער קאָן זיך ביי אַזאַ אַרדענונג נישט אַרײַענטרין. די אינוועסטיציעס פֿון אַזעלכע סיגנאַליזיר-אַפּאַראַטן זיינען אַודאי גרויסע, אָבער אויף צו פאַרלייכטערן די איינוווינער דאָס לעבן איז קיין טייערס נישט פאַראַן.

פּערזענלעך האָב איך דאָ איבערגעלעבט עטלעכע שווערע טעג.

צומאָרגנס, נאָך נילע אָפּפאַר בין איך זיך געגאַנגען מאַכן אַ באַד. דאָ איז צו מיר צוגעקומען איינער און מיך געבעטן מיטגיין מיט אים אין מיליק. כ'האַב נישט געוויסט פאַר וואָס און פאַר ווען. כ'האַב אויף זיך קיין שום עבירה נישט געפילט, אָבער אַז מען רופט — גייט מען.

כ'קום אַרײַן. ס'נעמט מיך אויף דער דיזשורני, פּרעגט פּערזאָנאַלען און איז מיר גלייך מודיע, אז אין משך פֿון פיר-און-צוואַנציק שעה מוז איך פאַרלאָזן די הויפּט-שטאָט. ס'איז מיר בשעת מעשה דער ענין נישט געווען קלאַר, אָבער שפּעטער האָב איך פאַרשטאַנען, אז ס'זיינען געווען אַנווייזונגען, וואָס שיטע-רעו דאָ צו באַזעצן די עוואַקואירטע, כדי נישט אַרויסצורופֿן קיין ווייזונגס-ענגשאַפט און אַפּראַוויזאַציע-שוועריקייטן.

דעמזעלבן טאָג אָבער בין איך קראַנק געוואָרן. געהאַט קאַפּ-ווייטיק, פיבער און פשוט נישט געקאַנט שטיין אויף די פיס. וווּ צו גיין האָב איך נישט געהאַט. וועגן געפינען א פּלאַץ אין א האַטעל האָט קיין רייד נישט געקאַנט זיין. אַז עס עקסיסטירן אין אַלע שטעט אַזוי-גערופענע פּויעריס-הייזער („דאָס קרעסטיא-ניבא“) האָב איך נאָך נישט געהאַט געוויסט.

כ'בין געווען פאַרצווייפלט, אָבער דאָך נישט פאַרלאָרן די שליטה איבער זיך. כ'בין צוגעגאַנגען צו א צופעליק-באַגעגנטער פרוי, דערציילט איר, אז כ'בין קראַנק געוואָרן און האָב נישט וווּ צו נעכטיקן און געבעטן, זי זאל מיך אַרײַנלאָזן צו זיך אין שטוב איבערנעכטיקן.

די פרוי האָט וואַרשיינלעך דערקענט אין מיר, אַז מיינע ווערטער זיינען ריכטיקע און נישט איבערפּרעגנדיק קיין וואַרט, האָט זי מיך מיטגענומען אין איר ווייזונג, געגעבן ריינע בעטוועש, דערלאנגט אַ גלאַז טיי און געווינטשן אַ גוטן שלאָף.

ווינטשן איז געווען איבעריק, כ'בין באלד איינגעשלאָפֿן און אויפֿפּאַנדיק זיך האָב איך געהערט ווי זי רעדט שטילערהייט מיט איר טאַכטער, וואָס איז דערווייל געקומען פֿון דער אַרבעט און זיך וואַרשיינלעך געוונדערט צו טרעפֿן אַן אומגעבעטענעם גאַסט.

ערשט אין בעט האב איך דערפילט ווי אויסגעמאטערט און קראַנק איך בין.
אַ בעט איז פאַר מיר געוואָרן אַן אידעאַל און כ'האַב גענומען טראַכטן וועגן אַ
ווינקל, וואָס זאָל זיין מיינס.

לענגער ווי אַ נאַכט בלייבן אין דער שטוב וואַלט געהייסן מיסברויכן מיט
דער גאַסטפריינדשאַפט, פאַר וועלכער כ'בין געווען אויסערסט דאַנקבאַר דער
פּרוי, וועמענס נאָמען איך קען נישט און וועלכע האָט אויך מיך נישט געפרעגט
ווער איך בין. זי איז געווען אַן איינפאַכע רוסישע פּרוי.

כ'פאַרלאָז די קליינע, אַבער וואַרעמע דירה און טראַכט צו גיין אין פאַר-
איינ בעטן, זיי זאָלן זיך מיט מיר פאַרנעמען, בעת מיינ קראַנקייט.

איך גיי און מיט אַ מאָל קומען מיר אַנטקעגן יוזעק צאַלמאַן — אַ חבּר
נאָך פון דער קראַקעווער, סטודענטישער תקופה, וועלכער איז אין די יאָרן 1939
— 1941 געווען אין ראַוונע באַקאַנט אונטערן נאָמען שטערן — און יאַנקאַ קאַץ,
אַ טאַכטער פון מיינע נאָענטע פריינד, צו וועלכע כ'פלעג זייער אַפט אַריינ-
קומען. פאַר דער גאַנצער צייט איז דאָס געווען די ערשטע באַגעגעניש מיט
מענטשן, וואָס זיינען געווען ביי אונדז אין שטוב און מיט וועלכע מיר האָבן
געהאַט בשותפותדיקע פריינד און אַ בשותפותדיקע שפּראַך.

די טרעפונג האָט מיך זייער דערפרייט און, נישט קוקנדיק אויף מיינ פיי-
בער, געשטאַרקט מיינ מאַראַל. זיי האָבן שוין געהאַט וווינרעכט אין אלמאַ-אטא
און דורך זיי האָב איך געמאַכט נאָך באַקאַנטשאַפט.

שלעכט איז בלויז געווען מיטן שלאָפן. ביי קיינעם פון די באַקאַנטע איז
נישט געווען וווּ צו נעכטיקן. וואָסזשע האָב איך געקאַנט טון? בין איך ביי-
טאָג געשלאָפן און אין אַוונט אַרויס אין שטאָט.

דעם 27טן אַקטאָבער בין איך אין אַוונט אַריינגעגאַנגען אין דער גיכער-
הילף און זיך געמאַלדן ווי אַ קראַנקער.

די שוועסטער האָט אָפּגעמאַסטן די טעמפּעראַטור און פעסטגעשטעלט 39,2
גראַד היץ. אַבער די גיכע הילף איז נישט קיין אַרט, וווּ מען ליגט. די שוועס-
טער און שפּעטער דער דאַקטאָר האָבן פאַרלאַנגט, כ'זאָל גיין אַהיים.

כ'האַב זיי דערקלערט, אַז קיין היים האָב איך נישט און אַז מיט אַזאַ היץ,
קאַן איך אין גאַס נישט בלייבן. אויב זיי ווילן, זאָלן זיי מיך איבערפירן אין
אַ שפיטאַל.

דער דאַקטאָר האָט מיר דערקלערט, אַז זיי האָבן נישט די קאַמפּעטענץ דאָס
צו טון, ווייל זיי פאַרנעמען זיך בלויז מיט אומגליקפּאַלן און נישט מיט סתּם
קראַנקייטן. איך האָב אַבער נישט געהאַט קיין כוח צו פאַרלאָזן דעם לאַקאַל.

דער דאַקטאָר איז אַוועקגעגאַנגען, די שוועסטער איז געבליבן. זי האָט
געבראַכט אַ דעקע און געווינטשן מיר (און זיך אויך), אַז די נאַכט זאָל
דורכגיין אַן פאַרפאַלן, כדי מען זאָל מיך נישט מוזן אַראַפּבעטן פון געלעגער
און כדי זי זאָל אויך רואיק דורכשלאָפן.

אין דער פרי האָב איך ווידער „גענעכטיקט“ ביי צאַלמאַנס באַקאַנטע און
ווי עס איז געקומען צו זיך. אַ גוטע ווירקונג אויף מיינ זעלבסטגעפיל האָבן
געהאַט די אלמאַרטער עפל. יעדער עפל אפּשר פון אַ פּונט, ווייך, זאַפטיק און

מחיה נפשותדיק. אַזעלכע האָב איד אין ערגעץ נישט געזען. די דאָרטיקע ערד מוז האָבן געוויסע ספעציעלע אייגנשאַפטן און אפשר טאַקע האָבן די „קאזאכ־שע סאדאָוויקעס“ מער דערפאַרונג און ליבשאַפט צו זייערע עפּלביימער ווי אַנדערע. אַ פּאַקט, אַז מיט איינעס־צוויי עפל בין איד געווען זאָט און געפילט אַ צופּלוס פון כּוּחות.

מיט צאַלמאַנען און יאַנקאַ האָב איד זיך געלאָזט גיין אין רעסטאָראַן פון סאַוויעטן־הויז. מיר זיינען געזעסן דאָרט אַ פּאַר שעה. כּ׳האַב זיך פון יאַנקאַ דערוואַסט, אַז איר שוועסטער כאַוווויע (מיינע אַ געוועזענע שילערין) מיט איר מאַן יוסף שענקער וווינען נעבן דזשאַמבול. יוסף איז דאָרט אַ לערער. זייער מוטער, מאַריאַ פּאַולאַוונאַ איז ער־מלחמה געפאַרן אויף אַ באַזוך צו אירע קרובים אין לענינגראַד און זייער לאַנג האָבן זיי נישט געוואַסט, וואָס מיט איר איז געשען. ערשט נישט לאַנג אָבער האָבן זיי זיך צונויפגעשריבן און די מוטער האַלט ביים קומען קיין קאַזאַכסטאַן. דער פּאַטער, נחום קאַץ איז פאַרבליבן איינער אליין אין ראַוונע, נישט וויסנדיק, וואָס ער האָט צו טון און פאַראיינ־זאַמט אומגעקומען פון די פּאַשיסטישע הענט.

כּ׳האַב באַשלאָסן צו פאַרן קיין דזשאַמבול, זיין מיט אייגענע מענטשן. צאַלמאַן איז מיר געגאַנגען באַזאַרגן אַ בילעט און איד בין צוגעפאַרן צו דער סטאַניע אלמאַאַטא 2 אַרויסנעמען דעם באַגאַזש און אים געבראַכט צו דער סטאַניע אלמאַאַטא 1, פון וואַנען כּ׳האַב געזאַלט אָפּפאַרן קיין דזשאַמבול.

אויפן וואַקזאַל בין איד נישט געווען דער איינציקער. קוים מיט צרות האָב איד זיך איינגעאַרדנט ערגעץ אין אַ ווינקל און איבערגעשלאָפן דאָרט די נאַכט.

גאַנץ פרי האָב איד גאָך באַוויזן אַרויסצוגיין אויפן באַזאַר, וואָס איז גע־ווען נישט ווייט פון וואַקזאַל, איינצוקויפן אַ ביסל עפל און נאָך אַ פּאַר שעה וואַרטן האָב איד זיך געלאָזט צוריק אין דער ריכטונג, פון וועלכער כּ׳בין מיט פינף טעג צוריק אַנגעקומען.

22. אין דזשאמבול.

דער צוג נומער 45 האט מיך געבראכט אין אַ דאַנערשטיק אינדערפרי צו אַ שטאָט, אַ באַרימטער אויף דער וועלט, אַ דאנק אַ פּאַסטעכל, וואָס איז אויסגעװאַקסן צו אַ פּאַלקסװינגער און אויף אַ דאַמבראַ אויסגעשפּילט די ליידן און האַפּענונגען פון קאזאכישן פּאַלק.

נישט ווייט פון באַרג דזשאמבול איז געבוירן געוואָרן ביי אַ וואַנדערנדיקן פּאַסטעך אַ קינד, וועמען ער האָט לכבוד דעם באַרג אַ נאַמען געגעבן דזשאמבול. צו די פינף־און־פּופּציק יאָר האָט דער אַקין (פּאַלקסװינגער) שוין פּאַר־ביטן זיין דאַמבראַ אויף אַ שטעקן און די ברייטע סטעפעס אויף אַן ענג בעט. יאָרן האָט ער געשוויגן. ער האָט פּאַרלאָרן די כוחות און דער צער פון זיין פּאַלק האָט אים אַפּגענומען דעם מוט. ערשט נאָכן אויסברוך פון דער רעוואַלוציע האָט דער אייך־און־זיבעציג־יעריקער דזשאמבול ווידער דערפּילט אין זיך די קראַפט צו זינגען און צו אימפּראָוויזירן זיינע פּאַטריאָטישע לידער, וואָס פּלעגן בליק־שעל איבערגענומען ווערן דורך דעם פּאַלק און דורך אים איבערגעזונגען ווערן.

דזשאמבול איז געשטאַרבן עטלעכע חדשים איידער ער איז אַלט געוואָרן הונדערט יאָר. זיין הוב דעם געבורט־אַרט האָט ער צוריקגעגעבן מיט אַן עוודף: גענומען האָט ער זיין נאַמען פון אַ באַרג און צוריקגעגעבן האָט ער אים אַ שטאַט מיט אַ געגנט אַ גאַנצער, צו וועלכער איך בין געקומען קודם־כל, כדי צו זען זיך מיט כאוויניען און זיך אַפרוען פון דער שטענדיק־קער וואַגלעניש. מיין פיזישער מצב אין אלמאַטאַ איז שוין געווען אַ קלאַר־געדיקער און ס'איז געקומען די העכסטע צייט צו באַגלייטן די כוחות.

אזוי האָט עס פּאַסירט, אַז גלייך פון וואַקזאַל האָב איד זיך געלאָזט גיין קיין מיכאַלאָוקאַ, אַ פּאַר קילאָמעטער פון דזשאמבול, איבערלאָזנדיק דאָס באַ־קוקן די שטאַט אויף אַן אנדערש מאַל.

דאָס ערשטע אַרט אין אַזעלכע צוואַמענטרעפן איז געווען — ווי געוויינטלעך אין יענער צייט — דער אינפּאַרמאַציע־אויסטויש. כ'האַב זיך דערוואָסט, אַז מיין משפּחה איז באַשטימט אין האַשטש און אַז אַנדערע פריינד אונדזערע, ווי מאַניע, גרשוו, ראָס אא"וו זיינען געווען אין סטאַלינגראַד. וואָס ווייטער ס'איז מיט זיי געשען האָט כאוויניע נישט געוואָסט.

אַן אומבאַשרייבלעכע איבערראַשונג איז פּאַר מיר געווען דער בילדער־אַלבאָם, וואָס כ'האַב דאָ געזען. צווישן די בילדער — עטלעכע פון מיין משפּחה.

מיר פלעגן כאוווינען געבן אונדזערע פאטאס ביי פארשיידענע געלעגנהייטן און זי האט זיי מיטגענומען. כ'וואלט זיך עס אין מיינע פאנטאסטישע חלומות נישט פארגעשטעלט, אז אט די קליינע אמאטארישע אויפנאמעס וועלן אמאל זיין פאר מיר די הייליקסטע בילדער און אז אפגעפיבען זיי וועל איך גראד אין זושאמבול.

כ'בין דא גוט געשלאפן. כאווויניע האט מיר איבערגעוואשן דאס ביסל וועט און זיך באמט מיט אלע מיטלען צו פארלייכטערן מיין מצב. זיי אליין: כאווויניען מיטן מאָן איז דעמלט אויך געווען שווער. לאטר קעס האט זי איינמאל געמאכט אויף פישאיל. כ'קאָן נישט זאָגן, אז ס'איז געווען זייער געשמאק, אָבער כ'האָב קיין איינע נישט איבערגעלאָזט אויפן טעלער.

זיי זיינען געווען אין אנהייב פון זייער סטאביליזירן זיך. כ'האָב געטראכט, אז כ'וועל אפשר קאָנען פארבלייבן אין דזשאמבול. א פאסטן אין די נידעריקערע קלאסן אין מיכילאָוקע האט מען מיר דווקא יא פאָרגעלייגט, אָבער כ'האָב געוואוסט, אז צו דעם טויג איך נישט, אָז ס'וועט מיר שווער אָנקומען און די רעזולטאטן וועלן זיין ערגערע ווי אין העכערע קלאָסן, אין די מיטלשולן אָבער פון דזשאמבול זיינען שוין אלע פלעצער געווען פארנומען.

וואָס צו זוכן דאָ האָב איך מער נישט געהאט און עס איז ביי מיר געווען א באַשלאָסענע זאך, אויף צומאָרגנס צו פאָרן ווייטער קיין טאַשקענט. זיערוייל האָב איך אַרומשפּאַצירט איבער דזשאמבול. דער אויסזען אירער מאַכט אַן איינדרוק פון אַ גרויס דאָרף. כ'בין געווען צו קורץ, כדי צו קאָנען אַפּשאַצן, צי איז אין דעם אופן פון בויען פאָראַן אַ ספּעציפישער חן, געשמאַק און אפשר אַ קלימאטישע נויטווענדיקייט. אַן דער קענטעניש פון דער שפּראַך און אַז צו באַזוכן אַרטיקע איינווינער איז מיר אפילו שווער געווען צו אַריינ-טירן זיך וווּ איך געפין זיך: אין צענטער שטאָט, צי אויף דער פּעריפּעריע.

ס'האָט גערעגנט, איך בין געווען דורכגעווייקט, אין די פיס איז געווען נאַס און אויף דער נאַז איז שוין געשטאַנען דער ווינטער. ס'האָט זיך דער-נענטערט דער טאָג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. ס'איז פאַר מיר געווען קלאָר, אַז אויב כ'וועל אין משך פון צוויי-דריי טעג זיך נישט סטאַביליזירן אויף אַן אַרט, קאָן איך אַמאָל אַריינקריכן אין ווינטער אַריין אַן אַ מקום-מנוחה. כ'האָב געוואוסט, אז היינט שבת, דעם ערשטן נאַועמבער, דאָרף איך זיך שוין נעמען איילן. די אמטן פון בילדונגס-מיניסטעריום אין טאַשקענט וועלן פון דעם פינפטן ביזן אַכטן זיין פאַרנומען מיט די פייערונגען. דער ניינטער איז ווידער זונטיק און אַלץ קאָן זיך אַפּשלעפּן.

און נאָך פאַר וואָס כ'האָב מורא געהאַט. די לימודים האָבן זיך אָנגעהויבן אין סעפטעמבער ד. ה. מיט צוויי חדשים צוריק. אויב ס'האָט אפילו געפּעלט אַ לערער, האָט מען זיך שוין ביז איצט געקאָנט פאַרטיילן מיט די שעה און אויספילן דעם בלוז. מיט איין וואָרט — אַלץ האָט גערעדט דערפאַר, אַז כ'זאָל וואָס גיכער פאַרן קיין טאַשקענט, ווהיין ס'האָבן זיך געצויגן אומאויפהערלעכע מאַסן פּליטים.

א זייגער עלף ביינאכט בין איך אפגעפארן פון דזשאמבול אין דער ריכט-
טונג צו אריס און טאשקענט. ווידער פארבייגעפארן טשימקענט. אויף א
ווילע איז מיר געקומען אויפן געדאנק דער קאפיטאן. ס'איז געווען א רגע,
ווען כ'האב געוואלט דא אראפגיין, ווענדן זיך צום קאפיטאן, וועמענס אדרעס
כ'האב געהאט, און אים בעטן, ער זאל מיר געפינען ארבעט. אבער מ'יין
פרינציפ פון וועלן ארבעטן אין פאך האט גובר געווען און כ'בין געפארן ווייטער.

און נאך א סיבה, א צופעליקע, אבער א וואגיגע, האט מ'ך באוויגן וויי-
טער צו פארן. אין קופע איז מ'ך צוזאמען געפארן א געוויסע פרוי עליא
שעוויטש. זי איז געווען א שטענדיקע איינוווינערין פון טאשקענט און איצט
האט זי זיך אומגעקערט פון א באזוך ביי אירע קרובים. זי האט מ'ך דער-
ציילט, אז איר מאן איז א בוכהאלטער אין א פאבריק שוין א סך יארן. ס'האט
זי פאראינטערעסירט מ'ך גורל. בעת דער רייזע קומט אויס צו ריידן איבער
א סך טיילמאל גאר אינטימע זאכן און מענטשן דערקענען זיך אפט בעסער,
ווי לעבנדיק בשכנות יארנלאנג. די פרוי האט מ'ך ארויסגעוויזן א סך אויפ-
מערקזאמקייט און געגעבן צו פארשטיין, אז אין א גרעסערער שטאט וועל
איך זיך גיכער קאנען געפינען א פאסיקע ארבעט. אויסערדעם האט מ'ך דאך
אינטערעסירט צו זיין צוזאמען מיט אלטע באקאנטע און ווו, אויב נישט אין
טאשקענט, איז מעגלעך געווען זיי צו טרעפן.

צום סוף פון דער רייזע האט מ'ך פרוי עליאשעוויטש פארגעלייגט,
כ'זאל פארפארן צו איר, איבערלאזן די זאכן און, האבנדיק אראפגעווארפן דעם
עול פון זוכן דעם ערשטן נאכטלעגער, פארנעמען זיך מיט מיינע ענינים.

ס'איז מ'ך באמת שווער צו זאגן, פארוואס איך האב אויף אלע וועגן פון
מ'יין וואנדערונג אנגעטראפן אויף מענטשן מיט הארץ און א גרייטקייט צו
העלפן. דאס איז דאך נישט געווען דער ערשטער פאל ביי מ'ך און אויך נישט
דער לעצטער. אומעטום, אין וועלכע באדינגונגען איך זאל נישט געווען זיין,
האט זיך שטענדיק געפונען עמעצער, וואס האט אן אן אויסרעכענונג, פשוט-
מענטשלעך, יעדער אויף זיין שטייגער און לויט זיינע מעגלעכקייטן, מ'ך
געהאלפן אין מיינע באמיאונגען.

נישט זעלטן פלעגט מ'ך קומען אויפן געדאנק, אז פונקט ווי אין דער
גריכישער מיטאלאגיע איז געווען די נעמעזיס, וואס פלעגט נעמען נקמה פאר
אלטע עבירות, אזוי צאלט מ'ך איצט דער גורל אפ פאר געוויסע מעשים
טובים, וואס כ'האב געטון פאר אנדערע מענטשן. ווייל די מענטשן, וועלכע
האבן מ'ך איצט גוטס געטון האבן דאך נישט געוויסט, צי און ווי אזוי איך
וועל זיי אפדאנקען. זיי האבן אויך געקאנט האבן א יסוד צו מיינען, אז מען
וועט זיי אפטון שלעכטס. צי האבן דען געפעלט בכלל, און אין יענער צייט
בפרט, מענטשן וואס זיינען גרייט געווען צו טון דאס עקלדיקסטע, אבי זיך
אליין צו ברענגען נוצן?

וועלכע סיבה ס'זאל נישט זיין, א פאקט איז, אז די פרוי עליאשעוויטש
האט מ'ך גלייך פון וואקזאל גענומען צו זיך, מכניס-אורחים געווען און אזויווי
מ'ך זיינען אנגעקומען שוין פאר-נאכט פארגעלייגט צו בלייבן נעכטיקן.

איר דירה איז געווען אין אַ פאַרשטאַט : איין צימער מיט אַ קיך. איך האָב נישט געוואָלט בלייבן שלאָפן אין צימער, כדי נישט צו צעשטערן דעם נאַרמאלן לעבנס־שטייגער פון דער דאָזיקער משפּחה. אַזויווי די וועטערן אין טאַשקענט זיינען נאָך געשטאַנען וואַרעמע, האָב איך זיך געלייגט שלאָפן אין אַ „סאַרייטשיק“, וואָס איז געשטאַנען אין הויף פון זייער הויז און אַזוי דורכ־געשלאָפן די ערשטע נאַכט אין טאַשקענט.

23. טאשקענט: טומל'ט זיך.

ווען מען שרייבט וועגן אַ שטאָדט און מען וויל איבערגעבן איינדרוקן מוז מען שטענדיק האָבן אין זין און וואָס פֿאַר אַ מצב ס'איז דער שרייבער בעתן באַזוך און אויך אין וואָס פֿאַר אַ ספּעציפישע אומשטענדן עס געפינט זיך די באַשריבענע שטאָדט. מיט אַנדערע אויגן קוקט אַ טוריסט, מיט אַנדערע — אַ צופעליקער גאַסט און מיט גאַר אַנדערע — אַ פּליט, אַ ביזשעניעץ.

אין טאָשקענט, האָב איך געוואָס, איז פֿאַראַן אַ גרויסע אינדוסטריע. ס'איז מיר אָבער אין קאַפּ נישט געקומען דער געדאַנק וועגן באַזוכן אַ זאַוואָד.

אין טאָשקענט איז דאָ אַן אַוניווערסיטעט מיט קאַטעדראַס, לאַבאָראַטאָריעס, ארכיוון, מוזייען און אַנדערע קולטור־אינסטיטוציעס, פֿאַר וועלכע איך האָב אַן אינטערעס און וואָס אין נאַרמאַלע צייטן וואַלט איך זיך מיט זיי געוויס פֿאַר־אינטערעסירט. אין יענע טעג איז מיך אָבער מער אַנגעגאַנגען די פֿראַגע פֿון קריגן אַרבעט און האָבן אַן אַרט, וווּ אויסצושטרעקן די ביינער.

אין טאָשקענט האָב איך געזען אַ הערלעכן פּיאַניער־פּאַלאַץ און אַ פּרעכ־מיקן טעאַטער־בנין. מיינע פּיס זיינען אָבער נישט איבערגעטראָטן די שוועלן פֿון די דאָזיקע הייזער. מיין אינציקער לוקסוס, וואָס כ'האַב זיך אין טאָש־קענט דערלויבט אויף אים, איז געווען דאָס נישטערן אין די וועגעלעך אָדער קיאַסקן פֿון בוכהענדלער און דאָס קויפֿן אַ פֿאַר ביכער. כ'האַב מיך ערשט דאָ אַרומגעזען, אַז כ'האַב שוין לאַנג קיין בוך נישט געהאַלטן אין האַנט, אַ זאַך וואָס האָט זיך מיר אויפֿן שכל נישט געקאַנט לייגן. ס'האַט נאָך, דוכט מיר, אין מיין באַוואָסטיגיק לעבן נישט פּאַסירט איך זאָל אין משך פֿון טאַג נישט נעמען קיין בוך אין האַנט. אין אַ צימער אָן ביכער קאַן איך נישט וווינען, אַזוי ווי אַ פרומער ייד אין אַ דירה אָן אַ מזוזה. און דאָ איז שוין פֿאַרביי אַזויפיל צייט... דער עצם פּאַקט פֿון זען אַ ביכער־פּאַרקויף האָט מיר באַרואיקט. אַ סימן, אַז מענטשן לייענען, אַז זיי האָבן ווען צו לייענען. פֿאַר מיר איז דער ווילן צו קויפֿן אַ בוך, נאָך איידער כ'האַב געהאַט מיין ווינקל, געווען סימפּטאָמאַטיש : ס'האַט באַדייט, אַז כ'מוז צוריקגעווינען מיין גלייכגעוויכט.

מיין ענערגיע איז פֿאַרדאַפּלט געוואָרן, מיין דעצידי־רכוח — פֿאַרשטאַרקט. דעם ערשטן פּאַסטן, וואָס דער קאַדער־פֿאַרוואַלטער פֿון געגנטלעכן ביל־דונגס־אַפּטייל האָט מיר פֿאַרגעשלאָגן, האָב איך אַנגענומען. ס'איז אָבער נישט געווען לייכט פֿאַרמעל צו דערליידיקן דעם ענין.

אַן עוואַקואירטער, אַ פּליט, האָט זיך געמוזט פֿאַררעגיסטרירן אין עוואַקא־פּונקט און פֿון דאָרט ברענגען אַ בעשטעטיקונג אויף צו באַקומען אַרבעט. ווי

איך פארשטיי איז באַלד אין אנהייב פון דער מלחמה געשאפן געווארן א צענטראלע פאר עוואקואציע-ענינים. די אויפגאבע אירע איז באַשטאנען אין זעלנען די עוואקואציע זיך איינצוארדענען און דער עיקר צו האבן אן עוויג-דענק-בירא פון אַלע די, וואָס געפינען זיך נישט אין זייערע שטענדיקע ווייג-ערטער. אַזאַ עוויג-דענק-בירא איז געווען פון אומגעהייערער וויכטיקייט. איך דערמאָן זיך, אַז דער אַנאַנס, וואָס איז געגעבן געוואָרן אין אַלע צייטונגען, אַז אין באַגאַרוסלאן קאָן מען באַקומען אינפאַרמאַציעס וועגן פּערזאָנען, וואָס האָבן פאַרלאָזט זייערע היימען, האָט אַריינגעבראַכט האַפּענונג אין הערצער פון מיליאָנען מענטשן. יעדער האָט געטראַכט וועגן אַ שאַנס צו דערוויסן זיך, אַז דער אַדער יענער פון זיין משפּחה געפינט זיך אויף דער זייט פּראַנט-ליניע. טויזנטער רויטאַרמייער האָבן זיך פאַרבונדן מיט זייערע אייגענע, ווע-מען עס האָט זיך איינגעגעבן צו עוואַקואירן פון די אַקופירטע געביטן, אַדאַנק דער בירא אין באַגאַרוסלאן.

נדי אַבער די אינפאַרמאַציעס פון באַגאַרוסלאן זאָלן זיין ריכטיקע האָט געמוזט איינגעשטעלט ווערן אַ געוויסע אַרדענונג אין דער עוויג-דענק. די עוואַ-קאַפּונקטן אויף די ערטער זיינען געווען אין אַ געוויסער מאָס ביראָס פאַר אַרבעט-פאַרמיטלונג. מענטשן זיינען געזעסן און געוואַרט. מען האָט איבער-געקליבן. איינער האָט געוואַלט גיין אין אַ קאַלכאַז, אַ צווייטער דווקא אין אַ פאַבריק. אַלע האָבן אַבער געוואַלט צוריקפאַרן און ס'איז נישט געווען דער ווילן צו באַזעצן זיך אויף איין אַרט, זאָל זיין אפילו צייטווייליק.

געווען איז אויך אַ פּסיכאָז פון בלייבן אין טאַשקענט. זאָל זיין אפילו אַ נאַכט-לעגער אויף אַ באַנק אין „סאַדיק“ — אַ סקווער פאַרן וואַקאַזאַל, וווּ מ'האַט געקאַנט שטענדיק טרעפן טויזנטער עוואַקואירטע. אַבי דאָ. מ'האַט זיך איינ-געערט, אַז דאָ אין דער הויפּטשטאָט פון דער אוזבעקישער רעפּובליק ווייסט מען גיכער וועגן אַלץ און מ'קאַן נאָך חלילה פאַרשפּעטיקן די „פעמי המשיח“, אויב מ'זאָל נישט זיין שטענדיק גרייט.

וואָס מען האָט געקאַנט אַנווערן האָט קיינער נישט געוואָסט. אין קויבי-שעו איז געווען אַמבאַסאַדאַר פון דער פּוילישער לאַנדאַנער רעגירונג מיין אַמאַליקער פּראַפעסאר סטאַניסלאָו קאַט. אויף די קויבישעווער גאַסן האָבן איך געהאַט געזען מיליטער-לייט אין פּוילישע אונטער-אַרמען. אין טאַשקענט האָט מען גערעדט צווישן זיך, אַז די באַוואָסטע אין פּוילן אַרטיסטן האַנקאַ אַרדאַ-נווונאַ געפינט זיך דאָ אין אַן אַפּיציעלער שליחות און אַדער זי גיט הילף, אַדער זי פאַרשרייבט אויף עמיגראַציע צי עפעס פון דעם מין. כ'דערמאָן זיך שוין נישט גענוי.

אַט די עמיגראַנטישע עלעמענטן האָבן זיך נאָך אין יענע טעג נישט גע-קאַנט געפינען קיין אַרט און מעגלעך, אַז פאַרשיידענע פאַקטאָרן האָבן גע-האַט אַן אינטערעס אין דעם, אַז מען זאָל זיצן אויף וואַליעס און דערווייל גאַרנישט טון.

מיט עמיגראַנטישע אויגן האָט מען געקוקט אויף דער שטאַדט, וואָס האָט אויך מיט פאַרווונדערונג געקוקט אויף די מאַסן, וואָס שטראַמען אַהער פון אַלע מערב-געביטן, דורכן קאַספּישן ים און דורך די וויסטע סטעפעס, וואָס ריידן

שבעים לשונות און באַנעמען זיך מאַדנע, נישט אַזוי ווי אַלע ביזאָנאַרטיקע איר בערגעוידלעכע.

דאָס יקרות איז געשטיגן פון טאָג צו טאָג, וואָס ס'איז נעכטן געווען בשפע איז היינט שווער געווען צו באַקומען. אויף די באַזאָרן רייסט מען די פראַדוקטן פון די הענט. מען שלאַגט אונטער די פרייזן. מען איז אַ בעלן אויף אַרץ, וואָס לאַזט זיך קייען.

די אַרטיקע איינוווינער האָבן שטאַרק געליטן פון דעם צופלוס פון מענן טשען. די אַלע, וואָס האָבן געהאַט אַ שטענדיקן לוינ אָדער די פרויען, וואָס האָבן באַקומען די שטיצע פאַר זייערע מאַביליזירטע מענער, זיינען נישט געווען אין שטאַנד צו צאָלן די אַלע פרייזן, ווי אַ טייל עוואַקואַרטע.

באַלד, ווי כ'האַב באַקומען פון „אַבלאַנאַ“ (בילדונג־אַפטייל) די נאַמינאַציע, בין איך שנעל געפאַרן קיין וויעווסקאָיא, ווו ס'האַט זיך געפונען דער טאַשקענטער עוואַקאַצ־פונקט.

די באַשטעטיקונג האָב איך שנעל באַקומען און באַלד, נישט וואַרטנדיק אויף אַ פאַסאַזשיר־צוג, האָב איך זיך אַרויפגעכאַפט אויף אַ לאַסט־צוג און אַ ביסל אויף די טרעפּלעך, אַ ביסל אויף דער פּלאַטפאָרמע און דאָס רעשט צופוס האָב איך נאָך באַוויזן צוריקצוקומען אין „אַבלאַנאַ“ מיטן פאַפירל און באַקור מען די ענדגילטיקע באַשטעטיקונג אויפן פאַסטן פון דייטש־לערער אין דער סוקאַקער מיטלשול, ווי אויך די קאַמאַנדיראַווקע קיין פאַרקענט מיט רייזע־הוצאות.

איך האָב לייכטער אָפּגעטעמט. אויב מיט אַרבעט בין איך שוין באַזאָרגט און סיי ווי פאַר די אַקטאַבער־פיייערונגען וועל איך נישט אָנהויבן צו אַרבעטן, האָב איך איצט צוויי טעג פרייע אויף צו טרעפן זיך מיט מענטשן, זען באַ־קאַנטע, אָננעמען זיך מיט איינדרוקן.

דער ערשטער אָדרעט מיינער איז געווען צו רפאל גערבערן. מיט אים, און דער עיקר מיט זיין פרוי, זיינען מיר געווען באַפריינדעט נאָך לאַנגע יאָרן פאַר דער מלחמה. ווען די ערשטע כוואַליע פליטים פון פוילן האָט זיך געגעבן אַ לאַז אויף ראַוונע זיינען אויך זיי געקומען. מיר האָבן זיך די גאַנצע צייט פאַר־האַלטן זייער פריינדלעך און פלעגן זיך קעגנזייטיק באַזוכן.

אויף קויל־בורטשאק, אין אַ הויף פון אַן אויבעקישן הויז, האָבן זיך געפונען די „אַפאַרטאַמענטן“ פון די גערבערס. פאַרבראַכט אַן אַוונט פון פראַגעס ענטפערס, זכרונות און... פלענער. ראַפאַל האָט שוין געאַרבעט אין אַן אַרכיוו און געטראַכט וועגן אַנשרייבן עפעס אויף אַן אַרטיקער טעמע.

מערי האָט געהאַט אַ שווערע אַרבעט. דאָס קינד איז אַלט געווען זיבן־אַכט חדשים און האָט שוין דורכגעמאַכט אַזאַ לאַנגן וועג אין עוואַקואַציע־באַדינגונג־גען. דאָס נייטיקסטע צו באַקומען איז שוין געווען שווער און דערצו נאָך איז נישט געווען וועמען צו לאָזן מיטן קינד.

מיר האָבן זיך דערווייל אויך געטיילט מיט ידיעות וועגן אַנדערע באַ־קאַנטע. כ'האַב זיך אין די צוויי טעג, וואָס כ'בין געווען אין טאַשקענט געטראַפן מיט דער משפּחה כמעלניצקי און געהערט פון זיי אַ נייעם אויסדרוק: טרו־באַטאַליאַן ד. ה. אַרבעט־באַטאַליאַן. ס'זיינען שוין געווען פאַרשיידענע באַ־

קאנטע מאביליזירט צו אַרבעט ביי די וויכטיקסטע פלעצער, דער עיקר וואָס האָבן אַ שייכות צו מלחמה.

אייגנטלעך איז קיין זאָך נישט געטון געוואָרן, וואָס זאָל נישט האָבן קיין דירעקטע אָדער אומדירעקטע שייכות צו דער מלחמה.

דער באַגריף באַטאַליאַן, ווי שפּעטער „טרוד־אַרמיע“ (אַרבעט־אַרמיי) האָט סימבאָליש באַדייט די פאַרבינדונג צווישן פּראַנט און הינטערלאַנד. יעדער אַרבעטער און אַנגעשטעלטער אין ווייטן אוזבעקיסטאַן צי קירגיזיע האָט גע־דאַרמט האָבן דאָס באַוווסטזיין, אַז ער איז אין דער אַרמיי, מאַביליזירט און אַוועקגעשטעלט פאַר אַזאַ אויפגאַבע, וואָס ער איז זי פּעאיק אַמשנעלסטן צו לייזן. פּאַקטיש אָבער איז יעדער מאַביליזירטער געווען אַן אַרבעטער, גענאָסן פון אַלע אַרבעטער־רעכט, באַקומען לויף, פּרייע טעג, אורלויב אאַװ. עס איז קיין אונטערשייד נישט געווען צווישן אַן אַרבעטער, וואָס איז שוין אויף אַ באַ־שטימטן זאַוואַד לאַנגע יאָרן און איינעם וואָס איז געקומען ווי אַ מאַביליזירטער, אויסער די אונטערשיידן, וואָס זיינען פאַראויסגעזען אין לויט־טאַריף, ווי סטאַנזש, בילדונג אאַװ.

איך האָב נאָך נישט געוווסט, אַז אין אַ האַלב יאָר אַרום וועל איך ווידער פאַרבייפאַרן טאַשקענט, אָבער שוין ווי אַ מאַביליזירטער.

פאַר מיר איז אָבער איצט געשטאַנען אַ ווייטער וועג. דער ראַיאָן־צענטר טער, ווהיין כ׳האַב געזאָלט פּריער פאַרן, פאַרקענט, איז געווען אין אַ מרחק פון איבער פּופציק קילאָמעטער און קיין באַן אַהין האָט נישט קורסירט. האַב איך געמוזט פּריער געפינען אַן אויטאָ, וואָס זאָל מיך מיטנעמען אַהין.

דעם זעקסטן נאָוועמבער בין איך אַנגעקומען קיין פאַרקענט, וווּ כ׳האַב זיך דערווסט, אַז די מיטל־שול א. נ. פון קאַגאַנאַוויטש געפינט זיך אַ 15 ק״מ פון דאַנען אין סוקאַק.

היינט האָט שוין קיין זיין נישט געהאַט צו גיין ווייטער. איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אין אַ „טשיי־כאַנאַ“ (אַ טיי־האַלע), וואָס האָט אויך אַ שלאַף־צימער און געטראַכט צו פייערן דאָ דעם 24־טן טאַג פון דער רעוואָלוציע.

דער טאַג איז געווען אַ שיינער. די באַפעלקערונג איז אַרויס אין גאַס יומ־טוב־זיק געקליידט. אויף אַלע פּנימער איז אָבער געווען אַ טרויער. ס׳זיינען נישט געווען די אַלע, וואָס פלעגן צוגעבן לעבעדיקייט אַזעלכע פייערונגען : ס׳האַט געפעלט די יוגנט. זי איז געווען אויף די פּראַנטן. דאָ האָבן נאָר אַרומגעטומלט שול־קינדער.

איינער אַליין האָב איך זיך דאָ אַרומגעדרייט, צווישן אומבאַקאַנטע מענ־טשען. אָבער אין גאַנצן פּרעמד זיינען זיי מיר נישט געווען. איך האָב געהאַט דאָס באַוווסטזיין, אַז איך בין געקומען לערנען זייערע קינדער און דעריבער האָבן מיר אַ בשותפותדיקע שפּראַך.

24. דאָס דאַרף פֿון גרינעם וואַסער

דער קישלאַק (דאַרף), וווּ איך בין אָנגעקומען צופֿוס, דעם 9טן נאַוועמ־בער, געפינט זיך אין די בערג. אַ פֿאַר שעה גאַנג פֿון דאַרף קומסטו אָן צו שפיצן, וואָס זיינען באַדעקט מיט שניי. וואַסער־קוואַלן זיינען אַרומגערינגלט מיט גרינס און אין דער אָפּשפיגלונג פֿון וואַסער זעסטו בלויז איין פֿאַרב, די גרינע. שלענגלען זיך וואַסער־אָדערלעך צווישן די פעלדן און געוויקסן, דער־לאַנגען זיך די אַרעמס און גיסן זיך צונויף אין איין טייכל, וואָס וויקלט זיך אַרום קישלאַק און שענקט אים זיין נאַמען : ס־קאַק — דאָס גרינע וואַסער.

דאָס דאַרף פֿאַרמאַגט אַ ראַט, וועמענס פֿאַרזיצער איז אַ פֿרוי פֿון אַ יאָר פינף־זעקס און צוואַנציק, אָן ענערגישע מיט אַ השפּעה אויף דער באַפעלקערונג. נישט זעלטן קאַנסטו זי זען רייטנדיק אויף אַ פֿערד איבער די פעלדער, וואָס געהערן צו די צוויי סוקאַקער קאַלכאַזן : וואַראַשילאַוו און קאַלינין. אין יעדן ווינקעלע פֿון קישלאַק האָט זי אַריינגעשמעקט, נישט מעשה קאַנטראַל, נאָר גלאַט אַזוי, מיט אַ באַזוך, פֿאַרבייגייענדיק אַדער געשעפטלעך און אויפֿן אַרט האָט זי באַלד געמאַכט באַמערקונגען, אויב ס'איז עפעס געווען נישט ווי ס'דאַרף צו זיין און געלויבט, אויב ס'איז געווען וואָס צו לויבן.

וואָס פֿאַר אַ קאַנטראַסט צווישן דער „ראַאיס“ (פֿאַרזיצער) און טייל פֿרויען פֿון טאַשקענטער געסלעך, וואָס טראַגן נאָך אַן אייזערנע „פֿאַראַנדזשאַ“ (שלייער) אויפֿן פֿנים.

די צוויי קאַלכאַזן האָבן פֿראַדוצירט תּבואות און וויינטרויבן. ס'איז אָבער געווען אַן אונטערשייד צווישן זיי, וואָס כ'האַב זיך נישט געקאַנט אויפקלערן : דער זואַראַשילאַוו־קאַלכאַז איז געווען פֿאַרמעגלעך, זיינע מיטגלידער האָבן געלעבט ברייט, זיך פֿאַרגונען אַלק און אויסגעזען באַלעבאַטיש. דער קאַ־לינין־קאַלכאַז דאַקעגן איז געווען אַרעם, פֿאַרשולדיקט און די פֿאַרדינסטן פֿאַר די טעראַרבעט זיינען געווען קליינע. דערביי איז דער באַדן, ווי אויך די צאל מיטגלידער געווען גלייכע אין צאל און קוואַליטעט.

ווען כ'האַב זיך אינטערעסירט מיט דער פֿראַגע האָט מען מיר געגעבן אַן אויפקלערונג : די אַרבעט־אַרגאַניזאַציע איז אין „וואַראַשילאַוו“ געווען אַ בעסערע. דאָרט האָבן די אָנפירער געהאַט אַן אויטאָריטעט און פֿאַרזאַמלונג גען פֿלעגן זעלטן אַפֿרייסן מענטשן פֿון דער אַרבעט אַדער רו. אין „קאַלינין“ אָבער איז קיין שלום־בית נישט געווען און מ'האַט געהאַלטן אין איין אַרומ־רייסן זיך צוליב „כבוד“.

עס האט זיך געדוכט, אז ס'וואלט געווען נאטירלעך ווען ביידע קאלכאָן פאראייניקן זיך און מען נוצט אויס די דערפארונג פון „וואַראַשילאָוו“. ווייזט אויס אָבער, אז די צייט איז נאָך נישט געקומען. דער ווילן זיך צו פאַר־ אייניקן האָט נישט געקאָנט ווערן אויפגעצווונגען. דאָס וואָלט אָפגעשוואַכט דעם בעסערן קאלכאָן אויך און אים דעמאָראַליזירט. ס'איז נויטיק געווען אַן אויפקלער־אַרבעט, וואָס זאָל איבערצייגן ביידע צדדים, און די אַרבעט האָט זיך געפירט. די שול איז געווען איינער פון די גורמים צו אַזאָ דערנענטערונג, ווייל זי איז געווען אַ בשותפותדיקע.

אין שול זיינען געווען ניין קלאָסן מיט מערערע פאַראַלעלע אָפטיילונגען. דער זענטער קלאָס האָט געפעלט, ווייל די יוגנט איז אַוועק קעמפן. איידער כ'האָב זיך גענומען צו דער אַרבעט האָב איך געמוזט זאָרגן פאַר אַ צימער און פאַר קעסט.

אַ צימער איז לייכט געווען צו באַקומען אין אַפרוהויז, וואָס איז אַ גאַנצן ווינטער געשטאַנען ליידיק. ס'האָט דאָרטן אָבער געפעלט איינריכטונג פאַרן ווינטער. האָב איך זיך שוין באַגנוגט מיט אַ צימער אין שילער־אינטערנאַט. לכתחילה צוזאַמען מיטן בוכהאַלטער, שפעטער מיטן נייעם לערער פאַר רוסיש, סטיעפאַן סאַוטשענקאַ, און צום סוף בין איך געבליבן אין אים איינער אַליין.

מיט עסן איז געווען ערגער. איינער אַליין האָב איך זיך נישט געקאָנט פאַרנעמען מיט ווירטשאַפט. קיין רעסטאָראַן איז אין דאָרף אויך נישט געווען. עס זיינען דאָרט קיין פרעמדע נישט געווען און טאַמער האָט זיך געמאַכט אַ מאָל, אַז אַ לערער איז געקומען אַן משפחה, האָט ער זיך געפונען אַ צימער ביי אַ משפחה. מיר איז עס, אַן דער קענטעניש פון שפראַך געווען שווערער. איך האָב אַליין אויך נישט געוואָלט גיין אויס מורא, אַז כ'וועל זיך נישט קאָנען צופאַסן צום לעבנס־שטייגער און צו די מאַכלים.

אַ געוויסע צייט האָב איך געגעסן צוזאַמען מיט די שילער פון אינטער־ נאַט, אָבער שפעטער האָב איך זיך באַפריינדעט מיט אַ משפחה עוואַקואירטע פון ריגע און דאָרט ביי זיי געוואָרן אַ בן־בית.

דאָס איז געווען אַ געוועזענער סוחר, וואָלף מאַכטוס־גירטאַן, אַ מענטש אַן עלטערער און ביז פעדאַנטישקייט העפלעך און אַנשטענדיק. זיין פרוי, אַ שיינע, אינטעליגענטע און גוטע האָט שטאַרק געליטן פון דער ענדערונג. זי איז נישט געווען צוגעוויינט צו אַזאָ שווער לעבן. מיט זיי האָבן נאָך געוויינט דער עלטערער זון היינץ, אַ טעקסטיל־מייסטער, מיט זיין פרוי און דער יינגער רער סיאַמאַ אַ דאַקטאָר, וואָס האָט נישט לאַנג פאַר דער מלחמה פאַרענדיקט מעדיצין אין איטאַליע און נאָך נישט באַוויזן — דוכט מיר — צו נאַסטריפֿי־ צירן דעם דיפלאַם אין אולמאַניס' לעטלאַנד.

ווען ריגע איז געוואָרן סאַוועטיש האָט סיאַמאַ פאַרשפּאַרט צו נאַסטריפֿי־ צירן: אין פּססר זיינען אַלע דיפלאַמען גילטיק, אויב מען קאָן נאָר אַרבעטן. אויב זעמען ברענגט שאַדן לאַזט מען אים נישט צו צו דער אַרבעט, זאָל ער אַפילו האָבן דריי דיפלאַמען.

כל זמן סיאַמאַ איז געווען אין דער היים האָט ער פאַרדינט און די משׁ־ פחה האָט געהאַט פון וואָס צו לעבן. ס'איז מיר נישט באַשערט געווען צו פאַר־

ברענגען לאנג מיט סיאמען, מיט וועמען כ'האב זיך שטארק באפריינדט און וואס איז געווארן פאר מיר א טרייסט אין מיין איינזאמקייט. נאך דריי-פיר וואכן אומגעפער האט מען אים מאביליזירט און צוגעטיילט צו דער לעטישער דיי וויזיע, וואס האט זיך אין יענער צייט פארמירט. לאנג-לאנג נאך האבן מיר זיך דורכגעשריבן, כמעט ביז מיין אפפאר פון ראטן-פארבאנד, אבער געזען האב איך אים נישט מער. די צייט, וואס כ'בין געווען אין קישלאַק, האט ער מיר שטארק געפעלט. און נישט נאר מיר — אויך דער מוטער. איך האב איר איצט, אין א געוויסער מאס, פארטראטן איר זוף, צו וועמען זי איז געווען שטארק צוגעבונדן.

סיאמא האט באלד אריינגעשיקט דעם פאטער אן אטעסטאט. ווי א פאטער טער פון א מאביליזירטן האט מאכטוס באקומען אויך א שטעלע פון פאסט-מייסטער. א פאר מאל אין דער וואך פלעגט ער פארן אדער גיין קיין פארקענט זיך אפרעכענען און נעמען די קארעספאנדענץ.

די גאנצע משפחה איז געווען סימפאטיש שוין בלויז צוליב דעם, וואס זיי האבן זיך דעצידירט צו באזעצן אין דארף און נישט געזוכט קיין „גליקן“ אויף די באזארן. נאך א געוויסער צייט איז דער עלטערער זון אוועק קיין טאשקענט, ווו ער האט באקומען ארבעט אין זיין פאך און מיר זיינען געבליבן זאלבעדריט. איצט פלעג איך שוין פון צייט צו צייט דא בלייבן נעכטיקן, געהאלטן דא מיין נע זאכן אצ"וו.

יעדער קאלכאז האט געהאט א חוב צוזושטעלן פראדוקטן פאר די לערער. מיינע 25 קילא האב איך באלד אריבערגעטראגן צו די מאכטוסעס און דאס האט א ביסל פארלייכטערט די אפראוויזאציע-לאגע.

ברויט האב איך באקומען 400 גראם א טאג און עס איינגעטיילט אַזוי, כ'זאל האבן וואס מער אויפן אונט. פלייש האבן מיר געקאנט באקומען און קארטן, אבער נאר דעמלט ווען מ'האט געשאכטן א קו א קעמל אדער א פערד. פון די לעצטע צוויי מינים האט פרוי מאכטוס נישט געהאלטן און נאר על פי טעות האבן מיר א מאל באקומען א שטיקל פערד-פלייש אדער א הארב פון א קעמל.

א ביבליאטעק איז דא געווען א גוטע. פארשטייט זיך, אז די מערהייט ביכער איז באשטאנען פון אוזבעקישע, אבער אויך רוסישע זיינען דא געווען. אויך די שול האט פארמאגט א ביבליאטעק און סטיאפא סאוטשענקא האט מיט געבראכט א גאנצן טשעמאדאן מיט גוטע ביכער.

סטיאפא איז בכלל געווען אן אינטערעסאנטער טיפ. צוליב זיין קראנק הארץ האט מען אים נישט גענומען אין דער ארמיי. אליין א סיבירער האט ער צוליב קלימאטישע סיבות אויסגעקליבן דעם ס.א.ג.א. (מיטלאַזיאטישער מלוכה-אויורעסיטעט), וואס איז דעמלט געווען דער איינציקער אוניווערסיטעט אין מיטל-אזיע. דא איז טאשקענט, האט ער שטודירט ליטעראטור. ער האט אויך געשריבן לידער. ער איז געווען דער איינציקער לערער מיט וועמען כ'האב זיך געקאנט צונויפריידן אויף ליטערארישע טעמעס. די איבעריקע זיי נען געווען אוזבעקן און דער דירעקטאר א טאטער. הגם צווישן זיי זיינען גען ווען מענטשן מיט הויכער בילדונג, ווי למשל די קאסימאזא, איכמאטילאיעוו

און אנדערע האט זיך גראד געמאכט, אז א טייל זיינען געווען מאטעמאטיקער און נאטורוויסנשאפטלער, וואס האבן שוואכער גערעדט רוסיש.

איך האב דעריבער אין דער פרייער צייט אדער שפאצירט — אויב דאס וועטער האט נישט געשטערט — אדער געלייענט. דא, אין אויבעקישן דארף האב איך זיך צום ערשטן מאל באקענט מיט די רוסישע קלאסיקער אין ארייגינאל, געלייענט ניקאליי אסטראווסקי „ווי אזוי האט זיך געהארטעוועט דאס שטאיל“ און „פון שטורעם געבוירענע“ ווי אויך די קלאסישע ווערק פון מארקסן און ענגעלסן.

בת מיינע ווייטע שפאצירן האב איך פארגעסן אין די טאג-טעגלעכע דאגות. עס זיינען געקומען בילדער פארגאנגענע און וויזיעס פון צוקונפט און ווי פון זיך האב איך גענומען שאפן לידער, קאמפאנירן דערציילונגען און בכלל זיך אריינטון אין דער וועלט פון קונסט. אין טאגבוך באווייזן זיך אפטערע און לענגערע נאטיצן. אויסער דער אייביקער טעמע: אפגעריסנקייט פון דער היים, באווייזן זיך אויך א סך קאנקרעטע וועגן לויז און ענלעכע.

פון דער צווייטער זייט גריבל איך זיך אין לינגוויסטיק, זוך ענלעכקייט צווישן אויבעקיש און אנדערע שפראכן און האב געפונען, אז א סך סעמי-טישע עלעמענטן זיינען אדאנק דעם איסלאם אריינגעדונגען אין דער אויב-בעקישער שפראך. ראאיס — ראש (פארזיצער), כיסאב-חשבון, אלי-עליון (העכערער), דאכי-דוכס (פירער), זאמאן-זמן, טארזשימא-תרגום (איבער-זעצונג), כארבי — מלחמה (חרב — א שווערט), מאמלאקאט — ממלכה (מלוכה), מארקאזי — מרכז (צענטראלע), קטאב — כתב (א בוך — ספר), מאקטאב — א שול (ביה"ספר), דאפטאר — א העפט (דף-א בלאט). אזעלכע ווערטער האב איך אויסגעזוכט אין די צענדליקער. איך האב אויך געמוזט א ביסל לערנען אויבע-קיש, דער עיקר פארשטיין די יסודות פון איר בוי, ווייל ביים לערנען גראמאטיק, דייטשע צי רוסישע, האב איך געמוזט אנווייזן אויף אנאלאגיעס. און אזוי האב איך „גענארט די טעג“, ווי ס'האט זיך אויסגעדריקט אוידיאס, דער רוי-מישער דיכטער, וואס האט געפראוועט גלות אין רומעניע.

25. צווישן קינדער

שיין זיינען אלע קינדער אויף דער וועלט, קלוג אוודאי אויך. מיר דער-
וואקסענע זיינען גאנץ אפט אבער נישט קיין מבינים אויף זייער שכל. ס'איז
גוט אז א לערער קען די סביבה פון זיינע תלמידים, אז ער האט א קאנטאקט
מיט די עלטערן און האט א השפעה אויפן באנעמען פון די קינדער אויסער די
לימודים.

מיין ארבעט אין דער אוזבעקישער שול האט מיך טיילמאל אריינגעבראכט
אין א פארצווייפלונג. כ'האב פארלאנגט פון די קינדער מער, ווי זיי זיינען
געווען אין שטאנד צו געבן. פאר מיר איז געשטאנען א בילד פון די יידישע
קינדער פוילישע מיטלשולן אדער די עלטערע קלאסן פון מיטלשולן אין
ראוונע. דארט האב איך נאר באדארפט געבן א קוק אויף א קינד אדער הערן
פון אים א פאר ווערטער און כ'האב באלד פארשטאנען וואס עס טוט זיך
מיט אים. דער אופן פון ריידן האט אמאל כאראקטעריזירט א שילער און נישט
נאר דער אינהאלט פון זיינע רייד.

איצט האב איך געארבעט אין א שול, ווו די קינדער האבן מיך נישט פאר-
שטאנען און נישט איך זיי. און געלערנט האב איך זיי א שפראך א ווילד-
פרעמדע פאר זיי : דייטש און א צווייטע, פון וועלכער זיי האבן אפשר גע-
נאשט א פאר ווערטער, אבער צו שרייבן און צו גראמאטיק איז עס באשטימט
נישט געקומען.

מיט מיין אוזבעקיש בין איך אויך ווייט נישט פארגאנגען : אנרופן נע-
מען פון זאכן און באנוצן זיך מיט א באגרענעצטער צאל גראמאטישע פארמען
הייסט נישט באהערשן א שפראך. אויב קינדער אין גרויסע שטעט קומען אין
א פראקטישער בארירונג מיט רוסיש, איז דער דארפישער עלעמענט פון אים
זייער ווייט. די עלטערן קענען קיין אנדערע שפראך נישט ווי אוזבעקיש, און
קיין אנדער מיליע פון הערן רוסיש איז נישט געווען. די געציילטע רוסן, וואס
האבן זיך דא באזעצט האבן זיך זייער שנעל אויסגעלערנט אוזבעקיש. דערצו
האט זיי געצווונגען זייער באשעפטיקונג. דער עקאנאם למשל פון אפרוהיז.
וואס פלעגט איינקויפן פראדוקטן, קויפן מאטעריאלן צו רעמאנט, האבן צו טון
מיט בעלי-מלאכות — ער האט געמוזט קענען די שפראך פון פאלק. דאס גלייכן
דער וועטערינאר, דער בוכהאלטער פון קאלכאז אצ"ו.

איך האב נישט פארשטאנען און אויך נישט איינגעאיבט דאס אויער צו
דער טאנאציע פון דער שפראך, כדי צו באנעמען כאטש אין אלגעמינע בא-
גריפן צי בייזערט מען זיך, צי לאכט מען אויס, צי איז מען מסכים. נאך א גע-

וויסער צייט, ווען כ'האב שוין אנגעהויבן צו פארשטיין איז מיר קלאר געווארן, אז דאס וואס כ'האב פריער באטראכט ווי א צאנקעריי איז גאר געווען אן אופן פון גוטמוטיקן דורכשמועסן זיך.

אין אזא מצב האט מען זיך געקאנט געפינען נאר אין אן אומנארמאלער צייט, אין טעג פון מלחמה, ווען די געוויינטלעכע גלייכגעוויכט אויף אלע געביטן פון לעבן איז געווארן אנגעריירט.

די קינדער האבן אויך פארשטאנען, אז די לאגע איז נישט קיין נארמאלע. ביי א טייל פון זיי האט געפעלט עמעץ אין דער משפחה, אויף אנדערע זיינען ארויפגעלייגט געווארן נייע פליכטן, פון פארנעמען זיך מיט קינדער, פון די משפחות, ווו דער פאטער איז נישט געווען איז דער היים און די מוטערס זיי נען אוועק צו דער ארבעט.

דאס לערנען איז געווען נישט נארמאל, כסדר האבן געפעלט לערערס, ווען

טאוטשענקא איז געקומען און איך בין געבליבן: נישט ביי קיין קאמפלעט שעהן (18) איז מיר דאך אויסגעקומען צו ארבעטן א סך מער ווי א פארטרעטער. דא האט מען מאביליזירט איינעם, דא האט מען אן אנדערן גערופן אויף א קאמיסיע, דא האט מען איבערגעפירט אין אן אנדער ארט דעם דירעקטאר. עס זיינען געווען איבערגענוג גורמים, אז די לימודים זאלן זיך נישט פירן נארמאל און ממילא האט עס זיך אויך אפגעשלאגן אויף דער פאראינטערען סירונג מיט די לימודים. מיר האבן אפילו נישט געקאנט מאכן א פרווו פון צונויפנעמען די שילערס נאכמיטאג און זיי העלפן גרייטן די אויפגאבעס, ווייל די צימערן זיינען געווען פארנומען דורך דעם צווייטן שיכט תלמידים.

ס'איז מיר אויך אויסגעקומען בייצוויין ביי א חתונה פון מייער א שי לערין פון זעקסטן קלאס, א פארשפעטיקטע אין די לימודים.

ס'איז געווען זונטיק, דעם 14טן דעצעמבער 1941, אויפן אוונט איז גערופן געווארן א פארזאמלונג פון שול-קאלעקטיוו. צוליב וועלכע נישט איז ס'בות זיינען מיר געקומען נאר אין א קליינער צאל און די פארזאמלונג איז נישט צושטאנדגעקומען.

מיר זיינען דאן אלע געגאנגען אויף דער חתונה, וואס איז דעם אוונט גראד פארגעקומען.

איידער מיר זיינען אריין אין צימער פון די געסט האט מען אונדז אריינגעפירט אין אויסשטייער-אלקער. דאס איז געווען א באזונדערער צימער, ווו ס'איז געווען אויסגעשטעלט דאס גאנצע אויסשטייער און אלע מתנות, וואס דאס יונגע פארל האט באקומען, בעטגעצייג און וועש — א בארג, פארביקע קליינער דער, מאלערישע טיכלעך, טייערע טעפיכער — ביי יעדער זאך האט מען דערציילט פון וועמען די מתנה שטאמט.

אין דרויסן האט געשפילט מוזיק: א פייקל און א סטרווע-אינסטרומענט ענלעך צו א באאלאליקע. יוגנט האט געטאנצט, צוגעזונגען...

מיר זיינען אריין אין צימער. דא זיינען געזעסן בלויז מענער. אין מיטן צימער איז געווען א טאנצאל, דאס איז א מין טיפער קאמין אין דיל, ווו מען לייגט אריין האלצקוילן. איבער דער דערעפענונג שטייט א טאבורעט, צוגעדיקט מיט א קאוויאר. די חשובסטע געסט זיצן ארום דעם קאמין, די פיס אראפ-

געלאזט אין סאנדאל. פאר וועמען עס פעלט אויס פלאץ ביים סאנדאל זיצט אויף ווייכע קאלדרעס־מאטראצן לענג אויס די ווענט, האלטנדיק די פיס אויף די איבערן גאנצן צימער אויסגעשפרייטע פערטישע דיוואנען. אויף פונאנדערגעלייגט טע טישטעכער האט מען דערלאנגט „לעפיאשקעס“, דזשידא (א פרוכט), קיש־מיש (ראזשינקעס) און שפעטער א שיסל רייז מיט מילך. במשך פון דער גאנצער צייט האט מען געטרונקען טיי, אבער נישט אלע פאר א מאל. געווען צוויי שאלן און פון זיי האט מען געטרונקען לויט דער ריי נאך. אזא מנהג איז עס. אינטערעסאנט איז אויך, אז אנגיטן א פולע גלאז אדער שאל ווערט ביי די אויבעקן באטראכט ווי א באליידיקונג. זיי טייטשן עס אויס ווי איינער רעדט: נאך דיר, טרינק אויס און זיי געזונט. פארקערט: ווידער, אז זיי גיבן נישט פול איז דער גאסט גרייט נאך צו טרינקען און זיי האבן פון דעם א הנאה.

פארשטייט זיך, אז אריינקומענדיק אין שטוב טוט מען פריער אויס די קאלאשן, וואס ווערן גאנץ אפט געטראגן אן שיד. די דאזיקע מצוה האב איך ליידער נישט געקאנט מקיים זיין, ווייל כ'האב... קיין קאלאשן נישט געהאט. צומארגנס איז די שילערין געקומען אין שול, ווי ס'וואלט גארנישט פאסירט. געווען זיינען אויך שילערס, וואס האבן ארויסגעוויזן צו מיר א נאענט־קייט און א גרויסע צוגעבונדנקייט.

איין שילער פון אכטן קלאס, כאליל כאשימאוו, האט זיך מיר ספעציעל איינגעקריצט אין זכרון.

א קינד מיט געניאלע פעאיקייטן. אין מאטעמאטיק, פיזיק און נאטור־וויסנשאפטן איז ער געווען דער ערשטער שילער און ווייט־ווייט ארויס איבער די ראמען פון אן „ערשטן שילער“. אבער אויך אין רוסישער שפראך און לייטערטאטור איז ער געווען א פענאמען. נישט האבנדיק אין זיין סביבה מיט וועל מען צו ריידן וועגן די ענינים, וואס אינטערעסירן אים, פלעגט ער אפט קומען צו מיר און מיך אריינציען אין זיין געדאנקען־גאנג.

כאליל האט געלערנט אויף אויסנווייניק די רוסישע קלאסישע ליטעראטור און אויף אזא אופן פארפולקאמט זיך אין דער שפראך. ס'האט אים אינטערעסירט דאס לעבן אין אייראפעאישן טייל פון ראטן־פארבאנד און אין אויסלאנד.

זיין איבערגעגעבנקייט צו מיר איז געווען אן א גרענעץ. ער האט זיך באַ־מיט מיר צו פארלייכטערן מיין לאגע און דערליידיקן קליינע אויפטראגן, וואס פאר מיר וואלטן זיי געווען שווער אויסצופירן, מחמת שפראך־שוועריקייטן. ער האט נאך דערליידיקט זאכן איידער כ'האב אים געבעטן, ווייל צו בעטן האב איך אויסגעמיטן.

לאנג נאך האב איך באדויערט, וואס ס'איז מיר נישט אויסגעקומען צו פארבלייבן אויפן ארט ביז ער וועט ענדיקן די שול.

די באציאונגען צווישן כאַלילן און מיר זיינען געווען, ווי צווישן דער וואַקסענע מענטשן, פון וועלכע איינער האָט מער דערפאַרונג ווי דער צווייטער, דער צווייטער אָבער מער ענערגיע און ווילן.

געווען זיינען מאַמענטן, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן, אַז אױך אַנדערע קינדער ווי אױסצודריקן זיך מיט מיר און פילן צו מיר סימפּאַטיע, הגם זיי ווייסן נישט וויאָזוי עס אױסצודריקן.

איך האָב גאַנץ אַפּט באַמערקט אין אופּן פון זיצן, נאַכפּאַלגן מיט די אױגן יעדע מײנע באַוועגונג, און צוהערן זיך צו יעדן וואָרט, אַז געוויסע שילער און שילערינס האָבן צו מיר אַ קרובהשע באַציאונג. די דאָזיקע קינדער פלעגן באַזאָרגן קרייד, ריין מאַכן דעם צימער, אַפּווישן דעם טאַױל און בכלל זען איך זאָל ווייניקער האָבן צו באַמערקן בנוגע אױפּפירן און רייניקייט.

ווען עס איז אַ מאָל געוואָרן אַ טומל אין קלאַס און איד בין אַנטשוויגן געוואָרן האָבן באַלד די פּאַר שילער באַרואיקט די איבעריקע און איך האָב געקאַנט ממשיך זיין.

איך ווייס נישט פון וואָנען די קינדער האָבן זיך דערוואַסט, אַז איך האָב פּאַטאַס פון מײן משפּחה און זיי האָבן מיך גענומען בעטן כּ״זאַל זיי ווייזן.

אײן מאָל קום איך אין דער פּרי אין שול אַרײן, אַ היפשע פּאַר מינוט פאַרן קלונג דערנענטערן זיך צו מיר אַ פּאַר קינדער, נעמען אַרויס זייער פּרייט שטיק און לײגן מיר פּאַר, בעטנדיק, כּ״זאַל זיי ווייזן דאָס בילד פון מײן טאַכטער. כּ״האַב נישט פּאַרשטאַנען וואָס זיי זיינען אױסן געווען : צי באַצאַלן מיט ברויט פּאַרן ווייזן דאָס בילד, צי אױסדריקן זייער מיטגעפּיל צוליב מײן אײנזאַמקײט דאָ.

כּ״נעם פשוט אַן די צווייטע היפּאַטעזע, ווייל נאָך וואָס האָבן זיי דען באַדאַרפט זען דאָס בילד ? וואָס האָט עס זיי געגעבן ? דער אופּן פון ווענדן זיך צו מיר און דער פּאַקט, וואָס זיי זיינען געווען גרייט צו רעזיגנירן פון אַ פּרייט שטיק האָט מיר געזאַגט וועגן אַ גײסטיקן קאַנטאַקט, וואָס האָט זיך שוין גענומען וועבן צווישן אונדן.

אַ מער חבּרישע דערנענטערונג איז פּאַרגעקומען בעת מיר פלעגן צוזאַמען אַרויסגיין העלפּן די קאַלכאַזן אין זייער פעלדאַרבעט.

אַ מאַנגל אין הענט איז דאָרט שטענדיק געווען. מען פלעגט געוויסע אַרבעטן בעטן טון אױך אין די זונטיקס. אַזוי ווי דער שעהרפּלאַן פון דער שול, וועלכן

איך האב אגב אליין געמאכט צו דער גרויסער צופרידנקייט פון אלע לערער, האט פאראויסגעזען פאר מיר נאך א פרייען טאג, מאנטיק, פלעג איך אין ביי דע טעג גיין ארבעטן. קלאר, אז פאר דער ארבעט האב איך באקומען באַ צאלט, דערווייל עד לחשבון, מיט פראדוקטן. דער ענדגילטיקער לוינ פאר אן ארבעטסטאג איז באַרעכנט געוואָרן איין מאָל אין יאָר, אין דעצעמבער דוכט זיך, און דעמלט האָט מען אויסגעליכן דעם חשבון.

בעת די אַרבעטן אין קאַלאָז האָב איך געטראָפן מיינע שילער. דאָס, וואָס כ'האָב געהאַלפן ביי דער אַרבעט האָט מיך דערנענטערט צו זיי. מיר האָבן פשוט געפונען נאָך אַ פּלאַטפאָרם, וואָס פּאַראַיניקט אונדז.

אַבער אַ געוואַלדיק געשעניש אין דאָרף, וואָס האָט זיך אויך אויסגעוויקט אויף דער שול, איז געווען די פּלאַג פון טשערעפּאַשקעס.

דאָס זיינען קליינע ווערעמלעך אין דער געשטאַלט פון אַ טשערעפּאַכע, וואָס זיינען געקומען פון די בערג און געפרעסן די תּבואה. גאַנצע העקטאָרס פעלד זיינען שוין געווען פּאַרניכטעט און ס'האָט געדראָט, אַז זיי זאָלן זיך אַרייַנלאָזן טיפּער אין לאַנד און אַלץ אויפּרעסן.

ס'איז געקומען אַ פּאַראַרדענונג צו מאַכיליזירן די שולן צו הילף דער לאַנדווירטשאַפט און אַרגאַניזירטערהייט האָבן מיר געזאַלט פּאַרטייליקן די שעדיקער.

עס איז געגאַנגען די גאַנצע שול, אויסער די סאַמע יינגסטע קלאָסן. אויפן וועג האָט מען אונדז מיטגעגעבן, פון קאַלאָז, לעפּיאַשקעס. דאָס האָט געזאַלט זיין אין אַ געוויסער מאָס אַ באַלוינונג און נאָך מער אַ סטימולירונג צו דער גרויסער אונטערנעמונג. יעדער האָט מיטגענומען אַ פּלאַש, אין וועלכער ער האָט געדאַרפט אַרייַנוואַרפן די טשערעפּאַשקעס, וואָס ער וועט זאַמלען.

מיר האָבן זיך געלאָזט אין די בערג, פון וואָנען דער ווינט אָדער די רעגן וואָסערן האָבן געבראַכט די טשערעפּאַשקעס, כדי זיי דאַרט צו פּאַרניכטן. טאָ מער קומען זיי שוין אַראָפּ אויף די פעלדער, וואָס האָבן זיך געצויגן לענגאויס די באַרגפיס, וואָלט שוין געווען צו שפּעט. אַ זאַנג, אויף וועלכער עס זיצט אַ טשערעפּאַשקע איז שוין אומהיילבאַר.

די קינדער האָבן זיך געוועט ווער ס'וועט אַנזאַמלען מער טשערעפּאַשקעס. מען האָט אויך צוגעזאַגט אַ ספּעציעלע באַלוינונג די, וואָס וועלן זיך אויס־צייכענען אין דער אַרבעט.

איך האָב באַווונדערט די שאַרפע ראייה פון געוויסע קינדער. אויף די בלע־טער פון אַ קוסט וואָס איך זאָב „באַאַרבעט“ און געפונען אַ שעדיקער, אָדער אַ מאָל גאַרנישט, פּלעגן די קינדער אויסשפּירן נאָך צענדליקער טשערעפּאַשקעס. בעת איינעם אַזא שפּאַציר אין די בערג, ווען מיר זיינען געזעסן און גע־געסן די לעפּיאַשקעס, קומט צו מיר צו אַ שילערין און פרעגט מיך, צי איך האָב עלטערן. ווען כ'האָב געענטפּערט, אַז נישט, האָט זי מיר דערלאָנגט אַ בלוּם, וואָס רופט זיך „יעטימ־גול“ (אַ יתומים־בלום).

לויט דעם אוזבעקישן פּאַלקס־גלויבן מעגן אַזעלכע בלומען טראָגן בלויז קיילעכדיקע יתומים. אויב איינער, וואָס האָט עלטערן, רייסט אויס אַזאַ בלוּם וועט ער די עלטערן פּאַרלירן. ביי מיר איז שוין די דאָזיקע מורא נישט גע־

ווען. איך האב פאר דער בלוט, ווי אויך פאר דער טאקטישער האנדלונג גער
דאנקט דער שילערין.

גאנץ אפט פלעגן באשטימטע לערער זיין מיינע איבערזעצער. זיי האבן הנאה
געהאט פון פארמיטלען צווישן מיר און די שילער אין נישט שאבלאנע טמועסן.
דערווייל דערנענטערט זיך דער אונט און מען גייט אהיים. יעדער בארימט
זיך מיט זיין פלאש. ביי דעם טשערעפאשקעס-פאנג האבן זיי געהאט א פראקט
טישע לעקציע פון ציילן. זיי זיינען געווען אין שטאנד איבערצוציילן נאך א
מאל די הונדערטער טשערעפאשקעס, אויב ס'האט זיך זיי געדאכט, אז דער,
וואס האט זיי קאנטראלירט האט געהאט א טעות.

יעדן אונט, נאכן אונטערפירן א סך הכל פון די אלע טשערעפאשקעס,
פלעגט מען מאכן א פייער און זיי פארברענען. דאס איז געווען דער אינטע-
רעסאנטסטער מאמענט פון גאנצן טאג. דא האט מען זיך געטיילט מיט דער
דערפארונג, דערציילט וועגן אופנים פון גיכער באמערקן די קליינע ברוינע
באשעפענישן, ווי אזוי אנצוכאפן א בלאט, אז די טשערעפאשקע האל נישט
אראפפאלן, וויאזוי צו פירן דעם חשבון אציוו.
אויף א טאוול האט מען באלד אויפגעשריבן די נעמען פון די וואס האבן
זיך אויסגעצייכנט.

אונזערע יאגענישן נאך טשערעפאשקעס האבן בייגעווינקט אויסצומיידן
א הונגער. צי זיינען געווען נאך אנדערע גורמים איז שווער צו זאגן. די רע-
זולטאטן זיינען געווען צווייאיקע : פון איין זייט איז די יוגנט אריינגעצויגן
געווארן אין געזעלשאפטלעך-ווירטשאפטלעכן לעבן, זי איז פארבונדן געווארן
מיט די קאלכאזן און באקומען דעם באווסטזיין פון האבן א חלק אין דער
לאנדווירטשאפטלעכער פראדוקציע. דעם דאזיקן רעזולטאט איז נישט אונגעקער-
מאכן מיט דער האנט.

פון דער צווייטער זייט אבער האט דער אנטויל פון שול אין דער קאמ-
פאניע אריינגעבראכט א געוויסע דעזארגאניזאציע אין סדר פון די לימודים.
סוף מערך, אדער אנהייב אפריל, הייבן זיך אן אין די בארגיקע טיילן פון
אונזעקיסטאן די פעלד-ארבעטן און ממילא איז דער שול-באווד א שוואכערער
ווי נארמאל. א גרויסער טייל קינדער גייט ארבעטן, כדי ארויסצוהעלפן דעם
קאלכאז, אן אנדערער טייל ווידער, כדי צו פארדינען די „טרודא דני“ (טעג-
ארבעט).

אין מערך איז געקומען א פארארדענונג מען זאל זיך גרייטן צו דעאליר-
זירן דעם לערנפלאן אויף א קאנדענסירטן אופן. דאס האט געזאלט באדייטן,
אז יעדן טאג קאנען פארקומען ענדערונגען און מיר וועלן נישט באווייזן צו
פאווענדיקן די לימודים אויף א נארמאלן אופן.

דעם 3טן מערך האב איך אויך באקומען א „פאוועסטקע“ אין וואיענ-
קאמאט אויף א מיליטערישער קאמיסיע.

די קאמיסיע האט מיט מיר לאנג נישט גערעדט. מ'האט מיך אנגעקוקט,
איך האב זיך נישט באקלאגט און אין רעזולטאט האב איך באקומען א צעטל
מיט דער אויפשריפט : „סטראיעוואי דא אסאבאגא ראספאריאזשעניא“ ד. ה.

כ'טויג און רופן וועט מען מיך ווען מ'וועט דארפן. מיט אזא צעטל האט מען זיך געקאנט ריכטן יעדן טאג, אז מ'וועט מיך מאביליזירן און כ'בין שטענדיק געווען גרייט.

אין זעלבן מצב זיינען געווען אויך אנדערע חברים און דאס איז טאקע געווען די סיבה פון א שפאנונג אין דער ארבעט.

מיין גרייטן זיך אין וועג אריין האט זיך אויסגעדריקט אויף א ספעציעל פישן אופן: כ'האב געשריבן בריוו צו באקאנטע, וועמענס אדרעסן כ'האב אין משך פון דער צייט באקומען אויף פארשיידענע וועגן און זיי מיטגעטיילט וועגן מיין איצטיקן לעבן און מיין ווארטן אויף א נייער פארוועסטקע. מיין אינטענץ איז געווען, אז אויב איך וועל זיך נישט אומקערן פון דער מלחמה זאלן כאטש זיין מענטשן, וואס וועלן קאנען איבערגעבן מיין משפחה א לעצטן גרוס. אזוי האב איך געשריבן צו דער פאמיליע מארמאר, שמעון כ"ץ און כאוונניען. רא" פאלן מיט מערין האב איך געהאפט צו טרעפן אין טאשקענט, דורך וואנען ס'האט געמירט יעדער וועג פון א מאביליזירטן.

27. פאליטיק און סברות

דאס לעבן אין קישלאק איז געווען גענוג איינטאניק. אין משך פון טאג האט מען געזען אלע באקאנטע צום ווייניקסטנס איין מאל, מיט יעדן פון זיי געכאפט א קורצן אדער א לענגערן שמועס, געהערט א נייס אדער גע- טיילט זיך מיט אן אינפארמאציע, גענומען אדער געגעבן א צייטונג, א בוך, דערווייט זיך אדער איבערגעגעבן, ווו מען קאן עפעס קויפן אד"גל.

באזונדער אינטערעסאנט איז געווען די באגעגעניש אויף דער פאסט, אין מאמענט ווען ס'איז אנגעקומען דער קוריער. אין איין סעקונדע האט מען צע- כאפט די „פראוודא וואסטאקא“ — די צענטראלע אויבעקישע צייטונג אין דער רוסישער שפראך און איר אויסגאבע אויף אויבעקיש. דורכגעקוקט די קעפלעך האט מען גענומען זוכן די קאמוניקאטן פון סאוועטישן אינפארמבירא וועגן גאנג פון דער מלחמה. די נעמען פון ווייטע ארטשאפטן האבן פאר א סך און בעקן גארנישט באטייט, עמאציאנעל זיינען זיי מיט קיינער פון זיי נישט גע- ווען פארבונדן. פאר די פליטים אבער איז יעדער פארלארענער פונקט געווען א שטאך אין הארץ, יעדע אפגענומענע פאזיציע — א שוין פון נייע געדאנקען און האפענונגען. א סך אויבעק, בפרט די עלטערע האבן אפילו נישט געקענט איבער- חזון די נעמען פון רוסישע, אוקראינישע אדער וויסרוסישע שטעט. ס'האט זיך אבער באלד געביטן זייער שטימונג ווען מ'איז אריבערגעגאנגען פון דער פאסט אין דער שכנותדיקער שול, ארויסגענומען די קארטע און גענומען ווייזן אויף די דערמאנטע ארטשאפטן.

אויף צוויי שטעט האבן מיר שטענדיק געטייטלט מיט די פינגער: מאסקווע און... בערלין. דער דורכפאל פון בליצקריג און דאס געפינען זיך פון סטא- לינען אין מאסקווע זיינען געווען צוויי וואגיקע ארגומענטן אין אפטימיסטישן אינטערפרעטירן פון די געשעענישן.

די ווייטערדיקע אויסצוגן פון מיין טאגבוך וועלן אין א געוויסער מאס אפשפילגען די געדאנקען און מיינונגען מיינע בנוגע דער אלגעמיינער לאגע:

11. 12. 41.

איך רעכן די טעג און מינוטן. יאפאן האט דערקלערט קריג אמעריקע. אין צייטונג האב איך עס נאך נישט געזען, נאר מ'זאגט, אז ס'איז געווען אין ראדיא. ס'איז גוט, צי שלעכט? ס'וועט צוויילן דעם סוף פון דער מלחמה, צי אים אפשלעפן?

12.14.

די לעצטע טעג קומען אן דערמוטיקנדיקע ידיעות פון פראנט. פריער האט מען אפגענומען ראסטאוו, שפעטער טיכווין (200 ק"מ פון לענינגראד), נעכטן — א גאנצע ריי שטעט ביי מאסקווע. ווען דא זאל זיך איינגעבן צו טרייבן דעם דייטש, וואלט געקאנט קומען א פלוצעמדיקע ווענדונג מיט אן אויפשטאנד אין די אקופירטע געביטן איינשליסלעך. אונדזער פּרעסטיזש וואלט זיך גע- הויבן און די געהיימע געדאנקען פון ענגלאנד און פון די פאראייניקטע שטאטן צו קאמפראמיטירן דעם ראטן-פארבאנד דורך לאזן פאלן מאסקווע וואלטן זיך נישט פארווירקלעכט.

12.18.

איך ווער א סטראטעג. כ'באטראכט יעדן טאג די קארטע. ס'האט זיך ווייזט אויס אנגעהויבן די קאנטראפענסיווע. די רויטע ארמיי געפינט זיך א 120 ק"מ מזרחדיק פון קורסק, אריאל. כ'ווארט אויף דער מינוט מ'זאל אריין אין אוקראינע.

12.20.

נעכטן איז געווען אין צייטונג, אַז אונדזערע האבן באזעצט קאלינין, אבער „מ'זאגט" אַז מ'האט געהערט אין ראדיא, אַז שוין טאגאנראג, מאריפאל און אפילו סמאלענסק. מ'מוז האבן געדולד צו ווארטן. דערווייל האבן מיר שיינע וועטערן. מ'קאן ארויסגיין אין העמד אויפן גאס און ס'איז נישט קאלט. ס'וועלן נאך זיין רעגנס און שנייען אויכעט, אבער דערווייל מוז מען טון ווי האראץ האט אונדז געהייסן: „קארפע דיעם" און מאכן די ברכה: „ברוך ד' יום יום".

12.24.

מ'זאגט, אַז ס'ווערן שוין פארקויפט בילעטן קיין ראסטאוו און מאסקווע. הערבדיק די ניס בין איך אויפגעציטערט געווארן. הייסט עס, אַז ס'זיינען פאראן מענטשן, וואס וועלן שוין אין גיכן זיין אין דער היים... כ'ווער נאך מער צר געהאפטן צו דער קארטע און זיך...

1942. 1. 4.

מ'האט פארגומען קערטש און פעאדאסיע. פון טאשקענט איז געקומען מוכטאראוו, דער צייכן-לערער, און דערציילט, אַז א סך פארו צוריק און אַז פראדוקטן זיינען געווארן ביליקער. היינט זיינען געפאלן די פרייזן אויך אין פארקענט.

1.30.

אין דער צייטונג פון 28-טן יאנואר איז פאראן א ידיעה, אַז די דייטשן האבן אפגעטראטן פון מיאסאיעדאווקע, א 12 ק"מ פון בייעלגאראד. אין דעם דארף האב איך גענעכטיקט דעם 3-טן אקטאבער, באלד נאך מיין ארויספארון פון בייעלגאראד אזוי נאענט. ס'קאן זיין, אַז קיין בייעלגאראד וועל איך אין גיכן קאנען פארו...

2. 2.

נעכטן איז ווידער געווען אין צייטונג וועגן אַ גרויסן זיג אין אוקראינע. פאַרנומען דעם באַן־קנופּ לאַזאַוואַיאַ, נעענטער צו כאַרקאָוו—ביעלאַגאָראַד. נעכטן איז געווען געדרוקט טשערטשילס רעדע פון 27־טן יאַנואַר, אין וועל־כער ער זאָגט, אַז מען גרייט צו אַן איבערפאַל אויף דייטשלאַנד פון מערב. אַז עס וועט קומען צו אַ צווייטן פּראָנט וועט היטלער מוזן פאַלן, אויב נישט פריער. מיטן געבן דעמיסיע בראַכטישן און פאַרנעמען אַליין דעם פּאַסטן פון הויפּט־קאָמאַנדיר האָט ער גאַרנישט אויפגעטון. אונדזערע גייען ווייטער פאַראַוים.

2. 13. פרייטיק,

אונדזערע זאַלן האָבן פאַרנומען קופיאַנסק און שטייען שוין ביי כאַרקאָוו. דאָס דערנעעטערט מיך צו ביעלאַגאָראַד, אויב מ'וועט מיך פון דאַנען אַפלאַזן. כ'מוז נאָך באַטראַכטן, צי ס'לוינט איצט צו פאַרן : כ'האַב אָבער חשק צו זיין אין ראַוונע איינער פון די ערשטע און צוליב דעם איז גלייכער זיך צו געפיינען נעענטער. פון דער צווייטער זייט איז אפשר גלייכער צו וואַרטן ביז אונדזערע וועלן שוין זיין אין קיעוו און ערשט דעמלט זיך אָנהויבן צו באַמיען.

2. 22.

די לאַגע איז אַן ערנסטע. יאַפּאַן האָט פאַרנומען סינגאַפור. היטלער וויל זיך דאָ באַפעסטיקן, נאָר אַלע אַנערקענען, אַז ער איז דער שונא נומער 1 און דעריבער פאַרליר איך נישט די האַפענונג, אַז מיט אַלע כוחות וועט מען זיך באַמיען אים צו פאַרניכטן. ווי אַזוי לעבט מען אָבער דערווייל אונטער זיין הערשאַפט ? צי וועט מען דאַרט אויסהאַלטן ?

מאַנטיק, 20 4.

ענגלאַנד שלעפט אָפּ מיטן צווייטן פּראָנט און וויל דערשטיקן דעם היט־לעריזם מיטן קאָמוניזם פאַר איין גאַנג. זי קאָן זיך אָבער אַמאַל איבעררעכענען.

אַזוי פלעכטן זיך דורך אין מיין האַרץ און אין מוח געדאַנקען, מיינונגען, האַפענונגען, ווילנס, באַשלוסן. יעדע ידיעה רופט אַרויס זכרונות און בילדער פון אַמאַל און מיראַזשן אין דער צוקונפּט. דאָס פערזענלעכע איז ענג פאַרבונדן מיטן פאַליטישן, מיט דער סטראַטעגיע — דאָס פּרוּוואַטע.

מען האָט געהאַפּט, אַז דער צווייטער פּראָנט וועט זיך עפענען אַט, אַט... די לאַגיק פון דער סיטואַציע האָט עס געפאַדערט, געמאַנט. מען איז געווען צו נאַאיוו צו וועלן זען אין דעמלטיקן מאַמענט אַן אַנדערן ציל ווי די פאַר־ניכטונג פון פאַשיזם.

פון וואַנען שטאַמען אָבער די פאַרשיידענע נישט געשטויגענע נישט גע־פלויענע קלאַנגען, וואָס לייגן זיך נישט אויפן שכל און פליען מיט אַ שנעל־קייט פון אַ בליץ פון מויל צו מויל ?

א שטיקל אויפקלערונג האב איך באקומען דעם 20^{טן} אפריל, נאך א באַ ווך סוף א טיפ וועגן וועלכן כ'האב פארנאטירט : „...א שפעקולאנטישער טיפ, א היפער-החכם... זיי מאכן דאס אן די טייערונג און רופן ארויס אַנטיסעמיטיזם. ער אַרבעט נישט און לעבט, איז נישט צוגעשריבן אין טאַשקענט און פאַרנעמט דאָרט אַ קאַנפּאַרטאַבל צימער אין צענטער שטאָט, האָט נישט קיין פּראָפּוסק און פאַרט אַרום“.

אַזעלכע טיפּן פּלעגן אַרומפּאַרן און דערציילן „נייעס“. אונדז האָט ער גע- זאָגט, אַז מיט זיינע אייגענע אויגן האָט ער געזען אַ טעלעגראַמע מיטן פּאַסט- שטעמפל פון כאַרקאָוו, וואָס איז אַנגעקומען מיט עטלעכע טעג צוריק .

ער האָט אונדז דערציילט נסים וועגן דער פּוילישער אַרמיי פון גענעראַל אַנדערס און צוגערעדט אַריינצוטערטן, כדי מיט דער אַרמיי אַריבערצוגיין קיין איראַן און פון דאָרט זיך אַריבערצופּעקלען קיין ארץ-ישראל און דעזערטירן.

אין יענע טעג איז מיר נאָך נישט געווען באַקאַנט די צווייפּנימדיקע שפּיל פון גענעראַל אַנדערס, אָבער פּאַקטן פון זיין אַנטיסעמיטיזם זיינען מיר שוין געווען באַווסט.

צי האָט דער דאָזיקער מאַראַליש-צעפּוילטער טיפּ, באַווסטזיניק אויסגע- פירט זיין מיסיע פון אַ פינפטער קאַלאַנע מיטן ציל אַפּצושוואַכן די מאַראַל פון דער באַפעלקערונג דורך אַרויסרופן אַ יקרות, צי האָט ער דאָס געטון אומ- באַווסטזיניק, אַזוי צו זאָגן אויס געווינהייט צו שפעקולירן און לעבן אויפן חשבון פון פרעמדער האַרעוואַניע ? אַ פּאַקט בלייבט אָבער אַז ער און זיינס גלייכן האָבן געשעדיקט די אינטערעסן פון לאַנד, וואָס האָט געקעמפט קעגן היטלערן.

די דאָזיקע טיפּן זיינען דאָס די, וואָס האָבן דעמאָראַליזירט די באַפעלקע- רונג. זיי פּלעגן צאָלן אויפגעשרויפטע פּרייזן. זיי פּלעגן אויך שטופן כאַבאַר און לעבן דורך חנופה. זיי זעלבע העצן עס היינט איבער דער גאַנצער וועלט קעגן דעם ראַטן-פאַרבאַנד, וואָס האָט זיי געראַטעוועט דאָס לעבן און וואַרפן אויף אים שמוץ.

אַ גרויסער טייל פון די פּליטים האָט געזוכט צו „מאַכן אַ לעבן“ אויף אַזעל- כע אופנים. דער „אידעאַל“ פון „מאַכן אַ לעבן“ האָט זיי אַזוי פאַרכאַפט, אַז אויסער דעם האָבן זיי גאַרנישט געזען. נישט דעם געוואַלדיקן העראַאיזם פון רויטאַרמיער, נישט די אויסערגעוויינטלעכע אַנשטרענגונג פון אַרבעטער, נישט די לייזן פון די מיליאָנען קינדער און פרויען, וועמענס נאַענטסטע האָבן גע- לייגט די קעפּ אין קאַמף מיטן פּאַשיזם. זיי האָבן געקוקט אויף אַליץ פון אַ מויז- לאַך און געהאַט פאַר זיך מוּזישע פּערספּעקטיוון. און ווען די רויטע אַרמיי האָט באַפּרייט זייערע היימען און די סאָויעטישע מאַכט האָט זיי דערלויבט צו פאַרן ווהיין זייער האַרץ האָט געלוסט, האָבן די זעלבע מענטשן גענומען מאַכן דעם אַנשטעל פון „אַביעקטיווע“ עקספּערטן און דערציילן דער וועלט רכילות וועגן די סאָויעטישע מענטשן.

דער שנעלער איבערבייט פון לעבן-שטייגער, ווי דער איבערגאנג פון שטאט אין דארף, פון זיין א משפחה-מענטש צו ווערן א פארוואגלטער פליט, פון געזעלשאפטלעכער אקטיוויטעט צו פאסיווקייט, איז בכוח ארויסצושטויסן פון גלייכגעוויכט אפילו א שטארקן מענטשן, ארויסרופן אין אים פארביטער-רונג און דערוועקן אין אים רעאקציעס נישט פאראויסגעזענע. אזא ענדע-רונג איז ביכולת צו שטויסן א מענטשן צו מעשים, וואס ער וואלט קיינמאל נישט באגאנגען, ווען ער זאל נאר וועגן זיי האבן געגעבן א טראכט. פאר-לירנדיק אבער די גלייכגעוויכט איז א מענטש אומפעאיק צו טראכטן לאגיש און ער פארלירט זיין פרצוף. דער אינסטינקט ווערט זיין וועגווייזער. נישט אראפקליקען זיך צו דעם א מצב איז געווען מיין שטרעבונג פון ערשטן עמיגראציע-טאג אן.

איך האב גענומען אים קעגנווירקן און אים באקעמפן מיט דער הילף פון צוויי פאקטארן: א מאראלישן און אן אינטעלעקטועלן. איך האב זיך געפירט אין מיינע באציאונגען צו מענטשן, צום לאנד, צו דער ארבעט אַווי, און כ'זאל זיך נישט דארפן שעמען צו דערציילן אלץ מיין משפחה, בפרט מיין טאכטער. דאס איז געווען מיין וועגווייזער, מיין שטויס צו געוויסע מעשים און מיין אפהאלט פון אנדערע. כ'האב נישט געוואלט פאר-מיאוסן דאס שיינע אין מיין לעבן.

כ'האב געטראכט וועגן א זאץ, וואס מיינס א געוועזענע שילערין און א פריינד פון אונדזער משפחה, צוניע גאנדלער-סלוצקא, האט אמאל געהאט אויס-געדריקט, זייענדיק ביי אונדז און צוקונדיק זיך צו אונדזער הארמאניש צו-זאמענלעבן: „איך האב אמאל חשק צו בעטן ראמען ראלאגען ער זאל אַנשרייבן א ראמאן, אין וועלכן ס'זאל זיין געשילדערט אייער לעבן“.

קינדערשע נאאיווקייט!

דער צווייטער פאקטאר איז געווען דער אינטעלעקטועלער. איך האב נישט געוואלט ארויסווארפן אויפן מיסטקאסטן דעם גאנצן באגאזש פון וויסן, וואס כ'האב אין זיך איינגעזאפט לייענענדיק די ווערק פון דער קלאסישער ליטע-ראטור און פילאסאפיע. ציצעראס ווערק „וועגן פליכטן“ און „וועגן אלטקייט“ האבן מיר שוין נישט איין מאל צוריקגעגעבן א רואיקייט אין לעבן בעת כ'בין געווען אין א שווערער לאגע. די סטאטיקער האבן מיך אויסגעלערנט קוקן אויף אלץ מיט שלוהדיקע אויגן. די טיף-מענטשלעכע שאפונגען פון א סאפאק-לעס האבן מיר געוויזן, און מען קאן זען די אייגענע האנדלונגען, טוב ספעציע

עטערניטאָטיס" (אין אָספעקט פון דער אייביקייט). דער מאַרקסיסטישער וועלט־באַנעם וועגן דער דיאַלעקטישער אַנטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט און אירע געזעצן האָט מיר דערלויבט צו קוקן אָפטימיסטיש אויף דער צוקונפֿט. צי האָב איך געזאָלט דאָס אַלץ אָפּווישן ? אַזאַ כּוּח זיך אַנטון האָב איך נישט געקאַנט און נישט געוואָלט. פאַר מיר זיינען ביכער געווען נישט בלויז אַ צייטפאַרטרייב נאָר אַן אָפּפרישנדיקער, שטאַרקנדיקער קוואַל.

איך האָב גענומען נאָך מער לייענען און אויספילן בלויז, וואָס כ׳האַב געהאַט אין מיין גייסטיקן באַגאַזש, אָבער גלייכצייטיק אויך האָב איך זיך אָפּגעגעבן אַ קלאַרן דין־וחשבון פון דעם, אַז דורך דעם לינדער איך מיין ווייטיק פון איינצומקייט און קירץ די צייט.

ס׳האַט מיך פאַרכאַפט דער ראַמאַן פון ניקאָליי אַסטראָווסקי: „ווי אַזוי האָט זיך געהאַרטעוועט דאָס שטאַל“. כ׳האַב פאַר זיך געזען נישט בלויז אַ העלד פון אַ בוך נאָר דעם שרייבער אַליין, וואָס איז שוין צו פּערצן יאָר גער ווען אַ סאַלזאַט, צו זעכצן — שווער פאַרווונדעט און צו איין און צוואַנציק — פאַראַליזירט און בלינד, וואָס האָט אָבער נאָך דריי יאָר שווערן קאַמף פאַרן לעבן געפונען אין זיך מוט צו שרייבן: „ווען אין עצם פון מיין וועזן וואָלט נישט געווען טיף פאַרוואַרצלט דאָס געזעץ פון קאַמף ביז צו דער לעצטער מעג־לעכקייט וואָלט איך זיך שוין לאַנג דערשאַסן... אָבער מיר, אַזעלכע ווי איך, וואָס האָבן ליב ביז משוגעת דאָס לעבן, אַט דעם קאַמף, אַט די אַרבעט פון בויען אַ נייע, אַנדערע, בעסערע וועלט, נאָר מיר, וואָס האָבן אויפגעעפנט די אויגן און דערזען דאָס גאַנצע לעבן אַזוי ווי עס איז, קאַנען נישט אַוועקגיין כל־זמן ס׳בלייבט כאַטש איין שאַנס“.

צוגעקאוועט צום בעט, בלינד האָט ער געאַרבעט און געשאַפן געזונטע טיפן, וואָס זיינען געוואָרן באַליבט ביים פּאָלק. צי איז מיר ערגער ווי אַסטראָווסקי? — האָב איך זיך געפּרעגט אין יענער צייט און אויך דאָ געפונען אַ באַקרעפטיקונג פאַר מיין איינשטעלונג לאַנג דעם לעבן.

ס׳איז לויט מיין אויסרעכענונג געווען הנוכה אויף דער וועלט. כ׳האַב גער־מאַכט וועגן היסטאָרישע פאַראַלעלן. ס׳איז מיר אויסגעקומען, אַז היטלער איז אַנטי־יוכוס עפיפאַנעס, ווי ער ווערט פאַרגעשטעלט דורך דער יידישער טראַדיציע; די יידישע קעמפּער אין אַלע אַרמיען האָב איך פאַרגליכן צו די השּׂמונאים, און דאָס יידישע פּאָלק — צו חנה מיט אירע זיבן זין.

דערווייל פלעגן צו מיר דערגיין אָפּלאַנגען פון יידישן לעבן אין טאַש־קענט. פון צייט צו צייט פלעג איך לייענען אין דער „פּראַוודאַ וואַסטאַקאַ“ אַרטיקלען פון מיכאַעלסן אויף אַלגעמיינע טעמעס. איינמאַל האָט ער דער־מאַנט אין זיינעם אַן אַרויסטריט פאַר דער טאַשקענטער אינטעליגענץ שלום־עליכעס מעשה: „דער זייגער“. ער איז מיר געוואָרן אַזוי נאַענט צוליב דעם און כ׳האַב אים אַנגעשריבן אַ בריוו.

ס׳האַט מיך געוונדערט פאַרוואָס ער שפּילט נישט. אויף דער יידישער ביי־נע איז אויפגעטראַטן אַנאַ גוויק אין אַ פּיעסע, צי אַן אָפּערעטע: „פאַר מיר

ביסטו שייך. איך האב זי נישט געזען, אבער די מעלאדיע פון ליד מיטן זעלבן נאמען איז דערגאנגען ביז סוקאק.

אין עטלעכע טעג ארום האב איך געלייענט, אז מיכאעלס פירט אויף שלום עלינוס פיעסע „טוביה דער מילכיקער“.

כ'האב באדויערט, וואס כ'בין נישט אין טאשקענט. כ'וואלט זיך צונויפן געטראפן מיט ווערטפולע מענטשן און עפעס פון זיי גענאשט. דאס איז פון שטענדיק אן געווען מיין שוואכקייט און.. פארגעניגן. ס'האבן זיך מיר דער מאנט צוזאמענטרעפן מיט מארעווסקין אין ביאליסטאק, בעת ער האט מיר פארגעלייענט זיין דעמלט נאך נישט פארעפנטלעכטע ארבעט איבער שעקספירס אויפפאסונג פון שיילאקן. זיין אגאליז איז געווען א טיפער און א טעאטרא-לאגישער. כ'בין געזעסן, געשוויגן און גלייכצייטיק באגריפן ווי ווייניק איך ווייס נאך. ס'איז מיר אויך קלאר געווארן, אז דאס רוב טעאטער-קריטיקער פארנעמט זיך מיט ליטערארישער קריטיק און האט נישט קיין פארשטענדעניש פאר דער סצענישער זייט פון די ווערק.

אין סוקאק האב איך געלייענט א פאר אינטערעסאנטע אפהאנדלונגען וועגן טעאטער און זכרונות פון ארטיסטן (יוריעניווא וויערא) און וועגן ארטיסטן. וועגן יינגסטן סעראפיאניסט (ליטעראטור-גרופע) לעוו לונץ שרייבט פעדיק, אז לויט זיין מיינונג איז די מעלאדיע דער פאקטאר, וואס וועט ראטעווען דאס טעאטער, אויב די ליטעראטור וועט אים פארראטן, ווייל די מעלאדיע איז פון סצענישן שטאנדפונקט אומשטערבלעך.

אויף אזא אופן האב איך קאמפענסירט מיין ליבשאפט צו טעאטער דורך ליטעראטור. הגם פאקטיש האב איך צו טעאטער כמעט ווי קיין שייכות נישט געהאט האב איך אבער געהאט א ווילן צו זיין א באווסטזיניקער צושויער.

מיינע פאראינטערעסירונגען זיינען געגאנגען אויך אין אנדערע ריכטונגן. ען. כ'האב געלייענט אן ארטיקל פון בארימטן שרייבער פאר קינדער קארניי טשוקאווסקי וועגן שאפן ארבעט-קאלאניעס פאר קינדער, לויטן מוסטער פון א. מאקאראענקא. ס'האט זיך געהאנדלט וועגן קינדער, וואס האבן נישט קיין על-טערן אדער וועמענס עלטערן קאנען זיך מיט זיי נישט פארנעמען, מחמת מילישער-דינסט, ארבעט אא"וו. דער געדאנק איז מיר געפעלן און כ'האב אנגעשריבן א בריוו צום פאסיקן קאמיטעט, אז אין סוקאק שטייט ליידיק דאס אפרו-הויז מיט א גרויסן שטח ארום און מ'וואלט דא געקאנט אויפשטעלן אזא קאלאניע. איך בין געווען גרייט צו ארבעטן אין אזא אנשטאלט. ווייזט אויס, אז ס'זיינען געווען מער פאסיקע ערטער און מיין פלאן איז נישט אנגענומען געווארן.

כ'האב זיך אויך געוואנדן צום טאשקענטער אוניווערסיטעט מיט א פאר-שלאג איבערצונעמען דארט א באשטימטע וויסנשאפטלעכע ארבעט. דער פארשלאג איז נישט אקצעפטירט געווארן. איך געדענק שוין נישט אפילו פאר וואס.

ס'איז פאר מיין עקספאנסיווע נאטור שווער געווען איינצוזיצן אין דארף. מיין געזעלשאפטלעכע ארבעט איז געווען באשרענקט צוליב דער שפראך-

שוועריקייט. און דאך האב איך דא געלייענט אַ פאַר רעפערעראַטן פאַר דער לער-
רערשאַפט און דעם דאַרפס-אַקטיוו, וואָס האָט פאַרשטאַנען רוסיש.

דעם 21סטן יאַנואַר האָב איך געלייענט וועגן לענינען. דער רעפערעראַט
האַט אַרויסגערוּפן אַ גרויסע דיסקוסיע, מהמת כ'האָב באַרירט אַקטועלע פראַ-
בלעמען אין שייכות מיט דער מלחמה. ס'איז מיר אויך אויסגעקומען אויסצור-
טרעטן אויף פעדאָגאָגישע טעמעס.

אַנדערע ביכער, בפרט פּושקין און לערמאַנטאָוו, האָבן מיר אויסגעפילט
די גאַנצע פרייע צייט. איך האָב נאָך ביי זיך איצט פאַרשריבענע לידער אָדער
פראָגמענטן, וואָס האָבן דעמלט באַזונדערס אַנטשפראַכן מיינע שטימונגען
און איבערלעבונגען פון פּערזענלעכן כאַראַקטער.

די רוסישע קלאַסיקער האָבן אָבער אויך אויסגעפילט נאָך אַ ראלע אין
יענער תקופה : איך האָב זיי פשוט געלייענט, כּד זיי צו קענען. מיין רוסישע
בילדונג איז געווען אַ קנאַפע. זי האָט זיך אָנגעהויבן פון דער פראַקטיק. קיין
רוסישע שול האָב איך קיין מאַל נישט באַזוכט. ווי וואַלט איך אויסגעזען אין
פוילן, ווען כ'זאל נישט האָבן געלייענט מיציקעוויטשס „פאַן טאַדעאוש“ ?
ס'זיינען פאַראַן געוויסע שאַפונגען, וואָס מען מוז און דאַרף קענען, בפרט
נאָך אַ לערער.

איצט איז געקומען די צייט און כ'האָב איבערגעלייענט אַלץ, וואָס ס'איז
נאָר געווען אין סוקאַק פון דער רוסישער קלאַסיק. כ'האָב זיך געטראַכט, אַז
אויב כ'וועל אַרויס לעבעדיק פון דער מלחמה וועל איך זיין רייכער נישט
בלויז אין דערפאַרונג נאָר אויך אין בילדונג אַ זאָך, וואָס איז קיינמאַל נישט
פאַראַן צו פיל.

ס'האַט נישט געפּעלט נאָך אַ פאַרטרייב פון צייט : בריוו, לייענען און
שרייבן. כ'האָב קאַרעספּאַנדירט מיט אַלע מיינע פריינד, וואָס זייערע אָדערסן
האַט זיך מיר איינגעגעבן צו קריגן, אָדער דורכן באַגאַרוסלאַנער ביוראָ אָדער
אויף אַנדערע אופנים.

כ'האָב זיך שוין פאַמעלעך צוגעוויינט צו סוקאַק און געהאַפט, אַז כ'וועל
זיך דאָ קאָנען בעסער איינאַרדענען. כ'האָב געטראַכט וועגן אַראַפּברענגען
אַהער מאַניען מיט גרשונען. גרשון איז געווען אַ צייט מאַביליזירט אין אַלמאַ-
אטא און נאָכדעם, ווי ער האָט זיך באַפרייט איז שוין געווען באַשלאַסן, אַז
זיי קומען אַהער.

ס'האַט געדויערט אַ שטיקל צייט ביז כ'האָב באַקומען פון סעלסאַויעט אַ
„טרעבאַוואַניע“ ד. ה. אן אויספאַדערונג צו קומען אַהער. אַנדערש וואַלטן זיי
נישט געקאַנט פאַרלאָזן די אַרבעט-פּלעצער דאַרט, וווּ זיי זיינען געווען, אין
בוכאַראַ.

ענדלעך, דעם עלפטן מאי, האָב איך באַקומען דאָס פאַפּירל און געווען
איבערפּולט מיט פרייד, וואָס מיין איינזאַמקייט וועט זיך ענדיקן.

29. די זון אין נאָואַסיבירסק גייט אויף ביינאכט

געשען איז אָבער אַנדערש. ווידער איז מיר אויסגעקומען צו „ליקווידירן“ אַן איינגעזעסן אַרט און זיך לאָזן אין נייע מקומות.
דעם 12טן מאי האָט מען מיר געבראַכט אַ „פּאַוויסטקע“ צו שטעלן זיך צומאַרגנס אין פּאַרקענט.

קיין גרויסע צוגרייטונגען צו דער רייזע האָב איך נישט געדאַרפט מאַכן. ס'איז געווען ווי אין באַקאַנטן לאַטיינישן שפּריכוואָרט: „אַמניא מעאַ מעקום פּאַרשאַ“ (מיין גאַנץ פּאַרמעגן טראַג איך מיט זיך). די פּאַר ביכער, וואָס כ'האַב נישט געקאַנט נעמען, מחמת וואָג, האָב איך איבערגעלאָזן ביי דער משפּחה מאַכטוס, אַ פּאַר ביכער, העפטן און וועש האָב איך אַריינגעלייגט אין אַ זעקל, קיין אַנצוג האָב איך נישט געהאַט, און אַזוי האָב איך זיך דעם דרייצנטן מאַי אַפּגעחשבוּנט מיט דער שול און זיך געלאָזט קיין פּאַרקענט.

קיין באַגלייטערס האָב איך נישט געהאַט. אַ פּאַר פּריינדלעכע האַנט־דרוקן און זיי געזונט סוקאַק! איך בין אַוועקגעפּאַרן מיט דער איבערצייגונג, אַז מער וועל איך אַהער זיך נישט אומקערן כאַטש ס'וועט מיר נישט איין מאָל קומען אויפן געדאַנק דער ליבער מירדזשאַמאלאַוו, וואָס פּלעגט מיך אָפט פּאַר־בעטן צום „פּלאָז“ און איז טאַקע אַליין געווען אַ מייסטער אין צוגרייטן אים. אַמאָל ווילט זיך וויסן, וואָס איז געשען מיט כאַשימאַוו. ער איז באַשטימט גע־גאַנגען אויפן פּראַנט, נאָר צי איז ער צוריקגעקומען?

צו באַטראַכטונגען איז קיין צייט נישט געווען. נאָר פּאַרמיטאַג בין איך געווען אויף אַ פּרישער קאַמיטע און ווי שטענדיק האָב איך זיך נישט באַר קלאַגט אויף גאַרנישט. ביזן אַוונט האָבן מיר זיך אַרומגעדרייט אין פּאַרקענט און ערשט דעמלט האָבן מיר באַקומען עטלעכע וועגענער מיט קאַלכאַנזע פּערד און זיך געלאָזט קיין טאַשקענט.

די ערשטע זאַד, וואָס מ'האַט געטון, נאָכן אַנקומען קיין טאַשקענט, איז געווען די אַזוי גערופּענע „סאַן־אַבראַבאַטקאַ“. מיר זיינען געגאַנגען אין באַד, די זאַכן אונדזערע האָט מען גענומען צו דעזינפּעקציע. מען האָט באַטראַכט די קערפּער־ריינקייט און ערשט נאָכדעם האָט מען אונדז געפירט צום וואַק־זאַל. אַן אַ „סאַן־אַבראַבאַטקאַ“־בעשטעטיקונג האָט מען אין וואַקזאַל נישט אַריינגעלאָזט און קיין בילעטן נישט פּאַרקויפט. די דאָזיקע מאַסמיטלען פּלעגן שטאַרק אַפּגעהיטן ווערן במשך פון אַלע מלחמה־יאָרן. מעגלעך, אַז דאָס איז איינער פון די פּאַקטאַרן, פּאַרוואָס עס זיינען אין דער צייט פון מלחמה קיין עפּיזעמיס נישט אויסגעבראַכן.

פארנאכט האט מען אונדז דערלאנגט אן עשעלאן. דאס איז געווען א פאך
סאָויר־צוג מיט שלאָף־פלעצער פאר יעדן איינעם. ס'איז אונדז אויסגעקומען,
אז דאס איז אַ צו גרויסער לוקסוס.

די פאָספארטן האט מען אונדז צוגענומען אין פאָרקענט און דער עשעלאָן
קאָמענדאָנט האט זיי געפירט מיט זיך, כדי איבערצוגעבן זיי אויף די ערטער,
וואו יעדער איינער וועט זיך געפינען. אָבער ווהיין פארן מיר ?
ס'איז מיר גארנישט איינגעפאלן, אז כ'פאר נישט אין דער אַרמיי. די מאַ-
ביליזאציע איז דאָך דורכגעפירט געוואָרן דורכן „וואַיענאָמאַט“.

איינער האט געזאגט, אז מיר דאַרפן פארן קיין אַמסק, אן אַנדערער אז קיין
איראַפּע. נעענטער צום פראַנט. אין וואַס פאַר אַ כאַראַקטער, וואַס וועלן מיר
דאַרפן טון — אויף דעם האט קיינער אונדז קיין באַשייד נישט געגעבן.

איך האָב דערווייל געמאַכט אַ צוריקרייזע. דעם זיבעצנטן זיינען מיר פאַר-
בייגעפארן אלמאַראַטא, געלאָזט זיך אויף סעמיפּאַלאַטינסק און ס'איז צום ערשטן
מאַל געפאלן דאָס וואַרט : איוואַנאוואַ. אַהיין כלומרשט זאָלן מיר פאַרן.
מיר זיינען אָנגעקומען קיין רובצאַווקאַ אין אַלטייער לאַנד. כ'האַב זיך
דערווייט, אַז דער כאַראַקטער טראַקטאַרן־זאַוואַד געפינט זיך דאָ און איב אַזוי
דאַרף זיך דאָ געפינען זאַיאַס שוואַגער און אפּשר טאַקע זאַיע מיט באַריסן אויך.
דערווייטערן זיך פון עשעלאָן האָב איך נישט געקאַנט, וויפּל צייט ער וועט
דאָ שטיין האָבן מיר נישט געוויסט און דעריבער האָב איך נישט געקאַנט דער-
גיין אויף וויפּל היינט השערה איז אַ ריכטיקע.

נאָך אַ וואַך רייזע זיינען מיר אָנגעקומען קיין באַרנאַאָול, דעם צענטער
פון אַלטייער לאַנד. ס'איז געווען שוין די צווייטע העלפט מאַי. דער טויער
פון סיביר האט אונדז געוויזן אַ גרוי־פאַרוואַלקנטן הימל, מיט שניי באַדעקטע
פעלדער און אַ קאַלטע לופט. די הייזער, וואַס מיר האָבן געזען פון וואַגאַן
פענצער, זיינען דאָ געדעקט מיט האַלץ און שטרוי.

די געאָגראַפישע באַגריפן האָבן איצט באַקומען פלייש און בייזן. אפּילו
וויסנדיק די פאַרשיידענע מרחקים אין קילאָמעטערס האט מען נישט קיין באַד-
גריף בייזן מ'איז נישט אויפן אַרט און מ'קאַן זיך געבן אַ זאָג : מען דאַרף
פארן אַזויפיל און אַזויפיל מעתלענת.

צווישן באַרנאַאָול און נאַוואַסיבירסק, וואו ס'ענדיקט זיך די ליניע טורק
סיב, געפינט זיך אַ קליינער יישוב טשערפאַנאַוואַ. פאַר קיינעם פון זיינע רייז-
זע־הברים האט דער דאָזיקער נאָמען נישט געזאָגט גארנישט. ביי מיר איז ער
געווען פאַרבונדן מיט מיין פאַרמלחמהדיקער אַרבעט. מיט די „טשערפאַנאַוואַ-
צעס“ האט עס זיך געטומלט אין דער לערער־צייטונג, ווייל די עלטערן האָבן
גענימען אַן אַקטיוון חלק אין לעבן פון שול, געהאַלפן מיט אַלץ מעגלעכן. זיי
האָבן געדינט ווי אַ מוסטער. און אַ טראַכט געבן : דער גאַנצער „אַמאַל“ איז
פאַרגעקומען מיט עלף חדשים צוריק ! ...

דער צוג לויפט און ווי אין אַ קאלידאָסקאַפּ בייטן זיך שטעט, געגנטן,
קלימאַטן, אַ מאַדערנע שטאָט איז נאַוואַסיבירסק. אויף די אַמסקער גאַסן,
דורך יאָנען מען האט אונדז געפירט ווידער באַדן, זיינען די טראַטאַרן געווען

פון ברעטער. סוויערדלאָוסק האָט אונדז באַגעגנט מיט אַ פּראַסטיקער נאַכט, מיר האָבן איבערגעשריטן די אוראַלער בערג, דעם טייך קאמע און מיר געפֿי- בען זיך אין אייראָפּע.

אייראָפּע פּרייט אונדז אָבער נישט.

כל זמן מיר זיינען געווען אין אַזיע האָבן מיר געלעבט אין אַ וועלט פון שלום, פון בויאונג, פון אַרבעט. אַפּקלאַנגען זיינען דערגאַנגען, בריוו זיינען אַנגעקומען פון פּראַנט, אָבער דרויסנדיק האָט אַלץ אויסגעזען נאַרמאַל. פאַר מיר אַליין זיינען געוויסע זאַכן געווען אינטערעסאַנט און ניי. אַט לַמשל אַ מעשה מיט אַ זייגער.

אויף אַלע באַנען פאַרפליכטעט די מאַסקווער צייט. אין נאַוואַסיבירסק צ. ב. האָט שוין געשיינט די זון, ווען מיר זיינען אַנגעקומען צו דער סטאַציע. אַ שטאַטישער זייגער האָט געוווּן זעקס דעם זייגער. אָבער דער אַנטקעגנ- דיקער וואַקזאַל-זייגער האָט געוווּן אויף צוויי ביינאַכט. דאָס הייסט, אַז אין מאַסקווע וועט די זון אויפגיין אין פיר שעה אַרום.

דעמלט איז מיר געקומען אויפן געדאַנק אַן אידי, אַז ביי אַן אַנטוויקלער טעכניק פון פליען, קאָן איר זיך אַריינזעצן אין נאַוואַסיבירסק אין אַן אַוויאַן אַרום זעקס אינדערפרי, פליען דריי שעה און אַנקומען קיין מאַסקווע אַ זייגער פינף אינדערפרי ד. ה. מיט אַ שעה פריער איידער כ'בין אַרויסגעפליגן.

אויף די מערסטע סטאַציעס פלעגט דער צוג בלייבן שטיין און חברה זיינען אַראָפּגעגאַנגען קויפן פּראָדוקטן. אמת, מיר זיינען געווען פאַרזאָרגט מיט שפייז, אָבער דער פּסיכאָז פון קויפן איז אַריין אַזוי טיף אין די געמוינ- הייטן פון יענער צייט און דער שרעק פאַר אויספעלן איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי מ'האַט געדאַרפֿט, צי נישט, האָט מען געקויפֿט.

מען דאַרף אויך נישט פאַרגעסן, ווער עס זיינען געווען די מאַביליזירטע. דאָס איז מיר אַלץ קלאַר געוואָרן ערשט שפּעטער. אין יענער צייט האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מיר פאַרן אין דער אַרמיי. פאַקטיש האָט מען אונדז אָבער מאַביליזירט אויף אַרבעט פאַרן פּאַלקס-קאַמיסאַריאַט פון עלעקטראַסטאַציעס, וועמענס קאָדרען-אַפּטייל האָט אונדז שוין פונאַנדערגעשיקט אין די אונטער- נעמונגען, וואָס זיינען געווען אונטער דער אַנפירונג פון דאָזיקן קאַמיסאַריאַט. פון וואָנען האָבן זיך גענומען צווישן אונדז יונגע, געזונטע מענטשן, וואָס

זיינען נאָך אין דער אַרמיי נישט געווען?

אַ טייל זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט אויף זיך געריכט- ארטטיילן. זיי האָט מען אין דער אַרמיי נישט גענומען. זיי זיינען געווען אַן אומגעוונטשענער עלעמענט דאַרט, וווּ ערלעכקייט, איבערגעגעבנקייט און פּריינדשאַפֿט זיינען געווען די אומבאַדינגט נויטיקע אייגנשאַפֿטן.

האַט מען זיי מאַביליזירט צו אַרבעט און אַזויאַרום געשאַפן פאַר זיי גע- זעלשאַפֿטלעכע ראַמען פון העלפן דעם לאַנד.

אויסער די עלעמענטן, וואָס האָבן זיך דערוואַרבן אַ מיאוסן שם, זיינען אויך געווען מאַביליזירט סאָויעטישע בירגער, וואָס האָבן זיך געפונען אויף די עוואַקואַירטע געביטן, אָבער וועמענס היימען זיינען געווען אין געגעבענעם

מאמענט אונטער דער דייטשער אַקופאַציע. מען האָט זיי נישט גענומען אין דער אַרמיי מחמת מען האָט זיי נישט געקענט און נישט געוואוסט, פאַרוואָס זיי האָבן זיך נישט פריער מאַביליזירט.

צו דער דריטער קאטעגאָריע מאַביליזירטע האָבן געהערט די „זאפאד־ניקעס“, וואָס זיי האָט מען אפילו באַפרייט פון דער אַרמיי.

ווען מיר זיינען אַריינגעקומען קיין אייראָפּע, אין קיראַוו (וויאַטקאַ). האָבן מיר אין די גאַסן געזען מלחמה־אינוואַלידן. די פענצטער אויפן וואַקזאַל זיינען געווען פאַרקלעפט מיט פאַפירן. מען האָט אַהין נישט אַריינגעלאָזט, כדי אויסצומיידן אַן אַנזאַמלונג פון מענטשן אויף איין אַרט, און גראַד אויף אַזאַ אַרט, וואָס איז אַ ציל פאַר די פיינטלעכע אויאַנען.

מיר האָבן וואָס ווייטער, אַלץ אַפּטער זיך געמוזט אַפּשטעלן און דורכ־לאָזן סאַביטאַרע צוגן אַדער עשעלאַנען מיט אַמוניציע.

בעת אונדזער רייזע האָבן מיר געזען צענדליקער עשעלאַנען מיט באַ־וואַפענונג פון סאָויעטישע פאַבריקן, עסקאַרטירט דורך סאָויעטישע סאַלדאַטן. וואָס נענטער צום פראַנט איז אונדז שווערער געוואָרן צו פאַרן. מיר האָבן געקאַנט אַפּשטיין אויף אַ סטאַציע צו 10-12 שעה און אַפילו אַ גאַנצן מעת־לעת.

30. אין עשלאן פון מאביליזירטע.

אין זין פון פראוויאנטן איז אין אייראפע געווען ערגער ווי אין מיטל-אזיע אדער אין סיביר. דער באדן אין די געגנטן פון קיראז, מאלאטאו (פערס) געהערט נישט צו די בעסטע. דאס וואס אויפן ארט איז יא דא, פיש, האט פאר אונדז קיין ווערט נישט געהאט, מיר האבן זיי נישט געהאט ווי צו קאכן. מען האט געזען זייער ווייניק מענער, ווייל די גרויסע מערהייט איז געווען מאביליזירט אין דער ארמיי. אויסערדעם איז אונדז נישט אויסגעקומען צו שטיין אויף סטאציעס, וואס זיינען נאענט צו קאלכאזן. מיטן וויכטיקסטן אבער זיינען מיר געווען פארזארגט.

האב איך זיך טאקע, כמעט, ווי נישט גערירט פון מיין געלעגער אויפן צווייטן שטאק און אריינגעכאפט איין בוך נאכן אנדערן. כ'האב דעמלט איר בערגעלייענט, און א טייל פראגמענטן פארגעלייענט, פון ענגעלס: דיאלעק-טיק פון דער נאטור.

מיין מצב איז געווען א גוטער: כ'האב זיך געהאט צייט אויסצורוען, אויסצושלאפן, צו שרייבן. די חברים פלעגן מיך דערמונטערן צו שרייבן און צו פאראייביקן אונדזער אדיטייע. איך ווייס נישט צו וועמען פון זיי די דאזיקע שורות וועלן דערגיין, איך בין זיי אבער דאנקבאר פארן צומרוי צו מיר און צו מיין שרייבן. אין יענע טעג, ווען מען איז געווען צווישן פרעמדע, איז א גוט ווארט פון א חבר געווען א שיינע מתנה.

דערצו איז ביי מיר נאך צוגעקומען א געוויסע מאראלישע באפרידיקונג. ווען איך בין צום ערשטן מאל געפארן קיין מיטל-אזיע בין איך געווען א פליט, כ'בין געווען אן אנטלאפענער. נישט וויכטיק זיינען די אלע אומשטענדן, וואס האבן דערצו גורם געווען. ביי א זייטיקן מענטשן בין איך געווען כמעט א דעזערטיר, אין מיינע אייגענע אויגן אין א געוויסער מאס אויך. איך בין געלאפן פון מערב ראטעווען מיין לעבן, בעת אנדערע זיינען געגאנגען אויף מערב זייער לעבן איינצושטעלן.

איצט האט מיך מאביליזירט די מיליטערישע מאכט און אויף איר חשבון טראנספארטירט, ווארשיינלעך אהין, ווו כ'בין נויטיק. כ'האב געקאנט איצט קוקן גלייך אין די אויגן יעדער באגעגנטער פרוי, וועמענס מאן איז נישט אין דער היים. אט די מאראלישע באפרידיקונג האט מיר צוגעגעבן האפענונג, אז איך וועל זען מיינע נאענטע: כ'טו דאך עפעס צוליב דעם. ווי גוט ס'איז אונדז דעמלט געווען, האבן מיר דאך פארשטאנען, אז

אונדז שטייט פאר א שווער לעבן און מיר האבן געוואלט וויסן ווהיזן מיר פארן און נאך וואס.

מיר האבן זיך אויך דערוויסט.

מיט אונדז איז געפארן א פארשטייער פון פאלקס־קאמיסאריאט פאר עלעקטראסטאציעס. לכתחילה האט ער זיך געהאלטן זייער אפיציעל און די גאנצע ריזע ארומגעהילט אין א שלייער פון סודותדיקייט. ווארשיינלעך האט ער דערצו געהאט זיינע מאטיוון. במשך דער ריזע האט ער זיך דער־נענטערט צו עטלעכע מענטשן און בהדרגהדיק איז דאס געווארן א סוד פאר גאנץ בראד.

דער סוד איז באשטאנען אין דעם, וואס א גרויסער טייל, אויב נישט אלע נארקאמאטן (מיניסטעריומס) האבן געארבעט פאר די מלחמה־באָדערפענישן. די באדערפענישן זיינען געווען זייער גרויס. די צאל אַרבעטער איז אָבער געווארן קלענער, ווייל מיליאנען מענטשן זיינען מאָביליזירט געווארן און האָבן זיך געפונען אין דער אַרמיי. ס'האָט זיך געשטעלט אַ פראַגע פון אַרבעטס־גענוג אָן וועלכע דער פראַנט וואָלט נישט געקאָנט באַקומען דאָס נויטיקסטע. דעמאלט איז אַנגענומען געוואָרן דער באַשלוס וועגן שאַפן אַרבעט־באַטאָליאַנען, אָדער זיי ס'האָט זיך שפּעטער גערופן אָן אַרבעט־אַרמיי.

מיר זיינען צוגעטיילט געווארן צום דערמאנטן נארקאמאט און פון טאשקענט און זיך געפונען אויף זיינע קעסט און צו זיין דיספאָזיציע. דער קאָדער־אַפטייל האָט אונדז פאַרטיילט פאַר פאַרשיידענע אונטערנעמונגען. אונדזער טראַנספּאָרט איז געווען באַשטימט פאַר דער איוואַנאווער געגנט. אין איוואַנאווער ערשט האָט מען אונדז געוואָלט פאַרטיילן אין קלענערע גרופּעס און שיקן אין די פאַבריקן אָדער אונטערנעמונגען, וואָס האָבן געהערט צום דאָזיקן נארקאמאט.

נאָך דריטהאַלבן וואָסן פאַרן אין באַן זיינען מיר אַנגעקומען קיין איוואַ־נאווע. דאָס איז דער גרעסטער צענטער פון טעקסטיל־אינדוסטריע אין ראַטן־פאַרבאַנד. מיט אַ טראַדיציע פון אַ סך צענדליק יאָרן. אויסער מאַנפאַקטור געפינען זיך דאָרט נאָך אַ ריי מעטאלורגישע זאוואָדן, אַ כעמישע אינדוסטריע אא"וו. דאָ איז אין 1905 יאָר פאַרגעקומען אַן אויפשטאַנד פון דער אַרבעטער־שאַפט. וואָס איז פאַרבונדן מיטן נאָמען פון באַרימטן סאָויעטישן קאָמאַנדיר מ. וי. פּריבונע. אַ שטאַט פון איבער דריי הונדערט טויזנט איינוווינער מיט אַ האַלבן טויז הויכשולן, אַ מעדיצינישן, ענערגעטישן, כעמישן און אַנדערע אינ־סטיטוטן. מיט אַ הערלעכן טעאַטער, קינאָס און פאַרקן — האָט געהאַט פאַר אַלעמען אַ צוביאַונגס־קראַפט. ס'איז אָבער נישט געווען באַוויסט, ווער עס וועט דאָ פאַרבלייבן און וועמען ס'וועט אויסקומען צו פאַרן ווייטער.

דערנױל זײנען מיר פאַרפאַרן אויף אַ זײטיקער באַן־ליניע און זיך דערוואַסט אַז מ'וועט דאָ שטיין אַ היפשע פאַר שעה.

דער עולם האָט זיך גענומען ראַזירן, פּוּצן, בייטן די מלבושים און גרייטן צו גיין אין שטאַט אריין. אַ קלייניקייט!

אויך איך האָב זיך געגרייט צו באַזוכן די שטאַט, אָבער וואָס איבער־צוטון האָב איך נישט געהאַט. ס'האָב זיך נישט גוט געפילט. מיין גרויע

וויאטרווקע און הויזן. אריינגעלייגטע אין וואָלענע שטילפן, ווי פאָר די סוקאקער בלאַטעס, האָבן מיך זשענירט, נישט ווייל כ'האָב געוואָלט אויסזען ווי אַן „אַרביטער עלעגאַנטיאָרום“, נאָר ווייל כ'האָב פיינט, מען זאל קוקן אויף מיר מיט באַדויערן אַדער רחמנות. בכלל האָב איך זיך נישט ליב אויסצוטיילן פון אַרומיקע מענטשן.

און אין איוואַנאוואַ זיינען מענטשן געגאַנגען שייך אַנגעטון. האַסט גער קאַנט טרעפן פרויען מיט היט, שיינע שיד און עלעגאַנטע קליידער און מענער אין קאַסטיומען מיט קעלנער און קראַוואַטן.

דעם גרעסטן איינדרוק האָט אָבער אויף מיר געמאַכט אַ קיאַסק, וווּ מען האָט פאַרקויפט... בלומען. אַך, ווי אַזוי האָב איך אין דער רגע געוואָלט קויפן אַ פאַר רויזן און האָבן זיי וועמען צו ברענגען!

אויב מענטשן קויפן בלומען איז אַ סימן, אַז דאָ איז פאַראַן אַ נאַרמאַל לעבן, אז מען האָט היימען, פריינט, באַקאַנטע. ס'איז שווער איבערצוגעבן, ווי דער קליינער פּרט פון אַ גרויסער אינדוסטריעלער שטאַט האָט אויף מיר געווירקט.

מיט אַ פאַר חברים בין איך אריין אין קינאָ. איך דאַס האָט אַרויסגערופן אין מיר אַ גאַנצע ריי מיט געדאַנקען און רעמיניסצענצן.

שוין אַ יאָר צייט, כמעט, ווי כ'בין אין קינאָ נישט געווען. זייטן אויס-ברוך פון דער מלחמה, איין מאָל נאָר, אין ביעלאָגאָראָד. דאָס איז געווען בעת מ'האַט געוויזן „דעם גרויסן וואַלס“, וואָס איז ביי מיר געווען פאַרבונדן מיט פּערזענלעכע זכרונות: דעם דאָזיקן פילם האָב איך געזען צוזאַמען מיט מייַן פרוי און אַפט אים דערמאַנט. כ'בין געגאַנגען נישט זען דעם פילם. נאָר אַרויסרופן באַשטימטע איבערלעבונגען.

וואָס פאַר אַ פילם כ'האָב דעמלט געזען אין איוואַנאוואַ געדענק איך נישט. דאָס איז אויך נישט וויכטיק. דעצידירנדיק איז געווען דער פאַקט פון זיין אין אַ קולטור-לאַקאַל, ווי אין אַ נאַרמאַלער צייט, פילן דעם אַטעם פון אַ גייסטיק לעבן און שאַפונג און האָבן דעם באַווסטזיין, אַז דאָס לעבן גייט ווייטער.

אַפּגעפּרישטע זיינען מיר צוריקגעקומען פון שטאַט מיטן טראַמוויי און זיך דערוווט פון אונדזער וואַגאַן-סטאַראַסטע, אַז אונדזער גרופּע פאַרט ווייט טער, קיין גוש-כּרוסטאַלני.

מיר האָבן אַפּגעגעסן אַ וואַרעם געקעכטס און אַריין אין די וואַגאַנען. הברה האָט זיך געטיילט מיט איינדרוקן פון דער שטאַט. ס'זיינען געווען אַ פאַר פיפּיקע בחורים, וואָס האָבן שוין באַוויזן צו זיין אפילו אויף צוויי באַזאָרן.

איך האָב באַווונדערט זייער שנעלע אַריענטאַציע און זייער פעאַיקייט פון צופאַסן זיך צו נייע באַדינגונגען. פאַר זיי בין איך געווען אויסגעאַרגט: זיי וועלן זיך שוין אַן עצה געבן און נישט פאַרפאַלן ווערן.

אָבער זיי מקנא צו זיין האָב איך קיין יסוד נישט געהאַט. איך בין געווען איבערצייגט, אַז מיר שיצט דער סיסטעם גופא און ער וועט מיך נישט לאַזן פאַלן. דאָס האָב איך טאַקע אויפגעקלערט מיינע וואַגאַן-חברים, וואָס זיינען

געווען באהערשט פון א פאניק־שטימונג, ווי נאך זיי האבן זיך געפונען אין אייראפע און דערשמעקט א פארערגרונג פון דער אלגעמיינער לאגע.

די רייזע האט אונדז שטארק דערנענטערט. אין די ביך־השמותן, ווען דער צוג האט אונדז געטראגן איבער די ברייטע שטחים פון סיביר און מזרח־רוסלאנד פלעגן מיר זיך צונויפדריקן אויף די צוויי אונטערשטע בענק און זינגען. עס איז כמעט קיין ליד נישטא, וואס מיר זאלן נישט געווען האבן געזונגען. יעדער האט אויסגעזונגען זיין בענקשאפט צו די יונגע יארן, צו זיינע אייגענע. יעדע מעלאדיע האט ארויסגערופן ביי אונדז זכרונות און נאכן אויסזינגען א ליד איז מען נישט איין מאל אריבער צו דערציילן זכרונות און אויף אזא אופן האבן זיך פאר מיר אנטפלעקט די פאראנגענע לעבנס פון מיינע מיטרייזנדיקע, זייערע אינטימע שטרעבונגען און זייערע גייסטיקע אינטערעסן.

איבער איז געווען א שאוולער, א צווייטער א פריזירער פון ראדון, א דריטער א בוכהאלטער פון טארנאפאל, א פערטער א ישיבה־בכור פון ביא־ליסטאק, א פינפטער, א קארעצער, האט קוים געהאט געענדיקט די שול און איז נאך געווען א יינגל, דאס זעלבע אויך א זון פון א ראוונער בלעכער, ווען מען די מלחמה האט געשטערט זיך צו נעמען צו א פאך. דער זיבעטער איז געווען א בכור פון אוקראינע.

איך האב זיך פארגעשטעלט, אז מיר וועלן זיך האלטן צוזאמען אויך אויפן ארט פון דער ארבעט. אין א קאלעקטיוו, ווו ס'איז פאראן א קעגנזיי־טיקער צוטרוי און חברשאפט העלפט איינער דעם צווייטן ארויס. אפילו א קליי־ניקייט קאן שפילן א ראלע.

פון איוואנאווא ביז גוש האט אונדזער רייזע געדויערט דריי מעת־לעה. אין נארוקי אפגעשטאנען א טאג מיט א נאכט, אין וולאדימיר האבן מיר שוין פארלארן דעם חשבון פון צייט.

צוויי פון אונדזער גרופע האבן נישט געווארט ביז מיר וועלן דערפארן אויפן ארט, נאך פון נארוקי האבן זיי גענומען א פאסאזשיר־צוג און גלייך גע־פארן קיין גוש. געוואלט זיך פריער ארומקוקן און עווענטועל פארכאפן א מער פאסיקן פאסטן.

דעם צווייטן יוני, גאנץ פרי, נאך דריי וואכן שלעפן זיך — ביי אן אכט טויזנט קילאמעטער — זיינען מיר אנגעקומען קיין גוש־כרוסטאלני.

באלד האבן מיר באקומען א צוג צו דעם צענטראלן „אוטשאטאק“ (אפ־שניט) פון דער טארן־אונטערנעמונג. דא האבן מיר זיך קודם־כל אויסגעבאדן, דורכגעמאכט א דעזינפעקציע און באקומען א גוטן פרישטיק אין א מיט גע־שטאק איינגעארדענטן עסזימער. דעם זעלבן טאג זיינען מיר נאך א מאל דורכ־געגאנגען א מעדיצינישע קאמיסיע און דער דאקטאר האט מיך באשטימט פאר א טרוקענער און נישט שווערער ארבעט.

מען האט אונדז פארטיילט אין גרופעס. מיין גרופע פון 37 מאן איז איר בערגשיקט געווארן אויפן אכטן אוטשאטאק. צומארגנס איז ביי אונדז געווען א פרייער טאג. מיר האבן זיך באקענט מיט די באדינגונגען.

א סטאלאָווע איז געווען אַ שיינע. צוויי מאל אין טאָג האָבן מיר דאָרט באַקומען וואַרעם עסן, מינימום צו צוויי שפּייזן און 800 גראַם ברויט אַ טאָג. הילצערנע באַראַקן מיט בעטן און נאַכטקעסטלעך פאַר יעדן באַזונדער האָבן אונדז געדינט פאַר דירות.

באַלד האָט מען מיך געוואַלט באַשטימען פאַר אַ בריגאָדיר, נאָר כּהאַב זיך אָפּגעזאָגט נישט וויסנדיק, צי כּוועל מיט מיין אַרבעט קאַנען זיין אַ מוס־טעו פאַר אַנדערע. ווייזט אויס, אַז מיינע חברים האָבן געהאַט אַן אַנדער מיינונג וועגן אַ בריגאָדיר. לויט זיי דאַרף ער דווקא גאַרנישט טון און דער קאָועצער בחור האָט מיט פּרייד איבערגענומען די פונקציע.

צום סוף האָב איך געמאַכט אַ סך־הכל וויאָזוי מיינע זיבן חברים האָבן זיך צוגעפּאַסט צו די נייע אַרבעטס־באדינגונגען און אַט זיינען די באַשעפּטיקונגען זייערע באַלד, ווי זיי זיינען געקומען אויף די ערטער: אַ פּריזירער, אַ מאַ־שיניסט־געהילף, אַ בוכהאַלטער, אַ בריגאָדיר, אַ קאַנדוקטאָר פון דער שמאַ־לעו באַן, אַ שלאַסער און אַ... קראַנקער. דער שאוולער יונגערמאַן האָט כלומרשט געקרענקט און פאַרנדיק צו דאַקטוירים אין גוש דערווייל געמאַכט געשעפטן אויפן באַזאַר.

איצט האָב איך פאַרשטאַנען, פאַרוואָס דער פּריזירער און דער בוכהאַלטער האָבן געכאַפט דעם פּאַסאַזשיר־צוג.

31. אויף טאַרף-פעלדער

נאך עטלעכע טעג האָט זיך דעצידירט אויך מיין גורל. די אָנפירונג פון דער טאַרף־אונטערנעמונג, וואָס האָט זיך געצויגן אויף הונדערטער קוואַדראַט־קילאָמעטער און אַרומגענומען איבער אַ צענדליק אַרבעטער־ישובים מיט טויזנט־טער מענטשן, האָט זיך זייער שטאַרק גענויטיקט אין ביוראָ־ארבעטער. דער קאָנטינגענט אַרבעטער פון דער אונטערנעמונג איז באַשטאַנען פון ספּעציאַל־ליסטן און פון מאַביליזירטע, צווישן וועלכע די מערהייט זיינען געווען אוזבעקן, וואָס האָבן קיין רוסיש נישט געקענט. אַפרייסן מענטשן פון דער נאַרמאַלער אַרבעט און איבערפירן אין ביוראָ איז געווען אַ שאַד. אָבער אַז ס'איז אָנגעקומען אַ נייער טראַנספּאָרט און מ'האָט דאָרט געפונען אַ פאַר ספּעציאַליסטן, אַדער פּאַסיקע מענטשן פאַרן ביוראָ, האָט מען זיך דערפרייט.

איך בין פון דאָזיקן עסק נישט געווען שטאַרק צופרידן. ווי אַ ביוראָ־אַר־בעטער האָב איך געהאַט רעכט נאָר אויף 400 גראַם ברויט און איין מאַלצייט אין דער סטאַלאַווע. כ'האָב זיך אָבער געזאָגט, אַז צום האַרצן וועל איך עס זיך נישט נעמען. איך בין נישט דער איינציקער, וואָס לעבט פון אַזאַ „פּאַיאַק“ (צו־טיילונג). מיין כלל איז געווען, אַז „נאַטשאַלסטוואַ לוטשע זנאַיעט“ (די אָנפיר־רערשאַפט ווייסט בעסער) ד. ה., אַז די וואָס טראַגן די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר אַן אונטערנעמונג האָבן דאָס רעכט צו דיספּאָנירן מיט מענטשן. זיי האָבן פאַר די אויגן די גאַנצקייט, בעת איך טראַכט נאָר וועגן מיין באַקוועמלעכקייט.

דעם זעלבן טאָג אָבער איז אָנגעקומען אַ פאַראַרדענונג צו מאַביליזירן אויף אַרבעט אַלע ביוראָ־אָנגעשטעלטע. מ'האָט געמוזט צונויפנעמען דעם טאַרף און אים אויסלייגן אין שטאַבעלס איידער ס'קומען רעגנס.

טאַג־איין טאַג־אויס בין איך געגאַנגען אין דער פרי אויפן פעלד. דעם טאַרף האָבן מיר געטראַגן אין קיישלעך. די אַרבעט איז נישט געווען קיין שווערע, אָבער דאָס כסדרדיקע בייגן זיך ביים אָננעמען דעם קויש, און דאָס צוטראַגן צום שטאַבל, האָט מיך שטאַרק אויסגעמאַטערט. מען דאַרף זיין געוויינט צו דער דאָ־זיקער אַרבעט. אַ גאַנצע וואַך האָב איך אַרויסגעקוקט אויף דעם זונטיק, כדי זיך אויסצושלאָפן אַ ביסל און פאַרן קיין גוש אויפן באַזאר.

ס'איז געקומען דער דערוואַרטעטער טאַג. כ'בין געקומען קיין גוש און געהאַנדלט אַ מציאה אַ פאַר הויזן. אויס גרויס שמחה האָב איך דעם מלבוש „באַגאַסן“ מיט אַ האַלבן ליטער מילך, אַ גלאַז שוואַמען, אַ פאַר אווערקעס און זיי געלעבט.

אפגעגעסן, אפגעטרונקען און אויסגעקוקט אויפן באזאר וואס ס'האט זיך נאך געלאזט, בין איך געגאנגען זען די שטאט. זי איז נישט גרויס, האט א פאר גלאז־פאבריקן און עטלעכע שיינע גאסן, וואס באדן זיך אין גרינס. נאך ווהין זאל איך אריינגיין ? וועלכע טיר איז פאר מיר אפן ? און געוואלט האט זיך אזוי אריינקומען אין א שטוב, ווו ס'איז פאראן א משפחה און פילן דעם טעם פון איינגעזעסנקייט !

שנעל בין איך אוועק פון גוש און צוגעפארן ביזן זעקסטן „אוטשאסטאק" צו מ. ער באגעגנט מיך מיט א טרויעריקער מינע : מען האט ביי אים צוגעגבנעט זיין טייסטער מיט די פראדוקטן־קארטן. איך האב אים געטרייסט און זיך באמיט ער זאל נישט בלייבן הונגעריק, וואס ס'האט זיך מיר איינגעגעבן.

נאך א צוויי וואכן „שטאבעלירן" האט מען מיך געשיקט מיט א בריגאדע אויטמעסטן די קופעס טארף, וואס ליגן אויף די פעלדער. א בריגאדע פלעגט באשטיין פון פיר מענטשן, באארבעטן א פעלד פון עטלעכע קוואדראט־קילאָ־מעטער און באקומען צו 7 קאפיקעס פאר איין אויסמעסטונג. מיר האבן אבער אזוי ארגאניזירט אונדזער ארבעט, אז מיר האבן געארבעט זאלבעדריט און בא־קומען צו 9 קאפיקעס.

מיט א מאָל ווידער א „פאָויעסטקע" אין וואַיענקאמאט. א ניי אַרט, אַ נייע קאַמיטע און דו געפֿינט זיך אין דער עווידענץ פון אַרטיקע מיליטע־רישע אַרגאַנען.

ביי מיר האט זיך דער „גאדיען" נישט געביטן און ס'האט זיך אין דער פראגע פון מיליטע־דינסט גארנישט נישט געענדערט. ס'האבן גענומען גיין רעגנס. ארויסצוגיין אין פעלד אריין איז געווען שווער און מען האט פאר מיר געפונען אַן אַנדערע פאָרווענדונג : ווידער אין ביראָ באַרעכענען די קובאַטור פון טאַרף.

די ארבעט איז מיר געווען צום האַרצן. לִבֿין געזעסן אַ סך איבערשעהן, ביז שפעט איז אַוונט. דאָ אין ביראָ, ביי אַ טישלאַמפּ, וואָס האָט מיר דערמאָנט מיין היים, איז מיר געווען אַנגענעמער צו זיצן ווי אין באַראַק צוזאַמען מיט נאָך אַ סך מענטשן. ס'איז דאָרט שווער געווען זיך אַפצוּווען און איך האָב גאַנץ אַפּט ליב די איינזאַמקייט. נישט איין מאָל פלעג איך זיך אין אַ זונטיק נאַכמיטאַג לאָזן צום וואַלד און טאַקע נישט איין מאָל צוריקומען אַן... אויס־געווייקטער פון רעגן.

בהדרגה האב איך זיך באַזאַרגט מיט וועש און אַ רעקל און אויפגעהערט לייזן פון שלעפּער־קאַמפלעקס.

פאַמעלעך האָט מען מיך אַריינגעצויגן אין געזעלשאַפטלעכן לעבן.

באַלד ביים אַנקומען האָבן מיינע רייזע־חברים מיר געמאַכט „רעקלאַמע" און דערטראַגן צו פאַרשיידענע אַדמיניסטראַציע־גורמים, אַז מיט זיי פאַרט אַ „פראַפעסאָר". דער ראָוונער בחור האָט מיך טאַקע געקענט ווי אַ לערער און פון אים האָט זיך גענומען דער „שם".

אפשר אויפן צווייטן טאַג נאָך אונדזער אַנקומען האָט זיך צו מיר גע־וואַנדן דער „קולטאַרג" איך זאַל צוגרייטן אַ רעפּראַט. אין שמועס וועגן דער טעמע האָט ער פאַרגעלייגט, אַז כ'זאַל ריידן וועגן אוזבעקיסטאַן, ווייל די אַנ־

וועזנהייט דאָ פון אוזבעקישע אַרבעטער האָט אַרויסגערופן אַן אינטערעס פאַר זייער לאַנד. כ'האַב צוגעגרייט טעזיסן צום רעפעראַט. כ'דערמאַן זיך, אַז כ'האַב דורכגעפירט אַ פאַרזאַלעל צווישן נאַציאָנאַלער פּאָליטיק פון קאָפיטאַליסטישע לענדער און פון ראַטן־פאַרבאַנד, באַצייכנט די קלימאַטישע און נאַטירלעכע באַ־ דינגונגען פון לאַנד, היסטאָרישע אַנטוויקלונג ביז דער רעוואָלוציע און נאָך איר, די ענדערונגען אויפן געביט פון קולטור, ווירטשאַפט, שטייגער.

כ'האַב דערמאַנט דעם צושטייער פון די אוזבעקן אין דער איצטיקער מלח־ מה. עס האָט למשל אַרויסגערופן אַ קאַלאַסאַלע באַגייסטערונג דער פּאַקט, וואָס שוין דעמלט איז דער קאַלאַזניק קוטשאַר טוריעוו געוואָרן אַ „העלד פון ראַטן־פאַרבאַנד“ פאַר זיינע קריגס־פאַרדינסטן.

כ'האַב געענדיקט מיט דער שילדערונג פון אוזבעקישער גאַסטפריינד־ שאַפט לגבי פליטים און מיט זייערע גרויסע אויפטוען ביים בויען קאַנאַלן, וואָס פאַרוואַנדלען אוזבעקיסטאַן פון אַ מדבר אין אַ רייך לאַנד, וואָס ביי היינטיקן טאַג טוט עס, „כאַממאַס נאַרסאַ פּראָנט אַוטשוו“ (אַלץ פאַרן פּראָנט), ווי ס'ווייזן די פּלאַקאַטן אין אַלע אינסטיטוציעס און עפנטלעכע ערטער.

דער עצם פּאַקט פון ווענדן זיך צו מיר וועגן טון אַ גייסטיקע אַרבעט האָט מיר צוגעגעבן די זעלבסטווערדע. כ'האַב געפילט, אַז כ'קאַן ברענגען נוצן און אַז מיינ גייסטיקער באַגאַזש האָט אַ באַדייט.

בכלל האָט דאָס קומען אויף אַ טעריטאָריע, וווּ די אַלגעמיינע שפּראַך איז רוסיש, מיר געעפנט די צונג נישט נאָר צו פאַרזאַרגן זיך מיט עסנוואַרג, נאָר צו פאַרשטענדיקן זיך מיט מענטשן. עס איז פאַרגעקומען אין מיר אַ ווידערגע־ בורט פון אַטראַפירטער ענערגיע און אַרבעט־ווילן. ס'איז אויפגעקומען פאַר מיר אַן אַביעקטיווע מעגלעכקייט פון שליסן באַקאַנטשאַפט מיט קרייזן פאַר וועלכע כ'האַב געהאַט אַן אינטערעס. כ'האַב זיך געטראַכט, אַז אויב ס'איז מיר אומ־ מעגלעך צו אַרבעטן אין מיינ פּאַך זאַל איך ווייניקסטנס אין דער פרייער צייט זיין נישט אַפּגעריסן פון דער גייסטיקער וועלט מיינער.

ס'איז פאַרגעקומען נאָך אַ געשעעניש, וואָס האָט מיך גייסטיק געשטאַרקט און מיר געבראַכט אַן אמתע באַפרידיקונג.

אין שייכות מיטן אַפּמאַך מאַלאַטאָוו־אידען, וואָס האָט געהאַט אַ שטאַרקן אַפּקלאַנג אין דער סאָויעטישער פרעסע און געזעלשאַפט, איז גערופן געוואָרן אַ מיטינג. איך בין אויפגעטראַטן און געגעבן אַן איבערזיכט פון דער לאַגע און זיך אַפּגעשטעלט אויף אונדזערע אויפגאַבעס אין געגעבענעם מאַמענט. אין דער צייטונג „טאַרפּיאַניק“ איז געווען אַ באַריכט וועגן מיטינג.

נאָך דעם מיטינג קומט צו מיר צו אַן אינסטרוקטאָר פון שטאַטישן פאַר־ טיי־קאָמיטעט און בעט מיך אַנצושרייבן אַן אַרטיקל צום ערשטן יאַרטאַג פון דער מלחמה. כ'האַב זיך אַוועקגעזעצט און גענומען באַשרייבן היטלערס באַמי־ אונגען צו אַרגאַניזירן אַ קרייצצוג קעגן ראַטן־פאַרבאַנד, דערמאַנט העס שלי־ חות קיין לאַנדאָן אא"וו. דער אַרטיקל מיינער איז דערשינען. ווי פאַרווונדערט און צופרידן בין איך געווען, ווען צומאַרגנס האָט די צייטונג געבראַכט דעם באַריכט פון אינפאַרמביראַ בנוגע דער דאַטע פון 22 יוני 1941. כ'האַב דאָרט

געפונען אן ענלעכע פארמולירונג און געאדקנענגאנג. דער אנהויב האט אפילו געקלונגען אידענטיש : „פראשאל גאד“... (ס'איז אדורך א יאר).

פארשטייט זיך, אן א יאר איז א וויכטיקע דאטע. ס'איז געווען א יאר פון טויט, א יאר פון ליידן. נישט געווען, קאן מען זאגן, ווי איין מענטש אין ראטן-פארבאנד, וואס האט נישט געליטן. אויך מיר איז געווען שווער. אבער אין דער גרויסער אלגעמיינער טראגעדיע און אין מייע פערזענלעכע צרות האב איך געפונען מאמענטן, וואס פארלייכטערן דאס געמיט. כ'בין געווען צופרידן, וואס איך הונגער נישט, הגם דער ביסן האט מיך געשטיקט, ווען כ'האב געטראכט, צי מיין משפחה האט איצט וואס צו עסן. כ'בין געווען צופרידן מיט יעדן דורכגעלעבטן טאג. כ'בין געווען צופרידן, וואס כ'קרענק נישט, וואס קליין נע פארקילונגען רופן נישט ארויס קיין קאמפליקאציעס, וואס די צעריסענע שיד האבן נישט גורם געווען צו רעוואזאציעס...

כ'האב זיך שוין צוגעוויינט צו מיין „אויטשאטאק“, געווען צופרידן פון דער ארבעט און אויך אין גוש שוין געהאט באקאנטע. געווען א שטוב פון א מאַ טעמאטיק־לערער אין א מיטלשול דיאטשקאוו, ווו כ'האב זיך געפילט היימיש. נאך א מיטאג אין א זונטיק פלעגן מיר כאפן א דרעמל און שפעטער זיצן ביז שפעט אין אונט און שמועסן איבערשפרינגענדיק פון טעמע צו טעמע. דער עיקר איז פאר מיר די שטוב געווארן א קוואל פון ביכער. דא האב איך גענומען צום ערשטן מאל פויכטוואנגערס בוך : „די זין“, וואס איז א המשך פון דער „ידישער מלחמה“. אין שכנות האט געוויינט א לערער־משפחה קאטשעט־קאוו, מיט וועלכע דיאטשקאוו האט מיך באקענט. אזוי האב איך אין דעם גרויסן ים פון דער פרעמד געפונען א קליין אינדזעלע, ווו כ'האב ארבעטנדיק דאך גערוט.

32. א נייע באשעפטיקונג — קאמענדאנט.

דעם 26טן יוני, צום יאר פון מיין געוונד, האט מיך דער קאמענדאנט פון „אוטשאסטאק“ אריינגערופן צו זיך אין צימער און מיר פאָרגעלייגט איבערצו-
נעמען זיין פּאַסטן, ווייל ער דאַרף זיך מאַרגן שטעלן אין וואַענקאַמאַט, צו
מיליטער־דינסט.

איך האָב זיך אָפּגעזאַגט, וויסנדיק, אַז די אַרבעט איז אַ שווערע, הגם
ס'דוכט זיך, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו טון און דעריבער זיינען אַ סך מקנא
דעם קאמענדאנט און ס'געפינען זיך שטענדיק בעלנים אויף זיין אָרט. איך
האָב מורא געהאַט, אַז כ'וועל זיך קיין עצה נישט געבן און געוואַלט ליבערשט
האַבן אַ באַשיידענעם פּלאַץ, וווּ איך ברענג אַ סך נוצן איידער אַ הויכן פּאַסטן,
וואָס איז אפשר נישט פאַר מיינע כוחות, אָבער וואָס וועט מיך באַשטימט דער-
פירן צו קאַנפּליקטן מיט מענטשן.

איך האָב געזאָגט מיינס און ער האָט געטון זיינס: דעמזעלבן טאָג איז אַנ-
געקומען אַ טעלעפּאָנאָגראַמע פון צענטראַלן אוטשאַסטאַק, אַז מ'זאל מיך באַ-
שטימען פאַר קאמענדאנט.

פאַרפאַלן. אַלע מיינע ספקות זיינען פאַרשווונדן און ל'בין צוגעטראָטן
אויסצופירן די פונקציעס מיטן איבערלעכן באַשלוס נישט צו קאַרגן קיין מי און
צייט, אָבי נישט ליידן קיין דורכפאַל. ס'איז געווען נישט זייער לייכט, ווייל
דער קאמענדאנט איז פאַראַנטוואָרטלעך נישט בלויז פאַר זיין אַרבעט, נאָר
אויך פאַר אַרבעט פון אַנדערע.

איך האָב זיך גענומען באַקענען מיט מיינע נייע אויפגאַבעס.

איך האָב געטראָגן די אחריות פאַר דער אַרבעט פון איבער צוואַנציק
מענטשן, וואָס האָבן געהאַלטן ריין די באַראַקן (אובאַרשטשיצעס), וואָס האָבן
געזאַרגט, אַז ס'זאל שטענדיק זיין הייס, געקאַכט וואָסער (קובאַוושטשיצעס) און
וואָס האָבן געהיט די מעכאַניזמען פון וואַסער־רעזערוואַר. צו מיינע אויפגאַבן
האַט אויך געהערט די זאַרג פאַרן טאַניטאַרן צושטאַנד פון ישוב, די פירונג פון
איין און אויס־מעלדונגען, די עווידענץ פון דער באַפּעלקערונג און דער עיקר
פון די מיליטער־פּליכטיקע. אויך די באַקוועמלעכקייט פון די באַראַקן־איינוווי-
נער האָט געהערט צו מיר: פאַרריכטן אַ בעט, באַזאָרגן אַ נאַכ־קעסטל, מאַכן
אַ פּלאַץ פאַר טרוקענען די „באַכילעס“ (שטייול פון ברעזענט, וואָס נעצט נישט
דורך פאַר דער אַרבעט אין בלאַטעס)... וועגן די אַלע ענינים פלעגט מען צו
מיר קומען און מייז פליכט איז געווען צו דערליידיקן אַלץ ווי אַמשעלסטן.

גאלד ווי דער קלאנג וועגן מיין באשטימונג פאר קאמענדאנט פון אכטן אומשאטטאק איז דערגאנגען צו די חברים, האבן א טייל פון זיי תיכף געביטן זייער באציאונג צו מיר. דער שאולער בחור האט באלד געפונען א פאסיקע געלענהייט מיך מכבד צו זיין מיט אן אוגערקע און דער קארעצער בריגאדיר האט מיר צוגעזאגט א פאר באכילעס פון זיין בריגאדע. איך האב נישט גע- טראכט וועגן די סיבות, וואס האבן זיי, און אויך אנדערע, באווייגן ארויסצו- ווייזן מיר גוטסקייט. מיין ערשטע רעאגירונג דריקט זיך שטענדיק אויס אין פרייד, וואס מענטשן זיינען גוט. איך האב קיין מורא נישט פארן וועלן שפע- טער דיסקאנטירן די גוטסקייט פאר אומדערלאזבארע מעשים. אויף דעם האב איך זאך א באוויסזיין פון מיין חוב און א ווילן, זיך נישט צו לאזן אריינציען אין טונקעלע געשעפטן.

און „אז גאט גיט מיט א לעפל, גיבן מענטשן מיט א שפּל“. איך האב געירשנט נישט בלויז דעם פאסטן, נאר אויך דאס צימער פון קאמענדאנט. א באזונדער צימער פאר זיך.

די מעבלירונג איז באשטאנען פון א טיש, צוויי טאבורעטקעס, צוויי נאכט- קעסטלעך, פון וועלכע איינס מיט א שליסל פאר דאקומענטן, א בעט מיט ריי- נער געטוועש און צודעק.

כ'האב מיך זייער גוט געפילט אין מיין צימער. כ'האב אויפגעהאנגען א פאר בילדער, א פאר פארטרעטן, א פלאץ פון ארבעט און פארטיילונג פון דיזשורסטוועס, ארויסגעלייגט עטלעכע ביכער, באזארגט א טינטער מיט אנדע- רע שרייב-מכשירים און דער צימער האט באקומען אן אייגנארטיקן כאראקטער. א סך זיצן אין אים האב איך אבער נישט געקאנט.

עטלעכע מאל בין איך אויפגעשטאנען א זייגער דריי בינאכט, כדי צו זען ווי אזוי ס'זעט אויס דאס איבערגעבן און איבערנעמען פון דיזשורסטוועס. אין באד האב איך געהייסן אריינשטעלן א שויב.

מיר האבן זיך געגרייט אויפצונעמען א גרעסערע צאל שילער, וואס האבן געענדיקט די לימודים און געזאלט קומען אהער צוהעלפן אין דער ארבעט. מיין אויפגאבע איז באשטאנען אין צווייגן דעם איבערבוין פון געוויסע באראקן, אין צוגרייטן דעם אינווענטאר אא"וו. אויסערדעם האב איך נאך געהאט צו דערליי- דיקן פארשיידענע פארמאליטעטן, ווי איינמעלדן 150 מענטשן, כדי צו באקומען פאר זיי שפייזעטלעך. כ'האב דעריבער געבעטן צוויי מענטשן צו הילף און זיי האבן אין משך פון א טאג אנגעשריבן 100 קארטן.

די מיגראציע דא איז א פערמאנענטע. צוואנציק מענטשן פון אונדזער טראנספארט זיינען צוריקגעשיקט געווארן, ווי אומפעאיקע צו ארבעט. אנגעקו- מען זיינען 28 מענטשן מיט א צוויי טעג שפעטער און ווידער איז ביי מיר גע- ווען א „געראטשקע“, ווייל דער ערשטער אדרעס ביים אנקומען פון נייע מענ- טשען איז דער קאמענדאנט.

און ווי אויף צו להכעיס האט מען רעדוצירט די צאל פון מיינע געהילפן, איבערשיקנדיק עטלעכע מענטשן צו ארבעט אויפן פעלד. ווי אזוי זאל איך זיך אן עצה געבן? וואסער מוז זיין, קאלטס און הייס;

די באראקן מוזן זיין רייך; די אוביקאציעס טארן נישט פארנאכלעסיקט ווערן. ארויפלייגן ווידער נאך ארבעט אויפן פארקלענערטן שטאט מענטשן ? כ'האב עס שוין אין א געוויסער מאס געטון, אבער זיי הארעווען אזוי אויך איבער די כחות.

כ'האב צונויפגערופן דעם גאנצן פערסאנאל אויף א באראטונג, פארגע- שטעלט זיי די לאגע און געבעטן, זיי זאלן זיך ארויסזאגן.

דער עצם פאקט פון באראטן זיך מיט זיי האט געהאט א קאלאסאלע וויר- קונג. עס זיינען ארויסגעזאגט געווארן פארשיידענע פארשלאגן און צום סוף האט איינער פון די אנוועזנדיקע געראטן זיך צו ווענדן צום מעדפונקט (קראנקן- אמבולאטאריע), מען זאל איבערשיקן צו אונז די קראנקע, וואס קאנען נישט ארויסגיין צו שווערער ארבעט, אבער זיינען פאטיק אויסצופירן לאקאלע פונקציעס, ווי צורוימען די באראקן, הייצן דעם קעסל אא"וו.

דער פארשלאג איז אקצעפטירט געווארן און ס'איז פון איצט אן קיין מאנגל אין ארבעטהענט נישט געווען. ס'פלעגט אמאל טרעפן, אז פאציענטן זיינען זיך געקומען בעטן, מ'זאל זיי געבן עפעס צו טון, ווייל ס'איז זיי לאנגווייליק, פארשטייט זיך, אז מיר פלעגן פאר דער ארבעט צאלן און ווער ס'האט געקאנט צופארדינען צו דעם אפצאל, וואס מען האט באקומען פארן קראנקן-ביר- לעטען איז געווען זייער צופרידן. די מער גראמאטנע פלעגן שרייבן די כל- ערליי קארטן און צעטלען.

אפט איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין גוש : אין וואַענקאמאט, אין עוידענען-בירא, אין דער מיליץ. האב איך שוין אין איין וועגס אריינגעכאפט אויך א באזוך ביי דאטשקאוון, וועמענס פרוי האט שוין געוואסט, אז א קאכע- דיקער סאמאואאר אויפן טיש מאכט גוטע שטימונג סיי ביי איר מאן און סיי ביי מיר. מען קאן זאגן, אז ווו צוויי איז דער סאמאואאר דער דריטער, אזויפיל האט ער זיך אנגעהערט דיסקוסיעס, דערציילונגען, זכרונות, אנעקדאטן...

אויסער מיין „נארמאלער“ ארבעט, וואס איז געווען נישט נארמאליזירט, בין איך געווארן א „שרייבער“ אויך פאר זייטיקע מענטשן. מען פלעגט מיך קומען בעטן אויסצופילן צעטלען און אנקעטעס פון כל המינים פאר פארשיידענע מילי- טערישע און ציווילע אַמטן, הויפטזעכלעך אין שייכות מיט קינדער, וואס האבן געדינט אין דער אַרמיי. דאס זיינען געווען געוויינטלעך עלטערע פרויען, וואס האבן זיך צו מיר באצויגן ווי צו א זון. נישט איין מאל האט זיך אזא פרוי באליידיקט, ווייל כ'האב נישט געוואלט נעמען קיין געלט פאר מיין טרחה. אבער פון א האלבן ליטער מילך האב איך זיך נישט געקאנט ארויסדרייען.

די לאגע אויף די פראנטן איז געווען אן ערנסטע. אין די שטילע נעכט האבן זיך דא געהערט ווייטע שאסן. די דייטשן זיינען געווען ביי וואראניעזש. ביז מאסקווע האט מען געזאגט איז נישט מער ווי הונדערט צוואנציק קילאמע- טער. ס'האבן זיך געלאזט מערקן עוואקואציע-שטימונגען. געוויסע אנפירנדיקע ארבעטער זיינען צעטומלט. מיין שעה, דער לייטער פון אוטשאטאק אינזש. בובליקאווי איז דענערווירט.

ס'האט געזאלט קומען א קאנטראל פון פ. וו. כ. א. (קעגן-לופט און כעמישע-פארטיידיקונג) צו זען, צי דער אינווענטאר, וואס איז נויטיק פאר א

פארטיידיקונג קעגן לופט־אנגריפן אדער קעגן כעמישע אטאקעס איז אין ארדענונג.

דעם אמת געזאגט האָב איך אין די קנאַפּע דריי וואָכן ביז דער קאַנטראַל פשוט נישט געהאַט קיין צייט צו פאַרנעמען זיך מיט דעם. קיינער האָט מיר אויך נישט געזאָגט, אַז דאָס געהערט צו מיינע פליכטן. קיינער האָט קיין צייט נישט געהאַט צו מיר.

קיין אַפרו האָב איך שוין נישט געהאַט. אָבער אויך קיין חרפות האָב איך נישט איינגענומען.

פאַר אַנדערע קאַמיסיעס בין איך געווען רואיק. מיינע פונקציעס זיינען ביי מיר געווען פאַרצייכנט און כ'האַב געהאַט אַ גראַפיק פון אַלע אַרבעטן, וואָס כ'דאַרף אין שייכות מיט זיי טון. אין דעם האָט מיר געהאַלפן מיין אַרבעט־דיסציפלין, וואָס כ'האַב זיך אויסגעאַרבעט במשך אַלע מיינע באַוווּסטזיניקע יאָרן. מיין פראַקטיק פון אַרבעטן אין קינדער־אנשטאַלטן און לעצטנס מיינע אויפגאַבעס פון שול־אינספּעקטאָר.

די דאָזיקע סיסטעמאַטישקייט אין אַרבעט, די קאַנטראַלעס פון אויספירן די אַרבעט דורכן שטאַט, דאָס זיין אין קורס פון אַלע קליינע ענדערונגען אין דער אַרבעט־פאַרטיילונג, האָט פריער אַרויסגערופן ביי מאַנכע אַ פאַרדאַכט, צי מיין איך נישט עמעצן צו „פאַקן“. ווען זיי האָבן זיך אָבער איבערצייגט, אַז כ'„טשעפע זיך“ נישט צו קיינעם און אַז כ'קום אַנטקעגן, ווען מעגלעך, אַלעמענס ווונטשן, רעכן זיך מיט זייער מיינונג און בין פאַראַינטערעסירט זיי צו פאַר־לייכטערן די אַרבעט — האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז אַזאַ פירונג איז אַ ריכטיקע און מיין אויטאָריטעט האָט זיך געשטאַרקט.

ס'איז מיר אַ שאַד געוון צו פאַרלאָזן דאָס קליינע ווינקעלע מיט די פשוטע טאַרן־אַרבעטער, וואָס האָט געציילט בסך־הכל אַ פאַר צענדליק באַראַקן און וואָס איז מיר דאָך געוואָרן אַ פרישע היים.

33. ווידער אין צוג

דעם 10טן סעפטעמבער איז אנגעקומען א באפעל איבערצופירן א טייל מענטשן אין אן אנדערער אונטערנעמונג. דער סעזאן אויף די טאָרף־פעלדער ענדיקט זיך. עס פאַרבלייבן בלויז מעכאַניקער, בעלי־מלאכות, באַדינונג פון סטאַלאַרע און אַנדערע אינסטיטוציעס פון אַלגעמיינער נוצלעכקייט.

אזא רעעמיגראַציע קומט פאַר בהדרגהדיק. איין צווייג אַרבעט נאָכן צווייטן ווערט רעדוצירט. מען שיקט אָפּ מאַביליזירטע מענטשן אויף זייערע באַשטיי־מונגס־ערטער און פאַרקאַנטראַקטירטע אויף אַ סעזאָן — אַ היים. אין מיין צייט זיינען געווען פרויען־גרופעס פון מאַרדוואַ (מאַרדאווקעס האָט מען זיי גע־רופֿן) און פון אַריאַל. די ערשטע זיך געקליבן אין וועג אַריין, די אַרלער מיידלעך זיינען פאַרבליבן. זיי זיינען שוין דאָ געווען איבער אַ יאָר צייט. געקומען אויף סעזאָן־אַרבעט אין יאָר 1941 האָבן זיי נאָכן אַפאַרבעטן אַ סעזאָן נישט געקאַנט צוריקפאַרן. ווייל ס'זיינען שוין דעמלט פאַרגעקומען די קאַמפן אַרום מאַסקווע.

די אַנפירונג האָט זיי איבערגעלאָזט דאָ און זיך באַמיט צו שאַפן פאַר זיין באַשעפטיקונג אויך אין ווינטער. עטלעכע פון די אַרלאַווקעס זיינען געוואָרן געהילף־מעכאַניקער־ינס, אַנדערע האָבן געאַרבעט אין מאַגאַזינען, אַ פאַר האָבן זיך אויסגעלערנט צו זיין טעכניקער־ינס און אַזוי זיינען זיי איבערקוואַליפיצירט געוואָרן און זיך אויסגעלערנט פאַכן. אַבער זיי האָבן זיך געהאַלטן אַלע צוזאַם־מען און אויך דורך דער אַנפירונג געווען באַטראַכט ווי איין קאַלעקטיוו. זיי האָבן פאַרגרעסערט דעם שטענדיקן יישוב פון דעם אוטשאַסטאַק און זיך דאָ איינגעבירגערט.

ווען ס'איז אנגעקומען דער באַפעל האָט דער לייטער לאַנג נישט געטראַכט און אַריינגעשטעלט אין צעטל אַלע די, וואָס זיינען נישט געווען דירעקט באַ־שעפטיקט ביי דער טאָרף־אַרבעט. איך האָב איינגעפאַקט מיין באַגאַזש און זיך געלאָזט גיין צום זעקסטן אוטשאַסטאַק, פון וואָנען ס'האָט געזאָלט אָפּגיין דער צוג.

דער טעכנישער פערסאָנאַל האָט אויף פאַרשיידענע אופנים אויסגדריקט באַדויערן צוליב מיין אַפפאַרן. איינע, אַ מאַרדאווקע האָט מיך נישט אָפּגעלאָזט און געבעטן, כ'זאָל זיך לאָזן באַגלייטן און דערלויבן צו העלפן טראָגן דעם באַגאַזש.

בייזע צונגער האָבן גענומען מאַכן אויספירן פון גאָר אַן אַנדערן מין. מיך האָט דער דאָזיקער זשעסט פון דעם פשוטן מיידל, וואָס האָט אויף אַ

מענטשלעכן אופן אויסגעדריקט איר באציאונג צו אירס א מיטארבעטער, גערירט ביז טרערן. אין יענער צייט פון איינזאמקייט און אויסגעווארצלטקייט איז אפילו דער קלענסטער באווייז פון צוגעבונדנקייט טייער, און א פייער פון א משפחה'לעבן ביי פרעמדע איז אויך בכוח דין אַנצוואַרעמען.

נאך דעמזעלבן אָונט זיינען מיר אָפּגעפּאַרן.
מיט מיר צוזאַמען איז אויך געפּאַרן דער קאַרעצער בחור. דער פּריזירער האָט געזאָלט אָפּפּאַרן מיט אונדז, אָבער אים האָבן די ביטעס געהאַלפּן. אים איז טאַקע געווען דאָ זייער גוט. געאַרבעט ביי זיין פּאַך און גוט פּאַרדינט. הגם אויף ראַזירן און שערן איז געווען א נידעריקער טאַריף, אָבער פאַר אַנ-דערע אַרבעטן, ווי וואַשן דעם קאַפּ, באַשפּריצן מיט אַדעקאַלאַן, מאַסאַזש אד"גל האָט ער געהאַט אַ רעכט צו נעמען מער און דאָס האָט ער טאַקע געטון. איז פאַרשטענדלעך, אַז אים האָט זיך נישט געוואָלט פּאַרלאָזן דעם טאַרף-געביט. דעם 17טן סעפטעמבער ביינאַכט האָבן מיר פּאַרלאָזט גוש-בלאַטע (אַזוי האָט זיך אָפּציעל גערופן די טאַרף-אונטערנעמונג) און צומאַרגנס זיינען מיר אַנגעקומען אין איוואנאָוא. דאָ האָט מען שוין אויף אונדז געוואַרט. מיר האָבן אַראַפּגענומען דעם באַגאַזש, אים איבערגעלאָזט אין קלוב, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שלאַפּצימער פאַר אַ פאַר צענדליק מאַביליזירטע, און זיינען געגאַנגען אין סטאַלאָווע איבערבייטן.

מיר האָבן באַקומען איין טאַג אַ פּרייעם אויף איינצואַרדענען פּערזענלעכע ענינים: באַזאַרגן זיך דאָס בעט, אַרויסנעמען פּראָדוקטן-קאַרטן, באַקענען זיך מיט כלערליי פאַרשריפטן אד"גל.

אין אָונט האָט מען אונדז אַלע, די ניי געקומענע, צונויפגעזאַמלט אין סטאַלאָווע. עס זיינען געווען מאַביליזירטע נישט נאָר פון גוש. גלייכצייטיק איז אַנגעקומען נאָך אַ טראַנספּאַרט פון טאַשקענט. מיר האָבן געמאַכט באַ-קאַנטשאַפט, אויסגעפרעגט זיך קעגנזייטיק וועגן פּערזענלעכע ענינים און וועגן דער אַלגעמיינער לאַגע, וועגן שותפותדיקע באַקאַנטע, וואָס מ'האַט צופּעליק אַנטדעקט און געמאַכט פּלענער אויף ווייטער.

נאָכן אָונט-ברויט איז אַריינגעקומען דער דירעקטאָר, דער הויפּט-אינ-זשעניער, די נאַטשאַלניקעס פון די צעכן און מען האָט פאַרגעלייענט די רשימה פון אונדז אַלעמען און אין איין וועגס אַנגעמערקט, וווּ יעדער וועט אַרבעטן. מיך האָט מען באַשטימט פאַר אַ „זאליוואלשטשיק" אין גוסצעד און צו-מאַרגנס זייגער זיבן האָב איך זיך באַדאַרפט שטעלן צו דער אַרבעט.

אין „ליטיני“ צעך האבן מיר געארבעט אין צוויי שיכטן. מיין ארבעט פון אַ פאַרגיסער איז באַשטאַנען אין אַננעמען אַ קעסל קאַכעדיקן טשוהון, וואָס גיסט זיך פון צעגליטן שמעלצאוויון (וואַגראַנקע), און צוזאַמען מיט מיין נאַ-פאַרניק (דער צווייטער, מיט וועמען כ'פלעג טראָגן דעם קעסל) פאַרגיסן די צוגעגרייטע פאַרמעס פון כלערליי מאַשין-דעטאַלן. די אַרבעט איז געווען אַ שווערע, קודם-כל דער קעסל אַליין און די אייזערנע שטעקנס מיט קלאַמערן אַרייַנצושטעקן אין די אויערן פון קעסל, כדי צו קאַנען עס איבערקערן ביים אויסגיסן פון טשוהון, זיינען געווען נישט לייכט. דער צעשמאַלצענער, גלייאַ-קער מעטאַל האָט אויך געהאַט וואָג. מיר האָבן געמוזט אַכט געבן נישט צו פאַרגיסן קיין טראָפּן. ערשטנס איז געווען אַ שאַד, צווייטנס וואָלט געקאַנט צופעלן צו דער פאַרמע און אַזוי וואָלט זי פאַרבראַקירט געוואָרן. דריטנס האָט מען זיך געקאַנט אַפּבריען, פאַרבּרענען די שטיוול אאַוו.

אין מאַמענט ווען די וואַגראַנקע האָט פּונקציאָנירט האָט יעדע באַוועגונג אונדזערע געמוזט זיין אַ ריטמישע, אַרייַנגעפאַסט אין אַלגעמיינעם ריטם פון דער אַרבעט. איז איין פאַר אַוועק פון דער וואַגראַנקע האָט זיך גלייך אונטער-גערוקט אַן אַנדערע און ביז דער לעצטער קעסל איז שוין געווען אַנגעפילט איז ווידער אונטערגעקומען די ערשטע און אַזוי ווייטער ביז די וואַגראַנקע האָט זיך אויסגעשעפּט. דעמלט ערשט האָבן מיר זיך געקאַנט אַפּרוען פון אַ האַלבער שעה ביז אַ שעה, אַזוי צוויי ביז דריי מאָל בעת אַ שיכט.

אין די טאַגשיכטן פלעגט אַפּטער אויסקומען צו זיין אַ וויביוואַלשטיק (אַרויסשלאַגן פון דער פאַרמע די אויסגעגאַסענע דעטאַלן) אַדער צו טראָגן ערד, כדי אַנצופילן די פאַרמעס פאַר דער נאַכטיקער פאַרגיסונג. בעת די איבעררייסן איז מען געגאַנגען אין סטאַלאַווע אַפעסן, לייענען אַ צייטונג אַדער כאַפּן אַ דרימל אויף אַ קאַסטן, אַדער וווּ ס'האַט זיך נאַר גע-לאַזט. כ'האַב זיך צוגעווינט צו אַרבעטן אין דער הויכער טעמפּעראַטור און איבערגיין צו אַ קילער אין די ווייטסטע ווינקלען פון צעך, וווּ ס'זיינען גע-לעגן די פאַרמעס.

דער צופאַסונג-פּראַצעס איז ביי מיר געווען אַ קורצער. כ'בין אַוועקגע-שטעלט געוואָרן ביי דער אַרבעט און זיך געפילט ווי אַן אַרבעטער. מיין ציל, וואָס ביי 18 יאָר האָב איך אים נישט געקאַנט רעאַליזירן : צו ווערן אַ מענטש פון פּיזשער אַרבעט, איז מקוים געוואָרן, קעגן מיין ווילן, צו 40 יאָר. דער

עיקר, האב איך געהאלטן, איז נישט צו פארלירן זיך, וועלן לעבן, איבערטראגן די שווערע צייט און ארויס פון איר א געזונטער.

אזוי געטראכט האבן נאך א סך אנדערע אבער בעת א טייל האט געארבעט און זיך באמיט מיט פארשיידענע דערלאזבארע מיטלען צו פארלייבן טערן זייער עקסיסטענץ אין די מלחמה-באדינגונגען, האט זיך געפונען א גרויס פון "ביעזשענצעס", וואס האט גענומען גנבענע און שווינדלען. נישט איין אונט האבן זיך ארויסגעכאפט פון זאואד עטלעכע מאביליזירטע, און געגאנגען "בא-זארגן" קארטאפל.

מיט די געגנבעטע זעק קארטאפל האבן זיי נישט געקאנט אריינקומען אויפן זאואד, ווייל אין דער "פראכאדנאיה" (קארדארל ביים הויפט-אריינגאנג אויפן זאואד) איז שטענדיק געווען א וועכטער. וואסזשע האבן זיי געטון ? די זעק האבן זיי אריבערגעווארפן איבערן פלויט אין א באשטימטן פונקט ווו ס'האבן שוין געווארט די "שותפים". אין משך פון עטלעכע מינוט זיינען די קארטאפל פארשוונדן. דעמלט זיינען די "עקסקורסאנטן" אריינגעקומען און געמאלדן דעם וועכטער, אז זיי זיינען געווען אויף "ארבעט".

עס פלעגט זיך טאקע אפט מאכן, אז בריגאדעסווייז איז מען ארויסגע-גאנגען אויף ארבעט. עטלעכע מאל האב איך זיך באטייליקט אין אזעלכע צור-גאב-ארבעטן און באוויזן דורך דעם אויסצוגלייכן מיין בודזשעט. אזא מין זיי-טיקע ארבעט איז געוויינטלעך באשטאנען אין אויסלאזן וואגאנען. דער עיקר זיינען מיר געווען פאראינטערעסירט צו גיין ארבעטן אין ברויט-זאואד.

ס'האבן אומעטום געפעלט מענטשן צו דער ארבעט. אויב אבער אין פאב-ריקן האט מען נישט מאביליזירט געוויסע ספעציאליסטן, איז אויף נישט קואל-ליפיצירטע ארבעטער, ווי טרעגער צ. ב. נישט געווען חל דאס געזעץ וועגן באפרייען זיי פון מיליטערי-דינסט. ביי אנדערע פאכן האבן פרויען פארביטן די מענער, ביי טרעגער איבער האבן זיי נישט געקאנט פארנעמען זייערע ער-טער. דעריבער האט מען ממש געהלשט נאך טרעגערס, וואס זאלן שבעל אפטון זייער ארבעט.

מען דארף נישט פארגעסן, אז די באן-אדמיניסטראציע האט פארלאנגט, אז דער טראנספארט זאל אויסגעלאזן ווערן אין געציילטע מינוטן און אויסער א געלט-טראפאר פאר פארהאלטן וואגאנען לענגער ווי ס'איז דערלאזבאר לויט די פארשריפטן איז דאס באקומען א שלעכטן נאמען געווען נאך א גרעסערער שאדן.

מיר, די מאביליזירטע, זיינען געווען די רעזערוו-ארבעטער און כדי אונדז צו געווינען האט מען אונדז באצאלט נישט מיט געלט, נאר מיט פראדוקטן. א וואגן מעל האבן מיר אויסגעלאזן אין א בריגאדע פון 8 מאן במשך פון עטלעכע שעה און באקומען דערפאר צו דריי קילא ברויט.

ס'איז געווען ווינטער 1942-1943. דער ערשטער איינדרוק וואס אינוואנא-ווא האט אויף מיר געמאכט איז געווען, אז דא דארף מען זיך גוט אנטון. קיין אויסנאם האב איך נישט געוואלט זיין און פארדינט האב איך א חודש 300 רובל. אמת, די סטאלאווע, ווו ס'האב געגעסן צוויי מאל טעגלעך האט גע-קאסט מאקסימום 50 רובל א חודש און די פראדוקטן אויף די קארטן ווי צו-

קער, שוטער, הערינג, מאַרמעלאַד, שאַקאַלאַד, גרויפן און ברויט (800 גראַם אַ טאָג, אויסער צולאָגן פאַר גוטער אַרבעט) האָבן געקאָסט אַוודאי נישט מער ווי 50 רובל. דער רעשט האָט געדאַרפט קלעקן אויף פאַררייכטן שיך אין אַרטעל פון זאַוואַד, אויף שערן און ראַזירן זיך ביים זאַוואַדישן פּריזירער, אויף מאַ-כאַרקע אד"גל.

מיר פלעגן אָבער באַקומען פון צייט צו צייט פּרעמיעס פאַר גוטער אַר-בעט. פאַר אויסערגעוויינטלעכע פּונקציעס ווי אויסלאָדן אַ צוזאַמענשטעל פון עטלעכע צענדליק וואַגאַנען טאַרף, אַ פאַר וואַגאַנען האַלץ, קאַקס, אייזערנע שטאַבעס, מאַשינען אאַ"וו.

די פּרעמיעס זיינען באַשטאַנען פון אַ פאַר מעטער שטאַף, אַ פּלאַש ספּירט, אַ פאַר פעקלעך טאַבאַק און דערצו נאָך טאַלאַנען אויף סטאַכאַנאווישע מי-טאַגן ד. ה. צוגאַב-שפּייזן מיט 200 גראַם ברויט צו אַ מאַלצייט. אַזוויי נישט אַלע פּרעמיעס האָבן איך פאַרנוצט פאַר זיך האָבן איך גע-האַט אַ מעגלעכקייט זיי אויסצובייטן אויף אַנדערע זאַכן. טיילמאָל האָט מען אפילו נישט געדאַרפט גיין אויפן מאַרק : די „טאַשקענטער“ האָבן אונדז שוין אַלץ באַזאַרגט.

דורך-כלל בין איך ווייניק געווען אויפן מאַרק. ערשטנס נישט געהאַט ווען, צווייטנס האָבן איך פּיינט דעם האַנדל, דריטנס טויג איך נישט דערצו און פּערטנס וויל איך נישט פּטרן קיין כוחות אויף שמייען און זיין שטענדיק פאַר-האַנדעט. ס'קומט מיר צו מער כוח פון ליגן אויפן בעט און ליינען אַ בוך, אפילו ווען כ'דערנער זיך ערגער, ווי ס'וואַלט מיר צוגעקומען פון גוט עסן, אָבער אין כסדרדיקן אַרומלויפן און קאַפּ-פאַרדרייעניש.

אַ טייל חברים פלעגן זיך ווונדערן, וואָס איך לאָז דורך געלעגנהייטן פון לייכט פאַרדינען. מיינע אויפקלערונגען האָבן נישט אַלעמען איבערצייגט. אין אומרוזאיקע צייטן זיינען מענטשן גענויגט צו שאַפן זיך אַד-האַק-פּילאַסאָפּיעס וועגן אַריינכאַפן, אויסנוצן די געלעגנהייט, געניסן פון לעבן אא"וו, געבנדיק די דאָזיקע געדאַנקען אַ ווולגאַרן זין. די פּילאַסאָפּיע איז פאַר געוויסע מענטשן גייטיק ווי אַן אויסרייך פאַרן אייגענעם געוויסן, ווי אַ תירוץ פאַרן ווייב און פאַרענטפּערונג פאַרן קינד, אין פאַל, אַז ס'זועט אויסקומען צו רייד. דער טיפּ מענטשן איז נאָך פון די בעסערע, ווייל ער פאַרמאַגט אַ געוויסן און פאַר-שטייט איינעם, וואָס האָט אַ שטאַרקן ווילן און וואַרפט זיך נישט אונטער.

פאַראַן אַנדערע, וואָס טראַכטן בכלל נישט. אינסטינקטיוו, ווי חיות, זוכן זיי פאַרדינסטן, כדי צו האָבן אַ פּרעס. אַ זויף, ווי ס'וואַלט גאַר אויף דער וועלט קיין מלחמה נישט געווען און ווי מיליאַנען מענטשן וואַלטן נישט געליטן.

איינער פון די „געוויסנהאַפּטע“ מענטשן האָט זיך צו מיר דערנענטערט. זיין בעט איז געשטאַנען ביי מיינעם און ער פלעגט מיר דערציילן וועגן זיין לעבן אין טאַשקענט, פון וואַנען מ'האַט אים על פי טעות מאַביליזירט און וווּ ער האָט אַ פּרוי און קינד.

איך בין געוואָרן פאַר אים אַ מיין גייסטיקער אַנלען. מיט געדולד פלעג איך אים אויסהערן און מיט מיטגעפיל אים ענטפערן, עצהן, אויסריידן דאָס

האַרץ. ער האָט נישט געווסט וויאזוי אויסצודריקן זיין דאנקבאַרקייט און האָט זיך גענומען באַשעפטיקן מיט מיינע עקאָנאָמישע אינטערעסן.

כ'בין געווען צופרידן, וואָס ער באַפרייט מיך פון צוגאַבזאָרגן. דערפאַר האָב איך אים באַזאָרגט מיט בילעטן אין קינאַ, טעאַטער, האָב שטענדיק געהאַט פאַר אים א בוך, פון דער שטאַטישער ביבליאָטעק אָדער וואָס כ'האַב גע' קויפט אין „קאָגיו“ (מלוכהשע בוכהאַנדלונג). אַט די פריינדשאַפט אונדזערע וואָס זיך געצויגן לאַנגע הודשים. מיר האָבן מיט דער צייט באַקומען אַ ציר מער אין זאָוואַדישן הויז, נאָך מיט צוויי אַנדערע חברים און געלעבט זייער גוט ביז ער איז איינמאַל אַוועקגעפאַרן אין אַ קאַמאנדיראָווקע, פון וועלכער ער איז שוין צוריק נישט געקומען. אַנשטאַט צו פאַרן קיין גוריעוו אין סיביר, פון וואָנען ער האָט געזאַלט באַזאָרגן אַ טראַנספּאָרט קאַקס, אויב כ'האַב נישט קיין טעות, איז ער געפאַרן קיין גוריעוו ביים קאַספּישן ים. פאַרשטייט זיך, אַז דאָרט האָט ער נישט געקאַנט דערליידיקן זיין שליחות. איז ער זיך מיישב געווען און, אַזוויי ס'איז געווען נישט ווייט פון טאַשקענט, אַהיימגעפאַרן, אויפגעקלערט אין „וואַיענקאַמאַט“ דעם טעות און געגאַנגען צו זיין אַלטער אַרבעט. די בריוו, וואָס אונדזער דירעקציע האָט געשריבן וועגן דאָזיקן ענין האָבן קיין פעולה נישט געהאַט, ווייניקסטנס אין דער צייט, וואָס איך בין דאָרט געווען.

פון וועג האָט ער, מאַרק אַבראַמאָוויטש, נאָך געשריבן צו מיר, אַבער פון טאַשקענט האָט ער פון זיך נישט געלאָזט הערן.

איך בין דערווייל אַריבער צו אַנדערער אַרבעט.

במשך די פאר חדשים, וואס כ'האב געארבעט אין צעך האב איך צעריסן עטלעכע פאר שיד און כ'בין געבליבן בארוועס. ס'איז מיר אוממעגלעך געווארן אריינצוקומען אין צעך, ווייל דער שמעלק, וואס האט זיך געוואלגערט אויף דער ערד האט געשטאכן די פיס.

אין נארמאלע צייטן באקומען די ארבעטער פון פאבריק א ספעציעלע קליידונג, (ספעצאוקע) און באשוכונג, אפהענגיק פון סארט ארבעט. איך האב אויך באדארפט באקומען א פאר שטיוול און נישט באקומען.

צי דערפאר, וואס ס'איז נישט געווען, צי דערפאר וואס דער דירעקטאר האט נישט געהאלטן, אז כ'האב די ווערט — ווייס איך נישט. אבער דאס ארויסגיין צו דער ארבעט, דאס טראגן דעם קעסל איבערן גרויסן צעך, ווו אויף יעדן שריט האסטו זיך אנגעשטויסן אויף אייזן, איז געווארן א פיין.

א געוויסן טאג האב איך געמאלדן דעם לייטער פון צעך, אז צו דער ארבעט קאן איד נישט גיין, אבער אויב ער האט פאר מיר אן אנדערע פארווענדונג בין איך גרייט. דער לייטער האט מיר פארגעלייגט צו מאכן טעכנישע צייכענונגען, א זאך וואס איז פאר מיר שווערער ווי צו שטיין ביי דער וואגראנקע און טראגן דעם קעסל. כ'האב געענטפערט, אז דאס קאן איד נישט. — אויב אזוי, האט ער מיר געזאגט, גיי צום דירעקטאר.

כ'בין געגאנגען צום דירעקטאר און אים דערציילט דעם גאנצן ענין. ער האט אבער זיך קוים צוגעהערט צו דעם וואס איך רייד, און באגאטעליזירט מיין לאגע.

כדי צו דערפילן מיין פליכט ביזן סוף און זיך נישט האבן שפעטער וואס פארצווארפן האב איך דעם דירעקטאר געווארנט, אז אן „ספעצאוקע“ גיי איך נישט צו דער ארבעט.

ווי נאר איך בין נישט געקומען צו דער ארבעט און א ביולעטען, אז כ'בין קראנק האב איך אויך נישט געבראכט האט מען מיך ארויסגערופן צום דירעקטאר. דא, האב איך געוויסט, וועט פלאצן דער בלאטער. איך בין געגאנגען אין גאנצן רואיק און דעצידירט אפילו צו נעמען אויף זיך געריכטלעכע קאנסעקווענצן פאר איבערשרייטן דאס געזעץ פון יאר 1940 וועגן „פראגול“, ד. ה. בכיוון נישט קומען צו דער ארבעט.

דער דירעקטאר איז געווען אין קאבינעט נישט אליין, אנטקעגן אים איז געזעסן א פארשטייער פון א סאָויעטישער, אָדער פּאַרטייאישער אינסטיטוציע.

ווער ס'איז געווען האָב איך נישט געוויסט, אָבער אַז ער האָט א שייכות
צו מיין ענין האָב איך פאַרשטאַנען פון זיין אַרײַנמישן זיך אין שמועס.

— כ'בין געקומען לויט אייער אויפפאַדערונג, חבר דירעקטאָר!
— פאַרוואָס גייט איר נישט אַרויס צו דער אַרבעט? — נעמט ער אַ
הויכן טאָן — איר ווייטט, אַז ס'איז מלחמה און אַז נישט גיין אַרבעטן הייסט
ברענגען שאַדן דעם פראַנט?

— יא, כ'ווייס, אַז ס'איז מלחמה, אַז נישט וואַלט איך דאָ נישט געווען.
און בנוגע אַרויסגיין צו דער אַרבעט איז אמת, אַז כ'גיי נישט, אָבער כ'האָב אַ
סיבה: כ'האָב נישט קיין שיד.

דער פאַרשטייער האָט געכאַפט אַ קוק אויף מייע פיס און דערזען אַ
נאַכהענגענדיקע זויל, וואָס האָט זיך איבערגעבויגן צום קנאַפּל.

— אָבער איידער כ'האָב אויפגעהערט צו אַרבעטן, האָב איך געבעטן אַ „ספע־
צאָוקע“ און צי איז פאַראַן אין ראַטן־פאַרבאַנד אַ זאָואַד אָדער אינסטיטוציע,
וואָס גיט נישט קיין „ספעצאָוקע“, אויב די אַרבעט פאַרלאַנגט עס?

דער גאַסט האָט דערפילט די אויפֿרעגונג אין מיין טאָן און מורא געהאַט,
אַז כ'וועל זיך נישט באַהערשן און אַרײַנזאָגן דעם דירעקטאָר אַ פאַר טאַרפע
ווערטער. ער האָט עס געוואַלט אויסמיידן און גענומען ריידן בכלל וועגן דער
מלחמה, וועגן אונדזער הילף דעם פראַנט, וועגן אַנשטרענגונגען, וואָס יעדער
פון אונדז מוז מאַכן אא"וו. ער האָט גערעדט מיט אַזאַ טאָן און דעהויבן
דעם שמועס צו אַזאַ מדרגה, אַז ס'איז געוואָרן וואַרעם אויף דער נשמה און
ס'האַט זיך אויפגעהערט צו טראַכטן וועגן די אייגענע פיס.

כ'האָב אים געענטפערט, אז כ'האָב אַ פאַרשטענדעניש פאַר אַלץ, וואָס ער
זאָגט און ווען דער דירעקטאָר זאָל מיך געווען באַפֿרייען פון זאָואַד, וואַלט
איך היינט געאַרבעט אין מיין פאַך און פאַרשפאַרט צו הערן אויף מיין אָדרעס
די ווערטער.

צי ס'איז שוין געווען פריער אָפּגערעדט צווישן זיי, צי זיי האָבן זיך
פאַרשטענדיקט אויפן ווונק, אָבער דער דירעקטאָר האָט פאַרענדיקט דעם
שמועס און מיך אָפּגעשיקט צום הויפּט־אינזשעניער.

אין דער מינוט בין איך אַריין אין קאַבינעט פון אינזשעניער. יורי פיעט־
דאָויטש האָט מיך געבעטן זיצן און גענומען פרעגן, וואָס ס'איז פאַרגעקומען
צווישן מיר און דירעקטאָר. פון עצם אַוועקשטעלן די פראַגע האָב איך פאַר־
שטאַנען, אַז דער דירעקטאָר האָט געהאַט אומאַנגענעמעלעכקייטן אין שייכות
מיט מיין באַזוך ביי אים.

כ'האָב דערציילט פיעטראָוויטשן די געשיכטע אַזוי ווי זי איז פאַרגעקומען.
פיעטראָוויטש האָט מיך אויסגעפרעגט פרטים פון מיין ביאַגראַפיע, זיך געוונן
דערט וויאַזוי כ'בין געוואָרן אַ „טאַשקענטער“.

כ'האָב דעם אינזשעניער אויפגעקלערט אַלע פרטים פון מיין לעבן און
פון מייע איבערלעבונגען און אים צום סוף געבעטן ער זאָל אויספועלן אָדער
אַ פאַר שטיוול אָדער אַן אַנדערע אַרבעט.

ער האָט שוין געוויסט, אַז כ'האָב העכערע בילדונג און זיך פאַרטראַכט
וועגן אַ מער צוגעפאַסטער אַרבעט. יורי פיעטראָוויטש האָט זיך פאַרשטענדיקט

מיט אבראמאון, דעם קאמערציעלן דירעקטאר, און מיך אפגעשיקט ארבעטן ווי א פארוואלטער פון סקלאד, ווו ס'געפינט זיך פארטיקע פראדוקציע. אין סקלאד האט בייז איצט געארבעט אלעקסיי אלעקסאנדראוויטש גריאז' נאוו. ער איז גלייכצייטיק געווען פארוואלטער פון מאטעריאלן-סקלאד ד. ה. פון אלץ, וואס מיר האבן פארברויכט אין פארעם פון רוישטאף, געהילפס-מאטעריאלן און פרעמיעס-חורות. ווי זיינער א געהילף, וואס האט געהאט די אויפ-זיכט איבער ברענשטאפן (בענזין, נאפט, מאזוט...) איז געווען „דיאדיא סאשא“ אדער אלעקסאנדער לוקין, אן עלטערער און נישט אין גאנצן געזונטער מענטש.

מיין סקלאד איז געווען א באזונדערער. כ'האב געהאט עטלעכע סקלאדן אפילו און א סך דעטאלן פון מיין פראדוקציע זיינען געלעגן אונטערן פרייען הימל, ווייל זיי וואלטן פארגומען צו פיל פלאץ אין סקלאד און ס'איז געווען צו שווער זיי אריינצוטראנספארטירן און שפעטער ארויסצונעמען.

די ביראָ אָבער איז געווען אַ שותפותדיקע פאַר אונדז אַלע דריי. לכתחילה איז מיר די אַרבעט אויסגעקומען צו זיין אַ לייכטע : פאַרשרייבן די הכנסה און הוצאה פון טשוהון און שטאַל-דעטאַלן, יעדן דעטאַל אויף אַ באַזונדערער קאַרטע, אויספילן פאַקטורעס פאַר די זאַוואַדן, וואָס קויפן די דעטאַלן און האַלטן די קאַרטאַטעקע שטענדיק אַזשור. וואָס קאַן דען זיין לייכטער?

די אַרבעט פון אַ מאַגאַזינער איז מיר קיין מאַל ספּעציעל נישט געפּעלן. אויסער אַ מאַגאַזין פון ביכער, האָב איך פאַר אַנדערע מאַגאַזינען קיין פאַרשטענדעניש נישט געהאַט. איך האָב נישט פאַרשטאַנען דעם באַטייט פון דער נאַמענקלאַטור, כ'האָב נישט געוויסט צו וואָס מען דאַרף דעם אָדער יענעם דעטאַל אויך נישט ווי אַזוי זיי ווערן געמאַכט.

איין זאַך איז אָבער פאַר מיר געווען זיכער : אַז די פראַדוקציע, וואָס ווערט דאָ אַרויסגעלאָזט העלפט צו צעשמעטערן דעם היטלעריזם און דעריבער מוז מען זי וואָס גיכער עקספּעדירן פון דאַנען. דאָס איז לייכט צו זאָגן. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס וואָס ס'איז געווען אָפּהענגיק פון מיר האָב איך געטון. מיין פינקטלעכ-קייט און סיסטעמאַטישקייט איז דער אַרבעט האָבן באַפרידיקט די פאַראינטער-רעסירטע פאַקטאָרן און פאַר דער גאַנצער צייט האָב איך קיין מינדסטן פאַר-זוּרף נישט באַקומען. און ביים נייעם דירעקטאַר, מיכאַיל מיכאַילאָוויטש באַטויעוו איז געווען אַ שטרענגע דיסציפּלין.

ס'זיינען אָבער געווען אויך אומשטענדן נישט-אָפּהענגיקע פון מיר. האָסט באַקומען דעם דעטאַל נר. 68 צי 524, איבערגעחשבוּנט, פאַרבראַקירט, אויב האָסט געפונען אַן אומפינקטלעכקייט אין דער אַרבעט, געחחמעט דעם צעך אַ קבלה, פאַרשרייבן ביי זיך אין הכנסה, אויסגעשטעלט אַ פאַקטורע דעם זאַ-וואַד נר. 328 און פאַרציכנט ביי זיך די הוצאה. דאָס איז ביראָ-אַרבעט. אָבער צווישן באַקומען די פראַדוקציע און צווישן שרייבן די פאַקטורע מוז מען זי וואָס גיכער אַוועקשיקן. גוט, אַז אַ דעטאַל איז אַ גרויסער און מען דאַרף אים נישט פאַקן. גענוג צוצובינדן צו אים אַ בירקע (אַ האַלצערן ברעטל מיטן אַדרעס) און צופירן צום באַנסקלאַד, אַז דו זאַלסט האָבן דיין פליכט דערפילט.

וואָס טוט מען אָבער מיט דעטאַלן, וואָס מוזן ווערן געפאַקט אין קעסטלעך ? פון וואָנען נעמען קעסטלעך ?

ס'גייען טעלעגראמעס צום אדרעסאט ער זאל אפשיקן די אלטע קעסטלעך. צי וועט ער שיקן איז ניש באוואוסט. היינט מוז איך אבער אפטרענספארטירן די דעטאלן.

כ'גיי אויפן זאוואד נר. 4, וואס האט ליגן אזעלכע קעסטלעך, ווי איך דארף. דער קאמערציעלער דירעקטאר וויל זיי נישט פארקויפן, ווייל ער וועט זיי אויך דארפן. איך מוז אנווענדן א הויכע דיפלאמאטיע ער זאל זיך לאזן איבערצייגן מיר צו פארקויפן א פאר הונדערט קעסטלעך.

איצט קומט א סדרה טראנספארט. אונדזערע אויטאס זיינען פארנומען : קאסטיא איז געפארן קיין מאסקווע און מארוסיא פירט איצט מאזוט. ביז כ'וועל האבן די אויטאס אויף צו נעמען אלע קעסטלעך ליגט די סחורה אן א נוצן און ס'לעבט נאך אן איבעריקער פאשיסט.

אלע הונדערטער קעסטלעך מוז איך דאך נישט האבן פאר איין מאל. היינט דארף איך נאר צוואנציק. נישט לאנג געטראכט נעם איך א שליטעלע, לאד אויף עטלעכע קאסטנס און שפאן זיך אליין איין. צוויי-דריי רייזעס לייזן די פראגע אויף היינט. די סחורה איז איינגעפאקט, די בירקעס צוגעקלאפט און איצט איז נאך פארבליבן א שעה צייט ביזן שליסן די פראכטן-קאסע. די מאשין שטייט גרייט. מען דארף אפלאזן די קעסטלעך — א קעסטל — דרייסיק צי פופציק קי-לא. ס'איז נישט וויכטיק. איך קאן נישט שטיין און זיך צוקוקן ווי צוויי מענטשן טראגן די קעסטלעך. ס'גייט פאמעלעך און מיר קאנען נאך פארשפעטיקן. כ'שטעל אונטער א פלייצע און נעם אויך א קעסטל נאך א קעסטל. צוליב די עטלעכע קעסטלעך קאן איך נישט רופן דעם עקספעדיטאר, וואס איז גלייכצייטיק פאר-נומען נאך מיט אנדערע זאכן. נישטא כמעט קיין מענטש, וואס זאל האבן בלויז איין באשטימטע פונקציע. איך פאר מיט, דערליידיק די פארמאליטעטן, ברענג צו פירן א טאטשקע, העלף אויסלאזן די קעסטלעך און שפעטער ערשט קום איך אויפן סקלאד דערפירן די קארטאטעקע צו אַזשור און טראג אריבער דעם חשבון אין פארקויף-אפטייל.

און אזוי האב איך זיך בהדרגהדיק באקענט מיט באזונדערע זאוואדן. איי-נער האט אונדז געגעבן קעסטלעך, דער צווייטער האט געבארגט מאזוט, דער דריטער האט רעזיגנירט פון א וואגאן פאר אונדזער טובה וועגן. מיר האבן פון אונדזער זייט ארויסגעהאלפן אנדערע זאוואדן אדער דורך מאכן פאר זיי א דעטאל אויסער דער ריי, אין איבעשעהן אא"וו, אדער דעמלט ווען מיר האבן באקומען אונדזער צוטיילונג פון רוישטאף אויף א לענגערע צייט און ביי זיי האט דערווייל אויסגעפעלט עפעס א מין.

כ'האב זיך אויסגעלערנט די זאכלעכע שפראך פון סאוועטישע פאראנט-ווארטלעכע דירעקטארן און געווסט וויאזוי זיי פארצושטעלן אן ענין. אויך אין הלכות עקספעדיציע האב איך זיך ספעציאליזירט. באקאנט געווארן מיט די פאראנטווארטלעכע באן-אנגעשטעלטע און בהדרגהדיק האט מיך אב-ראמאוו אריינגעצויגן אין א מער פארצווייגטער ארבעט.

קודם כל האט מיך אבראמאוו אריינגעצויגן אין ענינים, וואס האבן קיין די רעקטע שייכות מיטן סקלאד נישט געהאט. ער פלעגט זיך אראפכאפן אין סקלאד און דערציילן, וואס ס'קומט פאר ביי אים אין ביורא, וואס ס'טוען די געהילפן זיינע, אין וואס פאר א מאטעריאלן ער נויטיקט זיך אא"וו. אלעקסיי אלעקסאנא דראוויטש האט אים צומאל געגעבן עצות און פארשלאגן. נישט ווילנדיק האב איך זיך גענומען אריענטירן אין וואס ס'באשטייט די אויפגאבע פון א קאמער ציעלן לייטער אויף א זאוואד.

נאכן אפארבעטן דעם טאג איז מען געקומען צו אבראמאוו, נישט אפיציעל. ס'זיינען דא געווען פארוואלט די אגענטן, וואס זייער ארבעט איז באשטאנען אין באזארגן מאטעריאלן, די פארוואלטערס פון סקלאדן, דער בוכהאלטער, אמאל א צעכמיסטער, אן אינוועניער און אין א געמיטלעכער בין-השמשות-שטימונג ד. ה. צווישן ארבעט און אונטברויט האט מען זיך געטיילט מיט אינפארמאציעס. איינער דערציילט וועגן שוועריקייטן אין באקומען וואגאנען, א צווייטער ווייסט צו דערציילן אז דער זאוואד אין ק. האט זייער נייטיק שרויפן, וואס מיר קאנען מאכן ביי אונדז אויסערן פלאן און דערפאר איז ער גרייט אונדז צו געבן א גרעסערע צאל מאטעריאלן, וואס אונדזער מעכאנישער צעך דארף האבן. געווען פיפיקע בחורים, וואס האבן זיך אויסגעפיינט מיט זייערע איינפאלן ביים פארשאפן עפעס א מאטעריאל.

ס'איז מיר לכתחילה נישט געווען פארשטענדלעך נאך וואס דארף מען בכלל די קאמאנדיראווקעס, דאס שיקן מענטשן, דאס איינריידן, צויאגן אא"וו. אין מיין פארשטעלונג האט אלץ אויסגעזען זייער איינפאך: ס'איז פאראן א פלאן פון פראדוקציע אין יעדן זאוואד. דערזעלבער פלאן געפינט זיך אויך אין „גלאווק" (צענטראלע פארוואלטונג פון גלייכמיניקע זאוואדן). דער „גלאווק" פארשטענדיקט זיך מיט א העכער-שטייענדיקער, צווישן-מיניסטעריאלער אינ-סטאנץ וועגן צושטעלן רוישטאף אדער מכשירים פאר יעדן זאוואד באזונדער. דער זאוואד באקומט די מעלדונג ווער עס דארף אים שיקן און וויפל פון יעדן מין מאטעריאל, דיזעלבע מעלדונג באקומט אויך דער זאוואד, וואס דארף צו שטעלן די מאטעריאלן. נאכן דערליידיקן די איבערשיקונגען, שיקט איינער א חשבון, דער צווייטער א געלט-איבערוויזונג און דער ענין איז אויסגעשעפט. אין דער פראקטיק האט עס, ווייניקסטנס אין מלחמה-צייט, גאנץ אנדערש אויסגעזען.

די פארמעלע זייט איז געווען אין אַרדענונג. דער פלאַן איז געווען פאַראויסגעזען, דער „גלאַזוק“ האָט זיין פליכט אויך געטון, אָבער דער זאַוואַד האָט פון דעם נאָך נישט געקאַנט אַרבעטן. וואָס טוט מען, למשל, אַז דער זאַוואַד, וואָס דאַרף אונדז אין משך פון קוואַרטל צושטעלן דריי טאָן שטאַל, זושטעלט זיי טאַקע צו, נאָר ביים סוף פון קוואַרטל? וואָס זאַל מען טון, אויב דאָס האַלץ, וואָס מיר דאַרפן אַריינפירן אויפן זאַוואַד ליגט ווייט פון דער באַנשטרעקע און מען מוז עס צופירן מיט אויטאָס, וואָס אונדזער זאַוואַד האָט נישט אין אַ צו גרויסער צאַל? און אַ טאַבאַק־פאַבריק גיט אונדז צו וויסן, אַז דער טאַבאַק פאַר אונדז איז צוגעגרייט, אָבער איבערשיקן אים קאַנען זיי נישט, ווייל די באַן איז איבערגעלאָדן מיט אַרבעט און דער טאַבאַק וועט אַפליגן אויפן באַנסקלאַד עטלעכע טעג. טאָ זאַל מען אים נישט פאַרן נעמען?

צוהערנדיק זיך צו דעם אַלעם האָב איך באַנומען, אַז די פלענער ווערן אויטאָמאַטיש נישט אויסגעפירט. עס פאַדערט זיך שטענדיק און אומעטום די אינציאטיוו פונעם מענטשן. ער מוז רעגולירן אַלע פרטים, וואָס קאַנען און דארפן אפשר אין די פלענער פיגורירן.

אויסער דעם איז די עקאָנאָמיק אַ דינאַמישע. אַ טעכנישע אויסבעסער־רונג פון אַרבעט־מעטאָד און אַ צעדן בייט דעם קוואַנטום פון פאַרבירויכטן מאַטעריאַל. אַ דעפעקט אין אַ מאַשין, אין אַן אויוון צווינגט אויף איבער־צושטעלן דעם פראָדוקציע־פראָפיל אויף אַנדערע רעלסן כדי נישט צו פאַר־לירן קיין צייט. די מלחמה האָט אַרויסגערוקט כלערליי פאַדערונגען, וואָס זיינען דיקטירט געוואָרן נישט דורכן פלאַן נאָר דורכן לעבן, דורך די געשעע־נישן וואָס האָבן אויפגעצווונגען אַן אַנדער פלאַן. דער צופלוס אַדער אַפפלוס פון מענטשן מחמת מלחמה־צייט האָט נאָר אין אַ געוויסער מאָס געקאַנט רע־גולירט ווערן דורכן פלאַן פון אַרבעט־רעזערוון.

און אַז מען האָט שוין געהאַט די מענטשן צו אַרבעט, איז דאָס נאָך אויך נישט געווען גענוג. פון איין זייט האָט מען געמוזט זאָרגן, זיי זאָלן זיך קאַנען צופאַסן צו די באַדינגונגען, פון דער אַנדערער זייט ווידער האָט מען געדאַרפט פירן אַן אויפקלער־אַרבעט סיי אַ פאַכמענישע, סיי אַ פאַליטישע. די מאָביליזירטע זיינען דאָך ס'רוב געווען נישט קוואַליפיצירט און טיילמאַל אויך נישט באַוווּסטזיניק. געווען אויך פאַלן, ווען די צאַל קראַנקע איז געווען אַ גרויסע צוליב קלימאַטישע סיבות: די אונזעקן האָבן צ. ב. שטאַרק גע־ליטן פון די פרעסט און אין אַ שיינעם טאַג האָט מען אַלע צוריקגעשיקט, כדי זיי זאָלן נישט זיין קיין באַלאַסט פאַרן זאַוואַד.

אַזוואַרום זיינען געווען פאַרשיידענע פאַקטאָרן, וואָס האָבן געווירקט אויפן אַרט גופא און פון זיי איז אין אַ גרויסער מאָס געווען אַפהענגיק די רעאַליזירונג פון פראָדוקציע־פלאַן.

איך האָב זיך מיט די אַלע ענינים זייער איבערגענומען און דערפילט אַ פאַראַנטוואָרטלעכקייט. גלייך איך אַליין וואַלט געווען דער דירעקטאָר פון זאַוואַד און כ'האַב אויף זיך גענומען אויפגאַבעס, וואָס האָבן צו מיר דירעקט נישט געהערט.

מיין ערשטע קאמאנדיראווקע איז געווען קיין גוש. מען האט מיך גע-
שיקט נאך 31 וואגאן טאָרף. דער אויסוואַל איז געפאלן אויף מיר, ווייל פון
אַלע אַנגעשטעלטע און באַזאָרגונגס־אַפּאַראַט בין איך געווען דער איינציקער,
וואָס האָט געקענט די טאָרף־אונטערנעמונג און האָב זיך אַריענטירט אויפן
אַרט, וואָס צו וועמען האָט אַ שייכות.

איך בין געווען צופרידן, וואָס די דירעקציע האָט צו מיר צוטרוי און טאָ-
קע געוואַלט באַזוכן מייע אַלטע באַקאַנטע. ס'איז מיר געווען אַנגענעם צו קו-
מען קיין גוש אַנגעטון ווי אַ מענטש. כ'האַב נאָך געדענקט מיין הולץ, ווען
כ'בין דאָס ערשטע מאל געקומען אַן אַפּגעריסענער, אַן אַפּגעשליסענער.

די קאמאנדיראווקע האט געדויערט העכער אַ וואָך צייט. די שווערסטע
אַרבעט איז געווען מיטן באַקומען וואַגאַנען. ווען אַלץ איז שוין געווען דער-
ליידיקט און כ'האַב שוין אַרויסגעשיקט אַ טעלעגראַמע צום דירעקטאָר ווען
די וואַגאַנען וועלן אָפּגיין האָב איך זיך געפילט גליקלעך.

צוריקגעקומען קיין אוואַגאַנאָוּאַ האָב איך זיך גענומען אינטערעסירן ווען
די וואַגאַנען וועלן קומען, אַפּגערעדט מיטן באַן־סטאַציע־שעף, ער זאָל זיי
דערלאַנגען צום זאָוואַד און גאַראַנטירט אים, אַז ווי באַלד ער וועט זיי צו-
שטעלן וועט מען באַלד צוטרעטן צום אויסלאַדן.

צוגעזאָגט האָב איך, אָבער דורכפירן די זאָך איז געווען שווערער. גלייכ-
צייטיק אויסלאַדן אַזויפיל וואַגאַנען האָט געפּאָדערט נישט ווייניקער ווי הונד-
דערט צוואַנציק מענטשן, פון וואַנען נעמט מען זיי ? כ'האַב אַלאַרמירט
דעם דירעקטאָר, ער פון זיין זייט האָט צונויפגערופן די לייטערס פון די צעכן
און באַשטימט וויפיל יעדער צעך דאַרף צושטעלן מענטשן. די לייטערס האָבן
זיך געווערט מיט הענט און פיס, געדראָט אַז זיי וועלן דעם פלאַן נישט אויס-
פילן און אַ טייל פון זיי איז געלונגען עפעס אַפּצודינגען. אויף הונדערט פּראָ-
צענט זיינען אָבער מאַביליזירט געוואָרן די אַנגעשטעלטע : די בוכהאַלטעריע,
די קאַסע, דער סעקרעטאַריאַט, די ראַציאָנאַליזירונג־ביראָ, דער אַפּטייל פון
טעכנישן קאָנטראָל, די אַגענטן אא"וו.

דער דירעקטאָר אַליין האָט זיך אויך געשטעלט צו דער אַרבעט, דער
הויפּט־אינזשעניער מיט זיינע געהילפן און מיר האָבן אין משך פון עטלעכע שעה
אויסגעלאַדן דעם טראַנספּאָרט.

דער לייטער פון דער באַן־סטאַציע, ניקאָלאַי סעמיאַנאוויטש, איז געווען
זייער צופרידן. ער האָט זיך אויף דעם נישט געריכט. זייט דעמלט האָבן מיר
זיך באַפריינדעט און ער פלעגט מיר אָפט אַנטקעגנעקומען. מער האָט מען אויפן
זאָוואַד נישט באַדאַרפט : צו מיין פונקציע אויפן סקלאַד האָט מען צוגעגעבן
נאָך איינע, עקספעדיציע, אַזוי האָב איך באַקומען דריי אַרבעטן מיט אַ מאל. פאַר-
וואַלטער פון סקלאַד, אַגענט און עקספעדיטאָר.

בעת כ'בין געווען פאַרנומען אויף דער סטאַציע אָדער אויף רייזעס האָט פאַר-
מיר די פּראָדוקציע איבערגענומען און אַרויסגעגעבן אַלעקסיי אַלעקסאַנדראָ-
וויטש, אָבער אַריינפירן אַלץ אין די ביכער האָב איך געמוזט אַליין. כ'פלעג עס
מאַכן אין מיין פרייער צייט. די פאַראַנטוואָרטלעכקייט איז געלעגן אויף מיר.

א צווייטע קאמאנדיראונקע מיינע איז געווען קיין יאראסלאוול. דאס איז שוין געווען א שווערערע. קודם כל האב איך נישט געהאט וו צו נעכטיקן. אלע האטעלן זיינען געווען פארנומען. אדאנק דער פארמיטלונג פון דער סעק-רעטארין פון זאוואד ווהין כ'בין געקומען נאך גומי-רעדער פאר אויטאס און זויערשטאף-באלאנען האט מיך געלאזט איבערנעכטיקן ביי זיך אירס א בא-קאנטער שוסטער.

די סחורה האב איך באקומען, אבער נישט באזארגט דעם טראנספארט. כ'האב געהאט א צוזאג, אז דער זאוואד וועט עס שוין אליין דערליידיקן. מיין דירעקטאר איז אויפגעקאכט געווארן פון כעס. ווען ער האט מיך דערזען אן די רעדער האט ער, נישט לאזנדיק אפילו אפרוען מיר, געהייסן באלד צוריקפארן און ברענגען זיי מיט זיך.

יאראסלאוול איז א היסטארישע, שיינע שטאט. דא האט געלעבט דער בא-קאנטער רוסישער ארטיסט וואלקאו, אויף וועמענס נאמען ס'הייסט דאס שטא-טישע טעאטער.

כ'בין אראפ פון טראמוויי און צוזאמען מיט מיר א מיידל אין א רויט-ארמייאישער אונטיפארם. מיט א מאל קומט אנטפארן פון דער אנטקעגנדיקער ריכטונג א טראמוויי, צו וועלכן ס'זיינען געווען צוגעבונדן שליטעלעך און אויף זיי קינדער, לאכנדיקע, פריילעכע. מיר האבן זיך ביידע אפגעשטעלט זיך צעשמייכלט און אנגעהויבן צו שמועסן.

זי האט אויסגעזען ווי א קינד. איר איידל פנים האט אויסגעדריקט צער. מיר זיינען געגאנגען א שטיק וועג צוזאמען און כ'האב זיך דערוויסט, אז איר מוטער א מזויק-לערערין אין לענינגראד און א יינגערער ברודער זיינען גע-שטארבן. צוויי ברידער זיינען געפאלן אויפן פראנט, א יינגערע שוועסטער ארבעט אין מאסקווע און זי איז א מעדיצין-סטודענטין און באדינט עשעלאנען מיט פארוונדעטע. זי האט מיר געזאגט, אז ס'איז זיך איר שווער צוצוגעוויינען צו דעם מיליטערישן מונדיר. זי בענקט נאך ציווילער קליידונג. דאס איינציקע ציווילע וואס זי טראגט דאס זיינען זיידענע זאקן אין... די שטיוול.

ריידנדיק מיט איר האב איך געהאט דעם איינדרוק, אז ס'איז מיינס א שילערין. וועגן גורל פון איר פאמיליע האבן מיר נישט גערעדט מער. כ'האב נאר געקוקט אויף איר מיט א ווארעמען בליק און איבערגעטראגן זיך אין גע-דאנק ווייט פון דאנען...

די שלחות האב איך שנעל אויסגעפילט : אליין אפגעשיקט די באלאנען און די רעדער. האבנדיק דערנאך א ביסל צייט, ביז צום אפפאר פון צוג, בין איך געגאנגען אין א בוכהאנדלונג און זיך איינגעהאנדלט עטלעכע פוילישע בי-כער, א פראנצויזיש לערנבוך און דעם לאטיינישן טעקסט פון אוידיוסעס „מע-טאמאראנוז“. ס'וילט זיך נישט פארגעסן שפראכן. אויסער דעם איז ביי מיר שטארק אנטוויקלט די צוגעבונדנקייט צו דעם עבר, וואס אסאציאירט זיך מיט באשטימטע אנגענעמע איבערלעבונגען. און א סך פון מיינע איבעלעבונגען זיינען פארבונדן מיט ביכער.

37. „כיווער מײן הארץ נישט באפֿלעקן“.

ס'איז מיר נאך אויסגעקומען צו פֿארן קיין וולאדימיר, קיין קינעשמאָ און אַנדערע שטעט, מיט וועלכע אונדזער זאָוואָד האָט גע־ האָט באַציאונגען. קיין קינעשמאָ פלעגט מען פֿארן זייער אָפט נאָך עלעק־ טראָדן, אָן וועלכע מען האָט די וואַגראַנקע נישט געקאָנט לאָזן אין גאַנג. ס'איז נישט געווען כמעט קיין מענטש אין קאַמערציעלן־אַפֿאַראַט, וואָס זאָל נישט האָבן געווען אויפֿן זאָוואָד פֿון עלעקטרישער אינדוסטריע אין קינעשמאָ. מיר איז אויך אויסגעקומען אַ סך מאָל צו זיין אין דער דאָזיקער אַלטער, אינדוס־ טריעלער שטאָט אויף דער וואַלאַג.

דאָס פֿארן קיין קינעשמאָ איז געווען פֿאַר מיר אַן אָפרו. קיין גרויסער אויפֿטוער האָט מען דאָ נישט באַדאַרפט זיין, ווייל די באַציאונגען האָבן זיך שוין געהאַט איינגעשטעלט זייער רעגולערע. צוליבן דוּחק אין טאַרע האָבן מיר שטענדיק אָפֿגעשיקט קאַסטנס און אין משך פֿון אַ פֿאַר טעג צו־ ריקבאַקומען פֿולע. לאַנגע חדשים בין איך געווען פֿאַראַנטוואַרטלעך פֿאַר די־ דאָזיקע טראַנספֿאַרטן. ווען דער צעך פלעגט שיקן אין סקלאַד נאָך די עלעק־ טראָדן האָט ער אויך מיטגעגעבן ליידיקע קעסטלעך.

ס'האָט זיך אַבער פֿון צייט צו צייט געטראָפֿן, אַז דער אַרבעט־טעמפֿ פֿון דער וואַגראַנקע האָט זיך געענדערט. איין מאָל האָט זיך פֿאַרשטאַפט די עפע־ נונג מיט אַ שטיק שלאַק און מען האָט געמוזט אויסלעשן דעם אויוון און אים אויסרייניקן. מיר האָבן דעמלט די קעסטלעך נישט געעפֿנט און צו דער צייט נישט צוריקגעשיקט די טאַרע. זיי, אין קינעשמאָ, האָבן געזען אַז מיר שיקן נישט די טאַרע האָבן זיי אויך נישט געשיקט די עלעקטראַדעס. דערנאָך ווען די וואַגראַנקע האָט גענומען גיין אין פֿולן גאַנג האָבן מיר שנעל פֿאַרברויכט די פֿאַראַנענע עלעקטראַדן און קיין נייע נישט געהאַט. אין אַזאַ פֿאַל — און אין אַ סך ענלעכע — האָט מען געמוזט פֿערזענלעך אָפֿפֿירן די קעסטלעך און צוריקברענגען פֿולע.

זייער פֿאַרלייכטערט די אַרבעט האָט די סימפּאָישע פֿאַרוואַלטערין פֿון סקלאַד, זאַיאָ. פֿרייד האָט געגלאַנצט אין אירע אויגן, ווען זי האָט געקאָנט דערפֿילן דעם ווונטש פֿון די קליענטן. פֿאַרשטייט זיך, אַז קומענדיק אויפֿן זאָ־ וואָד, האָט מען באַזוכט דעם דירעקטאָר אַדער זיין פֿאַרטרעטער, אַבער דער ערשטער שריט איז געווען צו זאָיען.

— וואָס הערט זיך ביי דיר, זאַיאָ?

— ביי מיר — ווי געווען. מען אַרבעט.
 — וויאזוי לעבסטו מיטן נייעם דירעקטאָר?
 — ער איז אַ פּעדאנט, האָט זיך ליב צו טשעפּען צו קלייניקייטן. ער איז
 אַבער אַ גערעכטער און אַ מבין אויף אַלץ.
 און וואָס איז עפעס מכוח עלעקטראָדן?
 — דאָס פאַרשטיי איך : גלייך צום ענין, גאַלובטשיק. וויינט אויס אַן
 אייער דירעקטאָר האלט איבער אייך אַ בייטש און האָסט מורא צו ריידן נאָך
 אַ פאַר זייטיקע ווערטער, טאַמער פאַרגעסטו דעם עיקר.
 — ניין, זאָיעטשקאַ, ווייל כ'האַב טאַקע חשק מיט דיר לענגער צו פאַרברענ-
 גען וויל איך פריער אַראָפּטרען דאָס געשעפט כדי כ'זאל קאַנען פאַרבלייבן
 דאָ ביז מאָרגן מיט אַ פרייען קאַפּ.
 — גוט זיך אַרויסגעדרייט. מאַלאַדיעץ ! ס'קומט דיר אַ פרעמיע פון דיין
 דירעקטאָר און פון מיר אויך. זאָג וואָס ווילסטו פון מיר?
 — פיר און צוואַנציק...
 — קיש?
 — ניין, קעסטלעך עלעקטראָדן.
 — כ'האַב געמיינט...

אַזוי דורכווערטלנדיק זיך, לייכט און מיט דער גרעסטער פּשטות, פּלעגט
 אונדז זאָיאַ אינפאַרמירן וועגן מעגלעכקייטן צו באַקומען, וואָס מען דאַרף.
 ווי נאָר זי האָט באַקומען די פאַראַרדענונג צו געבן די סחורה, האָט זי
 שוין נישט גערוט ביז זי האָט אונדז דערליידיקט אַלץ. עס איז געוואָרן פאַר-
 שריבן, פאַקטורירט די קאַמאַנדיראַווקע אָפּגעשטעמפּלט, די סחורה צוגעפירט
 צום באַנסקלאַד, אין וואָס זאָיאַ האָט אויך געהאַט אַ חלק, און מיר איז נאָך
 אויסגעקומען צו וואַרטן אַ פאַר שעה ביז צום צוג, טיילמאַל אַפילו ביז אין
 דער פּרי.

ס'איז געווען פאַרשטענדלעך, אַז אַוונטברויט עסט מען ביי זאָיען. איך
 האָב געבראַכט מיין חלק, וואָס מען האָט מיר אָדער מיטגעגעבן פון אונדזער
 סטאַלאַווע: אָדער פון סקלאַד, עפעס האָב איך צוגעקויפט אויפן באַזאַר און
 דאָס איבעריקע האָט שוין צוגעגרייט זאָיעס מוטער.

דער פּאַטער אירער איז געווען אַ שווייגעוודיקער, אַבער זייער אַ האַר-
 ציקער מענטש. ! אים האָט איבעררעסירט די מלחמה, וווּ ס'זיינען געווען זיינע
 זין און דער איידעם. ער האָט געוואַלט וויסן, צי דער צווייטער פּראַנט הייבט
 זיך אָן און געלייגט גרויסע האַפּענונגען אויף אים.
 מיט אַ געלעגער איז מען דאָ אין שטוב שוין געווען פאַרזיכערט: אַ באַ-
 זונדער צימער מיט ריינער וועש און אַ נאַכט־לעמפּל. מיר איז דאָ זייער גע-
 פּעלן צו ליגן און ליינען לידער. און איינמאַל איז מיר אַריינגעפאַלן אין
 האַנט אַ ליד פון קאַנסטאַנטין סימאָנאָוו, וואָס כ'קאַן בשום אופן נישט פאַר-
 געסן. ! כ'האַב עס אויפן אַרט איבערגעשריבן און דערפילט די גאַנצע טיפּ-
 קייט פון דער נייער סאַויעטישער, אייגנטלעך מענטשלעכער מאַראַל. כ'האַב
 זיך דערשפירט דערהויבן, ווייל אין ליד איז געווען די אָפּשפיגלונג פון מיין
 מצב און די אַלע אויספירן האָב איך געקאַנט באַציען אויף זיך. מיין זעלבסט-

ווערדע האָט זיך אין מיר געשטאַרקט. בעת כ'האַב זיך איבערצייגט אַז אַפֿ-
געירסן פֿון מיין נאַטירלעכער היימישער סביבה וואָס איז אין אַ געוויסער מאָס
אַ קאַנטראָל פֿון דייע האַנדלונגען האָב איך זיך דאָך געפירט, ווי ס'זאָגט דער
דיכטער אין אַ נישט־דיכטערישער איבערוועצונג :

אַן אַנדערש מאָל, — דאָס איז לייכט מעגלעך,
וואָלט איך ביי אַ צווייטער געזוכט זיך אַ טרייסט
אין אַזעלכע טעג אָבער וועל איך
בלייבן דיר טריי מיט לייב און מיט לעבן.

דווקא ווייל ס'איז גרויס מיין צער
און כ'ספּק דיך נאָך ווען צו זען
זעל איך אַפֿילו פֿון דער ווייטנס
זיין האַרץ דורך שוואַכקייט נישט באַפֿלעקן.

דאָס ליד האָט פֿאַר מיר אויפגעלעבט מיין לעבנס־בוך. די גאַנצע נאַכט
האַב איך געבלעטערט און נישט געקאַנט איינשלאָפֿן. אין דער פֿרי, ווען זאָיאַ
האַט אָנגעקלאַפֿט, כדי זיך צו געזעגענען בין איך נאָך געזעסן ווי אַ פֿאַר-
הלומטער.

זי האָט זיך געאילט צו דער אַרבעט. אָבער קוקנדיק אויף מיר האָט זי
וואַרשיינלעך באַמערקט מיין ספּעציפֿישע שטימונג און געבליבן שטיין, נישט
וואַגנדיק אויסצורידן אַ וואָרט.
כ'האַב איר דערלאָנגט דאָס ליד.

זי האָט עס איבערגעלייענט און שטילערהייט צוגעגעבן: ווי גוט איך
פֿאַרשטיי דאָס!

אַזאַ רושם ווי דאָס דאָזיקע ליד האָט געמאַכט אויף מיר, האָט דעם זעלבן
מחברס ליד „זשדי מעניא“ (וואָרט אויף מיר) געמאַכט: אויסן גאַנצן לאַנד.
די לידער האָבן געלייטערט די מענטשן, באַרעכטיקט זייערע לידן, צע-
מענטירט די פֿריינדשאַפֿט און געהאַרטעוועט די צוגעבונדנקייט. זיי האָבן גע-
נעבן! כוח אויסצוהאַלטן.

פֿאַרשטייט זיך, אַז נישט אַלע לידער האָבן געהאַט אויף אַלעמען אַזאַ
ווירקונג. נישט אַלץ וואָס איך האָב געלעזן האָט געטראָפֿן אַזוי אין פינטל,
ווי דאָס דערמאַנטע ליד. איך האָב אָבער געלייענט אַ סך, געלערנט און באַ-
זוכט טעאַטער. ס'איז פֿאַר מיר געווען אַן אַרגאַנישע נויטווענדיקייט צו פֿאַר-
נעמען זיך מיט עפעס אויסער מיין אַרבעט און אַפּצופֿרישן זיך גייסטיק.
איך האָב זיך נאָך אַלץ באַטראַכט פֿאַר אַ לערער און די מלחמה־באַשעפֿ-
טיקונג, ווי אַ פֿאַרבייגייענדיקע. מיינע ווענדונגען צו באַפֿרייען מיך פֿון דער
אַרבעט און איבערשיקן צו פּעדאַגאָגישער, האָב איך פֿון צייט צו צייט באַ-
נייט, באַקומען ענטפֿערס, אָבער קיין ענדערונג: אין דעם פֿרט האָט זיך אַזוי
שנעל נישט פֿאַרויסגעזען.

איך בין געווען איינגעקשנט. אויב ס'האַט זיך מיר נישט איינגעגעבן צו
דערגרייכן מיין ציל ווייל דאָס איז געווען אַפהענגיק פֿון אַנדערע, האָב איך

געטון אלץ וואס ס'איז געווען אפהענגיק פון מיר, כ'זאל בלייבן אויף דער הייד און נישט פארגעסן, וואס כ'האב געקענט.
פון צייט צו צייט פלעגן זיך מאכן גוטע געלעגנהייטן? פון רואיקער ארבעט איבער זיך.

אין זאואַד זיינען געווען איינגעפירט שטענדיקע דעזשורסטוועס. א גאנצן טאג איז אין סעקרעטאריאט געווען די סעקרעטארין. אין די אונטן און אין די פרייע טעג האט מען געדארפט דעזשורירן. די אויפגאבע פון דעזשורני איז באשטאנען אין אויפנעמען טעלעפאנען: אמאל פון פארטיידיקונג ביורא, אמאל פון א פארטייאישער אָדער סאָויעטישער אינסטיטוציע, 'אמאל פון א שכנותדיקער פאבריק און גאנץ אפט פון מאַסקווע. אין אַלע פאלן האט דער דעזשורני געהאט פאַר אַ פליכט צו פאַרצייכענען אַלץ! און איבערגעבן דעם זשורנאַל דער דירעקציע. אין אַלאַרם־פאַלן האט מען גלייך געגעבן צווייסיג אין די צעכן. אַ טעלעפאָן פון דעם סטאַציע־דעזשורני האט שטענדיק געהייסן אַ מאַביליזאַציע פון מענטשן פאַר אויסלאָדן אַ וואַגאָן.

איך האָב זייער ליב געהאַט די דאָזיקע פונקציע. כ'בין געזעסן אין אַ וואַרעמען צימער, דער העלער שיין פון לאַמפּ האַט זיך ממש געבעטן, מען זאָל אים אָנווענדן צו אַן אינטערעסאַנטער אַרבעט. אין אַזעלכע אָונטן, אָדער זונטיקס! (איך האָב זיי געהאַט אַ סך) האָב איך געלייענט די געשיכטע פון פילאָסאָפיע, שטודירט די קאַרטע פון שלאַכטן, געשריבן מיין טאַגבוך, גע־ענטפערט אויף בריוו און איינגעהילט אין רויך פון אַ מאַכאַרקע זיך אָפּגעגעבן צו קאַנטעמפלאַציעס.

אין איינעם א זונטיק האָב איך אָנגעשריבן אַ בריוו צום שרייבער וואַסילי גראַסמאַן. ס'איז געווען אונטערן איינדרוק פון נאָר וואָס איבערגעלייענטן בוך, דאָס פאַלק איז אומשטערבלעך". ס'האַבן זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון די געשטאַלטן פון קאַמיסאַר באַגאַריעו, פון איגנאַטיעו, שטרעדניטשענקאַס מוטער.

כ'האָב אים געשריבן אַז דער 'ראַמאַן קוואַליפֿיצירט זיך צו זיין אַן אַנהויב פון אַ גרעסערן ציקל, לכל הפחות פון אַ טרילאָגיע. ס'איז דאָ אַ ברייטער פאַרמעסט, דער המשך קאָן אָבער קומען נאָך דער מלחמה.

דיקענס „פיקוויק־קלוב“ האט מיך ווידער אַריבערגעטראָגן אין אַ גאַנץ אַנדערער וועלט. די זיטן, די באַציאונגען צווישן מענטשן פון גאָר אַן אַנדערן מין, ווי כ'בין געווען געוויינט צו זען. דער רואיקער טאָן און דאָס נישט יאָגן! זיך, די עפישע דויערהאפטיקייט פון ווערק האט געהאַט אויף מיר אַ מילדערנדיקע, באַרואיקנדיקע ווירקונג. איך האָב געוויסט, אַז דורך אָפּציען מיין אויפמערקזאַמקייט פון דער טאַג־טעגלעכער ווירקלעכקייט אויף גייסטיקע און אינטעלעקטועלע ענינים גיב איך אַן אַפרו מייענע נערוון און שטאַרק זיי פאַר אַנדערע טעג אין דער וואַך, פאַר דער צוקונפט וואָס איז נאָך געווען איינגעהילט אין אַ געדיכטן נעפל אָבער וואָס האט שוין געלאָזט אַנען וועגן דער ענדגילטיקער לייזונג.

ס'איז געווען אין די טעג פון סטאַלינגראַד.

ס'איז שוין געווען רעלאטיוו גוט ווען מ'האט געהאלטן ביים קעגן-אנגריף. הדשים לאנג פאר דעם. האט מען זיך איינגעהערט צו די „סוואדקעס“ (קאמוני-קאטן פון סאָויעטישן אינפארמאציע-ביורא) און געוויינטלעך אוועק אן אַנט-טוישטער: ביי סטאַלינגראַד איז קיין נייעס נישט פאַרגעקומען. די טעמע פון שמועסן צווישן מענטשן איז געווען: דער צווייטער פראַנט. וואָס לענגער ס'האָט געדויערט אַלץ מער האָט מען געצווייפלט אין דער עקסיסטענץ פון אַ פאַרבינדטן. עס איז פאַר אַלעמען געווען אַן ספק, אַז כל-זמן סטאַלין זיצט אין מאַס-קווע איז קיין סכנה פון אַ קאַטאַסטראַפע נישט און דאָס איז געווען דער אומשטאַנד, וואָס האָט אַלעמען צוגעגעבן כוח. אַלע האָבן מיר געהאַפט און באַקרעפטיקט די האַפענונג מיט אַרבעט.

ערב ני-יאָר 1943 האָט געזאַלט זיין אַ פרייער טאַג. ס'איז שוין געוואָרן אַ טראַדיציע אין ראַטן-פאַרבאַנד, אַז אין אַזעלכע טעג ווערן געמאַכט אַנגענעמע סיורפריזן דער אַרבעטערשאַפט און אַנגעשטעלטע פון אינסטיטוציעס. דאָס דריקט זיך אויס אין באַקומען פרעמיעס, אויסצייכענונגען, איינלאַדונגען אויף קאַנצערטן, אין טעאַטער אַא"וו. אין מלחמה-צייט איז דער עיקר געווען דער פראַנט און אַלץ וואָס האָט מיט אים אַ שייכות. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז די בריוו פון די משפחות צו די סאַלדאַטן אויפן פראַנט האָבן אַ השפעה אויף זייער מאַראַל. וויפּל מאַל האָבן מיר געלייענט אין צייטונג ווענדונגען פון פראַנט-סאַלדאַטן אָדער זייערע „פּאָליטרוקן“ צו סאָויעטישע אינסטיטוציעס מכוח עוולות וואָס ווערן באַגאַנגען לגבי די פּאַמיליעס: מען רעמאַנירט נישט די דירה, מען באַזאָרגט נישט דאָס קינד מיט שיד און וואַרעמע זאַכן, ס'זאַל קאַנען גיין אין שול אַריין, מען דערליידיקט ביוראָקראַטיש די שטיצע, און נאָך און נאָך.

עס איז געווען פאַרשטענדלעך, אַז מיר האָבן אונדזער פרייען טאַג אַפ-געגעבן פאַר די משפחות פון די רויט-אַרמיער.

אויף דער באַנראַמפּע זיינען געווען אויסגעלאָדן אונדזערע אַ פאַר וואָ-גאַן האַלץ. דער דירעקטאָר האָט געהייסן פונאַנדערפירן האַלץ פאַר די מש-פחות פון די רויט-אַרמיער, וואָס האָבן געאַרבעט אויף אונדזער זאַוואַד. מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען עטלעכע בריגאַדעס מיט די זאַוואַדישע אויטאָס, אויפ-געלאָדן פּאַליענעס. צוגעבראַכט צו דער שטוב און אַפּגעלאָדן. יעדע משפחה האָט באַקומען לייט דער צאַל צימערן צום באַהייצן. דעם טאַג האָבן איך געאַר-בעט מיט השק — פאַר פרויען און קינדער...

אונדזער זאוואד האט געהאט אַ שעפטום איבער אַ קינדער־גאַרטן. אוי־
סער דער פעדאָגאָגישער אויפזיכט, וואָס האָט געהערט צום בילדונג־אַפטייל,
איז אַלץ איבעריקע דערליידיקט געוואָרן דורך דער זאוואד־אַדמיניסטראַציע.
די דירה פון עטלעכע צימערן, נישט ווייט פון זאוואד, באַהייצונג, באַליכטונג,
כלים, שפּילצייג, פּראָדוקטן, חודשלעכער לויז פאַר די אָנגעשטעלטע לערער־ינס,
טעכנישן פּערסאָנאַל און קראַנק־שוועסטער — אַלץ האָט באַזאַרגט די דירעק־
ציע. אפילו די בוכהאַלטעריע פון קינדער־גאַרטן איז געפירט געוואָרן דורכן
זאוואד. פון גאַרטן האָבן גענאַסן קינדער פון אונדזערע אַרבעטער און מאַביל־
זירטע. אויך ביינאַכט פלעגן קינדער דאַרט בלייבן, ווען די מוטערס האָבן גע־
אַרבעט אין די נאַכט־שיכטן.

אויך אַנדערע אופנים פון העלפן דעם פּראָגט זיינען געקומען צום
אויסדרוק.

לויט דער איניציאַטיוו פון יחידים, אָדער פון פאַרזאַמלונגען זיינען
אַרויסגערוקט געוואָרן פּראַיעקטן צו שאַפן עסקאַדריילעס אָדער טאַנקן פאַר
באַשטימטע מיליטערישע טיילן, מיט וועלכע מ'האַט געהאַט באַציאונגען. געווען
אַפילו אַ קאַלכאַזניק פון סאַראַטאַווער געגנט, גאַלאַוואַטי, וואָס האָט פאַר אייגן
געלט געקויפט אַן עראַפּלאַן און אים איבערגעגעבן אַ געוויסן פליער. אונדזער
זאוואד האָט זיך באַטייליקט אין קויפן אַן עסקאַדרייליע. איך האָב זיך באַשטייערט
מיט אַ סומע פון 800 רובל. דאַס געלט האָט מען נישט געמוזט איינצאַלן מיט
אַ מאָל, אַ גרויסן טייל האָב איך אָבער יאָ געגעבן אין מזומן. כ'האַב געהאַט
אַפגעשפּאַרט פון די קאַמאַנדיראַווקעס, ווייל אויסער עסן אויפן וועג, ריינע,
האַטעל און 3 פּראַצענט, אויב כ'האַב נישט קיין טעות, פון חודש־לויז פאַר יעדן
טאַג אונטערוועגס, פלעג איך נאָך באַקומען פּרעמיעס פאַר דערליידיקן
דעם ענין.

זייער פאַרשפּרייט איז געווען דאַס געבן בלוט פאַר פאַרוונדעטע. אויף
אונדזער זאוואד זיינען געווען צענדליקער אויב נישט הונדערטער אַרבע־
טער, וואָס האָבן געטראָגן די דאַנאַר־אַפצייכענונג. איך אַליין בין געוואָרן אַ
דאַנאַר ערשט אין מערץ 1943, אָבער ביז מיין אוועקפאַרן האָב איך רעגולער
יעדן חודש געגעבן אַ פולע דאָזע בלוט.

דאַס ערשטע מאָל האָט מיך אָנגעכאַפט אַן אימה. די סביבה פון דאַק־
טוירים און שוועסטער, די וויסקייט פון די צימערן און די אַבסאַלוטע שטיל־
קייט האָבן מיך אַריינגעפירט אין אַ שפיטאַל־אַטמאָספּערע. אין דער גאַנצער
אומנאַרמאַלקייט פון מלחמה־צייט, אין דער גרויסער פאַרענדערלעכקייט פון
דער תקופה, האָט אָבער שפעטער די דאָזיקע רואיקייט פון שפיטאַל אויסגע־
זען ווי אַן אינדול אויפן צעבושעוועטן ים און האָט אַריינגעבראַכט אין מיין
געמיט דעם עלעמענט פון סטאַביליטעט און זיכערקייט.

די פּראַצעדור אַליין האָט געדויערט לאַנג : לייג זיך, שטרעק אויס די האַנט,
באָוועג מיט דער האַנדפלאַך, ליג רואיק, שטיי אויף — דאַס זיינען די באַ־
פעלן, וואָס אַ שוועסטער גיט דיר בעת די דאַקטאָרין בינדט אַרום די האַנט,
שטעלט צו אַ כלי מיט אַ רערל און מעסט די גראַמס בלוט, וואָס זי נעמט ביי
דיר. דו מוזסט אָבער פאַר דעם דורכמאַכן פאַרשיידענע אונטערזוכונגען : צו־

ערשט צי ביסטו געוואנט, צי וועט דיר אליין נישט שאדן דאס אפגעבן בלוט; ווייטער ווערט געפארשט דאס בלוט גופא : וועלכע גרופע און וויפל פראג צענט העמאגלאבינעס; צום סוף ווערסטו רעגיסטרירט און באקומסט א טערא-מין, ווען צו קומען.

נאכן געבן דאס בלוט האט מיר די שוועסטער אריינגעפירט אין אן עס-צימער, ווו מ'האט מיר געגען א געשמאקן פרישטיק, און כדי צו דערגאנצן די כוחות, וואס דאס בלוטגעבן האט גורם געווען, האט מען מיר נאך געגעבן קארטן אויף באשטימטע דעפיציט-פראדוקטן אין א ספעציעלן מאגאזין פאר „דאנארס“. די סאמע לעצטע פראצעדור איז געווען דאס באקומען א בא-שטימטע, גאנץ גרויסע, סומע געלט.

ביי געוויסע מענטשן האט דער „דאנאריזם“ געשפילט די ראלע פון א קוראציע : כ'האב געקענט ארבעטארינס ביי אונדז אויפן זאוואד, וואס האבן זיך גערימט, און זיי פילן זיך געוואנטער זייט זיי גיבן דאס בלוט. זיי ווערן נישט און דיק ווי פריער. פאר אנדערע האבן באשטימט געהאט א באדייט סיי די סומע געלט, סיי די פראדוקטן, ביי אלעמען האט אבער דאמינירט דער מאמענט פון באפרידיקונג, און מיטן אייגענעם בלוט העלפט מען צו אויסראטן דעם היטלעריזם.

מיט בלוט און... שווייס. נישט איינמאל איז אויסגעקומען צו שוויצן ביי דער ארבעט. צומייסטנס פלעגט דאס זיין פאר א יום טוב : פארן ערשטן באי אדער פאר די אקטאבער-פיערונגען. דער גאנצער קאלעקטיוו געמט א התחייבות צו באצייכענען דעם טאג פון קאמף מיט דערגרייכונגען, וואס פילן אויס די זעלבע פונקציע : זיי שטארקן די ארבעטער-מדינה און שוואכן אפ אירע שונאים.

פארן ערשטן מאי 1943 בין איך געווען שטארק פארנומען. נישט גע-ווען קיין טאג מ'זאל נישט לאדן וואגאנען מיט פראדוקציע אדער מ'זאל וויי-ניקסטנס נישט ארויסגעבן פון צעך אין סקלאד אריין, כדי זי זאל פאררעכנט ווערן אין אלגעמיינעם צעטל. צווישן אנפילן פון איין אויטא און א צווייטן האב איך געמוזט ברענגען אין ארדענונג די דאקומענטן, אויסשטעלן פאקטורעס, שרייבן „פראפוסקן“ (א דערלויבעניש ארויסצופירן די סחורה פון זאוואד), צוגרייטן ביר-קעס מיט אדרעסן און אפלאזן די פראדוקציע.

ס'האט מיר געקאסט שטענדיק אנשטרענונג, אבער כ'בין תמיד געווען אַזשור. אויף וויפל דער אפשניט פון מיין ארבעט איז וויכטיק און מיין אפגע-היטענע פונקטלעכקייט און פעדאנטיוז און פארט האב איך זיך איבערצייגט אין די זעלבע צעהיצטע טעג פון ערב-מאי.

ס'איז פארגעקומען אן אומפארשטענדעניש צווישן אונדזער זאוואד און „איווטארפמאש“ — א שוועסטער-זאוואד פון זעלבן נארקאמאט אין איוואנא-ווא — בנוגע דער כמות פראדוקציע, וואס מיר האבן אפגעלאזן. די בוכהאל-טעריעס האבן זיך נישט געליכט, אונדזער פארקויף-אפארט האט געהאט אן דערע ציפערן ווי דער איווטארפמאשער און דער ענין איז דערגאנגען צום קא-מערך-דירעקטאר. אבראמאוו האט אנגעקלונגען צו מיר און געפרעגט, צי

כ'קאן אים זאגן אַ גענויע ציפער. טעלעפאָניש האָב איך אים איבערגעגעבן פֿאַר זייער נאָך פּאַזיציע דעם נומער פון פּאַקטורע. די צאָל אָדער וואָג פון דעזאַלן און דעם נאָמען פון אָפּנעמער לויט דער חתימה. כ'האָב אַוועקגעלייגט דאָס טרייבל און נישט באַוויזן נאָך צו נעמען זיך צו מיין אַרבעט, ווי ס'פאלן אַריין אַבראַמאָו מיט אַ פּאַרשטייער פון „איווטאַרפּמאַש“, וואָס וויל זיך אַליין איי-בערצייגן, אַז כ'האָב געלייענט נישט קיין אויסגעטראַכטע מעשה.

כ'האָב אַרויסגענומען פון דער קאַרטאַטעקע די קאַרטע פון געגעבענער פּראָדוקציע, אויפן סמך פון די פּאַרשריבענע נומערן האָב איך אָן מי געפונען די אַריגינעלע דאַקומענטן און התימות און אָנגעוויזן אַפילו דעם נומער פון „פּראָפּוסק“, וואָס כ'האָב אויסגעשריבן יעדעס מאָל.

דער רושם, וואָס די דאַקומענטאַציע־פירונג האָט געמאַכט אויף ביידע, איז געווען אַן אומבאַשרייבליכע. דער פּאַרשטייער פון „איווטאַרפּמאַש“ האָט איך געדאַנק אוודאי געזידלט זיין בוכהאַלטעריע מיט אַלע אָגענטן. אַבראַמאָו האָט טריאומפּירט ווי איינער רעדט: פּונאַנדערשטעלן קאָדערען אויף די פּאַסיקע ער־טער דאַרף מען קענען. זיין אָנערקענונג פאַר מיין אַרבעט האָט זיך אויסגע־דריקט אין פּאַרגרעסערטע פּרעמיעס. דאָסמאָל האָב איך באַקומען אַ האַלבן לייטער ספּירט און אַ פאַר קאַלאַשן. דעם ספּירט האָב איך אויסגעביטן אויף אַ גוטער גימנאַסטיאַרקע, אין וועלכער כ'האָב געפּיערט דעם יום־טובּ. אוי־טער די זאַכן־פּרעמיעס האָב איך, צוזאַמען מיט אַ סך סטאַכאַנאוועס, באַקן מען אַ געלט־פּרעמיע אין דער הויך פון אַ הודשליכן לויז, צען קילאָ קאַר טאַפל און פּאַרשטייט זיך סטאַכאַנאווישע מיטאַגן ד. ה. פון „אינזשעניערישע און טעכנישע אַרבעטער“ (אי. ט. ר.), וואָס זיינען בעסערע און צו וועלכע מ'באַקומט נאָך אַ ברויט־נאַרמע פון 200 גראַם.

אונדזער דירעקטאָר האָט נישט אָפּגעלאָזט פון טעמפּאַ. אַלע אויפן זאַוואָד האָבן געהאַרעוועט און צום סוף באַקומען די אָנערקענונג פון מלוכהשן פּאַר־טיידיקונג־קאָמיטעט: די רויטע איבערגאַנג־פּאַן.

ס'איז געווען אַ פייערלעכער טאַג, דער 19־טער יוני 1943.

אויף אַן אימפּראַוויזירטער טריבונע, אין זאַוואָדישן הויף, זיינען זיך צו נויפּגעקומען אַפּיציעלע געסט: דער ערשטער סעקרעטאַר פון פּאַרטייאַבקאָם פּאַלצעוו, פּאַרשטייער פון ראַיאָן־קאָמיטעט, דעלעגאַטן פון אַנדערע זאַוואָדן אאַװ. פינף גוואָרדיע־אַפּיצירן זיינען געשטאַנען פאַר דער טריבונע. דער מיטל־טער האָט געהאַלטן די פּאַן.

נאָכן עפענען דעם מיטינג האָט אַ גוואָרדיע־קאָפיטאַן איבערגעגעבן דעם דירעקטאָר די פּאַן, וועלכער דער לעצטער און נאָך עטלעכע זאַוואָד־פּאַרשטייער האָבן אַ קוש געגעבן.

נאָכדעם האָבן זיך אָנגעהויבן די רעדעס. מען האָט אונטערגעשטראַכן אַז פון אַן אָפּגעשטאַנענעם זאַוואָד זיינען מיר געוואָרן דער ערשטער אין הודש מאַי און דערפאַר באַקומען מיר די פּאַן. מען האָט אונדז געווינטשן ווייטער צו שטיין אויף דער וואָד און נישט לאָזן זיך איבעריאַגן. פון אַלע רעדעס איז מיר אַמסטאַרקסטן געפּעלן די רעדע פון פּאַרטיי־

סעקרעטאר. ער האט אנגעריירט אין מאמענט, וואס אנדערע האבן דורכגעלאזן: ער האט דערמאנט די געפאלענע. ס'האט זיך געפאדערט טאקט צו פארשטיין, אז צווישן די פארזאמלטע זיינען פאראן פרויען, עלטערן, קינדער פון געפאלענע. זיי האבן שוין נישט קיין האפענונג אויף דער צוקונפט צו זען די אייגענע. אבער דערמאנענדיק דעם נאמען אדער אפגעבנדיק כבוד די געפאלענע לענע ווערן ביי די קרובים אנגעריירט אינטימע סטרונעס און ס'צינדט זיך אן א פייערל פון דאנקבארקייט, וואס מען פארגעסט נישט און א ווילן ממשיך צו זיין אין גייסט פון די געפאלענע.

די צערעמאניע פון אויסצייכענען דעם זאוואד איז געווען פארבונדן מיט א פרייערלעכן מיטאג פון אלע ארבעטער און מיט א לאנגן צעטל פון אויסגעצייכנטע און פרעמירטע.

מיין נאמען אויפן דאזיקן צעטל האט מיך איבערצייגט, אז כ'האב א חלק אין קאמף, וואס פירט זיך קעגן שונא פון דער מענטשהייט, קעגן היטלערן.

39. קלאווא און מאשא.

ס'איז אוממעגלעך צו געדענקען אלע די וואס האבן א חלק אין דאזיקן קאמף. אפילו פון איין זאוואד וואלט מען געקאנט אויסרעכענען הונדערטער, פון וועלכע יעדער האט אויף זיין שטייגער, לויט זיינע פעאיקייטן געטון אלץ פארן זיג. און אז ס'איז געקומען א לופט-אליאָרם און צענדליקער דייטשע אוואַנען האָבן זיך דורכגעריסן דורך די פראַנט-ליניעס, כדי צו באַמבארדירן פרידלעכע איינוווינער, האָט זיך נאָך געשטייגערט די פאַרביסנקייט קעגן שונא און דער איינציקער ענטפער איז געווען — אַרבעט.

צוויי מיידלעך שטייען מיר פאַר די אויגן, ווען איך ברענג אויפן געדאַנק די תקופה פון זיין אויפן זאוואַד : קלאַוואַ און מאַשאַ, אַדער מאַרוסיאַ.

קלאַוודיאַ אנדרייעוואַ טיטאַוואַ איז אַנגעקומען אויפן זאוואַד צו 14 יאָר, אין יאָר 1932. אַ טאַכטער פון אינטעליגענטע עלטערן האָט זי געוואַלט האָבן אַ פאָך און באַשלאָסן זיך אויסצולערנען מעכאנישע טאַקעריי. זי האָט אַרויס-געוויזן אַ גרויסן אינטערעס צו דער אַרבעט און דערגרייכט גוטע רעזולטאַטן.

שטייענדיק ביים וואַרשטאַט, האָט זי זיך גענומען אינטערעסירן, וואָס ס'קומט פאַר ווייטער מיט דער פראַדוקציע, וווּ ווערט זי אַנגעוואַנדן, צו וואָס נוצט זי. קלאַוואַ האָט זיך אויך גענומען שטודירן און פאַרטיפן די ווירט-שאַפטלעכע און קאַמערציעלע פראַבלעמען, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער פראַדוקציע. זי האָט זיך אויסגעלערנט בוכפירונג און מיט דער צייט ווערט זי סטאַטיסטיקערין פון דער פראַדוקציע: יעדער דעטאַל, יעדער מכשיר, אלץ, וואָס די פאַבריק לאָזט אַרויס מוז דורכגיין דורך אירע הענט. אַזוי אַרום באַ-קענט זי זיך מיטן גאַנצן, נישט קליינעם, אַסאַרטמענט פון סחורות. טיילמאַל טרעפט זי אַן אַ נאַמען פון אַ דעטאַל, אַ טעכנישן אויסדרוק, וואָס זי פאַר-שטייט נישט, אַדער ווייסט נישט ווי אזוי די סחורה זעט אויס. קלאַוואַ פוילט זיך נישט, קומט אַראָפּ אין אַ צעך, אַדער אויפן סקלאַד און נעמט די זאַך אין האַנט אַריין. אַ דאַנק איר וויסגרייקייט האָט זי געקענט דעם גאַנצן אַרבעט-פראַצעס, וואָס קומט פאַר אויפן זאוואַד און זיך גענוי אַרענטירט וואָס צו וועמען געהערט.

קלאַוואַ ווערט באַשטימט פאַר אַ לייטערין פון פאַרקויף-אַפטייל. זי נעמט אַן באַשטעלונגען פון עלעקטראַסטאַציעס, פון מ.ט.ס. (מאַשין-טראַקטאָר-סטאַציעס), פון מיליטערישע איינסן, גיט זיי איבער אין פלאַנירונג-אַפטייל, וואָס דאַרף באַשטימען ווער עס דאַרף דאָס מאַכן און צום סוף אַמיר

פערט זי זיך ארום מיט לייטערס פון צעכן מאָנענדיק די באַשטעלונג צום טערמין.

ס'איז געווען צו באַווונדערן איר ענערגיע ביים אַרויסבאַקומען די טאַרע פאַר דער פּראָדוקציע, איר זיכערקייט ביים פירן אונטערהאַנדלונגען מיט דירעקטאָרן. איר טאַן איז געווען העפלעך און דעצידירט.

זי האָט געטראָגן אויפן קאַפּ אַלע באַשטעלונגען, געוויסט וואָס, ווען און ווער ס'האַט פאַרלאַנגט. אויב ס'האַט אַ מאַל פאַסירט אַ טעות אין דער בוכ-האַלטעריע אָדער אין סקלאַד, איז אָן איר הילף נישט געווען מעגלעך אים צו פאַרריכטן. איר אַרבעט האָט באַקומען אַנערקענונג. מען האָט געוויסט, סיי דער דירעקטאָר, סיי מאַסקווע, אַז קלאַודיאַ אַנדרייעוונאַ וועט נישט אַנטווישן. און ווען דער קאַמערץ-דירעקטאָר אַבראַמאָוו איז איבערגעגאַנגען צו אַן אַנדערער אַרבעט, איז בכלל נישט געשטאַנען די פּראָגע, ווער ס'זאָל אים פאַר-בייטן. ס'איז געווען פאַרשטענדלעך, אַז דער איינציקער קאַנדידאַט איז קלאַוואַ.

פּריוואַט האָט זי געהאַט אַ שווער לעבן: שטענדיק געווען איינזאַם. נישט קיין חברטעס, נישט קיין חברים. זי האָט פשוט קיין צייט נישט געהאַט צו זיי, איר חתן איז אַוועק אויפן פּראָנט און קיין בריוו פון אים זיינען נישט געקומען. זי האָט איר גאַנצע ענערגיע אָפּגעגעבן דער אַרבעט און מיט דעם האָט זי פאַרפּולט איר צייט. זי האָט זיך אַליין געזוכט אַרבעט. שטענדיק געווען פאַרנומען און פאַרטון.

אין שטוב ביי איר איז געווען קאַלט. ביז זי האָט נישט באַזאָרגט אַנדערע מיט באַהייצונג האָט זי בשום אופן נישט דערלויבט, מען זאָל איר ברענגען.

דער קאַלעקטיוו האָט אין געזען דעם סאַמע איבערגעגעבענעם אַר-בעטער און איז אינטערנאַציאָנאַל טאַג פון דער פּרוי, דעם 8טן מערץ 1944, איז קלאַוואַ אויף אַ באַווונדערט פּייערלעכן אופן פּרעמירט געוואָרן: ווי אַן אַנפירנדיקע פּערזענלעכקייט אין דער זאַוואַד-אַדמיניסטראַציע און ווי די, וואָס איז אַמלענגסטן אויפן זאַוואַד — צוועלף יאָר האָט זי זיך דאָ דערצויגן און דורכגעמאַכט דעם וועג פון טאַקער-לערלינג ביז קאַמערץ-דירעקטאָרין.

און בסך-הכל איז קלאַוואַ אַלט געווען אַ זעקס און צוואַנציק יאָר, געהאַט בלויע אויגן, בלאַנדע, קורץ געשוירענע האָר און אַפט פאַרויטלטע באַקן. דער זאַוואַד איז פאַר איר געוואָרן צו קליין. נישט זי האָט זיך געריסן אַוועקצוגיין, נאָר מאַסקווע האָט פאַרלאַנגט, זי זאָל קומען איבערנעמען אַ מער פאַראַנטוואָרטלעכן פּאַסטן.

געשען איז דאָס מיט אַ פאַר חדשים שפּעטער, ערב דעם ענדגילטיקן נצחון, נאָך אַ לאַנגן בריוו-אויסטויש און טעלעפּאָן-שמועסן צווישן דירעקטאָר און גלאַוויק. —

מאַשאַ ריבאַקאָוואַ איז וואַרשיינלעך געבוירן געוואָרן אין אַ גרוואַוויק (משאַ-אויטאַ). אַן דער מאַשין קאַן איר זיך מאַשען נישט פאַרשטעלן, ווען אַנדערע מיידלעך זיינען נאָך דער אַרבעט געגאַנגען שפּאַצירן, אין קינאַ, אין פאַרק, אויף קורסן, אויף לעקציעס, פאַרזאַמלונגען — איז מאַשאַ געלעגן אין אַ גאַראַזש, אונטער דער מאַשין, און געדרייט, געקוקט, באַטאַפט, פּרובירט די

רעדער, געפוצט, באשפריצט מיט וואסער און אויסגעפונען טויזנטער אנדערע ארבעטן, אבי נישט אַוועקצוגיין פון דער מאַשין.

זיבן אַזיגער אין דער פרי האַט זי אַנגעהויבן די טורן: צוערשט באַ זאַרגט די „וואַגראַנקע“ מיט האַלץ, קאַקס, שיכטע (שמעלץ), דערנאָך געפירט די פאַרטיקע פּראָדוקציע צום באַן און פון דאָרט געבראַכט אַנגעקומענעם רוי־שטאַף. שפעטער איז זי געפאַרן אויף אַנדערע זאַוואַדן, וואָס האָבן אונדז חבּריש אויסגעבאַרגט מאַזוט, קעסטלעך, בענזין... אַדער נעמען אַדער אַפּגעבן דעם עקוויװאַלענט.

מאַרוסיאַ איז אין סטאַלאַװע נישט איינגעזעסן: איבערגעביסן, דערכאַפּט דאָס האַרץ, האַט זי באַלד גענומען טרייבן די „גרוזטיקעס“ (טרעגערס) און אַנדערע פון מאַשין־עקיפּ מיט די ווערטער: די מאַשין טאַר נישט שטיין.

אין ווינטער — ווען דער באַנפאַרקער האַט זיך אַפּגעשטעלט, מחמת די גרויסע שניי־זאַויערוכעס האָבן פאַרדעקט די שינעס מיט אַ דיקן שיכט, און פון קינעשמאַ זיינען די עלעקטראַדעס נישט אַנגעקומען — האַט געדראַגט אַ סכּנה פון אַפּשטעלן די אַרבעט פון גוסצעך: זיין האַרץ, די וואַגראַנקע, וואַלט אויפֿ־געהערט צו פּונקציאָנירן.

דער נייער הויפט - אינזשעניער פּאַװעל וואַסיליעװיטש איוואַנאָװ (א) פּסקאַװער אַליין) און דער לייטער פון צעך מיכאַיל יעפּימאַװיטש ספּיצין זיי־נען אַרומגעאַנגען ווי דולע.

וויאזוי קאָן מען דערלאָזן אַפּצושטעלן די אַרבעט פאַרן פּראַנט, ווען אַרום און אַרום האָבן זיך געטראָגן לאַזונגען „אַלץ פאַרן פּראַנט“ נישט נאָר אין די צייטונגען און אויף די ווענט, נאָר אויך אין די הערצער פון אַלע בירגער. ס'האַבן זיך צונויפּגענומען אַלע פּאַראַנטװאַרטלעכע פאַרן צושטעלן מאַ־טעריאַלן אין ביוראָ פון קאַמערץ - דירעקטאָר און געזעסן מיט אַראַפּגעלאַזטע נעז.

מאַשאַ איז צופּעליק אַריינגעקומען באַשטעטיקן עפעס אַ חשבון פאַר בענזין און באַמערקט די געדריקטע שטימונג. לכתחילה האַט זי געמיינט, אַז ס'איז אַב־געקומען עפעס אַ שלעכטע ידיעה פון פּראַנט. אַדער אַז עמעץ פון די באַקאַנטע איז קראַנק און אפּשר חלילה געשטאַרבן.

ווען מ'האַט איר געזאָגט אין וואָס ס'גייט, האַט זי לאַנג נישט געטראַכט נאָר פּאַרלאַנגט מען זאָל איר דערלויבן צו פאַרן און מיטשיקן פיר געזונטע יונגען מיט לאַפעטעס און קירקעס אַפּצורייניקן דעם וועג. זי האַט טאַקע גלייך גענומען זיך גרייטן אין וועג אַריין.

ביז איצט איז קיינעם נישט אַיינגעפאַלן, אַז מ'קאָן דורכמאַכן דעם מרחק פון 140 קילאָמטער קיין קינשעמאַ און צוריק אין אַן אויטאָ. ס'האַט אויסגעזען ווי מען זאָל שיקן אַ מענטשן אויף אַ זיכערן טויט.

ווען מען האַט באַשלאָסן, אַז מאַשאַ פאַרט און איר צוגעגעבן די פּאַרלאַנגטע מענטשן, האַט זי אַװעקגערופּן אַן אַ זייט מיכאַיל יעפּימאַװיטש און צווישן זיי איז פּאַרגעקומען אַזאָ דיאַלאָג:

— מיכאיל יעפֿימאָוויטש, איך פֿאַרלאַנג פֿון דיר זאָלסט מיר זאָגן דעם גאַנצן אמת.

— איך זאָג דיר צו, מאַרוסיאַ.

— אָבער נישט ווי אַ „נאַטשאַלניק צעכאַ“, נאָר ווי אַ מענטש?

— וואָס איז דער אונטערשייד? — ווונדערט זיך ספיצין.

— דער אונטערשייד איז דער, וואָס אַ „נאַטשאַלניק“ האָט ליב צו מאַכן אַ טומל, אַז ס'פעלט אים דאָס און ס'פעלט אים יענץ, כדי ער זאָל זיין געדעקט, טאַָ מער פעלט ביי אים אויס מאַטעריאַל : ער האָט דאָך געזאָגט. אָבער אַז מען גיט אַ גוטן קראַץ געפינט מען ביי אים ליגן מאַטעריאַלן, וואָס ער אַליין ווייסט נישט וועגן זיי. אָבי ער שרייט...

— איצט פֿאַרשטיי איך שוין, מאַרוסיאַ. דו ווילסט אַוודאי וויסן אויף וויפֿל

טעג ס'וועט קלעקן דער זאַפֿאַס פֿון עלעקטראַדן, וואָס מיר האָבן.

— יאָ, דאָס מוז איך וויסן, כדי לויט דעם זיך צו ריכטן אין וועג.

— זאָג איך דיר בסוד־סודות, דעם הייליקן אמת : כ'האַב נאָך אויף צוויי מעת־לעת. טאַמער קומסטו נישט צו דער צייט, איז שלעכט.

מאַרוסיאַ האָט זיך געזעגנט מיט אַלעמען. זי האָט נישט פֿאַרשטאַנען, אַז זי גייט ריזיקירן מיטן לעבן. זי האָט נאָר געוואוסט, אַז זי האָט אַ מער קאַמפֿליציר־טע אַרבעט. דעם גאַנצן ענין האָט זי אויפגענומען מיט אַ געמאַכטער נאַנשאַלאַניץ, ווי ס'פלעגט טון איר לערער און מייסטער פֿון גאַראַזש, דער פֿאַרזיכטיקסטער און געוואַגטסטער שאַפער, וואָס כ'האַב באַגעגנט אין לעבן, קאַסטיאַ קיסליאַקאו.

אין האַרצן האָט מאַרוסיאַ אַ ביסל געציטערט. זי האָט נאָך אַ מאַל באַטראַכט די מאַשין און אַלע אירע טיילן, אויפגעלאָדן רעזערוו־גומעס און רעדער, געהייסן אַרויפֿשטעלן אַ צוגאַב־פּאַס בענזין, מיטגענומען צידה לדרך, אַ פֿאַר פֿלעשער וואַדקאַ צו דערוואַרעמען זיך אויפֿן וועג — און איז אַוועקגעפֿאַרן.

ס'איז נישט צו באַשרייבן אין וואָס פֿאַר אַן אומגעדולד און אומרויאַקייט מיר האָבן געלעבט אין דער צייט פֿון מאַרוסיאַס אַפּוועזנהייט. מען האָט געמאַכט השערות, געקלונגען קיין קינעשמאַ, כדי צו וויסן ווען זי איז געקומען און ווען זי איז אַוועק.

זי האָט געהאַט אַ שווערן וועג. צו דער צייט אָבער איז זי צוריקגעקומען, פֿירנ־דיק אַ פֿולע אַנדערהאַלבטאַניקע מאַשין מיט עלעקטראַדעס, גוט פֿאַרפֿאַקטע. אי־רע באַגלייטערס זיינען געווען טויט מידע. אויך מאַשאַ האָט געהערט צו די, וואָס זייער מוט און איבערגעגעבנקייט צו דער אַרבעט האָבן איר געגעבן אַן אַרט אין די אַננאַלן פֿון זאַוואַד, וווּ מען האָט זי אריינגעשריבן מיט גאַלדענע אותיות אין טאַג, ווען זי האָט באַקומען אַן אויסצייכענונג, דעם 8טן מערץ.

40. שטימונגען און אויסרויער

מאשעס און קלאוועס זיינען געווען ביי אונדז א סך יעדער אויף זיין ארט האט געטון דעם מאקסימום, כדי צו דערפילן די אויפגאבעס, וואס מען האט אויף אים אַרויפגעלייגט. וויכטיק זיינען געווען נישט נאר די דעטאלן פון מאשינען, נאר די צופרידנקייט פון מענטשן, וואס מאכן זיי.

אט האט געארבעט אין קאמיטעט פון פראפעסיאנעלן פאראיין א באַשיידענע גוטמוטיקע און הארציקע פרוי קאַטיאַ. זי האט געווינט אין איינעם פון די הייזר לעך, וואס האבן געהערט צום זאוואַד און זיינען געשטאַנען פון יענער זייט פלויס, אבער זייערע פעצטער זיינען אַרויס צום הויף פון זאוואַד.

קאַטיאַ איז שטענדיק געווען אין באַוועגונג. זי איז געגאַנגען קויפן מאַרקעס פאַר די פראַפּ־בילעטן, איבערווייזן סומעס דעם „ראַיקאַם“, אַדער „אַבקאַם“, שטענדיק פאַרנומען מיט חשבונען. פאַר מיינע צייטן איז נישט געווען קיין איין צוגאַב־אַרבעט, אַז קאַטיאַ זאַל זיך נישט באַטייליקן אין איר : טראַגן האַלק, אויס־לאַדן טאַרף, רייניקן דעם שניי, צונויפזאַמלען אייזנברוך פון ריזיקן הויף אא"וו.

און אַז ס'איז עמעצן געווען פריילעך אויפן האַרצן און ער האט געוואַלט גיין אין טעאַטער — וועמען בעט מען באַזאַרגן בילעטן? פאַרשטייט זיך, אַז קאַטיען, און אַז ס'דאַרף קומען צו פאַרן אויף אַ קאַנצערט קאַזאַלוסקי אַדער לעמיעשעוו, ווער איז דער ערשטער ביי דער קאַסע מיט אַ בריוו פון קאַמיטעט וועגן רעזער־ווירן פלעצער פאַר די אַרבעטער? קאַטיאַ.

ווען ס'איז נישט אין איוואַנאוואַ, נאר אין אַ קאַפיטאַליסטיש לאַנד, וואַלט איך חושד געווען, אַז קאַטיאַ באַקומט פראַוויזיע פון פאַרקויפטע בילעטן, פונקט אַזוויי ביכער־פאַרשפרייטער קריגן פראַצענטער פון ביכער־פאַרקויף און אַנדערע פאַרמיטלער פאַר עפעס אַנדערש.

גענוג געווען אַנצוקלינגען צו קאַטיען און בעטן אַ בילעט, אַז מ'זאַל שוין מעגן רואיק זיין, אַז מ'וועט אים האַבן.

קאַטיאַ פלעגט טון נאך אַנדערש : זי פלעגט ברענגען גלייך אין צעך אַריין בילעטן אויף פאַרשיידענע קולטור־אונטערנעמונגען, ווי קאַנצערטן, טעאַטער־ספעקטאַקלען, קינאַ־טעאַטן, טאַנץ־אָונטן אא"וו, פאַרלייגן און פאַרנאַטירן וואס ווער ס'נעמט. געלט האט זי שוין שפעטער אָפגענומען אין דער קאַסע.

אויב די דערמאָנטע אַרבעטן האַבן געהערט צו אירע פונקציעס, האט זי אבער געהאַט פונקציעס, וואס זיינען געווען אָפהענגיק פון איר גוט האַרץ; ווי

אָפּפּאַכּן אַ סוף, אָפּפּאַקן עפּעס אָדער טאַקע קומען מבקר־הולה זיין עמעצן פון אונדז, וואָס האָט געוווינט אויפן זאַוואָד אָן משפּחה. אין איין וועגס פּלעגט זי אויך באַזאַרגן מעדיצינישע הילף.

אַ ספּעציעלע פּריינדשאַפּט האָט מיך פאַרבונדן מיט מיכאַיל יעפּימאַוויטשן, דעם לייטער פון גוסצעדן. ער אַליין האָט געשטאַמט פון אוקראַינע און צוליב גער־וויסע משפּחה־ענינים געמוזט קומען קיין איוואַנאָוואָ. ער האָט דאָ נישט געפונען קיין פּאַסיקע סביבה, הגם ער איז געווען זייער באַליבט ביי אַלעמען, האָט געהאַט הומאַר און קיינמאַל אויף קיינעם דאָס קול נישט אויפגעזוויבן. אַז ער האָט אָבער געעפנט דאָס מויל... צום זינגען — איז אַלץ פאַרשטומט געוואָרן. מען האָט זיך אַנטציקט מיט דער לירישער נאַטע פון זיין שטאַרקן טענאַר. אויף אַלע אַונטן, פייערלעכע אונטערנעמונגען און סתם צוזאַמענטרעפן האָט ספּיצין געמוזט זינגען. אַ דאַנק אים האָט אַ געוויסע צייט דער גאַנצער זאַוואָד געזונגען די אַרעע פון יאָב־טעקן לויט מאַניוּשקאַ אָפּערע „האַלקאַ“.

טעג און נעכט איז ער אָפּגעלעגן אין צעך, אין די פאַרשיידענע ביוראַס פון זאַוואָד. כמעט ווי גענעכטיקט אויפן זאַוואָד. נישט איין מאָל פּלעג אים אים איינ־לאַדן צו זיך אין צימער, באַזאַרגן דאָרט עפּעס צו טרינקען און אים איבערלאָזן אויפן בעט זיך אויסרוען.

זיינע פאַראינטערעסירונען זיינען געווען מוזיקאַלישע, אַרטיסטישע, אינטע־לעקטועלע. אין פּריוואַטן לעבן האָט זיך ביי אים נישט אַלץ געקלעבט. ער האָט אויך געליטן אויפן מאַגן און שטענדיק געווען אויף די עטע. ס'האַט זיך אים געדוכט, אַז ער ווערט שוין אַלט, איבעריק און דאָס האָט אים נאָך מער דערשלאָגן.

מיר פּלעגט זיך איינגעבן צו באַרוואַיקן אים. קודם כל האָב איך געהאַט געדולד אים זיך לאָזן אויסריידן. דאָס אַליין איז שוין געווען אַ האַלבע רפואה. ווען ער האָט שוין געענדיקט און ס'האַט זיך דערווילל באַוויזן אויפן טיש עפּעס צו טרינקען אָדער צוצובייסן איז די שטימונג געווען אַ ווייניקער טראַגישע. שפּעטער האָב איך אים גענומען דערציילן פּאַקטן אין פאַרגלייך מיט וועלכע זיינע אייגענע צרות האָבן אויסגעזען ווי אַ פאַרווילונג.

ער איז געווען זייער עמפּינדלעך אויף פרעמדע ליידן און איצט האָט ער גענומען באַוונדערן מיין האַלטונג, מיין גלייכגעוויכט. נאָך אַזויפיל יאָרן מוז איך אַליין זיך ווונדערן וויאַזוי פאַרשיידענע דער־פּאַלגן האָבן מיר נישט פאַרדרייט דעם קאַפּ און צענדליקער דורכפּאַלן האָבן מיך נישט דערפירט צו פאַרצווייפלונג. איך האָב אין אַלע פּאַלן אָפּגעהיטן דעם אייגענעם איך.

געווען מיט מיר איינער, באַרשטיין פון אָדעס. ווען ס'האַט עפּעס פּאַ־סירט מיט זיין משפּחה, אין אויזבעקיסטאַן, האָט ער באַלד פאַרלוירן די שלי־טה איבער זיך און זיך באַנומען ווי אַ קאַפּריזונע קינד.

פּאַר מיר האָט שטענדיק געלויכטן מיט גאַלדינע אותיות שלום־עליכמס „טוביה איז נישט קיין יידענע“. דעריבער איז מיין צימער אויפן זאַוואָד פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ צענטער, וווּהיז מ'פּלעגט קומען זיך אויסוויינען דאָס האַרץ. און איך בין געוואָרן אַ טרייסטער.

איך האב זיך אויסגעלערנט צו האבן געדולד און ווען כ'האב זי אפילו פארלוירן האב איך געקאנט דאס נישט ארויסווייזן.
אבער גוט איז מיר מיט דעם אלעמען נישט געווען. איך האב זיך נאר געשטארקט. כדי נישט צו ווערן צעריבן דורך די געדאנקען און איבערלעבונגען.
דאס לייענען ביכער איז ביי מיר געווען א קוואל פון כוחות. און אויך דאס טעאטער.

איך האב נישט געזוכט דארט קיין פארוויילונג. גארנישט האט מיך גע- קאנט מאכן פארגעסן אין מיין מצב, אין מיינע נאענטע. אבער ווי א טייל פון מיין סיסטעם פון גלייכגעוויכט האט אויך טעאטער געשפילט א ראלע. ערשטנס האט נישט געטארט אטראפירט ווערן דער אינטערעס פאר טעאטער, וואס האט פארנומען אמאל א גרויס ארט אין מיין לעבן. צווייטנס האב איך געזוכט אויך אין טעאטער סיטואציעס, ווי מיינע אדער נאך ערגערע און מענטשן, וואס קאנען זיין פאר מיר א מוסטער.

אויסערדעם האט מיך דער סאָויעטישער טעאטער אויסגעלערנט באַנע- מען זאכן פון אַ ברייטערן, אַלגעמיינעם קוק-ווינקל. איך האב למשל געזען קאַרנייטשוקס „פראַנט“ אין סאַמע ברען פון מלחמה און זיך אַפגעגעבן אַ דיך וחשבון, וועגן די ענדערונגען, וואָס קומען פאַר אין דער מענטאַליטעט פון סאָויעטישע מענטשן, וואָס דריקט זיך אויס אין אַ נייער סטראַטעגיע.

צום ערשטן מאל האב איך געזען אין איוואַנאוואַ אַ דרייבינע, בעתן שטע- לען גריבאָיעדאָוס קלאַסישע דראַמע: „גאַריע אַט אומאַ“ (צרות צוליב שכל). דעם פראַנצויזישן שרייבערס סאַרדו: „פלאַנדערן“ און צענדליקער אַנ- דערע קלאַסישע פיעסעס (שילערס: „קאַבאַלע און ליבע“, שעקספירס: „די צוימונג פון דער ווידערשפעניקער“ אַאַנד), היינטצייטיקע (לעאַנאָו, סי- מאַנאָו). נישט געווען קיין פיעסע, וואָס זאל מיך נישט שטאַרקן, באַרייכערן און פאַרלייכטערן אויסצודויערן.

אויך מיין קומען צו אַן איוואַנאווער יידישן שוסטער פיוואָוואַראָו אויף פסח צום סדר האב איך באַטראַכט פון אויסדויער-שטאַנדפונקט. הגם ביי מיר אין דער היים איז פסח קיין יום-טוב נישט געווען און פון מצות, אויב כ'האב זיי אַמאל געגעסן, האבן הנאה געהאַט בלויז דאַקטוירים, נישט איך, פון דעסטוועגן האט די היימישע סביבה פון אַ משפחה, וווּ ס'זיינען פאַראַן אויך אייניקלעך און וואָס קומט זיך צונויף צום סדר, געהאַט אַ ווירקונג. כ'האב ליב צו זען שלום-בית, פריילעכע געמיטער, זאַרגלאָזע קינדער. ס'פאַרשאַפט מיר פרייד דער באַוווסטזיין, אַז אויב נישט איך אַליין בין דער גליקלעכער, זיינען כאַטש דאָ אַנדערע, ביי וועמענס פייער מען קאָן אַ ביסל די נשמה דערוואַרעמען.

געווען זיינען אויפן זאוואַד אויך אַנדערע, וואָס האבן קיין געדולד נישט געהאַט. זיי האבן זיך געוואַרפן פון איין אַרבעט צו דער צווייטער, אַדער אין גאַנצן נישט געוואַלט אַרבעטן, און אין אַרומגיין אויף באַזאַרן אַדער אין ביטערן טראַפן האבן זיי געוואַלט איינזינקען זייערע שווערע געמיטער. קיין גוטס איז פון דעם נישט אַרויסגעקומען. איינער אַ „טאַשקענטער“ מיט אַ פאַרגאַנגענ- הייט האט זיך „פאַרליבט“ אין דער קאַסירערין פון סטאַלאָווע, אַ שיין, יונג

מיידל מיטן פאָעטישן נאָמען מוזאַ. ער האָט זי דערפירט צו גנבות פון פראָד-
דוקטן־קארטן, וואָס ער פלעגט פאַרקויפן אויפן באַזאַר. ביידע זיינען אין אַ שייך
נעם טאַג טאַקע אַרעסטירט געוואָרן.

אַן אַנדערער ווידער, אַ מענטש מיט העכערער בילדונג, האָט זיך אַרייַן-
געלאָזט אין האַזאַרד פון האַנדל. בעת איינער אַ רייזע קיין סטאַלינאַ האָט
מען אים אַרעסטירט מיט מאַנופאַקטור.

וואַכנלאַנג פלעגן קומען בריוו פון זיין פרוי מיטן טעכטערל אין טאַש-
קענט און מיר האָבן נישט געוואוסט, וואָס איר צו ענטפערן. ביז ס'איז צום
סוף אַנגעקומען אַן אַנקעטע וועגן אים צו דער דירעקציע פון זאַוואַד. דעמלט
האַבן מיר זיך ערשט דערוואוסט, אין וואָס עס גייט.

אַ טייל חברים האָבן זיך איינגעבירגערט אין איוואַנאוואַ און אַראַפּגער-
בראַכט אָהער די משפחות : אַזוי האָט געטון דער קאַמערציעלער וויצע־דירעקט-
טאָר קאַגאַנאווסקי, דער בוי־אינזשעניער זימאַנאַס פון ליטע, מיט וועמען
כ'האַב אַ צייט געווינט אין איין צימער און אַנדערע. זיי האָבן געפירט אַ נאַר-
מאַל משפחה־לעבן. דער זאַוואַד האָט זיי אַרויסגעהאַלפן מיט וואָס ער האָט
נאַר געקאַנט : דירה, באַהייצונג, באַלייכטונג.

איך האָב געמוזט וואַרטן. אין משך פון דער צייט בין איך צוויי מאל
געווען אויף מיליטער־קאַמיסעס און ביידע מאל בין איך אַרויס „גאַדיען“,
אַבער גענומען האָט מען מיך נישט. איז מיר אויסגעקומען צו לייגן מיין גאַנצע
האַפענונג אויפן זיג פון דער רויטער אַרמיי.

41. נאך סטאלינגראד

די אויגן פון גאַנצן לאַנד זיינען געווען געווענדט צו סטאלינגראד. ביי אַ באַגעגעניש מיט אַ חבר איז די ערשטע פראַגע געווען, צי האָט מען דורך ראַדיאָ איבערגעגעבן נייעס וועגן סטאלינגראד. אפילו ווען מיר זיינען שוין געלעגן אין די בעטן האָט זיך שטענדיק געפונען איינער, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אין וועכטער־צימער, אָדער צום דיזשורני הערן די סוואַדקע און צוריקקומענדיק איבערגעחזרט זי כמעט אויף אויסנווייניק.

ווייל וואָס איז דען אין משך פון לאַנגע וואַכן געווען איבערצוחורן? „אויפן סטאלינגראַדער פראַנט איז נישטאָ קיין נייעס“, און אָט די ידיעה פלעגט אונדז דערשלאַגן. מיר האָבן פאַרשטאַנען וויפיל קרבנות עס קאָסט אונדזן דאָס קלאַ- מערן זיך אָן דער אַ שטאַט ביי דער וואַלאַגאַ, וואָס איז באַהויכט מיטן אַטעם פון גרויסע, דעציירנדיקע געשעענישן, וואָס האָט שוין איין מאָל געראַטעוועט די רעוואָלוציע און איצט פאַרטיידיקט זי די גאַנצע מענטשהייט.

אין איינעם אַזאַ אַונט פון אַן אומעטיקן, מאַנאַטאַנעם באַריכט איז ביי מיר געבוירן געוואָרן דער געדאַנק, אַז ס'וועט נאָך קומען ווען אַ סוואַדקע „אָן ענ- דערונגען“, וואָס וועט באַדייטן, אַז מען רוקט זיך פאַרויס אין דער איינציקער ריכטונג פון דער פאַשיסטישער נאַרע, וווּ מען דאַרף די חיה דערשטיקן, אין דער ריכטונג פון בערלין.

אַזעלכע טעג האָבן זיך גענומען דערנענטערן. אין דעצעמבער 1942 האָבן איך זיך שוין נישט פאַרלאָזט אויף קיינעם, נאָר באַמיט זיך מיט די אייגענע אויערן צו הערן דעם „פאַסלעדני טשאַס“ (באַריכטן פון דער לעצטער שעה). צו זיין זיכער, אַז כ'האָבן ביינאַכט קיין באַריכט נישט דורכגעלאָזט פלעג איך זיך אויפכאַפן גאַנץ פרי, כדי פונקט זעקס אַזויגער צו הערן די איבערזונג. אין די ערשטע טעג פון יאַנואַר האָט די סאָויעטישע אַרמיי צוריק דעראַ- בערט נאַלטישיק, מאַדאָק און אַנדערע שטעט, ביי וועלכע מ'האַט זיך חדשים לאַנג געשלאָגן און וואָס האָבן פאַרנומען אַ סטאַבילן אַרט אין די „סוואַדקעס“. דו הערסט און דיינע נערוון צעשפילן זיך, די געדולד פלאַצט. ווילסט הערן וועגן שטעט, וואָס האָבן געהאַט אַ דירעקטע שייכות צו דיר, ביסט אַבער פול מיט האַפענונג, אַז דער טאָג דערנענטערט זיך. די סאָויעטישע אַרמיי האָט איבערגענומען די איינציגאַטיוו אין אירע הענט און אַטאַקירט מיט דערפאַלג אויף אַלע פראַנטן. צווישן די באַפרייטע שטעט וואַרפט זיך שוין אַ דורך וווּ נישט־ווּ אַ באַקאַנטער נאַמען : וואַלויקי, סטאַלינאַ, קאַוקאַזער קורערטער. מ'איז שוין אַריין מיט אַ פוס אין אוקראַינע. אַבער נאָך דער פאַראַיאַריקער

דערפארונג, ווען מ'האט באפרייטע שטעט נאך אַ מאָל פאַרלוירן, לאָזט מען דעם אַפטימיזם ווייט נישט לויפן : מען וואַרט, וואָס דער זומער וועט ברענגן. גען. ס'איז געווען פאַרשפרייט די פאַלשע מיינונג, אַז דער ווינטער שלאָגט היטלערן, דער „גענעראַל פּראָסט“. אַ סך האָבן אין גאַנצן פאַרזען די העלדיש־קייט פון די סאַוויעטישע מענטשן, די דיריזשירטע טעטיקייט פון די פאַר־טויזאַנען און פאַרגעסן, אַז גאַנץ אייראָפּע האָט גענייט פּוּטערס און געשטרעקט וואַרעמע וועט פאַר היטלערס אַרמיי.

איך האָב געפילט, אַז ס'האָט זיך שוין אָנגעהויבן די מפּלה פון היטלערן. די־צענדליקער טויזנטער געפאַנגענע זאַגן עדות אויף דעם, אַז ס'איז שוין נישט די אַרמיי פון יאָר 1939 און 1941.

דערווייל האָבן אינערלעכע נייעס לויזער געמאַכט געוויסע צינגער, בפרט פון די גאַר עלטערע מענטשן, אויך אויפן זאַוואַד.

לויט אַ פאַראַרדענונג האָט מען איינגעפירט די טעג אין דער אַרמיי „פאַ־גאַנעס“ (עפּאַלעטן). דער עלטערער דור זעט אין דעם אַ ריקצוג פון די סאַ־וויעטישע פּרינציפּן. מען ווערטלט זיך אַפילו, אַז אין גיכן וועט מען די אַפּי־צירן מוזן טיטולירן „גאַספּאַדירן“ (הער) אָדער אַפילו „וואַשע בלאַגאַראַדיע“.

אַ צווייטע נייעס איז די ענדערונג פון די באַציאונגען צו די רעליגיעזע גרופּעס. פאַרמעל האָט זיך איינגעטלעך גאַרנישט געענדערט מצד דער מלוכה. די פאַקטישע ענדערונג איז געקומען מצד די רעליגיעזע גרופּירונגען. זייערע אַנפירונגען האָבן זיך איבערצייגט, אַז אין אַ סאַציאַליסטישער מלוכה קאָן מען פּריי גלייבן אין גאָט, מען דאַרף נאָר נישט שעדיקן די מלוכה. זיי האָבן דער־ריבער איצט אין די גורל־טעג פון לאַנד, גענומען אַרויסוויזן זייער פאַטריאַ־טיזם און זיך באַטייליקן אין געלט־זאַמלונגען, ווי אויך אין אַנדערע פאַט־ריאַטישע אַרבעטן באַגלייך מיט די איבעריקע געזעלשאַפטלעכע פאַקטאָרן.

מיך פּערזענלעך האָבן ביידע ענינים נישט גערירט. כ'האָב געהאַט צוטרוי צו דער רעגירונג, אַז זי ווייסט, וואָס זי טוט. ס'איז קיין ספק נישט, אַז פאַגאַ־נעס זיינען שענער ווי די געוויינטלעכע רויטע דרייעקן, קוביקעס אָדער שפּאַלעס, וואָס די רויטאַרמייער און די קאַמאַנדירן פּלעגן טראָגן צוגענייט צו די קעלנער. פאַר מיר איז דער עיקר באַשטאַנען אין עפּעס אַנדערש : צי איז דאָס אַ מיטל אויף שטאַרקן די דיסציפּלין און דורך דעם בעסער צו שלאָ־גען דעם שונאָ ? איך וויל חלילה נישט זאַגן, אַז דאָס האָט געבראַכט צו דער ראַדיקאַלער ווענדונג אויפן פּראָנט, אָבער ס'האָט געהאַט מיט אים אַ געוויסע שייכות.

דער 30־טער יאַנואַר 1943 איז געווען אַ פּרילינגס־טאַג. קיין ווינטל האָט נישט געבלאַזט. די זון האָט געשיינט. מיט אַן אויפגעשפּילעטער פּופּאַיקע און אַן אויפגעהויבענער אושאַנקע (אַ וואַרעם היטל אויף צוצודעקן די אויערן) האָב איך געשפּאַנט איבער די איוואַנאווער גאַסן. ס'איז ביי מיר אויף דער נשמה געווען יום־טוב־הגם אַ באַטריבטער : דאַנקאַלעס געבוירנטאַג און אַ דורכ־ברוך אויפן וואַראַניעזשער פּראָנט.

מיט צוויי טעג שפּעטער האָט מען איבערגעגעבן, אַז מ'האָט ליקווידירט די דייטשע אַרמיי ביי סטאַלינגראַד. צו אונדזער פּרייד איז קיין גרענעץ נישט

געווען. מענטשן אויפן זאוואד האבן זיך אַרומגענומען, געקושט. טרעדן פון פרייד האבן זיך געוויזן אין די אויגן. מיר האבן דערפילט, אז אַ קאַשמאַר האָט אויפגעהערט דריקן אויף אונדזער געמיט. ס'איז פאַרגעקומען אַ קורצער מיטינג. וואָס צו ריידן האָט נישט געפעלט, אָבער אין אונדזער אָנגעשטרענגטקייט האָבן זיך ווערטער נישט אַריינגעפאַסט.

ס'איז אויפגעשטאַנען אַן אַרבעטער פון מעכאַנישן צעך און געזאָגט :
— אונדזער אַרמיי האָט דערפילט איר הייליקע פליכט. עס איז יום־טוב אויף אונדזער גאַס, אָבער מיר טאָרן זיך נישט פאַרכלינען פאַר פרייד. ס'זיינען אומגעקומען טויזנטער מענטשן, סטאַלינגראַד איז איין גרויסע חורבה. אונדזער פליכט איז ווירדיק אויסצודריקן די שמחה פון זיג — דורך מעשים. איך לייג פאַר, אז אונדזער זאוואַד זאָל שיקן מאַשינען, איינריכטונג, ווי אויך ספעציעל אויסאַרבעטן באַשטימטע דעטאַלן כדי זיי איבערצושיקן קיין סטאַלינגראַד אויפֿ צושטעלן די זאוואַדן, וואָס די דייטשן האָבן פאַרניכטעט.
די רעדע איז אויפגענומען געוואָרן מיט הילכיקע אַפלאַדיסמענטן און מיט אויסרופן : פּראַוולנאַ! (ריכטיק!).

ס'איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ קאַמיטעט, וואָס האָט זיך געדאַרפט פאַרנעמען מיט רעאַליזירן דעם פאַרשלאָג.
און פון איצט אָן זיינען געגאַנגען עשעלאַנגען מיט זאַכן קיין סטאַלינגראַד און אַנדערע באַפרייטע שטעט.

קלאַר, אז מיר זיינען נישט געווען די איינציקע, וואָס האָבן אָנגענומען אַזאַ באַשלוס. דאָס גניצע לאַנד איז אַריין אין אַ פיבער פון אויפבויען, הגם די מל־חמה איז נאָך נישט געווען פאַרענדיקט.

קינדער אין די שולן האָבן געזאַמלט ביכער, העפטן, בלייפּעדערס און זיי געשיקט מיט אויפשריפטן פאַר די קינדער פון סטאַלינגראַד. די אַרטעלן האָבן אויסגעאַרבעט שידן, קאַסטיומען, מכשירים; פאַבריקן האָבן געשיקט זייער פּראַ־דוקציע. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ בריוואַויסטויש צווישן שילער פון די באַפרייטע געגנטן און די געביטן, וואָס האָבן די אַקופאַציע נישט דורכגעמאַכט.

ס'איז געוואָרן שווערער צו אַרבעטן, אָבער לייכטער דאָס געמיט און דער ריבער האָט מען נישט געפילט די מידקייט.

און אַלע אַרבעטן זיינען באַגלייט געווען פון שמועסן וועגן דער דייטשער מפלה. איצט האָט זיך באַפרייט אַ גרויסע אַרמיי אויף צו באַפרייען אוקראַינע.

איך האָב פאַרנאַטירט : „ס'וואַקסט די האַפענונג און ס'פילט זיך, אז דעם זומער וועט זיין נאָך דער מלחמה. אַ סך גיט צו טראַכטן די באַגעגעניש אין אַפריקע פון רוזוועלטן מיט טשערטשילן. אפשר וועט שוין עפעס ווערן פון צווייטן פּראַנט. אויף מערב אין, ווייזט אויס, נישטאַ וואָס צו טון, ווייל די גאַנצע לאַסט פון דייטשן דרוק האָט אויף זיך אויסגעטראָגן דער לאַט־פאַרבאַנד.“

אזוי האָט יעדער סימן פון אַן ענדערונג געוועקט האַפענונגען, ווייל מ'האָט געוואַלט האַפן, מ'האָט געוואַלט גלויבן, אז די פאַרבינדעטע מיינען אַלץ ערנסט. עס האָט שוין געזאָגט אַ לאַטיינישער סאַטיריקער : „מונדוס וולט דעציפּי, ערגאַ דעציפּיאַטור“ (די וועלט וויל אַפגענאַרט ווערן, טאָ זאָל מען זי נאַרן). אויך מיר האָבן זיך געוואַלט לאָזן שאַפן אילוזיעס, ווייל מיט זיי איז געווען

באקוועמער צו לעבן, הגם מיר האבן געזען, וואס פאר א טיילוואַנישן שפיל ס'שפילן די „שותפים“. נישט איין טייד האט נאך געזאלט רויט ווערן פון בלוט, ביז ס'וועט זיך מערקן א ממשותדיקער צווייטער פראנט.

די סאָויעטישע אַרמיען האָבן זיך נישט אָפּגערוט נאָך סטאַלינגראַד.

די וואַרעמע שטימע פון יורי לעוויטאָן האָט פאַר אונדז יעדן אַוונט גע-
קלונגען ווי די הערלעכסטע סימפאָניע, אַ סימפאָניע פון פרייד. אַז מען האָט
געהערט „ווימאַניע, גאַוואַריט מאַסקוואַ, פּריקאַז...“ (אַכטונג, ס'רעדט מאַס-
קווע, באַפעל...) האָט מען שוין געווסט, אַז מ'האַט פאַרנומען אַ וויכטיקן פּונקט.
און אַזוי איז מען טאַקע דערגאַנגען, דעם 7טן פעברואַר ביז צום אַזאָווישן ים,
פון ראַסטאַוו איז מען געשטאַנען אַ צען קילאָמעטער, קורסק איז געווען אָפּגע-
שניטן פון אַריאַל; כאַרקאָוו — פון קורסק. ס'האַט אויסגעוויזן, אַז אויב מען
וועט גיין פאַרויס מיט אַזעלכע טעמפּן, וועט שוין פּרילינג צייט זיין באַפּרייט
אוקראַינע און די היטלער-אַרמיי וועט זיך צעפּאַלן.

איך האָב געטראַכט דערווייל וועגן ביעלאַגראַד, ווי וועגן אַן ערשטן עטאַפּ
אויף מיין צוריקוועג אַ היים. גערעכנט אַנצוגעבן אַ ביטע מען זאַל מיך איבער-
פירן אַהין, וויבאַלד די שטאַט וועט באַפּרייט ווערן.

צומאַרגנס האָט זיך שוין באַוויזן אין די „סוואַדקעס“ דער נאַמען
ביעלאַגראַד. אויך אַזאָוו איז פאַרנומען און די דייטשע קאָוקאַזער אַרמיי קאַן
אַנטלויפן נאָר דורך קריים.

נאָך אַ טאַג און דעם 8טן פעברואַר האָבן אונדזערע פאַרנומען קורסק
און קאַראַטשע, אַן אַרט וווּ כ'האַב זיך אָפּגעשטעלט ביים עוואַקואירן פון ביעל-
גאַראַד. איצט האָב איך גענומען טראַכטן, אַז ס'איז צייט אַנצושרייבן אין „נאַר-
קאַמאַט“ פון בילדונג און „אויטשיטעלסקאַיאַ גאַזעטאַ“ וועגן אַריבערפאַרן קיין
ביעלאַגראַד.

צו דער „אויטשיטעלסקאַיאַ גאַזעטאַ“ פלעג איך זיך פון צייט צו צייט
ווענדן מיט ביטעס, אַדער פרעגן עצות און שטענדיק באַקומען ענטפּערס. אפילו
ס'איז גאַרנישט דערליידיקט געוואָרן, אָבער דער פּאַקט פון באַקומען אַ בריוו
פון מ י י נ צייטונג האָט אויף מיר שטענדיק געהאַט אַ גוטע ווירקונג.

ס'איז כדאי צוצוגעבן, אַז סאָויעטישע אינסטיטוציעס ענטפּערן פינקטלעך
די בירגער. כ'דערמאַן זיך, אַז ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן האָט מען נאָכ-
דערציילט, אַז ס'קומט אַ קאַנטראַל אין אַ ביוראָ, אין אַ פּראַפּאַראַיין, אין אַ ציי-
טונג איז איינע פון די וויכטיקסטע אויפגאַבעס דורכצוקוקן די קאַרעספּאַנ-
דענץ: דער פאַרגלייך פון אַריינגעקומענע און אַרויסגעשיקטע בריוו. דאָ
פלעגט מען קאַנטראַלירן ווי לאַנג ס'האַט געדויערט ביז מ'האַט דערליידיקט
אַ בריוו, פאַרוואָס האָט אַזוי לאַנג געדויערט און וואָס מ'האַט געענטפּערט,
עווענטועל וואָס פאַר אַ שריט האָט מען געמאַכט, כדי צו דערליידיקן די ביטע.
כ'האַב נישט געהאַט קיין צייט לאַנג צו טראַכטן: ביעלאַגראַד איז באַפּרייט
געוואָרן.

ווי תמיד זעט דער עבר אויס צו זיין שענער און בעסער ווי געווען. ביי
מיר איז אויסגעקומען, אַז ווען כ'קום היינט קיין ביעלאַגראַד אַדער סטאַרי-גאַ-

דאָד, וואָלט איך דאָרט געהאַט אַ סך פריינד, הגם לאַנג האָב איך דאָרט
נישט געווינט

איך האָב זיך איצט אויפריכטיק געפרייט אַריינפילנדיק זיך אין דער
לאַגע פון נילא ספירידאָנאָוואַ, וואָס האָט היינטיקן טאָג געדאַרפט טאַנצן
פאַר שמחה און ציטערן פאַר שרעק בנוגע די עלטערן, לויפן אויף דער פאַסט,
שיקן טעלעגראַמעס אַא"וו.

איך בין געווען איבערצייגט, אַז אַלע פליטים, וואָס האָבן זיך אָפגע-
שטעלט אין ביעלאָגאָראַד זיינען היינט באַזונדערס אויפגעטרייסלט: זיי
זעען זיך שוין צוריק דאָרט אויפן וועג אַהיים, אַזוי ווי מיר פלעגן זיך ווינטשן
אין 1941.

די צייט פון צוריקפאַרן דערנענטערט זיך, „ס'וועט געוויס פאַרקומען
אַרגאַניזירטערהייט. אָבער דאָס האַרץ קאַן פלאַצן פאַר פרייד און אומזיכער-
קייט: צו וועמען פאַרן מיר? מי ומי איז געבליבן לעבן, ווער איז דער
שריד ופליט?"

באַטראַכטנדיק די לאַגע האָט זיך מיר דערמאַנט מיציקעוויטשס באַלאַדע
„אלפּוהאַראַ“:

אין חורבות שוין ליגן מאורישע ישובים,
דאָס פאַלק זייערס געשמידט איז אין קייטן.
נאָך פאַרטיידיקן זיך די ווענט פון גרענאַדא,
אין גרענאַדא אָבער איז אַ מגפה.

יא, אין דער דייטשער גרענאַדא איז שוין באַשטימט אַ מגפה, נאָר דער שרעק
האַלט זיי נאָך אויף די פיס. זיי געפינען זיך אויף אַ פרעמדן באַדן. די סאָ-
ויעטישע אַרמיי שטייט פון עטלעכע זייטן אַרום כאַרקאָוו און ראַסטאַוו און גרייט
זיך וואַרשיינלעך צו נעמען זיי איינשליסנדיק די דייטשן מיט אַ צוואַנג-מאַנעוור
אַזוי ווי אין סטאַלינגראַד. דער וועג פון קאַווקאַז און קרים איז שוין גאַר אַ
שמאַלער: נאָר דורך נאָוואַראַסיסק און מיטן ברעג אויפן קערטשער האַלבאינדזל.
מיר שטייען ווידער ביי די קאַרטן פון לאַנד. מען שטעלט אַריין רויטע
פענדלעך אין די באַפרייטע פונקטן. אַ היימישער סטראַטעג גיט אַן עצה:
„אויב אונדזערע וועלן גיין מיט האַסטיקע טעמפן פון אַזאַוו אויף דרום און פון
קראַסנאַדאַר אויף מערב, וועלן זיי אַפּשניידן די גאַנצע קאַווקאַזער און דאַג-
באַסער אַרמיי און פאַרטרייבן זי צום ים.

42. ס'לעבן אויף האַפּענונגען און... פארשווינדן.

ווער פון אונדז איז אין יענע טעג נישט געווען קיין סטראַטעג? מען האָט פאַראויסגעזאָגט, מען האָט זיך געוועט, זיך געשפּאַרט און געאַמפּערט. דעם 16טן פעברואַר, אין מיטן נאַכט איז געווען אַ פייערלעכע ראַדיאָ-טראַנסמיסיע וועגן פאַרנעמען כאַרקאָוו. אין אונדזער צוזאַמענלעבן איז געוואָרן אַ שמחה אַ פּרייד, אַ בראַוואַ-פּאַטשעריי. פאַרשלאַפּענע האָבן זיך זייער שנעל אויסגעטשוּקעט, אין איין סעקונדע האָבן זיך געפונען צוויי פּלעשער בראַנפן און אַלע, ווי מיר זיינען אַזוי געווען אין אונטערוועש זיינען מיר אַראַפּגעשפּרונגען פון די בעטן און געטרונקען אַ לחיים. לאַנג, לאַנג האָט געדויערט די שמחה. חברים האָבן גענומען דערציילן זכרונות וועגן כאַרקאָוו. כמעט יעדער האָט געהאַט וואָס צוצוגעבן. נאָר איינציקווייז איז מען צוריקגעגאַנגען אין די בעטן און איינער נאָכן אַנדערן איז אַנטשוויגן געוואָרן און אַריינגעפאַלן אין מאַרפיס אַרעמס.

שווער איז געווען דעם עולם אויפצושטיין צו דער אַרבעט צומאַרגנס אין דער פּרי, אָבער מ'איז אויפגעשטאַנען און מיט נאָך מער חשק זיך געשטעלט צו דער אַרבעט, מיט מער ענטוואַזם און האַפּערדיקייט זי אויסגעפירט. און דאָ מיט אַמאָל אַ ברוך הבא ! ס'קאַציל קומט ! כ'האַב פאַרנאַטירט דעם 8טן מערץ 1943 :

„די פּוילישע רעגירונג לאָזט פון זיך הערן ! זי האָט דערקלערט, אַז זי אַנערקענט נישט די ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען נאָכן 1טן סעפטעמבער 1939, ד. ה. אַז זי וויל מערבֿ-אוקאַינע, ווייסרוסלאַנד און ווילנע. עס קומט אויס, אַז זאָלזיע, וואָס זי האָט מיט היטלערס הילף צוגענומען ביי די טשעכן, דאַרף אויך בלייבן ביי איר אָן ענדערונג.

ראַטנפאַרבאַנד האָט געענטפּערט, אַז דאָס פאַראייניקן דאָס אוקראַינישע און ווייסרוסישע פּאָלק איז נישט אין סתירה צו דער אַטלאַנטישער שאַרטע. ראַטן פאַרבאַנד האָט אויך אָפּגעלייקנט די פעסטשטעלונג פון דער פּוילישער רעגירונג אין לאַנדאָן, אַז זי האָט נישט געהאַט קיינמאָל קיין אַגרעסיווע פּלענער לגבי אים (ראַטן פאַרבאַנד) און דערמאַנט די פּאָליטיק פון בעקן און זיינע באַציאונגן גען מיט דייטשלאַנד.

ענגלאַנד האָט געלאָזט אַ פּרוו-באַלאַן נאָך איידער זי האָט געשטעלט אַ פּוס אויפן אייראָפּעאישן קאָנטינענט.“

דייטשלאַנד נוצט אויס די סיטואַציע און קאַנצענטרירט אַלע כּוחות אויף איר מזרח־פּראָנט.

כאַרקאָוו רופט: היטלער אנטע פאַרטאס! אונדער טרינקען לחיים אין מיטן נאַכט העלפט גאַרנישט, די אַמעריקאַנער און ענגלענדער — אויך נישט. אויף די פראַנטן איז איצט שטיל.

אויף וואָס וואַרט היטלער?

ער וואַרט וואַרשיינלעך אָדער אויף אַ סעפּאַראַטן שלום מיט איינעם פון די פאַרבינדעטע, אָדער אויף אַ „רעוואָלוציע“ ביי אונדז, און מעגלעך, אַז ער קאַנן צענטרירט איצט מיליטער אויף איין אָפּשניט און וואַרט, מיר זאָלן אָנהייבן.

איידער די שותפים צו דער מלחמה מיט היטלערן האָבן געשיקט דעם ערשטן דעסאַנט האָבן זיי געפירט אונטערהאַנדלונגען וועגן נאָך־מלחמהדיקע עקאָנאָמישע פראַבלעמען: לעבנסמיטל־איינקויפן און פאַרטיילונג. ס'איז אויסגעאַר־בעט געוואָרן אַ סטאַטוט, אַ קאָמיטעט און... אַן אילוזיע, אַז די מלחמה ענדיקט זיך שוין.

עס זיינען געשאַפן געוואָרן נאַציאָנאַלע דיוויזיעס: פּוילישע, טשעכישע, לעטישע, ליטווישע אא"וו.

די פּוילישע דיוויזיע האָט געזאָלט זיין און איז טאַקע געוואָרן דער אַוואַנץ גאַרד פון באַפרייטן פּוילן. נאָך דער ערשטער זיינען געקומען ווייטערדיקע און אַט די זעלבער זיינען געווען די, וואָס האָבן רעהאַביליטירט דעם פּוילישן נאַמען נאָך דער דעזערציע פון אַנדערס אַרמיי.

די נאַציאָנאַלע אַרמיען זיינען געווען, אין אַ גרויסער מאָס, אַן אַנדייט אויפן סוף פון דער מלחמה.

ווען ס'עפנט זיך דער צווייטער פראַנט, וואָלט דער פאַשיזם באַלד דער־שטיקט געוואָרן: פון זיין מזרח־פראַנט וואָלט ער קיין מיליטער נישט אָפֿ־געצויגן אויס מורא פאַר די סאָויעטן. אויפן מערב האָט ער קיין סך כוח נישט געהאַט.

„ענגלאַנד איז פאַראינטערעסירט דער דייטש זאָל האַלטן זיינע כוחות אויף אונדזערע גרענעצן. דעמלט וועט זי זיגן און דערגיין ביז בערלין־וואַרשע, ווייל ווען מיר זאָלן זיין די גייערס איז נישט זיכער פאַר ענגלאַנד דער פּאָליטישער גורל פון וואַרשע און בערלין“ (25 יוני).

די געדאַנקען דעמלט פאַרשריבענע זיינען צומאַל נאַאיוו, צומאַל טרעפֿ־לעך. זיי שפּיגלען אָבער אַפּ מיינע דעמלטיקע שטימונגען און דערוואַרטונגען. און נישט נאָר מיינע. אָבער ווען כלייען אַ טייל פון זיי, קאַכט פון דאָס ניי אויף דער צאָרן פאַר וואָס מען האָט אונדז אין יענע בלוטיקע טעג אַזוי גע־נאַרט און מיט אַזאַ ראַפּינירטקייט אויסגערעכנט אַלי, וואָס קאָן געשען נאָך דער מלחמה.

„27. 3. מוסאָליני האָט דעמיסיאָנירט. זיין אַרט פאַרנעמט מאַרשאַל באַ־דאָליאַ. כמעט גאַנץ סיצייליע איז שוין פאַרנומען. רוים ווערט באַמבאַרדירט און עוואַקואירט זיך. מיר דוכט, אַז איטאַליע איז שוין אַרויס פון שפּיל. היינט־מאַרגן איז צו דערוואַרטן אַ שלום־פאַרשלאַג. די אַרמיען פון די פאַרבינדעטע וועלן וואַרשיינלעך פאַרנעמען צייטווייליק איטאַליע, אָדער אויף אַן אַנדערן אָפּן

זיך דארט פארפעסטיקן, כדי צו פארהיטן איטאליע פון קאמוניזם. גלייכצייט
טיק עפנט זיך אַ וועג צו באַזעצן פראַנקרייך, דייטשלאַנד און דעם באַלקאַן.

אונגאַרן וועט וואַרשיינלעך נאַכטון איטאַליע, אין אַנדערע לענדער וועט
זיך אַוודאַי אויך אָנהייבן די באַוועגונג קעגן מלחמה.
די אַפּענסיווע פון היטלערן האָט זיך אויך נישט איינגעגעבן. נישט בלויז
ער גייט נישט פאַראויס, נאָר אונדזערע זיינען אַריבער אין אַ קעגנאַנגריף און
רוקן זיך פאַמעלעך פאַראויס."

ערשט אין יאַנואַר 1944 איז געוואָרן פריי האַשטש, דעם 5טן פעברואַר —
ראַוונע, לוצק, אַסטרע...

אויב ביים באַפרייען ביעלאַגראַד בין איך געווען ווי צעחושט און פונאַנ-
דערגעשיקט בריוו וועגן אַריבערפאַרן אַהין, איז איצט מיין אומגעדולד דער-
גאַנגען ביז צו דער העכסטער מדרגה.

"כ'גיי אַרום ווי אויף אַן עולם התהו. כ'קאָן נישט שלאָפן, כ'בין נישט. פעאיק
צו טון עפעס. כ'האַב אַנגעשריבן אין „אַבלאַנאַ", אַז כ'וויל זיך אומקערן.
דאַנקען גייט שוין דאָס ניינטע יאָר (???)".

אַט די פרעגצייכנס אויף פאַפיר און אין מוח, טאַג-איין טאַג-אויס, האָבן
מיך נישט געלאָזט רוען. כ'האַב געשריבן בריוו צו אַלע אינסטיטוציעס און
צו מענטשן, כדי זיך צו דערוויסן, וואָס ס'איז פאַרגעקומען אין ראַוונע און
האַשטש. די מענטשן, צו וועלכע כ'האַב געשריבן האָבן געלעבט... בלויז איז
מיין זכרון.

דעם 11טן אַפּריל האָב איך באַקומען אַ בריוו פון אונדזער אַפּגעראַטע-
וועטער שכנטע, באַסיע ווייסמאַן. זי האָט מיר באַשריבן די געשיכטע פון פּיין
און ליידן.

די מאַמע איז געשטאַרבן מיט אַ גליקלעכן און נאַרמאַלן טויט אין ווינטער
1941. ראַזאַ מיט ביידע קינדער זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן דעם 26טן
סעפטעמבער 1942 אין סימאַנאַווער וואַלד און דאַרט אומגעבראַכט געוואָרן.
כ'האַב אויפגעהערט זיך צו רייסן פאַרן, און געלאָזט די געשעענישן
קומען און גיין. די איינזאַמקייט האָב איך געהאַט אומעטום.

43. דער וועג צוריק.

א בריוו געשיקט אין „אבלאנא“ אין טאג פון באפרייען ראונא האט געהאט זיין פעולה.

דער לייטער פון קאדרען־אפטייל איז געווען א געוויסער מאיעווסקי, וואס האט מיך געקענט נאך פון סעפטעמבער 1939, ווען מיר האבן צוזאמען געארבעט אין וואל־ביראָ צו דער נאצי־אנאלער פארזאמלונג. ער האט זיך געשטיצט אויף א געזעץ, וואס זעט פאראויס, אז אלע עוואקואירטע דארפן אין דער ערשטער ריי באפרייט ווערן פון די ארבעט־פלעצער, ווו זיי געפינען זיך און צוריקגעשיקט ווערן אהין, פון וואנען זיי האבן זיך עוואקואירט ביים אויסברוך פון דער מלחמה. גלייכצייטיק איז אויך אנגעקומען אן ענטפער פון מיניסטעריום מיט אן אנווייזונג פארן דירעקטאר, ער זאל מיך באפרייען. ווען כ'האב באקומען דעם בריוו פון מיניסטעריום ביזן איד געגאנגען צום דירעקטאר פרעגן, צי ער האט באקומען די קאפיע. דער דירעקטאר האט מיט מיר פארפירט א לענגערן שמועס.

— הער זיך איין, זאגט ער צו מיר, פאר וואס זאלסטו נישט בלייבן דא? מיר האבן זיך שוין צוגעוויינט צו דיר, מיר קענען דיך פון דער ארבעט און מיר וועלן זיך באמיען צו געפינען פאר דיר א מער פאסיקע ארבעט. מיר פארשטייען אז דו קאנסט ברענגען מער נוצן מיט דיין וויסן.

— מיכאיל מיכאילאוויטש, ס'איז מיר באמת אנגענעם צו הערן פון דיין מויל אזעלכע ווערטער. בכלל ביסטו נישט פון די, וואס האבן ליב צו מאכן טאמפלימענטן. אבער פארשטיי, איד מוז דאך אומבאדינגט זיין אויפן ארט און זען, וואס ס'איז פארגעקומען.

— גוט, כ'וועל דיר געבן א חודש אורלייב און שפעטער וועסטו א בא־רואיקטער צוריקקומען.

— כ'האב דיר מורא צוצוזאגן, מעגלעך, אז ווען כ'וועל זיין אין ראונע, זיך צונויפטרעפן מיט חברים פון אמאל, באטרעטן ערטער, וואס האבן פאר מיר א ווערט, וועל איך אפשר נישט וועלן זיך צעשיידן מיט זיי. נעם אויך אין אכט, אז דער „אבלאנא“ האט מיר גלייך געענטפערט און מיך ארויסגעפאדערט פון דאנען און איצט וועל איך קומען און זאגן א זיי געזונט?

— איך פארשטיי דאס אלץ, וואס האסט מיר געזאגט. איך פארשטיי אבער אויך דאס, וואס האסט נישט דערזאגט. פאר געזונטערהייט און טאָר מער וועסטו צוליב וועלכע נישט איז סיבות נישט קאנען פארבלייבן אין ראונע, טאָ ווייס, אז צו אינדז קאנסטו זיך שטענדיק צוריקקערן.

כ'האב געדאנקט דעם דירעקטאר פאר זיין חברישער באציאונג צו מיר. נאכדעם בין איך נאך געזעסן מיטן דירעקטאר און חברים און דערמאנט פארשיידענע עפיזאדן פון אונדזער לעבן. איינער האט דערמאנט א הומאריסטישע צייטונג, וואס כ'האב צונויפגעשטעלט פאר עפעס אן אונט און ווו כ'האב אויף אן איידעלן אופן אריינגעזאגט דעם דירעקטאר און נאך א פאר נאטשאַליקעס.

שווער איז מיר אנגעקומען די געזעגענונג מיט אייוואנאווא. ווי נישט ווי איבערגעלעבט דא צוויי מלחמה־יאָרן. געהאט דא א ביסל באקאנטע, א פאר פריינד, וואס האבן מיר אַרויסגעוויזן זייער מענטשלעכע באציאונג נאך אין יענע טעג, ווען כ'בין געווען א „טאשקענטער“ און האב אויסגעזען ווי א שלעפער.

איך בין געגאנגען א קוק טון אויף דער רייכער ביבליאטעק, וואס האט געהאט א גרויסן חלק אין מיין לייכטער אקלימאטיזירונג. די פארוואלטערין פון ביבליאטעק האט באדויערט, וואס אַזא גוטער ליינער פארט אַוועק. מיין ליינער־קארטע איז געווען א פילפארביקע: פון לייכטע דערציילונגען און לידער ביז ערנסטע וויסנשאפטלעכע אָפּהאַנדלונגען אין עטלעכע שפּאַרכן.

דער לייטער פון באַן־סטאַציע, מיט וועמען כ'האב געהאט געשעפטלעכע באציאונגען, האט איך באדויערט און ווי אן אנערקענונג פאר מיין אַרבעט מיר רעזערווירט א ווייכן פלאץ ביז מאסקווע, א זאך, וואס איז נישט לייכט געווען צו באקומען אין יענע טעג. און אין א שיינעם פרימאָרגן, בין איך, צום ערשטן מאל, איינער אליין, מיט א ביסל באַגאַזש, אנגעקומען אויפן יאַראַסלאַווער וואַקאַזאַל אין מאַסקווע.

ווי געוויינטלעך האב איך באַטראַכט די גאַסן, הייזער, פאַרבייגייענדיק, געזוכט האב איך מענטשן. מיך האט אינטערעסירט די לאגע פון די עוואַקיר אירטע, געוואלט וויסן, וואס עס קומט פאר אין פאַרבאַנד פון פּוילישע פאַט־ריאַטן, וואס עס מאַכן מיינע אַלטע באַקאַנטע...

צום פאַרבאַנד פון פּוילישע פאַטריאַטן (ז.פ.פ.) האב איך געהערט נאך אין אייוואנאווא. דאָרט האט אן אַנפירנדיקע ראַלע געשפּילט דער פאַר־שטאַרבענער ספיכאי. זייער אַקטיוו זיינען געווען האַנקאַ זאַכאַריאַש און האַנקאַ סאַקאַרסקאַ. האַנקאַ זאַכאַריאַש מיט איר מאן שמעון האָבן געאַרבעט אין אינטערנאַציאָנאַלן קינדערהויז פון „מאַפּר“. אויב כ'האב נישט קיין טעות, איז דאָס דאָס איינציקע הויז פון „מאַפּר“, ווו ס'האָבן זיך דערצויגן קינדער פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, וואס זיינען געווען פּאָליטישע עמיגראַנטן. געווען דאָרט שפּאַנישע קינדער, רומענישע, פּוילישע אא"וו.

אין דער אַרבעט פון ז. פ. פ. האב איך זיך באַטייליקט גענוג אַקטיוו אויף וויפּל די צייט האט מיר דערלויבט. עטלעכע מאל האָבן די פּוילישע בירגער באַקומען ספּעציעלע צוטיילונגען פון פּראָדוקטן, וואס די סאָויעטישע בירגער האָבן נישט געהאַט. כ'דערמאַן זיך, אַז אין איין צוטיילונג איז געווען טראַלעט־זיף, נאַשוואַרג, א סך ווייסע מעל אא"וו. פאַרטיילט האט מען די פּראָדוקטן אין די אַלגעמיינע געשעפטן. איך האב זיך געפּילט נישט גוט

ווען בעת מ'האט מיר געוויגן מיינע פראדוקטן, האט אַ רוסישע פרוי זיך געמוזט באַגנוגענען מיט פיל ווייניקער.

פאַר וואָס איז מיר געקומען עפעס מער? כ'בין געווען צופרידן, וואָס כ'האָב נישט ערגערע באַדינגונגען. ס'האָט מיר געגעבן אַ צופּ ביים האַרצן. געוויסע פראַדוקטן האָב איך געבעטן צו פאַרפאַקן דער פרוי, אַנדערע האָב איך אַוועקגעגעבן מיינע פריינד, צו וועמען כ'פלעג אַריינקומען אין שטוב און צו זאַמען האָבן מיר שוין קאַנסומירט.

מיין ערשטער גאַנג אין מאַסקווע איז געווען אויף פושעטשנאיא 5; דאָרט איז געווען די הויפט־פאַרוואַלטונג פון ז.פ.פ.

כ'האָב דאָרט אַנגעטראָפּן אַ פאַר באַקאַנטע, וואָס האָבן פאַרנומען הויכע פאַסטנס, און ווי געוויינטלעך אין אַזעלכע פּאַלן בין איך צוריקגעהאַלטן. כ'האָב נישט געוואַלט אויפמישן פּערזענלעכע ענינים. ערשטנס האָב איך נישט געהאַט די זיכערקייט, אַז זיי ווילן דאָס. צווייטנס האָב איך אויסגעמיטן יעדע סיבה אויף חושד זיין מיר, אַז כ'וויל דיסקאַנטירן מיין אַלטע באַקאַנטשאַפט, כדי צו האָבן אַ נוצן: אַ פאַסטן, אַ פראַטעקציע. דריטנס האָב איך מורא געהאַט, אַז מיינ פּאַרעלטערטקייט און מלבושים זאָלן נישט אַרויסרופן קיין רחמנות.

מיט אַנדערע, וואָס כ'בין געווען מער נאַענט, האָב איך זיך געטראָפּן און אויסגעפּרעגט אויף פריינד. אַזוי האָב איך זיך אין קאַמיטעט פאַר באַזאַרגן די פּוילישע קינדער געטראָפּן מיטן געוועזענעם גענעראַל־סעקרעטאַר פון לערער־פאַראַיין אַלטמאַן. איצט איז ער געווען דירעקטאַר פון אַ לערנביכער־פאַרלאַג פאַר פּוילישע קינדער. די אויפנאַמע איז געווען גאַר אַ האַרציקע. נאָך די ערשטע עטלעכע זאַצן האָב איך זיך דרווסט, אַז זיין פרוי און זון זיינען אומגעקומען אין לוצקער געטא, דאָרט וווּ מיינ עלטסטע שוועסטער מיט איר מאַן, דעם יידישן שרייבער מאַרק וויסבאַרד און זייער טאַכטער. די טאַכטער זיינע איז ביים אויסברוך פון דער מלחמה געווען אין לואוּו און פון דאָרט האָט זי זיך באַוויזן צו ראַטעווען און אין איצטיקן מאַמענט איז זי אין דער פּוילישער אַרמיי.

מיט אַלטמאַנען בין איך אַריינגעגאַנגען צום וויצע־פאַרזיצער פון קינדער־קאַמיטעט, מיינ אַמאַליקן חבר פון אוניווערסיטעט סטאַשעק סקזשעשווסקי, היינטיקער אויסערן־מיניסטער.

כ'האָב אים צוגעזאַגט צו שיקן אינפאַרמאַציעס פון ראַוונע, דער עיקר בנוגע דעם שולוועזן. ספּעציעל האָט ער זיך אינטערעסירט מיט אַלטע שול־פראַגראַמען, לערנביכער, אד"גל. ס'איז זיי איצט אויסגעקומען צו שאַפּן אַלץ פון דאָס ניי.

עס איז אין אַ געוויסער מאָס געווען אַ פאַראַדאַקסאַלע לאַגע אין מערב־אוקראַינע. אויפן שטח פון גאַנץ ראַטן־פאַרבאַנד זיינען דאָך געשטאַנען פּוילישע שולן, וואָס ווערן געפירט אין גייסט פון אַ דעמאָקראַטיש פּוילישן מיטן לימוד פון רעליגיע, פּוילישע געשיכטע אד"גל. זיי זיינען אונטער דער אויפזיכט פון קינדער־קאַמיטעט און ז.פ.פ.

אין מערב־אוקראַינע זיינען אויך פאַראַן פּוילישע שולן, אָבער דאָ געפינען זיי זיך, נאָך פון פאַר דער מלחמה, אין דער אַלגעמיינער נעץ פון מלוכהשן שול־

ווען מיטן איינהייטלעכן לערן-פראגראם. די צאל פאליצקן איז דא אַ גרויסע אַבער זיי לערנען ווייניקער פוילישקייט ווי די קינדער אין ווייטן קאָאָסטאַן. איבערפירן זיי אין רשות פון ז.פ.פ. וואָלט געהייסן זיך אַרײַנמישן אין אינער־לעכע ענינים פון אוקראַינע. דעריבער איז אין מערב־אוקראַינע אויך נישט גע־ווען קיין פאַרבאַנד פון פוילישע פאַטריאַטן.

נאָך מיין צוריקקומען קיין ראַוונע האָב איך אויפגעזאַמלט עפעס מאַטעריאַל און איבערגעשיקט אים צו סקוזשעווסקין.

ביז גאָר האַרציק איז געווען מיין באַגעגעניש מיט אַן אַמאַליקן פריינד און וואַרשעווער לערער ד״ר וואַלפע.

אין די צוויי־דריי טעג, וואָס כ׳בין געווען אין מאַסקווע האָב איך אַ סך שעה פאַרבראַכט מיט אים אין דער סביבה פון זיין משפּחה. ער האָט מיר געזאָגט: „אַז איך דרענע אָן אַלטן באַקאַנטן, וואָס האָט זיך אָפּגעראַטעוועט פון טויט איז דאָס פאַר מיר אַ פריינד ווי פון אַ גרויס געווינס“.

אַזאָ געפיל האָב איך אויך געהאַט, ווען כ׳בין צוריקגעקומען קיין ראַוונע: באַ־קאַנטע פון אַמאַל און באַקאַנטע בלויז פון זען — אַלע האָב איך געוואָלט אַרומנעמען, צודריקן צום האַרצן און זאָגן: גוט, וואָס כאַטש איר לעבט.

דער וועג פון מאַסקווע האָט מיר געפירט איבער קיעוו.

דאָ האָב איך געזען די חורבות פון קרעשטשאַטיק, אַבער קיין איין באַקאַנטן נישט באַגעגנט. אַרומגעדרייט זיך אַ טאַג־צוויי האָב איך באַשלאָסן צו פאַרן מיט אַ מיליטערישן טראַנספּאָרט. אין די באַנען איז אוממעגלעך געווען זיך אַרײַנצובאַקומען.

כ׳בין אַרויסגעגאַנגען ביז סוויאַטאַשין און דאַרט אויפן טראַקט געוואַרט אויף אַן אויטאָ, וואָס זאל מיר דערפירן ביז ראַוונע.

וואַרטנדיק אזוי אין סוויאַטאַשין האָב איך געמאַכט אַ באַקאַנטשאַפט מיט אַ פוילישן פּאָדפּולקאַוויק. ער האָט מיר גענומען פרעגן, וואָס ס׳הערט זיך מכוּח פוילן, גרענעצן, ספּעציעל האָט ער געוואָלט אַז איך זאל אים זאָגן, צי פינסק וועט געהערן צו פוילן.

מיר האָט שוין אָנגעהויבן אינטריגירן ווי אזוי קומט אַזאָ טיפּ אין דער פוילישער אַרמיי. ער איז שוין געווען נישט קיין יונגעראַן. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אז ביזן יאָר 1926 איז ער געווען אַ פּאָדפּולקאַוויק. נאָך „פּילסודסקיס בונט“ — (ראַקאַש פּילסודסקיעגאַ), ווי ס׳האַט זיך אויסגעדריקט מיין נייער באַ־קאַנטער, האַבנדיק אין זיין די מאַיאַבערקערעניש 1926, האָט מען אים געגעבן דעמיסיע מיט אַ שטיקל נחלה אויף די קרעסן, אין פינסקער געגנט. דאָ איז ער געזעסן ביז די דייטשן זיינען געקומען און דערנאָך אַוועק צו די פּאַרטיזאַנען, צוזאַמען מיט דער פּרוי. די פּרוי איז אומגעקומען און ער איז געגאַנגען אין דער אַרמיי און פּאַרהאַלטן דעם פּריערדיקן ראַנג.

„פּאַרשטייט זיך, ווען איך ווייס וואָס דאָ קומט פאַר, וואָלט איך נישט גע־גאַנגען. מען פּאַרקויפט פוילן. סאַראַ פּוילן וועט דאָס זיין אָן די „קרעסן“? (געמיינט דאָס גוט זיינס ביי פינסק).“

דאָס איז די טענה, וואָס ס׳איז שפּעטער אויסגעקומען צו הערן און צו ליינענען נישט איין מאַל. די דאָזיקע פּריצים האָבן נישט געדאַרפט האָבן קיין

רייך שלעזיען, קיין קוילן-גרובן, פאבריקן, גוטע שאסייען און רייכע פעלדער, וווּ מיליאנען פאליאקן האבן געקאנט געהאלפן ווערן, באקומענדיק באַדן און אַרבעט.

זיי האבן געוואלט נאָר די „קרעסן“ מיט דער אוקראינישער אָדער ווייסרוסישער פאַרקנעכטעטער באַפעלקערונג. אַן די אונטערדריקטע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן האָבן זיי זיך קיין פוילן נישט פאַרגעשטעלט. אָבער זייער ליד איז שוין געווען אַפגעזונגען. ס'האַט דערוואַכט אַ ניי פוילן.

אויפן וועג צום נייעם פוילן זיינען אין יולי 1944 געפאָרן יונגע און אַלטע אויף קאַנאַנען, באַנען און אויטאָס. דער גאַסטפריינדלעכער ראַטן-פאַרבאַנד האָט נישט בלויז געגעבן אַזיל-רעכט די פליטים, נאָר האָט זיי אויך געהאַלפן צוריקדעראַבערן זייער היימלאַנד.

אין איינעם פון די אויטאָס, וואָס איז געווען אַ טייל פון אַ גרויסער אויטאָקאלאָנע, האָבן איך געפונען אַזיל-רעכט און נאָך צוויי טעג פאַרן האָבן איך פון ווייטנס דערזען די קאַנטורן פון ראָוונע.

44. די ערשטע ווידער-באגעגעניש

ווען מער זיינען צוגעפארן צו דער טורמע האב איך אנגעקלאפט אין פענצ-טערל פון דעם שאפערס קאבינע. די מאשין האט זיך אפגעשטעלט און איך בין אראפ מיט מיין באגאזש און זיך ארועקגעשטעלט אין מיטן גאס. פון איין זייט האט זיך געצויגן דער הערלעכער שעוטשענקא-פארק, וועמענס ביימער האבן אויסגערוישט זכרונות פון שפאצירן, שמועסן, געשעענישן, וואס האבן דא פא-סירט. אין 1940 האט מען דא אויפגעשטעלט א דענקמאל איבערן קבר פון סער-בישן העלד פון דער רויטער ארמיי — אלעקא דונדיטש, וואס איז געפאלן נישט ווייט פון ראונא אין יאר 1920. א חבר זיינער האט אים מקבר געווען בסוד און נישט אנטפלעקט דעם ארט און נאמען פון ברמינן אויס מורא, אז די פוי-לישע מאכט פון פאר 1939 זאל נישט שענדן דעם קבר פון לעגענדארן העלד, וועמענס נאמען איז אויסגעקריצט מיט גאלדענע אותיות אין דער העראיאשער געשיכטע פון בירגער-קריג ווי אויך אין דער סאוועטישער פאזיציע און דרא-מאטורגיע. קליינע קינדער האבן געוויסט צו דערציילן וועגן אים און שול-קינדער פלעגן לייגן בלומען אויף זיין קבר.

אין דאזיקן פארק איז געשטאנען אן אלטער בנין פון געריכט. צו פיל יארן תפיסה זיינען דא פארמשפט געווארן אין פארשידענע צייטן מענטשן, וואס זיי ער איינציק פארברעך איז געווען דער ווילן צו זיין פריי.

אין מיטן פארק איז געווען א שטח פאר קינדער-שפילן. דא פלעגן די ארעמסטע יידישע קינדער פארברענגען די טעג פון זייערע זומער-קאניקולן 'ויף די האלב-קאלאניעס פון „טאז“, אונטער דער אויפזיכט פון די דערצייעריי-פרוי גרובשטיין, בוזיא כראמאי און א סך אנדערע, איבערגעגעבענע מיט לייב און לעבן צו זייער אויפגאבע.

פון דער צווייטער זייט גאס, ווו איך בין געשטאנען, אראפגייענדיק פון אוי-טא, האט געפירט די טורמע-גאס גלייך צו קאזשעניאווסקי-גאס, ווו ס'איז גע-ווען מיין היים ביזן איבערפאל פון היטלערס באנדעס אויפן ראטן-פארבאנד. וואס טוט זיך דארט איצט אין מיין דירה? צי שטייט זי נאך גאנץ? ווער וווינט דארט? די אלע פראגן זיינען שנעל פארענטפערט געווארן: איז הויז גע-פינט זיך א טייל פון מיליטערישן שפיטאל. כ'האב באקומען א דערלויבעניש אריינצוגיין אנקוקן די צימערן און עווענטועל צו נישטערן אין די קעמערלעך. גארנישט איז פארבליבן דערפון, וואס האט אמאל געפרייט מיין אויג, אויסער די שויבן אין פענצטער, דורך וועלכע מיר פלעגן ארויסקוקן אויפן גארטן, כדי צו זען ווי שיינ ס'בליען די געאָרגיעס, די דאָליעס, די רויזן און די בעז-

ביימער, אדער וויאזוי ס'שפילט זיך דאָנאָק, וויגנדיק איר קליין ברודערל אין שאַטן פון אַ גרויסן לינדנבוים.

כ'האַב דאָ מער נישט געהאַט וואָס צו זוכן. נאָר מיט וואַכן שפעטער, ווען כ'בין געווען פאַרמאָטערט און מיין ווילן האָט נאָכגעלאָזט און נישט מאַביליזירט דעם גאַנצן אַפּאַראַט פון באַוווסטזיין, פלעג איך גיין אינסטיטוטן צום הויז, אויף קאָזשעניאווסקי־גאַס און ערשט דער אייזערנער טויער מיט שפיצי־קע שטאַכטען האָט מיך ווידער דערפירט צום גלייכגעוויכט.

ווהיין גייט מען ווייטער ?

אַזוי ווי דער „אַבלאַנאַ“ האָט מיך אַרויסגערופן האָב איך זיך געלאָזט גיין אַהין, אויף קראָסנאַאַרמיסקאַיאַ, די אַמאַליקע 13־טע דיוויזיע, אַנטקעגן דעם געגנטלעכן אויספיר־קאָמיטעט, דער געוועזענער בנין פון סטאַראַסטווא. אויפן וועג האָב איך באַגעגנט אַ לערערין פון דער יידישער מיטלשול לאַלאַ שפיוואַק פון לובלין. אין יאָר 1939 איז זי מיט איר שוועסטער געקומען ווי פליטים און דאָ האָבן זיי ביידע באַקומען אַרבעט. לאַלאַ האָט געהאַט גרויסע מוזיקאַלישע פעאיקייטן און אַנגעפירט מיט אַ הערלעכן שול־כאָר. זי האָט דאָ חתונה געהאַט מיט אַ לערער קאַהאַנע, אַ פּילאַלאַג, וואָס האָט געלערנט אין שול די אוקראַי־נישע שפראַך.

די גאַנצע צייט פון אַקופאַציע, האָט מיר לאַלאַ דערציילט, זיינען זיי געווען אין אַסטערע ווי אַריער: זי אַלס פויליש דינסטמיידל און ער אַלס אוקראַינישער פאַסטעך. נאָך דער באַפרייאונג פון וואַלין האָט מען קאַהאַנען מאַביליזירט און נאָך עטלעכע חדשים איז ער געפאַלן אויפן פראַנט.

לאַלאַ האָט איצט געוווינט ביים לערער פון רוסיש, פאַנעק יאַסיף פראַנצאַ־וויטש. פאַנעק און די פרוי האָבן מיך באַלד איינגעלאָדן צו בלייבן ביי זיי ביז כ'זועל זיך אַרומזען און איינאַרדענען.

איצט איז געקומען די צייט אויסצוהערן די געשיכטע וועגן דער דייטשער אַקופאַציע אין ראָווע און אומגעגנט, וואָס כ'האַב שפעטער נאָך דערגאַנצט אַלע מאל מיט נייע פרטים. יעדער מיט וועמען האָסט גערעדט, האָט געהאַט צו־צוגעבן עפעס נייע.

און אַט איז די געשיכטע אין קורצן.

באַלד ווי די דייטשן האָבן אַריינגעמאַרשירט קיין ראָווע, דעם 29־טן יוני 1941, האָבן זיי שוין געהאַט צוגעגרייט אַ „לייונג“ פון דער פוילישער, אוקראַי־נישער און פון דער יידישער פראַגע. זיי האָבן באַלד אַרעסטירט עטלעכע צענ־דליק פוילישע אינטעליגענטן, צווישן זיי אַ סך לערער, וואָס האָבן איז די יאָרן 1939־1941 זיך אַרויסגעוויזן פאַר פעאיקע פעדאַנאַגן. בנוגע אוקראַינער האָבן זיי אַרויפגעזעצט בירגערמייסטערס, וואָס האָבן געהאַט אַ נאַצי־אַנאַליטישע טראַדיציע און געהייסן פירן אַ פּאָליטיק פון אונטערדריקונג לגבי אַנדערע נאַ־ציאָנאַליטעטן און פון הכנעה לגבי דייטשלאַנד. זיי האָבן אויסגעפירט די אויפגאַבע באַמונה שלמה. איינער פון די בירגערמייסטערס איז געווען ד״ר סאַוויק, אַן אַמאַליקער וויצעפּאַרזיצער פון לערער־פאַראַיין ביזן אויסברוך פון דער מלחמה. וואָס שייך יידן איז געווען אַ פאַראַרדענונג :

„איניריכטונג פון געטאס אָדער אַרבעט־קאַלאַנעס. אויף זױפל זיי (די יידן) וועלן פון די אוקראַינער אַליין נישט פאַרטריבן ווערן, וועט מען די קליינע יישובים אַריבערפירן אין גרעסערע לאַגערס, וווּ זיי וועלן געצווונגען ווערן צו אַרבעט“.

די שפראַך איז געווען זייער אָן איידעלע און אַ פאַרשטעלטע. „פאַרטריבן ווערן“, „אַריבערפירן“ אַזױווּ זיינען געווען סינאָנימען פון דערמאַרדן. סאיז נאָר גשטאַנען די פראַגע אויף וועלכן אופן.

דעם 1טן סעפטעמבער איז די שטאַט אַריבער צו דער ציוויל־מאַכט. פון דעמלט אָן האָט זי קיין רואיקע מינוט נישט געהאַט. אויב ביז דעמלט פלעגן פאַרקומען מאַרדן און רויבערייען ספאַראַדישע, האָבן זיך איצט אָנגעהויבן — סיסטעמאַטישע.

די רויבערייען און רציחות זיינען געוואָרן אַזאַ אַפטע דערשיינונג. אַז זיי האָבן אָפגעטעמפט די עמפּינדלעכקייט פון דער אַרטיקער באַפעלקרונג צו די עוולות לגבי יידן.

ס'איז מיר אויסגעקומען שפעטער איבערצוצייגן זיך אין דעם אין אַ שמוֹר עס מיט אָן אוקראַינישער אינטעליגענטער פרוי. דאָס איז געווען שוין נאָך דער באַפרייאַנג. באַנדעראַווצעס אין סאָויעטישע מונדירן האָבן געפלינדערט וווינונגען, זיינען באַפאַלן און געמאַרדעט. באַשולדיקט האָט מען, פאַרשטייט זיך, די „סאָויעטן“.

— ביי די דייטשן — האָט מיר די דערמאַנטע פרוי געזאָגט — וואָלט אַזאַ זאָך געווען אוממעגלעך.

— וויאַזוי זאָגט איר אַזאַ זאָך ? זיי האָבן דען ווייניק צוגערויבט אין פריי וואַטע שטובן פראַנק און פריי און אין מיטן העלן טאַג ?

— ביי וועמען, למשל ? פּרעגט די פרוי.

איך רעכן אויס אַ פאַר נעמען.

— ע, דאָס זיינען דאָך יידן.

די פרוי האָט אַפילו נישט פאַרשטאַנען, אַז זי האָט זיך אינגאַנצן דעמאַס־קירט. זי האָט געמיינט, אַז איר אַרגומענט האָט מיך איבערצייגט אין דער אַנ־שטענדיקייט פון די דייטשע אַקופאַנטן.

די יידן זיינען געווען אויסער יעדן געזעץ. פאַר פייניקן און מאַרדן אַ יידן איז קיינעם קיין שטראַף נישט געקומען.

ס'זיינען געווען פאַלן פון כאַפן מענטשן אין די גאַסן אויף אַרבעט, אָדער אויף אומקום.

די דייטשן האָבן אויסגענוצט ווי אַן אויסראַטונג־מיטל דאָס נעמען ערוב־ניקעס. אויף דעם אופן איז דערמאַרדעט געוואָרן דער באַגאַבטער העברעאיסט און געזעלשאַפטלעכער טוער אליעזר בוסליק.

אַבער אין פאַרגלייך מיט אַנדערע שטעטלעך איז אין ראַוונע נאָך געווען אַ רעלאַטיווע רואיקייט. אין אַסטורע האָט מען נאָך פיר וואַכן אַקופאַציע גע־מאַכט די ערשטע „אַקציע“ — אויך אַן אומשולדיקער נאַמען — בעת וועלכער ס'זיינען אומגעקומען דריי טויזנט יידן. אין ווייטערע פיר וואַכן — אַ צווייטע

אקציע מיט 2500 קרבנות. אזוי איז אומגעקומען די משפחה פינקעלשטיין, מײן שכן פון האשטש, דער כלל־טוער חיים ווייסמאן און אנדערע באקאנטע. ראָוונע האָט זיך גערעכנט פאַר אַ זיכערע שטאָט. דער מיליטערישער קאַ- מענדאַנט איז געווען אַן עסטרייכער און האָט געהאַט גוטע באַציאָונגען מיטן פאַרזיצער פון יודענראַט ד״ר משה בערגמאַן, וועמען ער פלעגט מגלה „סוד“ זיין ווען ס׳האַט זיך „עפעס“ געגרייט און דורך וועמען ער האָט אין אַזעלכע פאַלן באַקומן גאַלד און צירונג פון יידישע הייזער. נאָכן באַזייטיקן פון „גוטן דייטש“ האָט מען די יידן איבערגעגעבן אין רשות פון דער געשטאַפּאַ. דאָס איז געווען אין סעפטעמבער. אין אָקטאָבער איז געשאַפן געוואָרן דאָס געטאַ, וואָס האָט געגרייכט פון דער באַן־ליניע אויף פאַ- ניאַטאָוסיק־גאַס, דורך דער רעכטער זייט פון דער גאַס ביז מילאָוואַרנאַ. סוף יולי איז דערשינען אַ פאַראַרדענונג, אַז יידן דאַרפן טראָגן אויף די אַרבֿל ווייסע בענדער מיט אַ בלויעם מגן־דוד. אין איינעם פון די איינגעפאַלענע היילעך, אין אַ זייטנגעסל, צווישן די באַן־סקלאַדעס און זלאַטאַ, האָט אַ געוויסע צייט געווינט ראַזאַ מיט די קינ- דערלעך.

אין אנדערע גאַסן פון שטאָט האָט זיך אַ ייד נישט געטאַרט ווייזן. די געדיכטעניש אין געטאַ איז געוון נישט צום באַשרייבן. אין די קליינע צימעלעך פון די הייזקעס האָבן געווינט צו עטלעכע משפחות. אַ יקרות אויף לעבנסמיטל איז געווען נישט צו באַשרייבן. מען איז געווען אויסגעשטעלט אויף דעם, וואָס די נישט־יידישע באַפעלקערונג וועט אַריינשמוגלען דורך זלאַטאַ־גאַס.

דער יודענראַט האָט פריער געהאַט זיין זיצאַרט אין דער אַמאַליקער קהילה אויף קלאַשטאַרנאַ־גאַס, איצט איז ער אַריבער אין דער שול־געביידע אויף זלאַטאַ. די יידישע קינדער האָבן קיין שול נישט געהאַט, נישט געטאַרט האָבן. אַ פרישע פאַראַרדענונג האָט געהייסן די יידן טראָגן אַ געלע לאַטע אויף דער ברוסט און אויף דער פלייצע נישט נאָר פון אייבערשטן מלבוש, נאָר אפילו פון אונטערשטן ביזן העמד.

די יידישע „זעלבסטפאַרוואַלטונג“ האָט געהאַט איין אויפגאַבע: צושטעלן דעם דייטש, וואָס ער האָט פאַרלאַנגט. געווען אויך אַן „אַרבעטסאַמט“, וואָס האָט אַרגאַניזירט וואַרשטאַטן און האָט געגעבן „אויסווייזן“ ד. ה. פאַפירלעך — סגולות נישט געכאַפט צו ווערן. אויף דעם געביט האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין אומפאַרשעמטיקייט און אויספרעסן ביי יידן געלט דער טרויעריק־באַ- רימטער האַנטווערקער, פאַרוואַגער“ און דעפוטאַט צום פוילישן סיים חיים ראַסנער.

געכאַפט ווערן האָט געהייסן גיין אויף ביאַלאַ. פון דאַרט איז קיינער נישט צוריקגעקומען.

די דייטשן האָבן געפונען אַ לייזונג פאַר דעם ווייניגער־דוּחק אין געטאַ. אַ לייזונג אַ ראַדיקאַלע.

דעם 5טן נאוועמבער 1941 האבן זיך באוויזן אפישה, אז די אלע, יידן, פארשטייט זיך, וואס האבן נישט קיין „אויסווייז“ דארפן זיך צושטעלן מיטן באנאזש, וואס זיי קאנען דערטראגן, צורמארגנס גאנץ פרי. מ'האט אזוי ארום געוואלט שאפן אן אילווע. אז דאָ גייט נאר אין איבערפירן זיי אויף אן אנדער ארט.

אכצן טויזנט מאן, זקנים און קינדער, פרויען און מיידלעך, האבן נישט געזען קיין אויסרועג, ווי נאר פאלגן דעם אויפרוף. געקומען זיינען אויך מענטשן מיט „אויסווייז“, וואס האבן זיך נישט געוואלט צעשיידן מיט זייערע משפחות.

ס'איז געווען א פוילע קעלט אין גאס — האט מיר דערציילט פרוי מאריא פיעכאוויטש, א דירעקטאָרין פון אַ מיטלשול, וווּ כ'האָב שפעטער געארבעט. — פון גאנץ פרי אן האט געגאסן א רעגן, געמישט מיט שניי. ווען די מחנה האט זיך דערנענטערט צום פארק, אויפן נאָמען פון פרעזידענט מאַשטשיצקי, אויפן גראבניק, האט מען אַלעמען געהייסן דאָ איבערלאָזן די זאכן און זיי אַליין האט מען גענומען טרייבן אין דער ריכטונג פון די „סאָסענקעס“, אַ שיינ וועלדל, דריי קילאָמעטער הינטער דער שטאָט, אויפן קיעווער טראַקט.

דער מאַרש האט געדויערט אַ גאַנצן טאָג. די סצענעס פון פאַרצווייפּלונג און שרעק, וואָס זיינען פאַרגעקומען אויף דעם קורצן שלאַך, במשך פון לאַנגע, זייער לאַנגע שעהן, לאָזן זיך נישט באַשרייבן.

צווישן די געטריבענע האט זיך אויך געפונען דער רב מהר"פית. די דייטשן האבן דעם רב געוואלט באַפרייען, צוריקשיקן אין געטאָ. ער זאל האבן געענטפערט, אז זיין אָרט איז מיטן גאַנצן פּאַלק און נישט געוואלט געניסן פון דעם רוצחס גנאָד. ער האט נאָך געטרייסט און גערעדט צום פּאַלק אין זיינע לעצטע מינוטן.

צו ווידערשטאַנד האט דער „אינטעליגענטער“ יודענראַט נישט גערופן און אויך נישט געהייסן באַקאַטירן די פאַראַרדענונג. דאָס האָבן געטון די טרעגער און בעלי־מלאכות פון דערבייאיקן שטעטל טוטשיין. זיי האָבן זיך נישט געלאָזט אַרויספירן צום טויט, נאר אונטערגע־צונדן דאָס געטאָ און זיך צעלאָפּן אין די וועלדער.

די דייטשן האָבן בכיוון אויסגעקליבן צו זייער „אַפרעכענונג“ מיט די יידן דעם ערב יום־טוב פון דער גרויסער סאַציאַליסטישער רעוואָלוציע, ווי זיי וואַלטן וועלן אַקצענטירן, אז זיי נעמען נקמה פאַר דער „ידישער“ רעוואָלוציע.

מיט פולעמיקאטן האט מען פארטויבט די געשרייען פון די פארווונדעטע. שיכט אויף שיכט זיינען געפאלן מענטשן, דערשטיקנדיק די אונטערשטע, וואס האבן נאך געאטעמט, אבער נישט געהאט קיין כוח זיך צו רירן. די נאסע ערד האט צוגעדעקט דעם גרעסטן טייל פון דער גרויסער עדה, וואס איז אמאל געווען א דינאמישער יידישער צענטער פון וואלין, מיט אומ-צאליקע אינסטיטוציעס, געזעלשאפטן, ארגאניזאציעס, קלובן, אונטערנעמונגען, פאראייניגען.

איבער די אכצן טויזנט נשמות האבן גערוישט די סאסנע-ביימער און גע-זאגט זייער תפילה פאר די אומשולדיקע קרבנות פון ווילדע חיות אין מענטש-לעכער געשטאלט. אין די זומער-היצן פאלן זייערע טרויעריקע שאטנס אויפן קבר און דערמאנען און מאנען. די מאנונג האבן דערהערט מענטשן, וואס האבן געשווירן צו פארניכטן דעם היטלעריזם.

ראוונע האט געמוזט פארנעמען א וויכטיק ארט אין קאמף קעגן אקופאנט, ווייל דא איז געווען דאס זיצארט פון א דייטשער צענטראלער אדמיניסטראציע און דא האט געווינט א צייטלאנג דער גובערנאטאר פון אוקראינע קאך. דעריבער איז אויך דא געווען די באזע פון אן אויסשפיר-גרופע און פון א ווי-דערשטאנד-באוועגונג. די געדיכטע וועלדער ארום ראוונע האבן גוט געדינט די קאמפס-גרופעס.

דא האט א האשטשער קאמוניסט טערענטי נאוואק אנגעפירט מיט א וואלענ-קעס-פאבריק און אונטערן דאזיקן דעקמאנטל געפירט א פארצווייגטע סאבא-טאזש-און אויפקלערונגס-ארבעט. דא האט א לאנגע צייט געארבעט דער סא-וועטישער אויסשפירער קוזניעצאו אין א מונדיר פון א געשטאפא-אפיציר. אין א געוויסן פארנאכט האט ער ארויסגעגנבעט פון א באוואכטער ווילע, א דייטשן גענעראל מיט וויכטיקע דאקומענטן און אים געבראכט צו פירן צו דער באזע פון פאלקאוניק מיעדוועדיעו אין וואלד.

די פארטיזאנען-עפאפייע פון וואלינער און פאלעסיער יידן איז א גרויסע און וועגן איר לאיז שוין א סך געשריבן געווארן. מיט באוונדערער שפאנונג האבן איר מיט יארן שפעטער געלייענט דעם פאלקאוניק מיעדוועדיעווס בוך: „די גייסטיק שטארקע“ („סילניע דוכאם“), וואס האט אויך געהייסן אין א פריערדיקער אויסגאבע „עטא בילא פאד ראוונא“ (דאס האט פאסירט אונטער ראוונא).

נאך א נישט געשלאפענער נאכט, בעת כ'האב זיך איינגעהערט אין די אלע שרעקלעכע מעשיות, בין איך ארויס אין גאס. אין די אויגן האבן זיך מיר געווארפן מענטשן האלב ציווילע אין גימ-נאסטיארקעס מיט מעדאלן. דאס זיינען געווען די פארטיזאנען, וועלכע מ'האט נאך דער באפרייאונג דעמאביליזירט. אין א גרויסער צאל זיינען זיי געווען אין ראוונע און צוגעגעבן דער שטאט אן אויסזען פון א מיליטערישן צענטער.

א סך הייזער אין שטאָט זיינען געווען פאַרברענט, אַ סך צעשטערט. דער גאַנצער צענטער פון דער הויפט־גאַס צו דער באַנויט אין געווען אָפּגע־מעקט פון דער אויבערפלאַך. האָסט געקאַנט שטיין לעבן דער תּבואה־בערזע און זען די חורבות פון וואַקזאַל. די קלאַשטארנאָגאַס בין בערקאַ, דאָרט וווּ ס'זיינען געווען געדיכט באַווינטע שמאַלע יידישע געסלעך מיט אַריינפאַר־הייזער, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מאַרק, וווּ יעדער סחורה האָט געהאַט איר ווינקל. דאָ האָסטו געקאַנט איינהאַנדלען אַלץ, פון שיכבענדלעך בין קעבלעך.

ראַווער איינוווינער האָב איך געטראָפּן ווייניק. די יידן זיינען געווען אויסגעמאַרדעט, די פּוילישע אינטעליגענץ, מיט וועלכער כ'האַב געהאַט צו טון, איז אויך אין אַ גרויסער מאָס פאַרניכטעט געוואָרן. אוקראַינישע באַ־קאַנטע זיינען פאַרבליבן אין אַ קליינער צאָל. אַ סך האָבן זיך עוואַקואירט, אָדער געווען אין דער אַרמיי, אַ טייל פאַררעטער איז אַנטלאָפּן מיט די דייטשן.

אַ סך פּאָליאַקן זיינען געקומען צו לויפּן פון די דערפער, ווייל איז אַ שיינעם ווינטערטאָג האָבן די דייטשן געגעבן אַ דערלויבעניש די אוקראַי־נישע נאַציאָנאַליסטן זיך „אַפצורעכענען“ מיט דער פּוילישער באַפעלקערונג. אַ טייל פון זיי איז אומגעקומען, זייערע הייזער זיינען פאַרברענט געוואָרן און די וואָס האָבן זיך אָפּגעראַטעוועט האָבן מורא געהאַט זיך צוריקצוקערן אין די דערפער.

איינציקווייז האָבן זיך אַנגעהויבן צו באַווייזן מענטשן פון די וועלדער, יידן געראַטעוועטע דורך פּאָליאַקן, טשעכן, וואָס האָבן געווינט אין דער סביבה. דער געמיינזאַמער גורל פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן האָט זיי דאָ, אין דעם טייל לאַנד, דערנעענטערט.

דער שטאַטישער כאַראַקטער פון דער יידישער באַפעלקערונג און זייער איזאָלירונג, בעת דער פּילסודסקי־הערשאַפּט, פון אַנדערע טיילן פון דער באַפעלקערונג האָט גורם געווען די קאַנטאַקטן זאָלן זיין לויזע און דעריבער האָבן ווייניק יידן דאָ געהאַט געלעגנהייטן זיך אויסצובאַהאַלטן. אָבער די, וואָס זיינען געבליבן לעבן, האָבן עס דאָך אין אַ גרויסער מאָס צו פאַרדאַנקען זייערע פאַרבּינדונגען מיט דער אַרטיקער באַפעלקערונג.

די שטאַט, וווּ יעדער שטיין איז מיר געווען באַקאַנט, וווּ כ'האַב די גאַס נישט געקאַנט דורכגיין מיט דער האַנט אין טאַש. אַזויפיל מענטשן האָב איך געהאַט צו באַגריסן, אָדער צו ענטפערן אויף זייער גרוס, די שטאַט איז מיר געוואָרן ווייטיקלעך דערפאַר, ווייל כ'האַב זי פון האַרץ אַרויסרייסן נישט געקאַנט.

כ'בין אַרומגעגאַנגען איבער דער שטאַט, צוגעקומען צו אַלע דירות, וווּ כ'האַב אַמאַל געווינט, צו די שולן, וואָס כ'האַב וויזיטירט און וווּ כ'האַב גע־אַרבעט, באַלעבאַטיש באַטראַכט דעם טויטן אינווענטאַר און — זיך געלאָזט גיין אין „אַבלאַנאָ“.

46. שאַטנס פון עבר.

אין „אַבלאַנא“ האָט מען מיך אויפגענומען ווי אַן אייגענעם. הגם קיין באַקאַנטע האָב איך כמעט ווי נישט אַנגעטראָפֿן, דאָך האָט מען דאָרט געוויסט וועגן מיר פון דערציילן און פון דער קאַרעספּאַנדענץ. דאָ האָב איך זיך דערווייט דעם בלוטיקן סך־הכל פון אַמאַליקע חברים פון די מזרח־געביטן. אומגעקומען איז דער דירעקטאָר פון דער מיטל־שול נר. 6 שאַראַוואַראָוו. אין פּוס אַ פאַרווינדעטן האָב איך געזען פאַפּאַוון פון דער שול נר. 3, געפאַלן זיינען גאַלאַוואַטענקאַ און אַ סך אַ סך אַנדערע. פון די אַלטע האָב איך דאָ געטראָפֿן מאיעווסקיין.

נאָך אַ פאַר אינפאַרמאַטיווע פראַגן וועגן ווינונג, מאַטעריעלער לאַגע אא״וו. האָט ער מיך גענומען פרעגן, וווּ איך וויל אַרבעטן, סאַראַ אַרבעט כ׳זוינטש זיך, אד״גל.

איך האָב אים געענטפּערט, אַז כ׳וויל אַרבעטן ווי אַ לערער אין אַ ראָוונער שול.

— וויאזוי עפעס ווילסטו זיין נאָר לערער ? מיר האָבן דיר געוואַלט פאַרלייגן עפעס אנדערש.

— שול־אינספּעקטאָר ?

— ניין, נאָך העכער. מיר ווילן זאָלסט ווערן אַ פאַרוואַלטער פון אַ בילד־דונגס־אַפּטייל.

— אַ דאַנק פאַרן צוטרוי, חבר מאיעווסקי. איך קאָן נישט איצט זיך אַפּגעבן מיט אַדמיניסטראַציע. ערשטנס וואַלט איך געמוזט אַרויספאַרן אין אַ ראיאָן צענטער און באַזוכן דערפער. היינט צו טאָג איז דאָס גלייך אַ טויטאורטייל מצד די באַנדעראַווצעס. דו ווייסט, אַז איצט איז נאָך נישט רואיק אין די דערפער. מיין אַמט וועט זיין פאַרבונדן מיט אַרומפאַרענישן. צווייטנס, דאַרף איך האָבן אַ ביסל רו. די שולאַרבעט איז פאַר מיין איצטיקן געמיט מער צוגעפאַסט.

— דעציידירנדיק איז דער ערשטער אַרגומענט. ווען ס׳זאָל בלייבן נאָר דער צווייטער, וואַלט איך דיר געראַטן דווקא זיין מער פאַרנומען און נישט האָבן קיין צייט זיך צו גריבלען אין געשעענישן, וואָס זיינען פאַרביי. מיט קאַנצענטרירן זיך אויף דער אייגענער פּערזאָן קאַנסטו נאָך דערגיין צו אַ מרה־שחורה.

— מעגלעך, אַז דו ביסט גערעכט.

— נעם זשע איצט אַ בריוו אין שטאטישן בילדונג־אָפּטייל און דאָרט וועט מען דיר געבן אַרבעט אין שטאַט.

כ'בין אַריינגעקומען אין דיועלבע צימערן, וווּ כ'האָב געאַרבעט פאַר דער מלחמה. דער נייער פאַרוואַלטער האָט מיך פּערזענלעך נישט געקענט. ער איז אַריבערגעוואָרפן געוואָרן אַהער נאָכן פאַרענדיקן די פאַרטיזאָנען־קאַמפּן. באַהאַנגען מיט מעדאַלן און אַרדנס האָט ער זיך מיט מיר צעשמועסט פריער אויף אַלגעמיינע טעמעס, וועגן שותפותדיקע באַקאַנטע, מיט וועמען ער האָט זיך באַגעגנט אין די וועלדער און צום סוף וועגן דער לאַגע אין היגן שול־וועזן.

ער האָט זיך אַנטשולדיקט, וואָס אין דעם מאַמענט קאַן ער מיר נישט פאַרלייגן צוריק דעם פּאַסטן פון שול־אינספּעקטאָר, וואָס קומט מיר לויטן געזעץ, ווייל ס'אַרבעט שוין איינער, וואָס איז אַנגאַזשירט געוואָרן איידער מ'האַט געוואוסט, אַז איך וועל צוריקקומען.

כ'האַב אים באַוואַיקט און געבעטן, ער זאָל זיך קיין פאַרווורפן נישט מאַכן : איך אַליין וויל אויך נישט זיין אינספּעקטאָר.

שפּעטער האָט זיך אַנגעהויבן אַ דינגעניש : מ'האַט מיר פאַרגעלייגט אַ שטעלע פון אַ דירעקטאָר און איך האָב געוואַלט זיין לערער בלויז. אַגב, וואַלט מיין נאַמינאַציע אויף דירעקטאָר אפשר געקאַנט אַנדרין עמעצן. וואָס איז שוין געווען אַדער האָט רעפּלעקטירט אויפן פּאַסטן.

צום סוף האָבן מיר זיך אָפּגערעדט, אַז איך וועל לערנען געשיכטע אין די עלטערע קלאַסן פון דער פּוילישער מיטלשול.

די דירעקטאָרין פון דער שול, פּרוי פּיעכאַוויטש, האָט זיך מיט מיר שטאַרק דערפּרייט. זי האָט מיך געקענט פון פּריער. אַמאָל האָב איך וויזן טירט אירע לעקציעס און אַרויסגעזאַגט וועגן איר אַרבעט אַ גוטע מיינונג. איר מאַן איז דערמאַרדעט געוואָרן דורך די דייטשן. זי האָט זיך מיט מיר געוואַלט בייטן מיט די ראַליעס.

כ'האַב זי פאַרזיכערט, אַז כ'וועל זייער לאַיאַל מיט איר צוזאַמענאַרבעטן, העלפן איר מיט וואָס כ'וועל נאָר קאַנען אין באַציאָונגען מיט אינסטיטוציעס, וואָס האָבן נישט קיין דירעקטן שייכות צו בילדונג, פאַרשפּאַרן איר איבעריקע טרחה, אבי צו קאַנען אָנהויבן פון דאָס ניי.

מאריא פּיעכאַוויטש האָט מיר באַלד פאַרגעלייגט אַ צימער אויף צו וווינען אין בנין פון דער שול. אַזוי אַרום האָב איך זיך אַריבערגעקליבן אויף קראַסנאַאַרמיסקאַיא 36, אין גרויסן בנין פון דער אמאַליקער „תרבות־גימ" נאַזיע און שפּעטערדיקער יידישער מיטלשול נר. 5.

כ'האַב די ערשטע פאַר נעכט נישט געקאַנט איינשלאָפּן. די נאכטיקע פּוסטקייט פון גרויסן בנין האָט נאָך מער פאַרשפּאַרפט די זכרונות. זיי זיינען אַרויסגעקומען רעליעפּיקער, פּלאַסטישער.

אַט דאָ, אין גרויסן צימער אויפן ערשטן שטאַק, איז געווען דער לערער־צימער. ס'דערמאַנען זיך מענטשן מיט וועמען כ'האַב צוזאַמענגעאַרבעט ביים לייגן די יסודות פון דאָזיקן הייז. ס'שווימען אויף בילדער און פאַר־זאַמלונגען פון פּעדאַגאָגישן ראַט.

איך וואַנדער ווייטער איבער די צימערן. אויפן דריטן שטאַק איז געווען די ביבליאָטעק. אומבאַשרייבליעך איז איר רייכטום. דאָ האָבן זיך צעפירט די הענט די חברים גריצמאַן און שטיף מיט אַ שטאַב פון שילער־אַסיסטענטן. איצט איז דאָ פּוסט. אָבער אין ווייסטון פליגל, איבערן טורנזאַל, האָב איך געפונען אַן אַלמער מיט ביכער : העברעאישע און יידישע . כ'האַב גענומען אַ בוך אין האַנט און אַריינגעקוקט. ס'איז געווען אַ העברעאישער דיכטער פון מיטל־אַל־טער. די שורות האָבן זיך איצט געלייענט מיט אַנדערע אויגן. גישט אַלץ האָבן די נאַציס פאַרניכטעט. געבליבן זיינען מענטשן און זיי וועלן ממשיך זיין; געבליבן זיינען ביכער און פון זיי וועט מען לערנען. די קולטור און דאָס לעבן וועט קיין באַרבאַר נישט אָפּמעקן.

אויף פאַרטער — אַ גרויסער קלאַס־צימער. פאַר מיטאַג האָב איך דאָ געאַרבעט ווי אַ קלאַס־דערצייער. נאַכמיטאַג איז אין זעלבן צימער געווען דער קאַבינעט פאַר קלאַסישער קולטור, וווּ ס'פלעגן אָפט זיצן אַ פאַר צענדליק קינדער און ליענען שאַפונגען פון אייסקילאַס אַדער פּלאַטאַן, איבערזעצן האַראַציוסן אַדער סאלוסטיוסן און גרייטן רעפּעראַטן וועגן לעבן אין רוים אַדער אַטען.

אויפן צווישנשטאַק, איבערן טויער, איז געווען מיין צימער : לאַנג, שמאַל און נידעריק. אַמאַל איז דאָ געווען דער קאַבינעט פון דעם שול־דאַקטאָר. גע־שטאַנען אַ סאַפּע, אַ וואַג, אַ וווקס־מעסטער, אַ טישל אַ שטול. היינט האָב איך אַריינגעשטעלט אַ סאַפּע און אַ בעט. מאַלע וואָס ס'קאָן פאַסירן. ס'האָב קומען פון וואַנדער אַ מענטש און נישט האָבן וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן. און דאָס צימערל איז טאַקע בהדרגהדיק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גאַסטימער : דאָ פּלעגן איינשטיין חברים, וואָס זיינען געקומען פון דער פּראַווינץ. דאָ זיי־נען געשלאַפן די צוויי שוועסטערס א., וואָס האָבן זיך אָפּגעראַטעוועט אין וואַלד, ביז זיי האָבן באַקומען אַ דירה. ווי ביי זיך איז דאָ געווען דער סאַווע־טישער טעכניק־לייטענאַנט אַוואַם איסאַקאָוויטש, אַ האַרציקער חבר און ליי־בער מענטש, וועמענס קומען האָט אַריינגעבראַכט אין צימערל פּרייד און ליכט. נישט איינמאַל האָט פאַסירט, אַז ס'איז זיך צונויפגעקומען אַ גרעסערע צאַל מענטשן און דעמלט האָט מען זיך אויסגעבעט אויפן דיל.

קליין איז געווען דער צימער אָבער וואַרעם. עס האָט בכלל געהערשט אַ וואַרעמקייט צווישן די אָפּגעראַטעוועטע. מען האָט זיך געפרייט מיט יעדן באַ־געגנטן און גרייט געווען צו העלפן.

אַנטקעגן מיין פענצטער איז געשטאַנען אַ הויז, וווּ כ'האַב אַמאַל געווינט; אַ ביסל ווייטער — אין הויף — דאָס הויז פון ל. פינקעלשטיין, ביי וועמען כ'האַב שפּעטער געהאַט צוויי צימערלעך. יעדעס הויז כמעט איז געווען פאַרבונדן מיט זכרונות.

דערייל איז געווען יולי און די לימודים דאַרפן זיך אָנהייבן ערשט אין סעפטעמבער. מאַיערוסקי האָט מיך באַשטימט פאַר אַ לעקטאָר פון געשיכטע אויף אַ זועמרדיקן לערער־קורס אין אַסטערע.

דער שטאַט־צענטער דאָ איז געווען פאַרניכטעט. פון באַקאַנטע האָב איך קיינעם נישט געטראַפן, נאָר באַקענט זיך מיט געציילטע מענטשן, וואָס זיינען

איבערגעבליבן פון די אלע שחיתות. דער עיקר האבן זיך געראטעוועט מען טשען דורך אנטלויפן אין וואלד, ווו מ'האט פארבראכט חדשים-לאנג, געפינענר דיק שפעטער א קאנטאקט מיט פארטיזאנען. ס'איז מיר אויך אויסגעקומען צו זיין אין דער משפחה פון נאטאר, ביי וועמען די שפיוואק האט זיך אויפגעהאלטן במשך פון דער אקופאציע.

בעת מיין זיין דא זיינען דערמארדעט געווארן אין דער סביבה עטלעכע ארטיקע מענטשן, וואס האבן גענומען אויפשטעלן די חורבות און צוריק ארגאניזירן א נארמאל לעבן. דאס איז געווען אן ארבעט פון די באנדעראוור צעס. די מאכט האט געקעמפט מיט זיי. גאנץ אפט זיינען דאס געווען מענטשן וואס האבן בייטאג נארמאל געארבעט און ביינאכט זיך פארנומען מיט טעראראקטן. אין פיל אינסטיטוציעס און צמטן האבן זיי געהאט זייערע מענטשן און געווען אינפארמירט וועגן אלץ, וואס קומט פאר און וואס ס'גרייט זיך.

ס'איז נייטיק געווען צו מאביליזירן קעגן זיי א גאנצע ארמיי, דורכצורצוואגן די וועלדער און צו פארבייטן מענטשן אויף פארשיידענע פאסטנס. אבער די ארמיי איז געווען פארנומען מיט פאריאגן די דייטשן פון די אקור פירטע געביטן. „כדי אויסצולייזן אונדזער לאנד און די מיט אונדז פארבינדעטע לענדער פון דער געפאר צו ווערן פארשקלאפט, דארף מען די פארווונדעטע דייטשע היה פארפאלגן אין די פוסטריט און דערשלאגן זי אויף טויט אין איר אייגענער הייל“ (סטאלין, באפעל פון 1-טן מאי 1944).

זיי האבן, די באנדעראוועס, געבושעוועט און געבילדעט א דיווערסיע לטובת דעם שונא. ס'איז געווען געפערלעך צו באווייזן זיך אין א דארף אויף א וועג אן א באוואפנטן קאנוואי.

אין אסטרע גופא איז מען ווי נישט איז געווען זיכער.

כ'האב דא דורכגעמאכט א געוויסן גייסטיקן קאראנטין : כ'בין געווען אין א היימישער סביבה און דאך נישט געהאט פאר די אויגן דעם תורבן פון דער אייגענער היים; כ'האב געטון שוין א פעדאגאגישע ארבעט און צוריק אפגעפרישט דעם לערנשטאף, הגם די אייגנטלעכע ארבעט האט זיך נאך נישט אנגעהויבן.

נאך א חודש זיין אין אסטרע האב איך נאך געהאט א פאר טעג צייט ביזן לערניאר און בין אראפגעפארן קיין האשטש.

47. ערב א נייער וואנדערונג

דא בין איך שוין געווען צום צווייטן מאל זייט מיין צוריקקער פון אייר
וואנאווא. דעם צווייטן טאג, באלד נאך מיין קומען קיין ראוווע, האב איך
זיך געהאט אראפגעכאפט אהער.

געטראפן האב איך דא געציילטע יידן — נישט מער פון צען.
אין פרעמדע הייזער האבן זיי געווינט, ווייל די אייגענע זיינען געווען
פארניכטעט. אינדער שטוב איז געווען אפגעמעקט. מ'האט מיר אנגעוויזן דעם
ציימער אין מארק פון וואנען ראזא מיט די קינדער זיינען ארויסגעגאנגען, כדי
זיך מער נישט אומצוקערן.

געבליבן איז באַסיע ווייסמאָן מיט איר מוטער. זיי האבן זיך, נאך מיט עט
לעכע מענטשן, אויסבאהאלטן אין אַ פּוילישער שטוב. צוזאמען מיט זיי איז
אויך געווען פּרץ גאַלדשטיין, אַ סוחר, אַ קלוגער מענטש. אין יענע טעג נאָכן
טויט פון זיין פרוי און צוויי טעכטער, איז ער געוואָרן אויפגעציטערט. אין
אים איז פאָרגעקומען אַ פאַרוואַנדלונג: ער האָט אויסגעדריקט זיין צער אין
לידער און האָט פאַראייביקט דעם חורבן האָשטש אין אַ גענויער באַשרייִ
בונג, אַ פּנקס האָט ער פאַרפאַסט: אויב קיין לעבעדיקע עדות וועלן נישט פאַר־
בלייבן זאָלן ווייניקסטנס די בלעטלעך דערציילן די קומענדיקע דורות וועגן
די גרוילן פון דער דאָזיקער צייט.

גאַלדשטיין איז אומגעקומען. זיינע כתבים האָט די פּוילישע פרוי אויס־
באַהאַלטן, באַגראָבן אין אַ פּלאַש און נאָך דער באַפּרייאונג זיי איבערגעגעבן
מיט צייטערנדיקע הענט דער באַרופענער אינסטיטוציע. פּרץ איז נישט גע־
ווען דער איינציקער, וואָס האָט געהאַט אַ חוש פאַר געשיכטע. ער האָט לויט
זיינע כוחות און מעגלעכקייטן געטון דאָס, וואָס רינגלבוים האָט געטון אין
גרעסערן פאַרמאַט און מיט פאַכמענישער בקיאות, אין וואַרשעווער געטאָ.
צווישן די לעבעדיקע האָב איך אַנגעטראָפּן דעם ברייַחד פון אַ באַפּרייַנ־
דעטער מיט אונדז משפּחה סמאָלא, אדיק.

ער איז אַלט געווען אַ יאָר זיבעצן. אַן אויסגעפיעשטשעטער דורך טאַטע־
מאַמע האָט ער זייער שווער איבערגעלעבט זייער טויט. ס'האָט אין אים גע־
ברענט דער פּלאַם פון נקמה קעגן די מערדער פון יידישן פּאַלק. זיין איינציִג
קער באַנער איז געוואָרן הרגענען. דער באַגריף מורא איז פאַר אים געווען צו
באַנאַל. ער האָט שוין איבערגעלעבט און געזען אַזויפיל רשעות און בייזקייט,
אַז גאַרנישט האָט אים געקאַנט אַפהאַלטן פון גיין אויפן איינציק־מעגלעכן וועג:
פּרייוויליק גיין אין דער אַרמיי. ער איז אָבער געווען צו יונג. האָט ער זיך

געמאלדן אין א שטורעם באטאליאן, וואס האט געקעמפט קעגן די באנדעראוור צעט. מיט שטאלץ האט ער געטראגן דעם אויטאמאט.

נישט קיין נאכט נישט קיין טאג האט אַדיק געהאַט אויף צו רוען. שטענדיק דיך גרייט און קיין מאָל נישט פאַרמאַטערט. אַ הייליקער צאַרן האָט אים גע־שטאַרקט.

אַזאַ האָב איך אים געזען צום ערשטן מאָל. ווען כ'בין געקומען דאָס אָנ־דערע מאָל האָב איך אָנגעטראָפֿן צו זיין לווי'ה. אַ פאַשיסטישע קויל האָט אים בערגעשניטן זיין קורצן און טראַגישן לעבנסוועג.

אַדיק איז נישט געווען דער איינציקער ייִדישער ביהר אין דאָזיקן באַטאָליאָן.

די יוגנט איז אין דער צייט פון מלחמה רייפער געוואָרן, פאַרשטענדיק קער און געלערנט פון דער דערפאַרונג. זיי האָבן ערשט איצט באַנומען ווי פֿאַלש ס'איז געווען, ווי שעדלעך און פאַמאַל ס'איז געווען, די הכנעה פון די יודענראַטלער.

כ'הצב מיד דערפרייט אַנטרעפנדיק אויף איין ג א נ צ ע ר משפחה: פסח קראַנצבערג מיט אַ פרוי און צוויי טעכטער.

וויאָזוי האָט איבערגעלעבט אַזאַ אמתדיק ייִדיש־אויסזענדיקע משפחה ? קראַנצבערג איז געווען אַ תבואה־סוחר און האָט געהאַט פאַרבינדונגען מיט אוקראַינישע פויערים. זיין אַנשטענדיקייט האָט אים געשאַפֿן פֿריינד און איי־נער פון זיי האָט אויסגעגראָבן אַ גרוב ביי זיך אין שיעור און אַהין אַראַפֿ־געלאָזט די גאַנצע משפחה. פינף הונדערט מעת־לעת זיינען זיי נישט אַרויס פון גרוב, פינף הונדערט טעג זיך נישט געוואָשן, נישט גערייניקט. ווען זיי זיי־נען אַרויס נאָך דער באַפֿרייאַונג — האָט מיר פסח דערציילט — האָט ער געהאַט אַ ווייסע באַרד ביז די קני, נישט געקאַנט גיין אויף די פיס און נישט עפענען די אויגן.

אויף אַן ענלעכן אופן האָט זיך אָפּגעראַטעוועט די משפחה געלמאַן און אַ פאַר יחידים פון באַזונדערע משפחות.

דאָס איז געווען דער סך הכל פון די יידן אין האַשטש.

כ'האב זיך געלאָזט גיין צו באַקאַנטע אוקראַינער, אויף וועלכע באַסייע האָט מיר אַנגעוויזן, אַז בעת דער אַקופאַציע האָבן זיי אַרויסגעוויזן אַ מענטש־לעכע באַציאָונג צו מיין משפחה.

ביי איינעם, דאָליק, זיינען געווען זאַכן, וואָס ראַזאַ האָט אים געגעבן צו באַהאַלטן. ער האָט מיר צוריקגעגעבן מיין אַלט פעלצל, אַ קאָלדער און אַ האַנטעך מיט אַ מאַנאַגראַם, וואָס די מאַמע האָט אַליין אויסגעשטריקט. מיר האָבן די אַלע זאַכן ווייניקער אינטערעסירט.

כ'האב געזוכט דעם אלבאָם־טאַגבוך, וואָס מיר האָבן אַמאָל געפירט און געוואָלט מיט מיין טיפסטן באַגער איבערלייענען, וואָס ראַזאַ האָט צוגעשריבן אין די לעצטע חדשים. אָבער דאָס גראַד האָט זיך מיר נישט איינגעגעבן צו געפינען. כ'האב געהאַט אַ חשד, אַז ער איז פאַרניכטעט געוואָרן בעת מיין זיין אין האַשטש אויס מורא, ס'זאָל דאָרט נישט זיין אַ רמז אפּשר, וואָס וואָלט עמעצן געקאַנט דעמאָסקירן.

די יידן זיינען דא געווען ווי פראיתומט. געווען איז אַרבעט געווען אין פרנסה. די לעבן געבליבענע קינדער האבן זיך געקאנט ווייטער לערנען. ס'איז אבער שווער געווען צו בלייבן אויף די חורבות פון אייגענע היימען, אויף קברים פון משפחה, צו וועלכע מ'האט דעמלט אפילו צוקומען נישט געקאנט. יעדן טאג זיינען אַ געקומען בריוו פון עוואַקואירטע אין די ווייטע געגנטן פון ראַטן-פאַרבאַנד, אַדרעסירט צו זייערע משפחות, וואָס האָבן שוין פון לאַנג נישט געלעבט און דער פאַסט-באַאַמטער האָט שוין געוואָסט, אַז אַזעלכע בריוו דאַרף ער אָפגעבן די לעבן געבליבענע און זיי וועלן שוין געבן אויסקונפט, וואָס און ווען ס'האָט פאַסירט.

די חורבות האָבן דערמאָנט אַן אַ פאַרגאַנגן לעבן. אַנצוהויבן פון דאָס ניי האָבן די געציילטע מענטשן נישט געהאַט קיין מוט און נישט קיין כוח. זיי האָבן זיך געוואָלט באַהעפטן מיט אַ גרעסערער עדה יידן און האָבן זיך בהדרגה אַריבערגעקליבן קיין ראַווונע און דערנאָך נאָך ווייטער, קיין פּוילן. אַ טייל האָט צום סוף אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, אַנדערע צו זייערע קרובים קיין ישראל.

אין האַשטש בין איך געווען אַ פאַר טעג. די פאַר מענטשן האָבן מיר פאַר טראַטן מיט זייער וואַרעמקייט אַלץ, וואָס כ'האַב פאַרלוירן. דאָס קליינע שטעטל איז איצט געוואָרן דער גייסטיקער באַדן, דער פּסיכישער צוזאַמענ-בונד, וואָס האָט געשאַפן אַ נאַענטקייט, אַ קרובשאַפט צווישן די מענטשן. ס'איז אַ פאַרבינדונג, וואָס האָט טיפע וואַרצלען אין דער פאַרגאַנגענהייט, אַבער קיין שום אויסזיכטן פאַר דער צוקונפט.

אַבער דער מענטש לעבט דאָך. סענטימענטן שטעקן טיף, קומען פון צייט צו צייט צום אויסדרוק, באַווירקן אונדזערע האַנדלונגען אין דער קעגנוואַרט אַבער קאַנען זיי נישט פאַרבייטן.

מיט אַ שווער האַרץ האָב איך זיך געזעגנט מיט האַשטש. באַזוכט אַלע באַ-קאַנטע, וואָס האָבן אַ מאָל געהאַט אַ שייכות צו דער מאַמען : אַניען, וואָס האָט אַ מאָל געאַרבעט ביי אונדז אין שטוב, דאָליוקן, וואָס פלעגט געניסן פון טאַטנס צוטריי און אַליין באַזאַרגן סחורה, האַלץ פאַרן ווינטער און אַלץ, וואָס מ'האַט באַדאַרפט ברענגען מיט פערד און וואָגן.

די דאָזיקע באַזוכן האָבן אָפגעפרישט זכרונות וועגן דער פאַרשניטענער שטוב אונדזערער. און דאָס איז געווען דער מאַקסימום, וואָס כ'האַב געקאַנט אין יענע טעג טון.

כ'בין צוריקגעפאַרן קיין ראַווונע מיט דעם זעלבן וועג, ווי אין די סעפּ-טעמבער-טעג 1939, ווען כ'בין געפאַרן אַנצוהויבן אַ ניי שאַפּעריש לעבן אויף מיין באַליבטן דערציאונגס-געביט און מיט וועלכן כ'בין אין יוני אַוועקגעגאַנגען טראַגדיק אין זיך דעם לעצטן בליק פון מיין טאַכטערס פאַרווייניטע אייגעלעך.

די אַרבעט האָט זיך נישט געקלעפט. הגם פאַרמעל איז אַלץ געווען כשורה. ס'האַט זיך אַנגעהויבן די רעוואַקואַציע. מיינע פּוילישע שילער האָבן גענומען פאַרלאָזן איינציקווייז די שול. ס'זיינען געקומען בריוו פון זייערע קרובים פון לובלין, כעלם אַאִו, אין וועלכע מען רופט זיי אַרויס קיין פּוילן.

דער געזונטער פאלקס־אינסטיטוט האט אונטערגעזאגט, אז אויב מען וויל האבן א מלוכה דארף מען זי בויען און נישט פארנעמען זיך מיט דיווערסיע אויך א פרעמדער ערד. מען האט זיך רעגיסטרירט און מען איז געפארן אין דער מאס, אז פיל קלאסן זיינען געווען כמעט פוסטע און מ'האט נאך אין מיטן יאר געזאלט אריבערפירן אהער אן אנדער שול.

נישט זייענדיק פארמעל פארפליכטעט, האב איך אויסער מיין נארמאל לער ארבעט געטון א סך זייטיקע, אדמיניסטראטיווע : באזארגט פרישטיקן פאר די שילער, באקומען ארדערס אויף שיד און קליידער פאר די באדערפ־טיקע, געזארגט פאר לערנביכער, שרייב־מכשירים אא"וו.

ס'איז מיר אויך אויסגעקומען צו ווערן דעלעגירט אויף א פארהער פון יוגנטלעכע פארברעכער דורך א מיליטעריש געריכט.

בכלל פירט זיך אזוי אין ראטן־פארבאנד, אז בעתן פארהער פון מינ־דערייעריקע מוזן בייזיין א פעדאגאג, וועמענס אויפגאבע ס'איז צו זארגן, אז די באציאונג צו די באשולדיקטע זאל נישט קאלידירן מיט אנגענומענע פע־דאגאגישע פרינציפן.

פארהערט האט א פראקוראר אין ראנג פון א מאיאר. איינציקווייז האט מען אריינגעפירט דריי יינגלעך. זיי האבן אנגעגעבן זייער עלטער צו 11-10 יאר. די מעדיצינישע אונטערזוכונג האט זיי אפגע־שאצט אויף 14-13 יאר.

זייער ביאגראפיע : רוסישע קינדער פון א קינדערהיים נישט ווייט פון סמאלענסק. די דייטשן האבן אלע קינדער איבערגעפירט קיין דייטשלאנד. א סך פון די קינדער האט מען געשיקט אין א דיווערסאנטן־שול נישט ווייט פון קאסעל שפעטער האט מען זיי פארזשוטירט אויף דער זייט פראנט מיט אן אויפגאבע אויפצורייסן באן־לאקאמאטיוון דורך אריינזארפן אין טענדער א שטיקל טאל. ווען דער טאל וועט שפעטער אריינגעלייגט ווערן, צו זאמען מיט די קוילן, אין אויוון אריין, וועט דער קעסל אויפרייסן און פארא־ליזירן די באוועגונג.

זייער איינפאך און לייכט !

צוויי האבן באלד אוועקגעווארפן דעם טאל. דער דירטער האט דריי שטיקלעך אוועקגעווארפן און איינס אויסגענוצט לויט די אינסטרוקציעס און אויפגעריסן אן עשעלאן.

זיי האבן גענוי דערציילט, ווי אזוי מ'האט זיי געלערנט און ארויסגעוויזן א פענאמענאלן זכרון. נאכן דורכפירן די ארבעט האבן זיי געזאלט צוריקקומען קיין דייטשלאנד.

אזוי האבן די דייטשן פארשלעפט רוסישע קינדער, געלערנט זיי פיינט האבן דאס אייגענע לאנד און מארדן אייגענע ברידער.

א סך נאך פון די קינדער, אפילו, אזעלכע, ביי וועמען מ' האט אפגעפ־נען זייערע עלטערן, געפינען זיך נאך אין די לאגערס, אדער זיינען אוועק־געשיקט געווארן דורך די מערבדיקע אקופאציע־מלוכות מעבר לים.

א סך באקאנטע פון ראוונע האבן זיך פארשריבן, צוזאמען מיטן גאנצן שטראם, אויף צו פארן קיין פוילן. צווישן זיי האב אויך איך זיך געפונען.

נאך עטלעכע וואכן זיין אין פוילן, אין לובלין, בין איד נאך א מאל גער פארן קיין מאסקווע. איצט בין איך געווען א פוילישער בירגער און כ'האב אין דער באציאונג צו מיר געפונען די אפשפיגלונג פון דער בארימטער רו־שישער גאסטפריינדשאפט. די איינגעווארצלטע אייגנשאפטן פון פאלק האבן איבערגענומען אינסטיטוציעס, כדי נישט צו לאזן פאלן קיין מינדסטן פלעק אויפן לאנד. ס'איז דאך פארשטענדלעך, אז א מענטש, א פרעמדער פאראלגעמיינערט זיינע פערזענלעכע איינדרוקן און לויט זיי משפט ער א כלל, א מדינה. אויב דער מיטאג האט אים נישט געשמעקט, אויב ער האט קיין בילעט אין טעאטער נישט באקומען, אויב זיין שכנה איז אנגעטון נישט לויט זיין געשמאק אא"וו, דאס אלץ זיינען פאקטארן אויף צו שאפן זיך אן איינדרוק, אז מען קאן דארט נישט קאכן, אז ס'איז קיין ארדענונג נישטאז און אז מ'גיט דארט אפגעריסן.

די סאוועטישע מענטשן גיבן א פרעמדן אלע פארלייכטערונגען און פון זיי האב איך גענאסן אין פרט פון דערנערונג, וווינונג און קולטור־באדינונג. מאסקווע האט פאר מיר געהאט א באזונדערן רייך: איך האב אזויפיל וועגן איר געלייענט, אז כ'האב געהאלטן מיינ נישט באזוכן א סך ערטער פאר א בלויז אין מיינ בילדונג.

די שטימונג אין מאסקווע איז געווען א געהויבענע. ס'איז געווען דער לעצטער פעריאד פון דער גרויסער אפעראציע, וואס האט פארניכטעט דעם היטלעריים. פונקט ווי דאס גאנצע לאנד אזוי האט מאסקווע ארויסגעקוקט אויפן אונט, כדי צו הערן די באריכטן פון פראנט און די באפעלו צו פייערן די דערגרייכטע זיגן.

ווי פארשטיינערט איז מען געשטאנען, ווען ס'האט זיך דערהערט די שטימע פון יורי לעוויטאן, וועמען די קינדער אין מאסקווע פלעגן רופן „סאלוטאנשטיק“, ווייל ער האט דאס שטענדיק אנגעזאגט סאלוטן לכבוד די זיגן.

מענטשן פלעגן ספעציעל קומען צום רויטן פלאץ אין דער באשטימטער טעה פון סאלוטן און מיט פרייד און שטאלץ צוהערן זיך צו די זאלפן. מיט אויפגעריסענע קעפ און בלאנדזשנדיקע בליקן פלעגן זיי נאכפאלגן די פייער־ווערק־עקספלאזיעס, וואס האבן באלויכטן דעם מאסקווער הימל און געווארעמט די הערצער פון אלע בירגער.

דער טאג פון נצחון איז געווען נישט ווייט.

איך האב אבער אין די טעג, ווען מען פלעגט אמאל אנזאגן צו דריי און פיר זיגן אין אונט, נישט געקאנט פארגעסן דעם שטארקן איינדרוק פון אנדערע ראדיא־טראנסלאציעס. ס'איז געווען אין נאוועמבער 1942. דער דייטש מיט זיינע סאטעליטן האבן זיך געפונען אויף דער סאוועטישער טעריטאריע. אין הארץ פון די רוסישע טעריטאריעס, אין סטאלינגראד, זיינען געווען אריינגעשטאכן הונדערטער טויזנטער פאשיסטישע מעסערס.

אין יענע טעג האבן מיר געהערט א „באפעל פונעם פאלקס־קאמיסאר פאר לאנדשוך" אין שייכות מיטן 25־טן יארטאג פון דער אקטאבער־רעוואלוציע, אין וועלכן דער ראדיא־ספיקער האט באזונדערס אקצענטירט די ווערטער: „נישט ווייט איז דער טאג, ווען דער שונא וועט זיך באקענען מיט דער קראפט פון נייע קלעפ פון דער רוטער ארמיי. עס וועט זיין יום־טוב אויך אויף אונדזער גאס!"

מיר האבן געגלייבט, אז אזוי וועט זיין. מיר האבן געהאפט און מיר האבן געהאט צוטרוי. א קינד אין וויגל האט געוואוסט, אז סטאלין וועגט יעדעס ווארט און אויב ער זאגט עפעס, איז עס באגרינדעט און שטיצט זיך אויף פאקטארן, וואס אנדערע קענען זיי נאך נישט. „עס וועט זיין יום־טוב אויך אויף אונדזער גאס" איז געווארן א באפליגלעך אויסדרוק און אין משך פון יארן האט מען געקאנט הערן די דאזיקע ווערטער ביי פארשיידענע געלעגנהייטן אין פארשיידענע וואריאציעס.

מיר איז אבער נישט ארויס אין יענעם מאמענט א פראגע און אן ענטפער. אין אקטאבער 1942 האט אן אמעריקאנער קארעספאנדענט אין מאסקווע געשטעלט סטאלינען צ. אַנד. א פראגע, „ווי ווייט עפעקטיוו איז די הילף, וואס די פארבינדעטע גיבן דעם סאוועטן־פארבאנד, און וואס וואלט מען געקענט טון אויף צו פארברייטערן און פארבעסערן די דאזיקע הילף?"

און אט איז סטאלינס ענטפער: „אין פארגלייך מיט דער הילף, וואס דער סאוועטן־פארבאנד גיט די פארבינדעטע דורך דעם, וואס ער ציט אפ אויף זיך די הויפט־קרעפטן פונעם דייטשיש־פאשיסטישן מיליטער, — איז די הילף, וואס די פארבינדעטע גיבן דעם סאוועטן־פארבאנד, נאך דערווייל א ווייניק־עפעקטיווע. כדי אויסצוברייטערן און פארבעסערן די דאזיקע הילף, פאדערט זיך בלויז איין זאך: די פארבינדעטע זאלן פולשטענדיק און צו דער צייט אויספילן זייערע פארפליכטונגען."

און דאס האבן זיי נישט געטון. דערווייל האט דער דייטש געווארפן אלע זיינע כוחות אויף מזרח און נאך געהאט גענוג צייט אונטערזאהאלטן דאס כסדרדיקע פייער אין די קרעמאטאריעס.

נאכדעם, ווי כ'האב שוין געהערט אין פוילן, וואס ס'איז פארגעקומען אין מיידאנעק, בעלזשעץ, טרעבלינקע, האב איך ערשט איצט, אין מאסקווע, ביים דערמאנען זיך דעם ציטירטן ענטפער, באנומען וויפל יידישע קרבנות עס זיינען געפאלן צוליב דעם פארשפעטיקטן צווייטן פראנט.

די פרייד פון לעבן־בלייבן און פון נאענטן זיג איז נישט געווען קיין פולע. אמת, בעת די אוישוויצער קוימענס האבן גערויכערט, בעת מ'האט גע־שטיקט מיט גאזן אין כעלמנא ביזן איך און נאך הונדערטער טויזנטער יידן

געווען אין הינטערלאנד, געארבעט און געהאט די זעלבע רעכט, וואס אלע בירגער. פאר ארבעט האט מען אונדז געזאלט נישט ווייניקער ווי א רוסישן ארבעטער; פראדוקטן האבן מיר באקומען די זעלבע נארמע, וואס אנדערע; ביי פרעמירן און אויסצייכענען איז קיין דיסקרימינאציע נישט געווען. און פונדעסטוועגן... דער חסד פון קאנען זיך פרייען איז ביי אונדז צוגעשריבט געווארן.

נישט אבער בלויז מין פרייד איז נישט געווען קיין פולע. כ'האב גערעדט מיט ארבעטער, אנגעשטעלטע, שטוב־באלעבאסטעס. נישטאָ כמעט אין ראטן־פארבאנד קיין משפחה, וואס זאל עמעצן נישט באוויינען. דער צער איז טיף פארווארצלט. קיינער וויל אים נישט באזייטיקן. יעדע אפיציעלע מעלדונג וועגן פראנט, וועגן א נצחון, פלעגט טיף אויפרודערן, ווען מען האט געהערט צום סוף, די ציטערנדיקע שטימע פון ראדיא־ספיקער, וואס האט יעדעס ווארט ארויסגעזאגט, ווי ער וואלט עס באגלייט מיט א באוועגונג פון ווארפן א בלום נאך א בלום אויפן קבר פון די געפאלענע... „אייביקער רום די העלדן, וואס זיינען געפאלן אין קאמף פאר דער פרייהייט און אומאפהענדליכקייט פון אונדזער היימלאנד“.

טייער זיינען דעם סאוועטישן מענטשן די געפאלענע, עס זיינען אים אבער אויך ליב די לעבעדיקע. פאר זיי טאקע בויט מען. אין מאסקווע האט מען שוין כמעט נישט אנגעזען קיין פארניכטעטע הייזער. רושטאוואניעס האט מען געזען א סך : דאס האט מען אפגעפרישט, איבערגעבויט הייזער, וואס האבן געליטן פון דייטש אדער פון עלטער.

אין סאמע ברען פון דער מלחמה האט מען פארענדיקט א נייע מעטרא־ליניע. ארבעטער האט מען פון פראנט באפרייט, כדי זיי זאלן צוגרייטן א באקוועמע קאמוניקאציע פאר די, וואס היינט קעמפן זיי, אבער מארגן וועלן זיי זיך אומקערן צום לערנען און בויען.

מיינס א חברטע האט זיך ספעציאליזירט אין א באזונדערן אפשניט פון עקסקורסיע־פירונג: אויפקלערונגען איבערן מעטרא. זיין געשיכטע, ארכי־טעקטור, פלאנירונג, ווירטשאפטלעכער באטייט אא"וו. כ'דערמאן זיך, אז אין איינעם א זונטיק זיינען מיר ארומגעפארן גאנץ מאסקווע אונטער דער ערד: צוגעקומען צו א סטאציע, אראפגעגאנגען, באטראכט די זאלן, האט מיך די חברטע אויפמערקזאם געמאכט אויפן מארמאר פון וועלכן די געגעבענע סטאציע איז געבויט, אויף די סקלפטורן, אויף דער טעמאטיק, וואס איז פאר יעדער סטאציע אן אנדערע, אויף די לאמפן, וואס זיינען נישט גלייך אויף אלע סטאציעס. נישטאָ קיין צוויי ענלעכע. יעדע איז אינדיווידואליזירט.

וואס ס'איז געמיינזאם פאר אלע, דאס זיינען די ארדענונג און ריינקייט. מען שטופט זיך נישט. יעדע מינוט קומט א צוג. די טירן עפענען זיך און פארמאכן אויטאמאטיש. ס'דארף נאר א יונג מיידל, אין א רויט היטעלע, אויפהייבן א פענדל — און דער צוג גייט ארוועק.

דאס רוב פון באדינונגס־פערסאנאל זיינען פרויען. די מונדירן גיבן זיי צו א מאדעם חן.

איך האב געזוכט א שטיקל פאפיר אויף די מעכאנישע טרעפן, אין די

גרויסע האַלן. אין די לאנגע קאַרידאָרן און נישט געקאַנט געפינען. דאָס גלייכן נישט קיין מונשטיק פון אַ ציגאַרעט.

איך בין געגאַנגען אין דער אָפּערע אין אַ פּראָסטן מיטוואָך. קיין פּרייער פּלאַץ איז דאָרט נישט געווען. צווישן עולם האָבן זיך דורכגעוואָרפן אַ סך מיליטערישע מונדירן. שפּראַכן האָבן איר בעתן אנטראַקט געהערט פאַרשיידענע: איז דאָך מאַסקווע אין יענער צייט געווען דער צענטער פון נאַציאָנאַלע באַפֿרייאַונגס־גרוּפּן פון פעלקער, וואָס האָבן נאָך צום טייל געקרעכצט אונטערן יאָך פון דער נאַצי־אַקאָפּאַציע.

אַבער מער פון אַלץ האָבן מיך דעמאָלט אינטערעסירט מענטשן, לעבן־געבליבענע, אָפּגעראַטעוועטע. כ'האַב זיך פאַרבונדן ווידער מיט מענטשן, מיט וועמען דער קאַנטאַקט האָט זיך אויף אַ צייט איבערגעריסן. כ'האַב באַפֿרייאַונגס־פאַרבינדונגען און אָנגעקנופּט נייע.

אַבער מער ווי כ'האַב געהערט האָבן איך געמוזט דערציילן. איך בין דאָך געווען דער ערשטער כמעט ציווילער, וואָס איז געקומען שוין פון פּוילן. צו וועלכן אַלע האָבן זיך אַזוי געריסן. איך האָב שוין געהאַט גערעדט מיט מענטשן, וואָס האָבן איבערגעלעבט דאָס וואַרשעווער געטאָ און דעם וואַרשעווער אויפשטאַנד, וואָס זיינען צוריקגעקומען פון נאַראַטשער וועלדער און געשפּרונגען פון לויפּנדיקע צוגן.

בעת כ'האַב דערציילט וועגן באַגעגענישן אין פּוילן, זיינען מיר פאַר די אויגן געשטאַנען האַטשט און ראַוונע. ווען כ'האַב איבערגעגעבן וועגן פּרעמדע טראַגעדיעס איז פאַר מיר שטענדיק אויסגעוואַקסן די אייגענע. ס'איז פאַר מיר פאַרשטענדלעך געוואָרן, אַז דאָס לאַזט זיך נישט אָפּטיילן. אַ מאָל אַז ביי עמעצן האָט געטראָפּן אַן אומגליק, האָט ער געקאַנט געטרייסט ווערן דורך אַנדערע. זיי האָבן געקאַנט אַרויסווייזן אַ סך וואַרעמקייט, ווייל נישט זיי זיינען געווען די געליטענע. איצט איז קיין מענטש נישט געווען, וואָס זאל נישט זוכן אַ טרייסט. קיינער האָט זי אַבער נישט געפונען ביים צווייטן אומגליקלעכן. זיינען איצט מענטשן געוואָרן האַרטערע, טרוקענערע, אַבער נישט מער גליקלעכע

אונדזער איינציקער באַגער איז געווען, אַז די סיבות, וואָס האָבן דערפירט צו די מיליאָנען אומגליקן זאלן ווערן באַזייטיקט; אַז מער זאלן שוין קינר דער נישט ווערן אָפּגעריסן פון זייערע עלטערן, און די אַלע שוידערלעכקייטן וואָס עס ברענגט מיט זיך פאַשיזם און קריג, זאלן אויף אייביק פאַרשווינדן.

איך האָב פאַרלאָזט מאַסקווע דעם 23־טן פעברואַר 1945. ווען כ'בין געקומען צום וואַקאַזאַל האָט דער ספיקער פון מאַסקווער ראַדיאָ געלייענט די ווערטער פון באַפעל: „דער נצחון קומט אַבער קיינמאָל נישט פון זיך אַליין — ער ווערט דעראַבערט אין שווערע שלאַכטן און איינגעשפּאַרטער אַרבעט... וואָס נעענטער אונדזער נצחון אַלץ העכער מוז זיין אונדזער וואַכזאַמקייט“.

און ווען דער צוג האָט שוין געפירט פון אַרט האָבן מיך באַגלייט צוואַנג ציך אַרטילערישע שאַסן, וואָס האָבן גלייכצייטיק אָפּגעהילכט אין צענדליקער אַנדערע שטעט פון ראַטן־פאַרבאַנד און אין מיליאָנען הערצער אויסער זיינע גרענעצן.

**Imprimerie S.I.P.N.
14. rue de Paradis
P A R I S (X^e)**
